

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**BALKAN HARBİ SIRASINDA RUMELİ'DEN TÜRK
GÖÇLERİ (1912-1913)**

Y. G.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Doktora Tezi

Tez Danışmanı
Prof.Dr.Bayram KODAMAN

Tezi Hazırlayan
Ahmet HALAÇOĞLU

Ankara-1990

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ.....	1
BALKAN SAVAŞLARI (1912-1913).....	13
Balkan Savaşlarını Hazırlayan Sebepler.....	13
I. Balkan Savaşı.....	19
II. Balkan Savaşı, Sebep ve Sonuçları	27

BİRİNCİ BÖLÜM

RUMELİ'DEN TÜRK GÖÇLERİ(1912-1913).....	40
A- GÖÇLERİ DOĞURAN SEBEPLER.....	40
1- Baskı ve zulümler	43
2- Dinî Baskılar	57
3- Ekonomik Sebepler	59
B- GÖÇLERİN BAŞLAMASI VE GÖÇ YOLLARI.....	63
1- Karayolu İle Yapılan Göçler.....	65
2- Denizyolu İle Yapılan Göçler.....	74
3- Demiryolu İle Yapılan Göçler	84
C- GAYR-İ MÜSLİM GÖÇLERİ VE SEBEPLERİ.....	88

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇMENLERİN TÜRKİYE'DEKİ DURUMLARI.....	84
A- GEÇİCİ YERLEŞME YERLERİ.....	95
B- GEÇİCİ YERLEŞİM SIRASINDA YAPILAN YARDIMLAR.....	106
1- Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nce Yapılan Yardımlar.....	110
2- Diğer Kuruluş, Devlet ve Şahıslarca Yapılan Yardımlar.....	114
C- GEÇİCİ YERLEŞİM SIRASINDA GÖÇMENLERİN KARŞILAŞTIKLARI PROBLEMLER VE ALINAN TEDBİRLER.....	118
1- Göçmen Çocukları ve Eğitim Meselesi	118

2- Yerli Halk ve Göçmenler.....	121
3- Göçmenlerin Sağlık Durumları ve Salgın Hastalıklar.....	128
a) Göçmenlerin Sağlık Durumları Ve Göçmen Hastahâneleri.....	128
b) Salgın Hastalıklar.....	131
c) Salgın Hastalıklara Karşı Alınan Tedbirler.....	136

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURULAN KOMİSYONLAR VE SÜREKLİ YERLEŞME FAALİYETLERİ.....	141
A- KURULAN KOMİSYONLAR.....	141
B- İSKAN FAALİYETLERİ.....	144
C- SÜREKLİ YERLEŞME SONRASI YARDIMLAR VE TANINAN MUAFİYETLER.....	165
1- Yapılan Yardımlar.....	165
2- Tanınan Muâfiyetler.....	170
D- GÖÇMENLERİN GERİ DÖNÜŞÜ VE YAPILAN YARDIMLAR.....	174
SONUÇ.....	181
İNGİLİZCE ÖZET (SUMMARY).....	184
BİBLİYOGRAFYA.....	185
EKLER	
Belgeler.....	196
Resimler.....	215

ÖNSÖZ

Bugüne kadar Osmanlı Tarihi üzerinde yapılan araştırmalar, daha çok siyasî alanda yoğunluk kazanmıştır. Buna karşılık, içtimâî konuların incelenmesi, yani, devletin siyâsetine doğrudan tesir eden sosyal, iktisadî ve hukukî meseleler ihmâl edilmiştir.

Türk sosyal hayatında "göç"ün özel bir önemi vardır. Göç bazan bir yurt edinmek, bazan düşman istilâsından, tabii afetlerden korunmak ve bazan da eski yurtlarından Anavatan'a kavuşmak için olmuştur. Hatta öyle ki, "göç" en eski destanlarımızdan başlayarak, millî folklorumuzda yerini almıştır. Balkanlardan Türkiye'ye meydana gelen göçler ise, eski yurtlarını bırakmak zorunda kalan insanlarımızın Anavatan'a gelişlerinin hikâyesidir.

XIV. yüzyılın ortalarında Süleyman Paşa komutasında Rumeli'ye geçen Türkler 5,5 asır bu topraklarda hüküm sürerek, kendilerine yurt edindiler. Fakat bütün Avrupa'ya karşı mücâdele verme durumunda olan Osmanlıların Rumeli'de kalmaları güçlü olmalarına bağlı idi. Nitekim zamanla eski gücünü yitiren Osmanlı Devleti, XVII. asrın sonunda imzalamak zorunda kaldığı Karlofça antlaşmasıyla geri çekilmeye başlamıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise bu çekiliş ve diğer bazı nedenlerden dolayı Balkanlardan, Kırım, Kafkasya ve Türkistan gibi Türk ülkelerinden Osmanlı Devleti'ne büyük göç hareketleri olmuştur.

Bunlardan Balkanlar, batının ekonomik, siyasî ve dinî ihtiraslarının karışımı olarak ortaya attıkları *Şark Politikası* 'nın halkalarından bir tanesidir. Buna göre, her ne surette olursa olsun, burada yaşayan hıristiyanlar Türklerin hakimiyetinden kurtarılmalıydı. Bu cümleden olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren burada batılı devletlerin desteğiyle yeni devletler kurulmuştur. Kurulan bu yeni devletler ise, nüfuslarında homojenliği sağlamak ve buralardaki Türk nüfusu eritmek amacıyla çeşitli baskılara başvurmuşlar, sonuçta Balkanlar'dan Türkiye'ye göç akını meydana gelmiştir.

Yüzbinlerle ifâde edilen bu göç hareketi, Osmanlı Devleti'nin yıkılış döneminde alınan her türlü tedbire karşı, devleti içinden kolay çıkılamayacak iktisadî ve sosyal bir takım problemlerle karşı

karşıya getirmiştir. Sınırlı imkânlarla rağmen, devlet yine de soydaşlarına gerekli yardım elini uzatmaktan geri durmamıştır.

İşte bu gibi nedenlerle gerek Balkanlar'dan ve gerekse başka bölgelerden Türkiye'ye yapılan göçlerin sebepleri üzerinde önemle durmak lâzımdır. Biz de bu yoldan hareketle, 1912-1913 yıllarını kapsayan araştırmamızda, Osmanlı Devleti'nin siyasi yapısından çok, Balkan savaşlarının sebep olduğu göç olayı incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmamız üç bölümden ibâret olup, giriş kısmında Balkanların 1912-13 öncesi durumu ile Balkan savaşları; birinci bölümde göçleri doğuran sebepler ve göç yolları; ikinci bölümde göçmenlerin Türkiye'de karşılaştıkları problemler ve alınan tedbirler; üçüncü bölümde ise göçmenleri iskân çalışmaları incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızda başta Başbakanlık Arşivi olmak üzere, ATASE ve Kızılay Arşivlerinde konuyla ilgili belgeler taranmıştır. Ayrıca devrin önemli şahsiyetlerine ait hatıralar, basın organları ve çeşitli kaynak niteliğini taşıyan eserler başvurduğumuz belli-başlı kaynaklardır. Bu arada Başbakanlık Arşivi'nden temin edilen birçok belge zuhûr etmediği veya belge numarası verilmediğinden, bu gibi belgelerin tespit edildikleri defterin defter ve sıra numaraları verilmiştir.

Özellik itibâriyle hemen hemen ilk olması bakımından, iddiâlı olmadığımız bu araştırmamızla tarihimizin bir kesimine ışık tutabilmişsek kendimizi mutlu sayacağız.

Tezimin hazırlanmasında, konunun seçilmesinden yazılmasına kadar bütün yönleriyle, büyük bir titizlikle inceleyen, her zaman yakın ilgi, yardım ve desteklerini esirgemeyen Hocam Sayın Prof.Dr. Bayram Kodaman'a sonsuz teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca daima destek ve teşviklerini gördüğüm, tecrübelerinden faydalandığım Hocam Sayın Prof.Dr.Yusuf Halaçoğlu'na ve bu çalışmamda katkısı olan, başta Yrd.Doç.Dr.Mustafa Öztürk olmak üzere, değerli meslektaşlarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet HALAÇOĞLU

KISALTMALAR

<i>a.g.e.</i>	adı geçen eser
<i>a.g.m.</i>	adı geçen makale
<i>A.Ü.</i>	Ankara Üniversitesi
<i>BA.</i>	Başbakanlık Arşivi
<i>BEO.</i>	Bâb-1 Ali Evrak Odası
<i>bk.</i>	bak
<i>bkz.</i>	bakınız
<i>c.</i>	cilt
<i>Çev.</i>	Çeviren
<i>D.</i>	Dosya
<i>F.</i>	Fihrist
<i>Haz.</i>	Hazırlayan
<i>H.Ü.</i>	Hacettepe Üniversitesi
<i>K.</i>	Klasör
<i>ks.</i>	kısım
<i>MVM.</i>	Meclis-i Vükelâ Mazbatası
<i>nu.</i>	numara
<i>s.</i>	sayfa
<i>S.</i>	Sayı
<i>Sad.</i>	Sadeleştiren
<i>v.d.</i>	ve devamı
<i>Yay.</i>	Yayınlayan

GİRİŞ

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyıldan itibaren askerî, siyasî ve iktisadî gücünden çok şey kaybetmiş, hattâ bir durgunluk dönemine girmiştir. Bu dönemde devlet mevcut durumunu koruma düşüncesiyle hareket etmeye başlamıştır. Zira bu yüzyılda Avrupa devletleri özellikle coğrafi keşifler sonucu denizaşırı sömürge imparatorlukları kurmuş ve bu sayede hem malî, hem de sınaî açıdan önemli ölçüde gelişmiştir. Oysa ki Osmanlı Devleti Avrupa'daki gelişmelerden çok, XVII. yüzyıl boyunca Anadolu'da meydana gelen karışıklıklarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Buna Avrupa ve Asya'da yaptığı uzun savaşlar da eklenince, tabii olarak sosyal ve iktisadî açıdan büyük sarsıntılara düşmüştür. Her ne kadar bazı padişah ve devlet adamlarının şahsî gayretleriyle yapılan düzenlemeler geçici bir ferahlık getirmişse de, bunlar temel meselelere yönelik olmadığından kalıcı ve uzun ömürlü olmamıştır.

Devletin idarî sistemi büyük ölçüde geleneksel temelleri muhafaza etmekteydi. Bu arada eğitim-öğretim kurumları olan medreseler de eski ilmî hüviyetini hemen tamamen kaybettiklerinden, buralardan mezun olanlar yetersiz kaldılar. Bunun sonucunda ise, Avrupa ilim ve teknolojiye hızla ilerlerken, Osmanlı Devleti tarım, sanayi ve ulaştırmada bir gelişme gösteremedi. Öte yandan bozulmanın en çok hissedildiği Osmanlı ordusu Avrupa'daki teknolojik gelişmelere ayak uyduramadı¹. Bu bozuk düzen, bir takım ıslahat çalışmalarına rağmen gittikçe ağırlaşarak XVIII. ve XIX. yüzyıla devrolundu². Özellikle XIX. yüzyıl Osmanlı Devlet hayatında, her bakımdan ayrı özelliklere sahip, uzun yıllardan beri devam eden devleti kurtarma çabalarının uygulama alanına konduğu dönemdir. XVII. yüzyıldan itibaren yapılmaya çalışılan yenilik ve düzenlemeler, bu dönemde kesin ifâdesini bulmuştur. Bir başka

¹ Bu dönemde Osmanlı Silahlı Kuvvetleri bile Avrupa'daki teknolojik ilerlemeleri gecikerek ve yetersiz olarak izlemiştir. Bk. Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1984, s.32.

² Osmanlı Devleti bu dönemdeki devlet düzenindeki bozulmalar hakkında bk. Yusuf Akçura, *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. asırlarda)*, Ankara 1985.

deyişle, XIX. yüzyılda uygulama alanı bulan ıslahat hareketleri, XIX. yüzyıldan beri yapılmaya çalışılan ıslahatın ulaştığı en son merhaledir. Bu döneme kadar yapılan ıslahat çalışmalarında hedef, yükselme devri kanun ve nizamına dönülerek, özellikle askerî alanda ıslahat yapmak ve bozulan düzeni yeniden kurarak, devleti eski gücüne kavuşturmaktır. Oysa bütün kurumların köklü bir ıslahata ihtiyacı vardı ve bu durum da o dönem devlet adamlarının çok azının dikkatini çekmişti. Ancak XVIII. yüzyıl sonlarında, III. Selim'in başlattığı Nizâm-ı Cedid genel bir ıslahat teşebbüsü olmuş, dar anlamda Avrupa usûlünde yetiştirilmek istenen talimli ordu, geniş anlamda ise Yeniçeri Ocağını kaldırmak, ulemânın nüfûzunu kırmak, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'nın ilim, teknoloji ve ziraatte yaptığı ilerlemelere yetiştirebilmek için girişilen yenilik hareketlerinin bütünüdür. Padişah III. Selim'in şahsında ifâdesini bulan Nizâm-ı Cedid hareketi, 1807'de onun tahtan indirilmesiyle son bulmuştur.

Daha sonra tahta geçen II. Mahmud zamanında (1808-1839) ıslahatın ikinci aşaması başlamış, bu dönemde, yeni kurumlar daha geniş bir uygulama alanı bulmuştur. İdarî, askerî ve sosyal nitelikli birçok kurum ve kuruluşlar, bu dönemde faaliyete geçmiş, eğitim, sağlık, ulaştırma alanlarında bazı yenilikler yapılmıştır.

Yapılan bu yenilikler tabii olarak, aynı oranda malî bir yük de getirmiştir. Üstelik bu dönemin getirdiği yeni bir anlayışla devlet eğitim, sağlık, bayındırlık ve tarım gibi hizmetlerin yürütülmesi görevini de üstlenmiştir. Devletin bu hizmetleri yürütebilmesi için büyük harcamalar yapmak zorunda kalması, öte yandan sürüp giden savaşların ve iç isyanların getirdiği külfet, ekonomik hayatı ters yönde etkilemiş, bunun sonucunda iktisadî gidiş de olumsuz bir görünüm arzermeye başlamıştır³. Bu sırada Avrupa'da gelişen teknoloji, ekonomik hayata canlılık getirmiş, milletlerarası ekonomik faaliyetler geniş boyutlara varmış, sömürgecilik hareketlerinin

³ B.Lewis, *a.g.e.*, s.29 v.d.; Ayrıca Osmanlı Devletinde ekonomik bozulma ve bunun sonucu para ayarlamaları hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Öztürk, *Orta Anadolu'da Fiatlar (1785-1860)*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1985.

hızlanması da büyük miktarda sermaye birikimi meydana getirmiştir⁴. Böylece yeni pazarların bulunması için sürdürülen çabalar, Avrupa devletleri arasında ekonomik rekâbeti hızlandırmış, onları Osmanlı toprakları üzerinde bir yarışa sokarak karşı karşıya getirmiştir.

Bütün bu gelişmelere rağmen, devlet XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaptığı savaşlarda küçüksenmeyecek başarılar elde ederek⁵, statükoyu kısmen de olsa koruyabilmiştir. Ancak bu başarı kısa sürmüş olup, yüzyılın ikinci yarısında, özellikle 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sonunda Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşma ile, Osmanlı Devleti yalnız gayr-i müslim tebeanın çoğunlukta olduğu toprakları değil, Kırım'daki Müslüman-Türk toprağını da terketmek zorunda kalmıştır. Aynı zamanda Rus imparatoriçesine bizzat kendi Ortadoks tebeası üzerinde fiilî bir hâmilik haline gelen bir müdahale hakkı da tanımıştır⁶.

Bununla beraber bu yüzyılda batıya daha şuurlu bir yaklaşım sergilenerek, askerî ve idarî bakımdan yeni düzenlemelere gidilmiştir. Öte yandan Avrupa'nın eskiden beri uyguladığı diplomasi usulleri kabul edilerek, siyasî meselelerde bu yolda uygulamalara geçilmiştir. Fakat bu dönemin diplomasisi henüz Avrupa diplomasisi ile boy ölçüşebilecek bir düzeyde değildi.

⁴ Avrupa'lı Devletlerin sömürge hareketleri hakkında geniş bilgi için bk. Hubart Deschamps, *Sömürgeciliğin Sonu*, (Çeviren : J.ve F. Orsan), İstanbul 1965. Konu hakkında ayrıca bkz.Bayram Kodaman, "Avrupa Emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğu'na Giriş Vasıtaları(1838-1914)", *Millî Kültür*, II, Sayı 1, Haziran 1980, s.23-33; Bayram Kodaman, *Şark Meselesi Işığı Altında Sultan II.Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası*, İstanbul 1983, s.164 v.d ; B.Kodaman, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasî Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, XII, İstanbul 1989, s.23-27; Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Ankara 1984, s.79-93.

⁵ Adı geçen savaşlar 1711 Osmanlı-Rus, 1723-1746 Osmanlı-İran ve 1736-1739 Osmanlı-Avusturya-Rusya savaşlarıdır. Geniş bilgi için bkz.İ.Hakkı Uzunçarşılı , *Osmanlı Tarihi*, IV, I.Bölüm, Ankara 1978, s.76-95, 172-230, 250-292.

⁶ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.422 v.d.; Ayrıca B.Lewis, *a.g.e.*, s.37.

XIX. yüzyıla gelindiğinde, Avrupa'daki kuvvet dengesinin şartları ve unsurları büyük değişme geçirirken, Osmanlı Devleti'nin daha da zayıfladığı dikkati çekmektedir. XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti toprak bütünlüğünü tehdit eden ve devamlı bir baskı unsuru olan Avusturya ve Rusya'ya karşı yaptığı savaşları kaybederken, kendisine yönelen tehdit ve tehlikelere karşı yanına daima bir büyük Avrupa devletini almak sûretiyle, bir denge kurmayı ve varlığını böylece korumayı hedeflemiştir⁷.

Bu politika sonucu Osmanlı Devleti ilk olarak, kendisine yönelen Rus tehlikesine karşı İngiltere'ye dayanmıştır. İngiltere de, kendi menfaatleri doğrultusunda⁸, bu durumu benimsemiş, 1791 yılından itibaren Rusya'nın Akdeniz'e sarkmasını engellemek için, Osmanlı Devleti'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü koruyucu bir siyaset gütmüştür⁹. Bunun bir sonucu olarak Osmanlı Devleti, 1775'de Bukovina'nın Avusturya'ya, 1812'de Baserabya'nın Rusya'ya kaptırılması dışında, aşağı yukarı bir yüzyıl (1878'e kadar) yabancı devletlere önemli bir toprak terketmemiştir¹⁰. Hattâ 1854-56 Kırım Harbi'nde Avrupa devletlerinin bizzat yardımlarını temin etmiş, savaş sonrası prestijini bir nebze olsun düzeltmiştir.

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü Rusya'ya karşı koruma politikası 1878'e kadar sürmüştür¹¹.

⁷ Osmanlı Devleti'nin bu "Denge Politikası" Cumhuriyet devrinde de Atatürk tarafından devam ettirilmiş ve bugüne kadar sürmüştür. Bkz. Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasal Tarihi, Ankara 1984, s.43 v.d. Sayın Armaoğlu adı geçen denge politikasını şu devrelere ayırmaktadır: 1) 1791(1798)-1878 Rus tehlikesine karşı İngiltere'ye; 2) 1888-1918 Rus ve İngiliz tehlikesine karşı Almanya'ya; 3) 1920-1936 Batılılara karşı Sovyet Rusya'ya; 4) 1936-1945 Almanya ve İtalya tehlikesine karşı İngiltere'ye; 5) 1945'ten günümüze kadar, Sovyet tehlikesine karşı Amerika'ya dayanma.

⁸ Zira İngiltere'nin ekonomik hayatında önemli bir yer tutan Hindistan ile bağlantısı Osmanlı Devleti sınırlarından geçmekteydi. Bu yüzden İngiltere, Rusya'nın boğazları ele geçirip, Akdeniz'e inmesi halinde Hindistan yolunun tehdit edileceği, hatta kesileceğinden endişe duymaktaydı.

⁹ F.Armaoğlu, a.g.e., s.44.

¹⁰ B.Lewis, a.g.e., s.37.

¹¹ İngiltere, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmanın artık mümkün olmadığını anlamış, bu yüzden Osmanlı Devleti'ni Rusya yıkıp üzerine yerleşeceği yerde, kendisi yıkıp yıkıntılar üzerine yerleşmek suretiyle, Rusya'nın güneye sarkmasını önlemeyi hedef edinmiştir. Bkz. F.Armaoğlu, a.g.e., s.45.

Bundan sonra hem İngiltere, hem de Rusya Osmanlı Devleti'nin varlığının devamı için iki büyük tehlike haline gelmiştir¹².

İşte 1877-78 Osmanlı-Rus savaşına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin durumu bu meyanda idi. 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı, 1875 yılından itibaren Balkanlar'da başlayan karışıklıkların meydana getirdiği gelişmelerin sonucudur. 1875 yılından başlayarak çıkan bu karışıkların arkasında yatan temel sebep ise, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gittikçe siyasî bir hal almaya başlayan "*panislavizm hareketi*" ve bu hareketin Rusya tarafından kışkırtılmasıdır¹³.

Zaten 1877-78 savaşında Rusya'nın birinci hedefi, Boğazlar'a hâkim olmak şeklinde özetlenilebilecek geleneksel Rus emelinin yanı sıra, özellikle Osmanlı toprakları üzerinde yeni bir Slav devleti kurmaktı. Hâkim plân, Ege Denizi'ne kadar uzanan büyük bir Bulgaristan ve bir serbest şehir İstanbul idi. Savaş sonunda İstanbul bir "*açık şehir*" haline getirilememiş, ama Türk topraklarında bir Bulgar millî devleti kurulmuştur. Her ne kadar Bulgaristan ancak 1908 yılında bağımsızlığına kavuşmuşsa da, Bulgarlar bakımından bu savaş, bir kurtuluş savaşı olmuş ve Bulgar tarih kitaplarına da böyle

¹² F.Armaoğlu, *a.g.e.*, s.45-46.; Ayrıca bkz. Fahir Armaoğlu, *Siyasî Tarih(1789-1960)*, Ankara 1975, s.276.

¹³ 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı, destanlaşan Plevne savunmasına rağmen, hemen her yerde Türk ordusunun mağlûbiyetiyle son bulmuştu. Plevne'nin sükûtu 14 Aralık 1877'de Sırbistan'ın da Osmanlı Devleti'ne harp ilân etmesine sebep oldu. 4 Ocak 1878'de Ruslar Sofya'yı almaya muvaffak oldular. Daha sonra Sofya-Edirne istikâmetinde hareket eden Rus kuvvetleri, karşılarına çıkan Osmanlı ordularını perişan etti. Nihâyet son Osmanlı mukâvemet hareketini Filibe önlerinde yapan Süleyman Paşa, Rusları durdurmak için üç gün süren şiddetli bir mukâvemet gösterdiyse de, mağlup olarak Rodop dağlarına çekilmiş ve böylece 20 Ocak 1878'de Edirne şehri de Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Edirne'nin işgali, Osmanlı hükûmetini büyük devletler nezdinde sulh arama çabalarına yöneltmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin diplomatik manada karşılaştığı birçok güçlüklerden sonra, 31 Ocak 1878'de Rusların menfaatine daha çok yer veren bir mütâreke yapıldı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII, Ankara 1983, s. 40-60. Plevne müdâfaası hakkında bkz. Bahaeddin Yediyıldız, "Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa", *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, I, Sayı 1, Ankara 1983, s.55 ; Ayrıca bkz. Rifat Önsoy, "Plevne Müâfaası Esnasında Osmanlı Devleti'nin Siyasî Durumu", *H.Ü.Edebiyat Fakültesi Dergisi*, I, Sayı 1, Ankara 1983, s.62.

geçmiştir¹⁴. 1877-78 savaşı bazı araştırmacılar tarafından, milliyetler prensibi adına açılmış, milliyetler prensibi adına yürütülmüş ve yeni bir devletin teşkiliyle sonuçlanmış olarak nitelenmektedir. Ayrıca 1877-78 savaşına, Osmanlı Devleti'nin sosyo-demografik strüktürüne yabancı ve taban tabana zıt olan millî devlet ilkesinin, bu devlete kanlı bir şekilde uygulanması hareketi de denebilir¹⁵.

Tarihimize 93 harbi olarak geçen Osmanlı-Rus savaşı, XIX. yüzyılda Türkiye'nin bir ölçüde kaderini belirlemiş olması bakımından önemli bir savaştır¹⁶. Savaş sonunda Rusya, Osmanlı Devleti'nin imzalamak zorunda kaldığı Ayastefanos Antlaşması (3 Mart 1878) ile Balkanlar'da tam bir hakimiyet kurmuştur¹⁷. Fakat bu antlaşma, Boğazlar'ın Rus hakimiyetine ve Hindistan'daki sömürgelerine giden yolların Rus tehdidi altına girmesinden endişe duyan İngiltere ile Balkanlar'da Rus nüfuzu altında kurulan büyük bir Bulgaristan istemeyen Avusturya'nın müdâhalelerine sebep oldu. İngiltere, yukarıda da bahsedildiği gibi, Akdeniz'de durumun aleyhine cereyan etmekte olduğunu gördüğünden, Ayastefanos Antlaşması'nın tek taraflı olan maddelerinin statükoyu etkilediğini söyleyerek, antlaşmanın milletlerarası bir komisyon nezâretinde tekrar gözden geçirilmesini istemiştir. Avusturya ise, bu antlaşmanın Bulgaristan'a sağladığı haklardan dolayı endişelendiğinden, Rusya'ya karşı İngiltere ile birleşmiştir¹⁸. Almanya'dan da gerekli desteği sağlayamayan Rusya, İngiltere ve Avusturya'nın kararlı tavrı sonucu, Berlin'de milletlerarası bir konferansın toplanmasına razı olmuş¹⁹ ve 13 Haziran 1878'de Berlin Kongresi toplanarak, 13 Temmuz'da da Berlin Antlaşması imzalanmıştır²⁰. Bu yeni antlaşmayla sadece Avrupa Devletleri

14 Bilâl Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, II, Ankara 1970, s.XXX.

15 B.Şimşir, *a.g.e.*, aynı yer.

16 Tuncer Baykara, "93 Harbinden Önce ve Sonra Anadolu", *H.Ü.Edebiyat Fakültesi Dergisi*, I/1, Ankara 1983, s.47.

17 Ayastefanos Antlaşması için bkz. E.Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII, Ankara 1983, s. 64 v.d.

18 F.Armaoğlu, *Siyasî Tarih(1789-1960)*, Ankara 1975, s.270.

19 F.Armaoğlu, *a.g.e.*, aynı yer.

20 Berlin Antlaşması için bkz. M.Celâleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat*, (Haz.İsmet Miroğlu), III, İstanbul 1983, s.684-698. Ayrıca bkz. E.Ziya Karal, *a.g.e.*, s.76-77.;

değil, Ayastefanos Antlaşması'na kıyasla Osmanlı Devleti de bir çok menfaatler elde etmiştir²¹. Bununla beraber Ayastefanos Antlaşması sadece Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarını paylaştırırken, Berlin Antlaşması bunu bütün devlete teşmil etmiştir. Nitekim İngiltere'nin Kıbrıs'a yerleşmesi ve azınlıklarla ilgili ıslahat hakkındaki maddeler, Berlin Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'nin parçalanması sürecinde çok önemli bir merhaleyi oluşturur.

Bu savaş sırasında Osmanlı Devleti'nin elinden birer birer çıkan topraklarda Bulgar ve Rus tecâvüz ve zulümleri²², yarım milyon kadar Türk'ün yurtlarını ve yuvalarını bırakarak, Doğu Rumeli, İstanbul ve Rodop dağlarına gelmelerine ve buradaki nüfusun önemli ölçüde artmasına yol açmıştır²³. Tarihimize "*Doksanüç Muhâcereti*" diye geçen 1877-1878 göçleri, kadın-erkek, çoluk-çocuk yüz binlerce kişilik kitleleri önüne katmıştır²⁴. 31 Ocak 1878'de imzalanan Edirne mütârekesine rağmen, büyük-küçük ayırtılmaksızın silâhsız bu göçmen kâfilelerine Rus ve Bulgar asker ve çetelerinin saldırısı, Türk halkı arasında büyük bir tepki doğurmuştur²⁵. Bıyıklıoğlu eserinde bu durumu: "*Türkler, en kuvvetli devirlerinde bile, hakimiyetleri altına geçen hıristiyanları hiçbir vakit, kitle halinde ne öldürmüşler ne de göç etmeye zorlamışlardır. Hattâ din değiştirmeleri için baskı bile kullanmamışlardır. Eğer Türkler Bulgarlar ve diğer Balkan milletleri gibi hareket etselerdi, bugün bir Bulgar, bir Yunan, bir Sırp, hattâ*

Armaoğlu, *a.g.e.*, s.272-273. Ayrıca kongrede yapılan konuşmalar ve kongreye takdim edilen teklifler hakkında bkz. M.Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, III, s.635-678.

²¹ Ayastefanos ile Berlin Anlaşmasının kâr-zarar hesabı kıyası için bkz. Y.Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, I, Kısım 1, Ankara 1983, s.3-4.; Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s.632-634.; Nevzat Gündâğ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakilesi*, Ankara 1987, s. 60.

²² N.Gündâğ, *a.g.e.*, s.44.

²³ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücâdele*, I, Ankara 1987, s.28.

²⁴ Bilâl Şimşir, *a.g.e.*, II, s.XXX.

²⁵ T.Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, I, s.29. 24 Nisan 1877'de başlayan Osmanlı-Rus harbi ile birlikte gelişen göçlerin nedenleri, ortaya çıkan problemler ve bunlara karşı devletin almaya çalıştığı tedbirler ve nihâyet Anadolu'ya yönelik göçlerin devlet üzerindeki etkileri hakkında bkz. Faruk Kocacık, *Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler(1878-1890)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1980.

*Romanya devlet ve milletinin mevcut olmaması lâzımdı*²⁶ şeklinde ifade etmektedir.

1877-78 savaşı sonucu ortaya çıkan Rumeli'den Türk göçlerinin Balkan devletlerinin ekonomik tarihleri bakımından da büyük önemi vardır. Nitekim göçler, Balkan milletlerinin büyük işgücü, üretici ve nüfus kaybına sebep olmuştur²⁷.

XIX ve XX. yüzyıl içinde cereyan eden Osmanlı-Avrupa mücadelelerinin asıl sebebi "*Şark Meselesi*"ne dayanmaktadır²⁸. Daha ziyâde XIX. yüzyılda siyasî bir terim olarak ifade edilmeye başlanan Şark Meselesi'nin tarihî menşei oldukça eskidir²⁹. Zaman ve mekâna bağlı olarak çeşitli görünümde ortaya çıkan (günümüzde Ortadoğu, Lübnan, İsrail, Filistin, Arap meseleleri, su ve petrol) ve değişik şekillerde tarif edilen Şark Meselesi'nin temelinde hristiyan-müslüman veya Avrupa-Türk münâsebeti yatmaktadır³⁰. Dolayısıyla Şark Meselesi, müslüman Türk'ün, hristiyan batı dünyası karşısında talihi döndükten sonra, Avrupa'nın haçlı zihniyetiyle Türkiye'yi paylaşma meselesidir.

Bu konuda yapılan araştırmalarda genellikle Şark Meselesi'nin iki kısımda mütâlaa edildiği görülmektedir. Bunlardan birincisi 1071-

²⁶ T.Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, I, s.21.

²⁷ B.Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, I, Ankara 1968, s.10.

²⁸ 1877-78 savaşıdan önce, 23 Aralık 1876'da toplanan İstanbul Konferansının sonuçsuz kalması üzerine, Rus büyükelçisi İgnatıyef'in gayretiyle 31 Mart 1877'de Avrupa Devletleri tarafından Londra Protokolü imzalandı. Londra Protokolü Hariciye Nâzırı Safvet Paşa'nın ılımlı gayretlerine rağmen kabul edilmedi (M.Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, I, s. 258-272). Bu davranışın neticesi olarak, Rusya ile bu protokolü imza etmiş olan büyük devletler, daha sonra Rusya'nın bu olayı bahane ederek, açacağı savaşta Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakacaklardı. Sonuçta Osmanlı delegelerinin yabancı tekliflere verdiği red cevapları, büyük devletler arasında "*Şark Meselesi*" konusunda zaten mevcut olan niyet ve plânların gerçekleşmesine zemin hazırlamış, Rusların Şark Meselesi'ni halletmesine ve Osmanlı topraklarında yaşayan hristiyanları korumak bahanesiyle, Osmanlı Devleti'ne savaş açmasına yol açmıştır(24 Nisan 1877). Bkz. M.Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, II, s.285-286.

²⁹ Şark Meselesi ilk defa Avrupalı'larca bir terim olarak, ilk defa 1815 Viyana Kongresi'nde kullanılmıştır. Bkz. E.Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, Ankara 1983, s.203.

³⁰ B.Kodaman, *Şark Meselesi Işığı Altında Sultan Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası*, İstanbul 1983, s.162-163.; Ayrıca bkz. Kadir Mısıroğlu, *Yunan Mezalimi*, İstanbul 1979, s.47 v.d.

1683 tarihleri arasındaki Şark Meselesi'dir ki, bu safhada Avrupa savunmada, Türkler taarruzdadır. Buna göre Avrupa için Şark Meselesi'nin esas ve safhaları şu şekildedir :

- a) Türkleri Anadolu'ya sokmamak,
- b) Türkleri Anadolu'da durdurmak,
- c) Türklerin Rumeli'ye geçişini önlemek,
- d) Türklerin Balkanlar üzerinden Avrupa içlerine doğru ilerleyişine mani olmak.

Bu hedeflere rağmen Türkler Anadolu'ya girmiş, Rumeli'ye geçmiş, Balkanları tamamen zaptetmiş ve Viyana kapılarına ilerlemiştir. Fakat 1683 tarihinde Türklerin Viyana'da mağlup olmasıyla Şark Meselesi'nin ilk safhası biterek ikinci safhası başlamıştır. Bu safhada Türkler savunmada, Avrupa taarruzdadır. 1920 yıllarına kadar devam eden bu safhada Şark Meselesi'nin gelişmesi şu tarzda olmuştur :

- a) Balkanlardaki hristiyan milletleri Osmanlı hakimiyetinden kurtarmak. Bunun için hristiyan toplumlari isyana teşvik ederek, evvelâ onların muhtariyetini, sonra istiklâlini temin etmek.

- b) Birinci maddede belirtilen hususlar gerçekleşmezse, hristiyanlar için reform istemek ve onların lehine Bâb-ı Alî nezdinde müdâhalelerde bulunmak

- c) Türkleri Balkanlardan tamamen atmak
- d) İstanbul'u Türklerin elinden geri almak
- e) Osmanlı Devletinin Asya toprakları üzerinde yaşayan hristiyan cemaatler (azınlıklar) lehine reformlar yaptırmak, muhtariyet elde etmek veya mümkün olursa istiklâllerine kavuşturmak

- f) Anadolu'yu paylaşmak, Türkleri Anadolu'dan çıkarmak³¹.

Bu safhada bahsedilen maddelerin ilk üçü 93 harbi ve Balkan savaşları sonucu kısmen de olsa başarıya ulaşmıştır. Diğer maddeler ise, Atatürk'ün önderliğinde Türk Milleti'nin başlattığı Millî Mücadele sonucu gerçekleşmemiş, kazanılan Sakarya zaferi sonucu

³¹ B.Kodaman, *a.g.e.*, s.163-164.

bu safha da kapanmıştır. Bu arada Avrupa devletlerinin, özellikle Rusya'nın yukarıda bahsedilen maddeleri gerçekleştirebilmek için başlattıkları Balkan Savaşları bölümüne geçmeden, Balkanların demografik yapısı üzerinde kısaca durmak gerekecektir :

Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Anadolu'daki toplam nüfusu 1911 Gotha yıllığına göre 23.806.000, yüzölçümü ise 3.027.700 kilometrekare idi. Buna karşılık savaşan dört Balkan devletinin toplam nüfusu 10.167.719, yüzölçümü ise 158.456 kilometrekare kadardı³².

Harbe sahne olan Doğu ve Batı Rumeli'deki duruma gelince : Osmanlı Devleti'nin Batı Rumeli'deki beş vilâyetinin (bunlar İşkodra, Kosova, Manastır, Selânik ve Yanya vilâyetleri) nüfusu 3.638.800, yüzölçümü de 125.000 kilometrekare kadardı. Trakya'da ise batı ve doğu kısımları dahil 2.291.200 kişi yaşamakta olup, 42.000 kilometrekare toprak bulunmaktaydı. Bu durumda Avrupa Osmanlısı 5.930.000 nüfus ve 167.000 kilometrekare araziden ibaretti. Bu nüfustan sayıları 2.730.000 olan düşman unsurlar çıkarılırsa, geriye her iki kısımda (Trakya ve Batı Rumeli) 3.200.000 müslüman Türk kalmaktaydı³³. Fakat Rumeli'nin nüfusu yazarlara göre farklılık arz etmektedir. Nitekim *Balkan Harbi Tarihi* 'ni yazmış olan Aram Andonyan, yukarıda kastedilen altı vilâyetin toplam nüfusunu 4.897.300 olarak vermektedir³⁴. Buna göre Avrupa Türkiyesi'nin nüfus dağılımı aşağıdaki şekildedir :

1- Edirne Vilâyeti : Toplam nüfus 1.006.500 (Müslüman-Türk 250.000, Ortodoks-Türk 3.000, Bulgar 370.000, Müslüman-Bulgar 115.000, Ortodoks-Arnavud 3.500, Ortodoks-Rum 220.000, Ermeni 30.000, Müslüman-Çingene 15.000).

³² Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, *Balkan Harbi (1912-13)*, I, Ankara 1970, s.74.

³³ a.g.e., s.74.

³⁴ Aram Andonyan, *Balkan Harbi Tarihi*, İstanbul, s.86-87. Bu rakama rağmen Andonyan kitabının ilerleyen kısımlarında Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki nüfusunu 6 milyon olarak vermektedir(s.222).

2- **Selânik Vilâyeti** : Toplam nüfus 1.165.390 (Müslüman-Türk 333.440, Bulgar 446.050, Müslüman-Bulgar 98.590, Rum 168.500, Ortodoks-Ulah 24.970, Yahudi 55.320, Müslüman-Çingene 22.200, Karışık 16.320).

3- **Manastır Vilâyeti** : Toplam nüfus 846.495 (Müslüman-Türk 11.550, Bulgar 330.800, Müslüman-Bulgar 23.900, Rum 61.930, Ortodoks-Ulah 64.945, Müslüman-Arnauvud 218.650, Karışık 34.700).

4- **Kosova Vilâyeti** : Toplam nüfus 908.915 (Müslüman-Türk 89.350, Bulgar 251.000, Müslüman-Bulgar 13.680, Ortodoks-Sırp 112.870, Ortodoks-Rum 150, Otodoks-Ulah 910, Müslüman-Arnauvud 418.250, Karışık 21.905).

5- **İşkodra Vilâyeti** : Toplam nüfus 322.000 (Müslüman-Türk 12.000, Müslüman-Arnauvud 80.000, Sırp 30.000, Katolik-Arnauvud 140.000, Ulah 10.000, Müslüman-Sırp 40.000, Yahudi 5.000, Çingene 5.000).

6- **Yanya Vilâyeti** : Toplam nüfus 648.000 (Müslüman-Türk 10.000, Müslüman-Arnauvud 180.000, Katolik-Arnauvud 25.000, Ortodoks-Arnauvud 110.000, Bulgar 20.000, Rum 110.000, Ulah 180.000, Çingene 7.000, Yahudi 6.000) şeklinde verilmişse de³⁵, özellikle Müslüman-Türk nüfusun çok az, diğer unsurların ise çok mübalâğalı olduğu meydandadır.

Yine Andonyan'ın eserinde yer aldığı üzere, bu sırada Bulgaristan 4.329.000, Yunanistan 2.630.000, Romanya 6.966.000, Sırbistan 2.922.000 ve Karadağ 250.000 nüfusa sahiptirler³⁶. Oysa ki, 1885 sayımında Müslüman-Türk nüfusu Edirne'de 434.366, İşkodra'da 78.600, Selânik'te 447.904, Kosova'da 409.510, Manastır'da 225.534, Yanya'da ise 225.415 olarak verilmektedir³⁷.

³⁵ A.Andonyan, *a.g.e.*, s.86-87.

³⁶ A.Andonyan, *a.g.e.*, s.86.

³⁷ Stanford J.Shaw, "Ottoman Population Movements During The Last Years Of The Empire, 1885-1914 Some Preliminary Remarles", *Osmanlı Araştırmaları(The Journal of Ottoman Studies I)*, I, Istanbul 1980, s.198.

1905'lere gelindiğinde ise, müslüman nüfusun biraz artması dışında, rakamlarda pek bir değişiklik olmamıştır. Bu tarihte Makedonya Vilâyetlerindeki nüfus dağılışı aşağıdaki tablodaki gibidir³⁸ :

TABLO-I

	Selânik Vilâyeti	Manastır Vilâyeti	Kosova Vilâyeti
İslâm	485.555	260.418	752.536
Rum	323.227	291.238	13.452
Bulgar	217.117	188.412	170.005
Ulah ve Sırp	-	30.116	169.601
Toplam	1.025.899	770.184	1.105.594

Bu durumda 20 yıllık bir süre zarfında azalmayan, aksine bir artış görülen Müslüman-Türk nüfusun, geride kalan 7 yıllık dönemde yarı yarıya azaldığını göstermek kabul edilemez bir durumdur. Bütün bunları göz önüne alırsak, Andonyan'ın eserinin bu konuda pek güvenilir olduğu söylenemez.

Balkanlar hakkında hâtîrâtını yazmış olan yabancı yazarlardan William M. Sloane ise bu dönemde toplam 36 milyon olan Balkan nüfusunun 6 milyonunu Türkler'in oluşturduğunu yazmaktadır ki³⁹, yerli kaynaklarda verilen bilgilerle uygunluk göstermektedir. Yine Sloane'ye göre Bulgarlar yaklaşık olarak 4, Romenler 7, Sırp 3, Yunanlılar 2.5, Karadağlı'lar ise çeyrek milyon nüfusa sahiptiler⁴⁰.

³⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa*, I, İstanbul 1983, s.413. Gerek Shaw'ın gerekse Aydemir'in vermiş olduğu bu rakamlar Osmanlı nüfus sayımları raporlarıyla da uyumaktadır. Bkz. Y.Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, I, Ankara 1983, s.152. Ayrıca bkz. E.Kural Shaw-S.Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II, İstanbul 1983, s.259.

³⁹ William M.Sloane, *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, İstanbul 1987, s.126. Hâfız Hakkı Paşa da kitabında Rumeli'de 2-3 milyon müslüman halkın yaşadığını belirtmektedir. Bkz. Hâfız Hakkı Paşa, *Bozgun*, 1001 Temel Eser, s.80.

⁴⁰ W.M.Sloane, *a.g.e.*, s.126.

Balkan Savaşından önce yapılan Bulgaristan resmî istatistiklerinde Müslüman nüfus Pomaklar hariç şu şekilde gösterilmiştir⁴¹:

TABLO-II

Türkçe konuşanlar	569.728
Tatarca konuşanlar	16.290
Kıbtîler	51.770
TOPLAM	637.788

Yine aynı şekilde 12 yıllık bir sürede, Bulgar rakamlarına göre, Müslüman-Türk nüfus sürekli olarak az gösterilmeye devam edilmiştir. Nitekim bu istatistikleri Şimşir de hatalı bulmuştur⁴².

BALKAN SAVAŞLARI (1912-1913)

Balkan Savaşlarını Hazırlayan Sebepler :

Balkan Savaşları'nın sebebini Ayastefanos Antlaşması'na kadar götürmek mümkündür. Bu antlaşmayla Bulgaristan'ın sınırları içine Makedonya'nın da katılması ve Sırbistan'ın bağımsızlığını alması, bağımsız Sırbistan'ın ilk günden itibaren topraklarını devamlı genişletmeye çalışması, Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan'da yarattığı hayal kırıklığı ve nihayet Yunanistan'ın Osmanlı Devleti aleyhine toprak kazanmak gayesi bu savaşların sebepleri olarak görülebilir. Ayrıca bunlara Rusya'nın Balkan slavları üzerindeki kıskırtmalarını da eklemek mümkündür. Bütün bu hadiselerde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Balkanlarda genişleme faaliyetleri ve bu faaliyetlerin önemli safhasını teşkil eden Bosna-

⁴¹ Balkan Savaşından sonra (1914 yılında) ise Türk nüfusu 885.000 olarak verilmektedir. Bkz. Osman Keskiöglü, *Bulgaristan'da Türkler*, Ankara 1985, s.26. Sayın Bilâl Şimşir Resmî Bulgar sayımına göre 1910 yılında Bulgaristan'daki Türk nüfusu 504.560, müslüman nüfusu 603.084 olarak vermiştir. Bkz. Bilâl Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976, s.1071. Almanca kaleme alınan "Bulgarien" adlı kitapta yer alan 1926 sayımına göre Bulgaristan'da etno-politik duruma baktığımızda, Bulgarlar % 84.1, diğer unsurlar ise % 15.9 (Türkler toplam 578.000 kişi ile % 10.7, Çingeneler 135.000 kişi ile % 2.4, Rumenler 69.000 ile % 1.3, Yahudiler 47.000 ile % 0.8, Ermeniler 27.000 kişi ile % 0.5 ve Rumlar 11.000 kişi ile % 0.2) 'unu oluşturmaktadırlar. Bkz. Dr. Richard Busch-Zantner, *Bulgarien*, Leipzig 1941, s.38.

⁴² B.Şimşir, *a.g.m.*, s. 1071.

Hersek'in ilhakı bir dönüm noktası olmuştur. Bu durum Rusya'yı Balkan slavlarını birleştirmek sûretiyle Avusturya'nın yayılmacı politikasına karşı koymaya sevkettiği kadar, Balkanların slav devletlerini de aralarındaki anlaşmazlıkları gidererek, birleşmeye ve Balkanlarda geri kalan Osmanlı topraklarını paylaşmaya götürmüştür⁴³.

Şarkî Rumeli vilâyetinin 18 Eylül 1885 yılında Bulgaristan tarafından ilhakından sonra, bu vilâyetin ve Balkan sıradağlarının elden çıkması Osmanlı Devleti'ni Rumeli'de, bilhassa Kırklareli, Edirne, Cısr-i Mustafa Paşa, Dedeağaç ve Gümülcine bölgesinde büyük kuvvetler bulundurmaya mecbur etmişti⁴⁴. Zira Şarkî Rumeli'yi ilhaktan sonra Trakya ve Makedonya'ya da göz diken Bulgaristan'la⁴⁵ Trakya arasında savunmaya elverişli Tuna nehri ve Balkan sıradağları gibi tabii bir hudut yoktu. Diğer Balkan devletçiklerinin Bulgaristan'la birleşerek, hep birlikte Doğu Rumeli'ye saldırımları ihtimâline karşı Kırklareli, Edirne ve Bizanslılar zamanından beri İstanbul için önemli bir savunma hattı olan Çatalca'nın böyle bir savaş için hazırlanması gerekirdi. Ancak Balkan devletçiklerinin birleşmelerine pek ihtimâl vermeyen ve Bulgar ordusunu önemsemeyen Osmanlı Devleti, Rumeli'nin savunması için gereken tedbirleri almamıştı⁴⁶. Aslında II. Meşrûtiyet'in ilânından sonra (23 Temmuz 1908) ordunun bir politika âleti olarak kullanılması Osmanlı ordusunun muhârebe gücünü zayıflatmıştı⁴⁷. Bu arada Osmanlı Devleti II. Meşrûtiyet sonrası seçimlerle uğraşırken, fırsattan istifâde eden Avusturya 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini açıkladı⁴⁸. Avusturya'nın

43 F.Armaoğlu, *Siyasî Tarih(1879-1960)*, Ankara 1975, s.332.

44 T.Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, I, s.46. Ayrıca bkz.Nevzat Gündâğ, *a.g.e.*, s.67-91.; E.Z.Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII, Ankara 1983,s.105-106.

45 Makedonya olayları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. E.Ziya Karal, *a.g.e.*, s.146-161.; S.Shaw-E.K.Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II, İstanbul 1983, s.258-263.

46 T.Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, I, s.62-63.

47 Y.H.Bayur,*Türk İnkılâp Tarihi*, II, Kısım 1, Ankara 1983, s.230-231.

48 William M. Sloane, *Bir Tarih Labaratuvarı Balkanlar*, s.129 ve 154. Yazar kitabında Osmanlı Devleti, dolayısıyla Türkler hakkındaki görüşlerini bir hristiyan gözüyle taraflı olarak yazmıştır(s. 17,132,171). Fakat Balkan Savaşı sırasında, Türklere yapılan mezâlimi de kınayarak dile getirmektedir(s.178 v.d.). Bu husustan dolayı bu eserden dikkatli bir ölçüde faydalanılmıştır.

bu şekilde davranmasının sebebi 1908'de Osmanlı Meclis-i Mebûsanı'na Bosna-Hersek'ten milletvekili seçilmesi ve bu durumun Bosna-Hersek'le Osmanlı Devleti arasındaki bağı daha da kuvvetlendireceği endişesi idi. Bu yüzden Avusturya, daha Meşrûtiyet'in heyecanı yatışmadan, Berlin Antlaşması'nda kazanmış olduğu bu toprakların işgal ve idâresi hakkını kaybetmek istememişti⁴⁹. Aynı gün Girit adası da Yunanistan ile birleştiğini ilân etti⁵⁰.

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakından önce, Avusturya ile anlaşan Bulgaristan ise, Slav dünyasının bu ilhaka gösterecekleri tepkiyi önlemeye söz vermişti. Buna karşılık Avusturya, bağımsızlığını ilân etmeye kararlı olan Bulgaristan'a askerî ve diplomatik yardımda bulunacaktı. Bu şekilde Avusturya'nın da desteğini sağlayan Bulgaristan, 6 Ekim 1908 günü bağımsızlığını ilân etti⁵¹. Zaten son yıllarda Avrupalı büyük devletler tarafından tam bağımsız bir devlet olarak görülen Bulgaristan Prensiği'nin Osmanlı Devleti ile olan tek bağı, verdiği vergilerdi. Böylece Bulgaristan kendisine, Osmanlı Devleti'ne tam manasıyla tâbi olduğu günleri hatırlatan bu bağdan, bağımsızlığını ilân etmekle kurtulmuş oluyordu⁵². Osmanlı Devleti bütün bunlarla uğraşırken, 31 Mart Vaka'sı meydana gelmiş(31 Mart 1325/13 Nisan 1909), II. Abdülhamid' in tahtan indirilmesiyle, ittihatçılar ülkede yeni bir baskı rejimi kurarak, kendilerine muhâlif olan bir grubun ortaya çıkmasına sebep olmuşlardı⁵³. Öte yandan, Nisan 1910'da çıkan

⁴⁹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.311.

⁵⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.321.

⁵¹ Y.H.Bayur, *a.g.e.*, I, Kısım 2, Ankara 1983, s.113.; W.M.Sloane, *a.g.e.*, s.129 ve 154.

⁵² N.Gündağ, *a.g.e.*, s.93.

⁵³ N.Gündağ, *a.g.e.*, s.93.; Ayrıca bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Hürriyet'in İlânı*, İstanbul 1959, s.18,30,34,41,43.; Y.H.Bayur, *a.g.e.*, I/2, s.182-188. 31 Mart Olayı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Faik Reşit Unat, *II.Meşrutiyet'in İlânı ve 31 Mart Hadisesi*, Ankara 1985, s.48 v.d.; Şeyhülislâm Cemâleddin Efendi, *Siyasî Hatıralarım*, Sad.Ziyaeddin Engin, İstanbul 1978, s.49. Ayrıca bkz. İ.Hâmi Danişmend, *31 Mart Vak'ası*, İstanbul 1986 ; Sina Akşin, *31 Mart Olayı*, Ankara 1970.

Arnavut isyanları da Osmanlı Devleti'nin gücünü zayıflatan ve düşmanlarına cesâret veren bir hadise olarak ortaya çıkmıştı⁵⁴.

Bu arada, bütün bu hâdiseler İtalya'nın, Osmanlı Devleti'nin bir vilâyeti olan Trablusgarb'a saldırmasına zemin hazırlamış, sonuçta İtalya 28 Eylül 1911'de Trablusgarb'a asker çıkarmıştır. Zira Habeşistan'da aradığını bulamayan İtalya, Adriyatik ve Balkanlar üzerinde durmaya başlamıştı. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i topraklarına katmasından dolayı, 24 Ekim 1909'da İtalya'nın Rusya ile yaptığı karşılıklı menfâat anlaşması dolayısıyla, İtalya'nın Trablusgarb'daki menfâatlerine sahip çıkması hakkını doğuruyordu⁵⁵.

Balkan Harbi, Meşrûtiyetten sonra gerek iç, gerekse dış politikada yapılan ağır hataların devamından kaynaklanmıştır. Bulgaristan bu harbe daha II.Abdülhamid devrinde hazırlanmaya başlamıştı. Aslında 1909 senesinde II.Abdülhamid de, bir Bulgar taarruzu olduğu takdirde hemen harbe girmek niyetindeydi. Çünkü bu şekilde hareket etmekle, Bulgarların diğer Balkan devletleriyle birleşmelerine mani olacağını düşünüyordu. Zaten bu sıralar Yunan Hükûmeti de Bulgarlarla anlaşamadığından, Osmanlı Devleti bünyesinde uygun görülen yerlerde birkaç konsolosluk açmasına müsâade edilmesi hâlinde, Osmanlı-Bulgar savaşında Osmanlı Devleti'ne yardım etmeyi teklif etmişti⁵⁶.

İttihat ve Terakkî Hükûmeti bu teklifi değerlendirmedeği gibi, Makedonya'daki anlaşmazlıkları gidermek amacıyla, bir "*Kilise Kanunu*" çıkarmıştır(3 Temmuz 1910)⁵⁷. Böylece çıkarılan bu kilise kanunu ile Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan arasındaki anlaş-

54 Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, I,s.63.; Shaw, *a.g.e.*, II, s.347.; Bayur, *a.g.e.*, I/2, s.195-197.; I.H.Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, İstanbul 1955, s.382.

55 Armaoğlu, *a.g.e.*, s.322 v.d.

56 A.Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, İstanbul 1959, s.569 v.d.; Ayrıca bkz. Danişmend, *a.g.e.*, IV, s.383.

57 Halbuki II.Abdülhamid daima Makedonya'da oturan muhtelif Balkanlı milletlerin aralarındaki geçimsizliklerden istifâde etmesini bilmiş, böylece Balkan Devletleri arasında bir anlaşmanın meydana gelmesini önlemiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. B.Kodaman, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasî Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, XII, İstanbul 1989, s.163, 165. Ayrıca bk. Cemal Tukin, "Balkan Harbinin Teşekkülü ve Bu Harbin Zuhûru", *C.H.P. Konferanslar Serisi*, Kitap 5, Ankara 1939, s.25 v.d.

mazlık giderilmiş, Balkan Devletleri'nin Osmanlı Devleti aleyhinde birleşmelerine yol açılmıştır⁵⁸.

Bunun üzerine Rus Çarı'nın aracılığı ile 13 Mart 1912'de Sırp-Bulgar ittifak anlaşması imzalandı⁵⁹. Bu ittifakı iki ay sonra (29 Mayıs 1912) Bulgar-Yunan ittifakı izledi⁶⁰. Teşkil edilen bu Balkan ittifaklar zincirinin üçüncü halkasını Karadağ'ın katılması oluşturmuş, Ağustos 1912'de Bulgaristan ile sözlü bir ittifak yapmıştır. 6 Ekim 1912'de ise Karadağ-Sırbistan ittifak anlaşması imzalanmıştır⁶¹.

Balkan Devletleri arasında yapılan ittifak antlaşmalarına bir başka yönden bakılacak olursa; bunlardan Sırbistan'ın Makedonya'daki ihtiraslarına rağmen, Bulgaristan'la bir ittifaka yanaşması, Bosna-Hersek meselesinde Avusturya'ya karşı bir müttefik araması ve Balkan topraklarını Slav devletleri arasında paylaştırmak isteyen Rusya'nın çaba harcaması olarak izah edilebilir. Yunanistan'ın aynı ittifaka katılması ise, o sırada Yunan başbakanı olan Venizelos'un Girit meselesine Makedonya'dan daha fazla önem vermesindedir⁶².

Karadağ'ın ittifak içinde yer alması ise, 1903 yılında Kara Georgevich'erin Sırbistan'ın başına geçmesinden itibaren, Sırbistan

⁵⁸ Danişmend, *a.g.e.*, IV, s.383.; Bedevî Kuran, *a.g.e.*, s.269.; Sloane, *a.g.e.*, s.154 v.d.

⁵⁹ Sırp-Bulgar ittifakı, bir antlaşma ile çok gizli bir ekten ibarettir. Ayrıca siyasi ittifaktan sonra, 1912 Mayıs'ında iki devlet genelkurmayları arasında bir de askerî ittifak imzalanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.334 v.d. Ayrıca bkz. C.Tukin, *a.g.e.*, s.34. Sırbistan ile Bulgaristan arasındaki mevcut dostluk ve ittifak muâhedesine bağlı gizli maddeler için bkz. *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, (Giriş: İsmail Arar), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s.154-155; Bayur, *a.g.e.*, II/1, s.197 v.d.

⁶⁰ Ayrıca 1912 Ekim'inde Bulgaristan'la Yunanistan arasında da bir askerî antlaşma imzalanmıştır. Bkz. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.335 v.d. Ayrıca bkz. W.M. Sloane, *a.g.e.*, s.161. W.M.Sloane, Bulgar-Yunan askerî antlaşmasını 25 Eylül 1912 olarak göstermektedir (s.165). Bunlardan başka bkz. Bayur, *a.g.e.*, II/1, s.222 v.d.; C.Tukin, *a.g.e.*, s.35.

⁶¹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.336.; Sloane, *a.g.e.*, s.166. Karadağ ile yazılı bir antlaşma olmadığı gibi, Sırp-Yunan antlaşması da olmamıştır. Bkz. Bayur, *a.g.e.*, II/1, s.226.

⁶² N.Gündag, *a.g.e.*, s.95.; Armaoğlu, *a.g.e.*, s.332 v.d.

ile münâsebetlerinin iyi olmaması ve Sırbistan'ın küçük Karadağ'ı nüfûzu altına almaya çalışmasına dayanır⁶³.

Balkan Devletleri, aralarında bu anlaşmaları yaparken, Balkanlar da günden güne karışmakta idi. Sırp-Bulgar ittifâkının imzâsından sonra Bulgaristan'da Osmanlı Devleti aleyhine gösteriler başladı. Bulgaristan ve Sırbistan'ın kışkırtmaları ile Makedonya'da komitacılık⁶⁴ faaliyetleri birdenbire arttı ve anarşi hortladı. Bulgaristan, Makedonya'daki karışıklıkları bastıramadığı için Osmanlı Devleti'nden şikâyet ediyor, Bulgar kamuoyu savaş istiyordu. Makedonya'daki Yunan tedhişçileri de kışkırtmalarına hız verdiler. 1912 Ağustos'undan itibaren Yunanistan Osmanlı sınırına asker yağmaya, Karadağ ise Bulgaristan'la anlaşır anlaşmaz Osmanlı sınırında hâdiseler çıkarmaya başladı. Bu sebepten Eylül 1912'de Osmanlı-Karadağ münâsebetleri iyice gerginleşti⁶⁵.

Bütün bu hâdiseler devam ederken, İtalyanlar Trablusgarb'daki mukavemetten kurtulmak için, 1912 Mayıs'ında Arnavutluk'ta bir ayaklanma çıkardılar. O bölgedeki nüfûzunu kaybetmemek için Avusturya'nın da desteklediği bu isyan, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki nüfûzunu iyice sarstı⁶⁶. Bu arada ordudaki kaynaşmadan dolayı ortaya çıkan "Halaskâr Zabitân Grubu"nun⁶⁷ arka çıkmasıyla Arnavutluk isyanı daha da alevlendi. İttihat ve Terakkî'nin kötü yönetimine karşı yapıldığı söylenen bu ayaklanma, bu yönetimin iktidardan düşürülmesi ile sonuçlandırıldı⁶⁸.

⁶³ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.336.

⁶⁴ Komitacılığın kuruluş gayesi ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. T.Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*; Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *Sultan II.Abdülhamid ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Komitacılar*, İstanbul 1978; Ahmed Cevad, *Balkanlar'da Akan Kan(Kırmızı-Siyah)*, haz. Şevket Gürel, İstanbul(Tarihsiz); K.Mısıroğlu, *Yunan Mezalimi*, İstanbul 1979, s. 57 v.d.

⁶⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.337.

⁶⁶ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.337.; Bayur, *a.g.e.*, II/1, s.261 v.d.

⁶⁷ Halaskâr Zabitan grubu ve beyan-nâmeleri hakkında bkz. A.Bedevî Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakkî*, İstanbul 1948, s. 273-278.

⁶⁸ T.Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, I, İstanbul 1984, s.320 v.d.; Bayur, *a.g.e.*, II/I, s.269-272.

I. Balkan Savaşı:

İttihat ve Terakkî döneminde yapılan Balkan Harbi'ni teşvik edici hatalar, İttihat ve Terakkî'nin iktidardan düşmesinden sonra Ahmed Muhtar Paşa kabinesi⁶⁹ döneminde de devam etmiş, Balkan ittifakını el altından hazırlayan Rusya'nın, Osmanlı Hâriciye Nâzırı Noradungyan Efendi'ye, Balkanlar'da savaş olmayacağı konusunda verdiği sahte teminâta dayanılarak, Rumeli'deki yüzyirmi tabur (75 bin) talimli asker terhis edilmişti⁷⁰. İşte daha Arnavutluk isyânları yatışmadığı ve Osmanlı Devleti'nin 75 bin talimli askerinin ordudan terhis edildiği sıralarda (30 Eylül 1912) Balkan Devletleri seferberlik ilân ettiler. Bunun ardından 13 Ekim 1912'de Rumeli'de yapılacak olan ıslahatın, büyük devletlerle birlikte kendi kontrolleri altında yapılmasını Osmanlı Devleti'nden ağır bir nota ile istediler⁷¹. Osmanlı Devleti, bu notayı Balkan Devletleri ile olan münâsebetini kesmekle cevaplandırdı⁷². Bunun üzerine ilk olarak 8 Ekim 1912'de Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etti⁷³. Zaten Karadağlıların hududlardaki tecâvüzâtı uzun süreden beri devam etmekteydi⁷⁴. Savaşı ilk önce bu en küçük Balkan Devletinin ilân etmesi Avrupa diplomasisinin durumunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

⁶⁹ Bu kabineye aynı zamanda "Büyük Kabine" de denmekteydi. Bkz. Tunaya, *a.g.e.*, s.6-7, 328.

⁷⁰ Ş.S. Aydemir, *İkinci Adam*, I, İstanbul 1984, s.75; Ayrıca bkz. Bayur, *a.g.e.*, II/I, s.304-306.; Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, I, s.64.; Bunlardan başka bkz. Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Ankara 1984, s.57. Bu sayı Enver Paşa'ya göre 80 bin civarında idi. Bkz. Ş.S. Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, II, İstanbul 1986, s.301.

⁷¹ *Türk Silâhli Kuvvetler Tarihi (Osmanlı Devri Balkan Harbi)- Garp Ordusu Cephesi Harekâtı*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Askerî Tarih Yayınları, III, Kısım 2, Ankara 1981, s.24-25. Nota'nın tam metni için bkz. *a.g.e.*, Ek.3, s.739-740. Bu nota'ya karşı Heyet-i Vükelâ kararı için bkz. *a.g.e.*, Ek.4, s.741-742 ; Osmanlı Devleti'nin 24 Eylül'de seferberlik ilân ettiği hakkında bkz. C. Tukin, *a.g.e.*, s.39. Bu konularda ayrıca bkz. Bayur, *a.g.e.*, II/I, s.419,420,381.

⁷² Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, İstanbul 1984, s.105-106.

⁷³ Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne harp ilânı hakkında bkz. BA, BEO, 306985, 26 Şevval 330/25 Eylül 1328 (8 Ekim 1912). Aynı belgede Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'ın da yakında münâsebetlerini kesecekleri de anlaşıldığından, hududlarda takidata itina edilmesi istenilmiştir.

⁷⁴ Hudut tecâvüzâtı için bkz. BA, BEO, nu. 305246, 5 Ağustos 1328 (18 Ağustos 1912).

Karadağ'ın arkasından 17 Ekim'de Bulgaristan ve Sırbistan, 19 Ekim'de de Yunanistan Osmanlı Devleti'ne savaş ilân ederek, yılların biriktirdiği ihtiraslarını gerçekleştirmek gayesiyle harekete geçtiler⁷⁵. Bunun üzerine Osmanlı Devleti de, adı geçen devletlere ayrı ayrı savaş ilân etti⁷⁶. Osmanlı Devleti'nin savaşa karar verişinde, Ekim 1912'lerde İstanbul ve taşrada cereyan eden "Harp mitingleri"nin de etkili olduğu söylenmektedir⁷⁷.

Aslında başlangıçta büyük devletlerce Balkanlarda bir savaşı önleyecek tedbirlerin alınması mümkün olabilirdi. Lâkin Avrupa Devletlerinin hiç biri görünüşte Balkanlarda bir savaşı arzu etmemelerine rağmen, politikaları gereğince, Balkan buhranını önleyecek yerde, menfaatlerini koruma yoluna gitmeleri, yani siyasi hesap ve düşüncelerin insanlık ideâline galip gelmesi bu savaşın çıkmasına yol açan en büyük etkenlerden birisiydi⁷⁸.

Osmanlı Devleti savaşa çok büyük imkânsızlıklar içinde girdi. Özellikle ordunun ulaşım ve ikmâli kötüydü. Savaşın ilk gününden itibaren askerin yiyecek ve beslenme sıkıntısının yanısıra, ordunun politikaya girmesi komutanlar arasında ikiliğin doğmasına sebep olmuştu⁷⁹. Bundan başka Osmanlı ordusu 1909 yılından beri esas savaş alanı olan ve her an bir saldırının gelebileceği Trakya ve Makedonya'dan uzak yerlere gönderilmiş⁸⁰, bir kısmı da terhis edilmişti⁸¹.

⁷⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.339. Bulgaristan'ın harp ilânı 16 veya 18 Ekim olarak da gösterilmektedir. Bkz. *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri*, Geneİkürmay Basımevi, Ankara 1976, s.85 ile bkz. C.Tukin, *a.g.e.*, s.41.

⁷⁶ BA., *İrâde, Meclis-i Mahsûs*, 1330/1, 4 Zi'l-ka'de 1330/2 Teşrin-i evvel 1328 (15 Ekim 1912).

⁷⁷ Yücel Aktar, "1912 Yılı Harp Mitingleri ve Balkan Harbine Etkileri", *İkinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, Ankara 1985, s.125.

⁷⁸ Talat Paşa, *Talat Paşa'nın Hâtıraları*, Yay. Enver Bolayır, İstanbul 1946, s.17-18. Ayrıca bkz. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.338.

⁷⁹ Mehmed Nihat, *Balkan Harbi*, I, İstanbul 1340, s.10.; Ayrıca bkz. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.339. ; Bayur, *a.g.e.*, II/1, s.1-5.

⁸⁰ Bayur, *a.g.e.*, II/2, Ankara 1983, s.6. ; N.Gündağ, *a.g.e.*, s.98-99.

⁸¹ Yunan, Bulgar ve Karadağ sınırlarında savaş hali belirip, müsâdemeler devam ederken 324 dühullü askerin terhis edildiği hakkında bkz. *Takvimli Gazete (Alemdar Gazetesinin yerine)*, 30-128, 28 Ramazan 1330/28 Ağustos 1328 (10 Eylül 1912).

Savaşan taraflardan Osmanlı Devleti'nin toplam nüfusu 23.806.000, Balkan Devletleri'ninki ise 10.167.000 kişi idi. Ancak Osmanlı Devleti'nin nüfusu Anadolu ve Arabistan'a kadar uzanan geniş topraklar üzerinde yayılıyor, bunun da ancak 15 milyon kadarından asker alınabiliyordu⁸². Bu sebeple Balkanlarda ancak 450.000 kişilik Türk ordusu bulunmasına karşılık, 510.000 kişilik Balkan Devletleri ordusu vardı⁸³. Alemdar Gazetesi'nde yer alan bir habere göre Osmanlı ordusu sayısı 415.000 kişi idi⁸⁴.

Osmanlı Devleti savaşın ilk aşamasında Bulgarlara karşı savaşan Doğu ordusu ve Sırlara karşı savaşan Batı ordusu adında iki ordu kurmuştu. Bunlardan Doğu ordusu, doğu cephesinde Bulgarlar karşısında kısa zamanda bozguna uğramış, 22-23 Ekim 1912'de Kırkkilise (Kırklareli) muhârebelerinin de kaybedilmesiyle Lüleburgaz'a çekilmişti. Doğu ordusu 28 Ekim 1912'de burada yaptığı ikinci bir muhârebeyi de kaybedince Çatalca hattına kadar çekilmek zorunda kaldı. Böylece Bulgarların bir hafta içerisinde Çatalca önlerine kadar gelmeleri, onları İstanbul'a çok yaklaştırmıştı⁸⁵. Bunun üzerine İstanbul'un etrafında bir müdâfaa hattı tesis⁸⁶ ve Boğazlar takviye edilmiştir⁸⁷. Hattâ Çatalca, İstanbul için en son müdâfaa hattı olduğundan, civârının şüpheli unsurlardan arındırılması husûsunda devletçe bir karar dahi alınmıştır⁸⁸.

⁸² Bundaki sebep, Osmanlı Devleti'nde gayr-i müslim tebea ve Arapların askere alınmamasıydı.

⁸³ ATASE Resmî Yayınları, *Balkan Harbi(1912-13)*, I, Ankara 1970, s.74-75. Ayrıca bkz. Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I, İzmir 1984, s.51.

⁸⁴ Bunun 235.000'i Bulgar, 100.000'i Sırp, 45.000'i Yunan ve 35.000'i Karadağlılardan oluşmaktaydı. Bkz. *Alemdar*, 54-137, 24 Eylül 1328 (5 Ekim 1912). Bu sırada Yunanistan'ın 150.000 askeri silâh altına alabilecek güçte olduğunu dikkate alırsak(*Alemdar*,62-131), yekûn 520.000'e ulaşmış olur.

⁸⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.329.; Bayur, *a.g.e.*, II/2, s. 20,37-45,57. Ayrıca bkz. Constantin Kastarov, "The Bucarest Treaty of Peace of July 28, 1913", *Bulgarien Review*, Vol. IX, August 1969, s.59.

⁸⁶ BA., *BEO.*, nu. 308407, 30 Teşrîn-i evvel 1328 (12 Kasım 1912).

⁸⁷ BA., *BEO.*, nu. 309014, 22 Teşrîn-i sâni 1328 (5 Aralık 1912).

⁸⁸ BA., *BEO.*, nu. 315354, 13 Eylül 1329 (26 Eylül 1913).

Batı ordusu da, 23-24 Ekim'de Kumanova'da giriştiği savaşta Sırlara yenildi ve Manastır'a çekildi. Bunun üzerine Sırlar eski Sırbistan'ın başşehri olan Üsküb'e girdiler⁸⁹.

Yunanlılar ise, Kasım ayı başlarında Selânik'i ele geçirdikten sonra, donanmalarıyla Bozcaada, Limni ve Taşoz adalarını hiç bir mukavemetle karşılaşmadan işgal ettiler. Yalnız Yunanlılara görünmeden Ege Denizi'ne çıkmaya muvaffak olan Rauf Bey (Orbay), Hamidiye kravözörüyle Yunanlılarla tek başına savaştı⁹⁰. Böylece Osmanlı ordusunun denizde ve karada aldığı bu yenilgiler, Makedonya ile olan bağlantının kesilmesine sebep oldu⁹¹. Öte yandan bu sırada Karadağlılar da İşkodra'yı muhâsaraya başladılar⁹².

Sonuçta Osmanlı Devleti'nin askerî durumu birkaç hafta içinde ancak fecaat olarak nitelendirilebilecek bir hâle gelmiş, hemen bütün Rumeli Bulgarların eline geçmişti. Türkler, tarihinin hiç bir döneminde bu derece ağır bir hezimete uğramamışlardı. Bu bölgede sadece düşman hatları gerisinde kalan ve Osmanlı Devleti'yle (Anadolu'yla) ikmâl ve irtibat yolları kesik olan Edirne, Yanya ve İşkodra kaleleri, enerjik kumandanlar idâresinde kendilerini düşmana karşı savunmaya devam ediyorlardı⁹³. Bunlardan bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin merkezi durumunda olan Edirne Bulgarlarca birçok defa bombalandı⁹⁴. Hattâ Bulgarlar Edirne'deki halkı etkilemek ve dolayısıyla mukavemeti kırmak gayesiyle havadan uçaklarla asılsız beyannâmeler atmışlardı. "İlân-ı Umûmî" başlığı altında atılan bu beyannâme aşağıdaki gibidir ⁹⁵:

⁸⁹ Coşkun Üçok, *Siyasî Tarih Dersleri*, Ankara 1955, s. 264; Armaoğlu, *a.g.e.*, s.339.

⁹⁰ Ergün Aybars, *a.g.e.*, s.50. ; Üçok, *a.g.e.*, s.265. Balkan Harbinde Osmanlı Deniz Harekâtı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, *Balkan Harbi(Osmanlı Deniz Harekâtı)*, VII, İstanbul 1965.

⁹¹ Bayur, *a.g.e.*, II/2, s. 21-22.; Armaoğlu, *a.g.e.*, s.339.

⁹² Armaoğlu, *a.g.e.*, s.340.

⁹³ B.Kodaman, " Osmanlı Siyasî Tarihi", *Büyük İslâm Tarihi*, XII, s.166.

⁹⁴ Edirne bombardmanı hakkında bkz. BA, *BEO*, nu. 308868, 30 Kasım 1912.

⁹⁵ *Şehbâl*, c.3, 1328(1912), s.364.

"Bulgarların yani bizim muhârebemiz müslüman ahâlisine değil, belki o gaddar, zâlim, merhametsiz, beyinsiz ricâl-i devletinize karşıdır. Ma'lûm ola ki, biz de kan dökmeği arzu etmeyiz. İstedığımız şey, o para yiyici ricâlinizden sizi de kurtarmaktır. Maksadımız Balkan Yarımadası'na sulh, asâyiş, güzel idâre idhâl etmektir. Görmüyor musunuz ki devlet hazinesini soyan memurlar sâyesinde Türkiye Devleti ne dereceye geldi? Dört balkan komşunuz dört taraftan memleketinizi istilâ ettiler. Kırkkilise'den sonra Lüleburgaz, Dimetoka, Üsküb, Manastır, Alasonya yani düne kadar Avrupa-yı Osmanî sayılan yerler kâmilten Balkan Düvel-i Müttefikası elindedir. Bulgar askeri İstanbul'dan bir-iki saatlik mesâfededir. Osmanlı ordusu Lüleburgaz'da mağlub ve mahv ü perişân oldu. Yalnız bir Edirne kaldı ki, o da muhâsara altında ve İstanbul ile her münâsebâtı kat' olundu. Artık Edirne'ye hiç bir taraftan imdâd gelemez. Hâl böyle iken neye kan dökelim? Bu kanlar kime fâide getirebilir? Paşaların zevki için mi kan dökülsün? Edirne'ye karşı 1000 kadar Bulgar topu vardır. Eğer Edirne teslim olunmazsa kâmilten harâb ve âteş içinde kalır. Sonra pişman olursunuz ama son pişmanlık para etmez! Yazık değil mi?" .

Burada kan dökmekten bahseden Bulgarların, Balkan Savaşı sırasında, akla gelmez vahşetlere giriştiği belgelerle sabittir⁹⁶.

Balkan Devletlerinin elde etmiş olduğu bu kolay zafer ve Osmanlı Devleti'nin birkaç hafta içinde geri çekilmesiyle Balkanlar'da bıraktığı boşluk, yeniden milletlerarası bir buhran ortaya çıkardı. Sırbistan'ın birden bire genişleyip, Arnavutluk'u işgal etmesi ve Adriyatik'e inmesi Avusturya ve İtalya'yı korkuttu. Bu sebepten Avusturya, bağımsız bir Arnavutluk Devleti kurularak Sırbistan üzerinde baskı vasıtası olarak kullanmayı uygun gördü. Bu konuda İtalya'nın da Avusturya'yı desteklemesi sonucu 28 Kasım 1912'de Arnavutlar bağımsızlıklarını ilân ettiler. Rusya'nın bu meselede Sırbistan tarafını tutması, Fransa, İngiltere ve Almanya'nın da

⁹⁶ Üçok, a.g.e., s.264.; Aybars, a.g.e., s.51.

müttefik oldukları devletin yanında yer almalarını gerektirdi⁹⁷. Zaten Balkan ittifakını el altından hazırlayan Rusya, Balkan Harbi'nden dolayı, doğuda da Osmanlı Devleti aleyhine Ermeni ve Kürd meselesini uyandıracak faaliyetlere başlamış⁹⁸, bunun sonucunda Bâyezid ve civarında Ermeni ve Kürdlere 60.000 tüfek dağıtmıştır⁹⁹.

Bütün bunlara rağmen, Bulgarların İstanbul kapılarına kadar gelmiş olmaları, Rusya'nın Bulgaristan'a karşı aleyhte bir politika takip etmesine yol açmış, Bulgarların İstanbul'a girmesi halinde, donanmasını İstanbul'a göndereceğini, Meriç'in doğusunda kalan toprakların Bulgaristan'ca ilhakını tanımayacağını bildirmişti. Ayrıca Ege Denizi'ndeki adaların Yunanistan tarafından işgali, Rusya açısından, Çanakkale Boğazı'nı da tehlikeye sokuyordu¹⁰⁰.

Osmanlı Devleti'nin bu çaresiz durumu karşısında Ahmed Muhtar Paşa sadâretten çekildi ve yerine 29 Ekim 1912'de Kâmil Paşa görevi devraldı¹⁰¹. Bu arada, Arnavutluk meselesi yüzünden Avrupa'da çıkan anlaşmazlık kritik bir safhaya girmişti. Fakat İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey bu buhranı gidermek için, Arnavutluk meselesinin milletlerarası bir konferansta ele alınmasını teklif etti¹⁰².

Balkan buhranı bu şekilde gelişmeler gösterirken, 12 Kasım 1912'de Bulgarlar Çatalca hattındaki Osmanlı savunmasına karşı son bir taarruza girişmişlerdi. Bu taarruzlar da sonuç vermeyince, Bulgaristan Osmanlı Devleti'nin daha önce teklif ettiği mütârekeyi

⁹⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.340-341.; Aybars, *a.g.e.*, s.51.; Bayur, *a.g.e.*, II/2, s.328-344.

⁹⁸ BA, *BEO*, nu. 312640, 21 Nisan 1329 (4 Mayıs 1913).; nu. 312682, 23 Nisan 1329 (6 Mayıs 1913).

⁹⁹ BA, *BEO*, nu. 312709, 24 Nisan 1329 (7 Mayıs 1913). Her iki belge de Başbakanlık Arşivi'nden istenmiş olup, bu numarada gelen belgeler değişik konularda çıkmıştır. Yukarıdaki kısım Bâb-ı Ali Evrak Odası'nın 189 No'lu Hâriciye defterinden tespit edilmiştir.

¹⁰⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.342.

¹⁰¹ T.Zafer Tunaya, *a.g.e.*, s. 333. Ayrıca bkz. Aybars, *a.g.e.*, s.51.; Üçok, *a.g.e.*, s.265.; Yücel Aktar, *a.g.m.*, s.126.

¹⁰² Shaw, *a.g.e.*, s. 355 ; Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 342.

kabul etti¹⁰³. 3 Aralık 1912'de imzalanan ateşkes antlaşmasına göre; Bulgarlar Edirne-İstanbul demiryolu vasıtasıyla Çatalca'daki ordularına her türlü ihtiyaç maddesini götürecekler, fakat aynı hakka Türkler Edirne'deki orduları için sahip olamayacaklardı¹⁰⁴. Bulgaristan bu mütârekeyi hem kendi adına, hem de Karadağ ve Sırbistan adına imzalamıştı. Yunanistan çok aşırı isteklerde bulunduğu ve Osmanlı Devleti de bu istekleri kabul etmediğinden, mütârekeyi imzalamayıp, sadece barış görüşmelerine katıldı¹⁰⁵.

Londra Konferansı 17 Aralık 1912'de toplantılarına başladı. Osmanlı Devleti ile Balkan Devletleri arasındaki barış görüşmeleri, Arnavutluk meselesini inceleyecek olan ve "Büyükelçiler Konferansı" denen milletlerarası konferansın başladığı gün ve adı geçen bu konferansın aracılığında ilk toplantısını yaptı¹⁰⁶.

Barış Konferansı çok uzun süre devam etmesine rağmen, Arnavutluk, Ege Adaları ve Edirne'nin bırakılmak istenmemesi yüzünden dağıldı. Bu arada Rusya yeni bir savaşta kayıtsız kalamayacağını ve Kafkaslardan ilerleyeceğini bildirdi. Almanya da Rusya'yı tehdit edince Rusya geri çekildi ve durum biraz sakinleşti¹⁰⁷.

Bu sırada savaşan devletlerin murahhasları yapılacak barışın esaslarını tespit ettikleri anda İstanbul'da bir hükûmet darbesi meydana geldi. Balkanlarda alınan yenilgiler ve mütârekede aleyhimize verilen kararlar, bilhassa ordunun genç subayları arasında, Kâmil Paşa hükûmetine karşı bir hoşnutsuzluk

¹⁰³ Mütârekenin kabul edildiğine dair bkz. BA, *BEO*, nu. 308675, 12 Teşrin-i sâni 1328 (25 Kasım 1912) ile bkz. BA., *İrade, Meclis-i Mahsus*, 1330/1, 14 Zi'l-hicce 1330/11 Teşrin-i sâni 1328 24 Kasım 1912). Ayrıca bkz. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.342.

¹⁰⁴ Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, I, s.65.

¹⁰⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.343.

¹⁰⁶ Üçok, *a.g.e.*, s.266. Ayrıca bkz. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.343.

¹⁰⁷ Aybars, *a.g.e.*, s.52. ; Üçok, *a.g.e.*, s.266. Ayrıca bu arada, Balkan muhârebeleri münâsebetiyle Hindistan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti nâmına iâne toplamak maksadıyla, Kalküta müslümanlarınca bir miting düzenlendiğini ve "Muhammediye" isimli meydanda yapılan mitinge onbinlerce kişinin katıldığını zikretmek isteriz. Bkz. *İkdâm*, 5758, 19 Şubat 1328 (4 Mart 1913).

doğurmuştu. Bu hava içerisinde "*Bâb-ı Ali Baskını*" adı verilen hükümet darbesiyle İttihat ve Terakkî mensupları iktidarı tekrar ele geçirdi (23 Ocak 1913). Başkumandan Nâzım Paşa öldürüldü ve Sadrazam Kâmil Paşa istifâya zorlandı. Yerine Mahmud Şevket Paşa sadarete getirildi¹⁰⁸. Yeni kurulan bu hükümetin başkumandan vekili Ahmed İzzet Paşa, Edirne'yi kurtarmak için Osmanlı-Bulgar mütârekesine son vererek, Şubat 1913 başında Çatalca hattında yeniden savaşa başladı¹⁰⁹. Daha çok Enver Bey(Paşa)'in ısrarıyla yapılan bu teşebbüsün başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, 26 Mart 1913'te Bulgarların yaptıkları ani bir hücumla Edirne teslim oldu¹¹⁰. Bunun akabinde Yanya Yunanlılara, İşkodra da Karadağlılara teslim olmak zorunda kaldı¹¹¹. Bu aleyhte gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti Nisan ortalarında savaşı durdurup, tekrar barış masasına döndü. Barış antlaşması 30 Mayıs 1913'te Londra'da imzalandı. Bu barış ile Osmanlı Devleti Arnavutluk'un bağımsızlığını tanıyor, Yunanistan Selânik, güney Makedonya ve Girid'i, Sırbistan orta ve kuzey Makedonya'yı, Bulgaristan ise Kavala, Dedeağaç ve Edirne ile bütün Rumeli'yi alarak, Ege Denizi'ne çıkıyordu. Böylece bu antlaşmayla Osmanlı Devleti Midye-Enez çizgisinin batısında kalan bütün Avrupa topraklarını kaybediyor ve Balkanlarda sadece Bulgaristan'la sınır komşusu oluyordu¹¹².

Arnavutluk ve Makedonya'nın büyük bir kısmında Türklerin çoğunlukta olduğu dikkate alınmaksızın, "Kuvvetin hakka üstünlüğü" sözü böylece bu antlaşmayla bir defa daha gerçekleşmiş oluyordu. Beşyüz seneden beri Türk Devletine bağlı olan birçok vilâyetler,

108 Bâb-ı Ali Baskını hakkında bkz. Bayur, *a.g.e.*, II/2, s.254-271.; Ali Fuat Türkgeldi, *a.g.e.*, s.77 v.d.; Şeyhülislâm Cemâleddin Efendi, *Siyasî Hatıralarım*, s.115-116 ; Ş.S.Aydemir, *Enver Paşa*, II, s.376.

109 Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, I, s.65.; Aybars, *a.g.e.*, s.52.; Üçok, *a.g.e.*, s.266.

110 Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, I, s. 65. Edirne ve Kırkkilise'nin Bulgarlara terk edilmesi üzerine, İstanbul müdâfaası için tahkimat işlerine başlanmıştır. Bkz. BA, *BEO*, nu. 310246, 13 Kânûn-ı sâni 1328 (26 Ocak 1913).

111 B.Kodaman, "Osmanlı Siyasî Tarihi", *Büyük İslâm Tarihi*, XII, s.168.

112 Armaoğlu, *a.g.e.*, s.343. Ayrıca bkz. B.Kodaman, aynı yer.

halkın dini ve Osmanlı Devleti'yle olan münâsebetleri dikkate alınmaksızın, merhametsizce devletten koparılıyordu¹¹³.

II. Balkan Savaşı, Sebep ve Sonuçları

Gerçekte Balkan Savaşları iki safhadan teşekkül eder. Birinci safhayı Balkan Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne karşı mücâdeleleri teşkil eder ve bu safha, yukarıda görüldüğü üzere, Londra Barış Antlaşması'yla kapanır. Lâkin bu barışın hemen arkasından, büyük bir ganimet olan Makedonya'yı paylaşamadıkları için, bu defa Balkan Devletleri birbirleriyle mücâdeleye girerler. Bu da Balkan Savaşı'nın ikinci safhasını oluşturur.

Londra Antlaşması'yla, Osmanlı Devleti Midye-Enez hattının batısında kalan topraklarını Balkanlı müttefiklere bırakınca, "ganâim" in paylaşılması konusunda çıkan anlaşmazlık II. Balkan Savaşı'nın çıkmasına sebep olmuştur¹¹⁴. Bulgaristan'ın daha önce Balkan Devletleri arasında yapılan paylaşma plânına riâyet etmemesi de, bu savaşın Bulgaristan aleyhine gelişmesine yol açmıştır¹¹⁵. Anlaşmazlığa neden olan en önemli mesele ise Makedonya meselesidir¹¹⁶ İlk savaşlar sırasında Sırbistan, Sırp-Bulgar ittifa-kının çizdiği ve kendisine ayırdığı parçadan daha büyük bir parça ele geçirmişti. Yunanistan ise, Güney Makedonya ve Batı Trakya'yı (Kavala-Dedeağaç) tabii toprakları sayıp, kendisiyle bir anlaşma yapılabilmesi için, bu toprakları Bulgaristan'dan istemekteydi¹¹⁷.

Bu sebeplerden ötürü, Osmanlı Devleti ile savaşın sona ermesinden hemen sonra, adı geçen devletler birbirleriyle çekişmeye başladılar. Bulgaristan'ın kendisine karşı sert bir tutum aldığı görülen Sırbistan, 1913 Haziran'ında Bulgaristan'a karşı

¹¹³ Talat Paşa, *Talat Paşa'nın Hatıraları*, Yay.Enver Bolayır, İstanbul 1946, s.16-17.

¹¹⁴ Ali Fuat Türkgeldi, *a.g.e.*, s.105.; Bayur, *a.g.e.*, II/2, s.397-402.

¹¹⁵ N.Gündağ, *a.g.e.*, s.104.

¹¹⁶ Makedonya konusunda esas anlaşmazlık Sırbistan ile Bulgaristan arasında çıkmıştır. Bkz. A.F.Türkgeldi, *a.g.e.*, s.105.; Armaoğlu, *a.g.e.*, s.344.

¹¹⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.345.; Gündağ, *a.g.e.*, s.105.

Yunanistan'la bir ittifak yaptı. Buna göre, Bulgaristan Makedonya'dan atılacak ve Makedonya, küçük bir kısmı Bulgaristan'a bırakılmak şartıyla, iki devlet arasında paylaşılacaktı. Bu arada, Yunanistan, Bulgaristan'a karşı Osmanlı Devleti ile de bir ittifak yapmak istemişse de, Osmanlı Devleti Balkanların bu karışık kombinezonlarına ve özellikle de saldırı emellerine karışmak istemedi¹¹⁸.

Bu gelişmeler üzerine, ittifakta hakemlik hakkını kullanmak isteyen Rusya duruma müdâhale ederek, Sırbistan ve Yunanistan'ın toprak hakkı iddialarını yumşatmaya gayret sarfetmenin yanında, Bulgaristan'ı da I. Balkan Savaşı'nda elde ettiği yerlerin bir kısmını onlara vermeye razı etmeye çalıştı¹¹⁹. Hattâ bu konuda tehdit yolunu da kullanan Rus Çarı II. Nikola, 8 Haziran 1913'de Sırp ve Bulgar krallarına gönderdiği mektupta, bu gelişmeler karşısında kendisinin ilgisiz kalamayacağını, savaşı ilk açan devletin "Slav Davası" önünde sorumlu olacağını ve Rusya'nın hareket serbestisini kullanacağını bildirdi¹²⁰. Rus Çarı'nın uyarılarına kulak asmayan Bulgar Çarı Ferdinand, bu iki devlet iyice hazırlanmadan darbeyi indirmek düşüncesiyle, 29-30 Haziran gecesi Sırbistan ve Yunanistan'a aniden saldırdı. Fakat Bulgaristan'ın hesapları yanlış çıkarak, her yerde eski müttefikleri olan Sırp ve Yunan orduları tarafından bozguna uğratıldı. Bu arada, Romanya da durumdan gereği şekilde istifade ederek, 300.000 kişilik bir ordu ile, kuzeyde Tuna ve Dobruca üzerinden harekete geçti ve Tutrakan-Balçık hattına kadar olan bölge ile Bulgar Dobrucası'nı işgal etti¹²¹.

Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti de fırsattan istifade ile Türk menfaatlerini korumak istemiş¹²², fakat Alman ve İngiliz hükûmetleri de dâhil olmak üzere büyük devletlerin muhalefeti ile karşılaşmıştır. Bu devletler Osmanlı Devleti'ne, Londra Antlaşmasını

118 Armaoğlu, *a.g.e.*, s.345.

119 Galip Kemalî Söylemezoğlu, *Canlı Tarihler(Atina Sefâreti Hatıraları, 1913-1916)*, İstanbul 1946, s.34.

120 Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 345.

121 Bayur, *a.g.e.*, II/2, s.405.; Aybars, *a.g.e.*, s.52.; Armaoğlu, *a.g.e.*, s.345-346.

122 Bayur, *a.g.e.*, II/2, s.405-412,414.

geçersiz sayacak ve Midye-Enez hattının batısına geçecek bir oldu-
bittiye karşı baskı yapmaya başladılar¹²³. Bu sebeple, Osmanlı
hükûmeti ilk zamanlar hattı geçimekte tereddüt göstermiş¹²⁴ ve
nasıl davranması gerektiği konusunda 2 Temmuz 1913'te yabancı
devletlerdeki büyükelçilerine düşüncelerini sormak ihtiyacını
hissetmiştir. Bunlardan Londra'da bulunan elçilerimizden Tefvik ve
Hakkı Paşalar, uslu durulması, ancak ordunun terhis edilmeyip,
beklenilmesini ; Paris'ten Rıf'at Paşa ise, Dışişleri bakanı Pişon'un
Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalması gerektiği konusundaki
görüşlerini bildirmişlerdir¹²⁵. Berlin sefiri Mahmud Muhtar Paşa da,
4 Temmuz 1913 tarihli telgrafta Osmanlı Devleti'nin Bulgarlarla
savaşması ögüdünü vermiş, 13 Temmuz 1913 tarihli telgrafında da,
Yunanlıların Dedeağaç'ı aldıklarını ve buradan Edirne'ye
geçebileceklerini, bunun için Osmanlı Devleti'nin daha çabuk
davranması husûsunu belirtmiştir¹²⁶. Bu sırada başkumandan
vekilliği görevini üstlenmiş olan Ahmed İzzet Paşa, bazı kabine
üyeleriyle birlikte, Londra Antlaşması'nın çizmiş olduğu sınırın
geçilmesini memleket için tehlikeli görmekteydi¹²⁷.

Kararın mesuliyeti gerçekten çok ağır olup, başarı hâlinde
İstanbul'un stratejik sınırı elde edilmiş olacaktı. Fakat telâfisi çok zor
yeni mağlûbiyetlere uğramak tehlikesi de mümkündü. Yabancı
devletler nezdinde girişilen teşebbüslerde, gelen cevaplar ise cesaret
kırıcı idi. İngiliz Hâriciye Nâzırı Sir Grey, sefirimize "*Büyük bir
çılgınlık yaparsanız İstanbul'u da kaybedersiniz*" diyor, Rus Hâriciye
Nâzırı Sazanov, maslahatgüzârımıza, Harbiye ve Bahriye Nâzırıyla
görüştükten sonra cevap vereceğini söylüyordu¹²⁸.

123 Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul 1982, s. 137
v.d.; Cemâl Paşa, *Hatıralar*, Tamamlayan ve düzenleyen Behcet Cemâl, İstanbul
1977, s.62 v.d.

124 Bayur, *a.g.e.*, II/2, s.405.

125 Bayur, *a.g.e.*, II/2, s.403.

126 Bayur, *a.g.e.*, II/2, s.403,413.; Gündâğ, *a.g.e.*, s.108.

127 *Türk Silâhli Kuvvetler Tarihi*, II, Kısım 2, Kitap 2, s.406.

128 *Halil Menteşe'nin Anıları*, s.163.

Bütün bunlara rağmen, sonunda Tal'at, Enver¹²⁹ ve Cemâl Bey'lerin baskısıyla Bâb-ı Alî Meriç nehrine kadar Doğu-Trakya'yı geri almak üzere Osmanlı ordusunun Midye-Enez hattını geçmesine karar verdi¹³⁰. Bu kararda Mahmud Muhtar Paşa'nın 4 ve 13 Temmuz tarihli telgraflarının etkili olduğu da söylenmektedir¹³¹.

Edirne'nin Bulgar işgalinden kurtarılması kararı alındıktan sonra, Çatalca'daki Hurşit Paşa ve Süleyman Şefik Paşa'ların kumandasındaki kolordular, Edirne'ye doğru 20 Temmuz'da harekete geçtiler¹³².

Bulgarlar Mayıs ayında Çatalca hattında büyük bir kuvvet buldurmasına rağmen¹³³, Londra Barışı'ndan sonra durumun aleyhlerine gelişmesi üzerine buradaki ordusunun büyük kısmını eski müttefiklerine karşı kullanmak üzere geri çekmişti¹³⁴. Nitekim Hurşit Paşa Kolordusu'na bağlı akıncı müfrezesi ile bu kolordunun kurmay başkanı Enver Bey(Paşa) ve İbrahim Bey emrindeki süvâri tugayı, müfrezenin başında Enver Bey olduğu halde, bir baskın hareketiyle Edirne'ye girdi. Böylece şehir harap olmadan, 23 Temmuz 1913'te Bulgarların elinden kurtarıldı¹³⁵.

129 Bu sırada Enver Bey Çatalca Ordusunun Sol kanadındaki X.Hurşit Paşa Kolordusu'nun Kurmay Başkanı olup, Yarbay rütbesiyle görev yapmaktaydı. Bkz. Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, I, s.67.

130 Bayur, *a.g.e.*, II/2, s.424.Bu sırada hazineye sadece 100 bin lira olup, ordunun ihtiyacını karşılamak üzere Reji idâresinden % 6 faizle 1.600.000 lira borç alınmıştır. Bkz. *Halil Menteşe'nin Anıları*, İstanbul 1986, s.164-165.

131 Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, I, s.68.

132 Armaoğlu, *a.g.e.*, s.346.; *Türk Silâhlı Kuvvetler Tarihi*, II/2, Kitap 2, s.412, 426, 428, 433, 447 v.d.; Fuat Balkan, "Fuat Balkan'ın Hatıraları", *Batı Trakya Dergisi*, Sayı 8, 15 Aralık 1967, s.15.

133 Erol Ulubelen, *a.g.e.*, s.135.

134 Kâzım Nâmi Duru, *İttihat ve Terakkî Hatıralarım*, İstanbul 1957, s.55. Ayrıca bkz. Şeyhülislâm Cemâleddin Efendi, *a.g.e.*, s.118.; Bayur, *a.g.e.*, II/2, s.412.

135 *Halil Menteşe'nin Anıları*, s.165.; A.F.Türkgeldi, *a.g.e.*, s.165.; Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, I, s.70.; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Bir Heyet Tarafından Hazırlanmıştır, VI, s.3513'te Edirne'nin alınışı 21 Temmuz 1913 olarak verilmektedir. Bayur ve Aybars'ta ise 22 Temmuz 1913 olarak verilmiştir. Bkz. Bayur, *a.g.e.*, II/2, s.428.; Aybars, *a.g.e.*, s.52. Ş.S.Aydemir'de ise Türk askerinin Edirne'ye girişi 20-21 Temmuz olarak verilmektedir. Ayrıca Edirne'ye ilk giren kıtanın kurmay başkanı Mustafa Kemâl(Atatürk) olan Bolayır kuvvetleri olduğu ve Edirne'nin kurtarılışı şerefine de İttihat ve Terakkî'ce Enver Bey'e mal edildiği belirtilmektedir. Bkz.

Bâb-ı Alî, Osmanlı ordusunun Edirne üzerine yürüyüşü sırasında dış devletlere yayınlamış olduğu beyannâme ile Meriç'in batısına geçilmeyeceğini açık bir şekilde ifâde etmiştir¹³⁶. Osmanlı ordusu, Bâb-ı Alî'ce verilen bu talimata bağlı kalmış, Edirne'yi aldıktan sonra, Meriç'in batısına geçmemiştir¹³⁷. Sadece Bulgar birliklerinin geri çekilirken yapmaya çalışacakları tahribâtı ve mezâlimi önlemek için, Edirne'nin alınmasından sonra bir süre ileri harekâta devam edilmiştir¹³⁸. Balkan savaşından önce Türklere ait olan bu topraklara karşı yapılan bu harekât, Bulgaristan'ı gerek büyük devletler nezdinde, gerekse doğrudan doğruya Bâb-ı Alî nezdinde şikâyete sevketmişse de¹³⁹, sonuçta kınamaktan öte bir tepkiyle karşılaşılmamıştır¹⁴⁰. Böylece II. Balkan Savaşı, Bulgaristan'ın yenilgisiyle neticelenmiş oldu.

Savaş sonrasında Balkan Devletleri arasında 10 Ağustos 1913'te Bükreş'te barış imzalandı. Buna göre; Bulgaristan, Silistre dahil olmak üzere Tutrakan ve Güney Dobruca'yı Romanya'ya verdi. Yunanistan Kavala'yı alarak, Dedeâğaç bölgesinde, yani Mesta-Karasu ırmağı ile Meriç arasında, Ege Denizi'ne çıktı. Böylece Yunanistan Güney Makedonya'dan başka, Batı Trakya'nın bir kısmını da elde etmiş oldu. Sırbistan Manastır, İştip, Üsküp, Priştine; Karadağ da Plevlye ve Cakova'yı aldı. Fakat bütün arzularına rağmen İşkodra'yı elde

Ş.S.Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemâl (1881-1919)*, I, İstanbul 1985, s. 184 ile bkz. Ş.S.Aydemir, *İkinci Adam(1884-1938)*, İstanbul 1984, s.77.

136 Cemâl Paşa, *a.g.e.*, s. 63.

137 Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, I, s.63. Ayrıca *Türk Silâhli Kuvvetler Tarihi*, II/2, Kitap 2, s.457 (Kroki nu: 53).

138 *Türk Silâhli Kuvvetler Tarihi*, II, Kısım 2, Kitap 2, s.446.

139 Gündâğ, *a.g.e.*, s.113.; Bayur, *a.g.e.*, II/2, s.431-435.

140 Aybars, *a.g.e.*, s.52. Edirne'nin alınmasından sonraki olaylar hakkında (Batı-Trakya'nın işgali, Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakilesi'nin kuruluşu v.s.) ayrıntılı bilgi için bkz. Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*; Gündâğ, *a.g.e.*; Cemâl Paşa, *a.g.e.*; Bayur, *a.g.e.*; Ayrıca Gümülcine ve İskece geçici hükûmetleri için bkz. BA, BEO, nu. 318501-318881, 24 Safer 1332/9 Kânûn-ı sâni 1329 (22 Ocak 1914).

edemedi. Bu paylaşma sonucunda Bulgaristan'a Makedonya'dan küçük bir kısım kalmış oldu¹⁴¹.

Osmanlı Devleti'nin Balkan Devletleriyle ayrı ayrı imzalamış olduğu antlaşmalardan ilki, Bulgaristan ile 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul'da imzalandı¹⁴². Buna göre Kırklareli ve Edirne Osmanlı Devleti'nde kalıp, Türk-Bulgar sınırı genel olarak Meriç nehri kabul ediliyor, sadece Edirne ile Meriç'in batı kısmında kalan Dimetoka Türk sınırları içine alınıyordu.

İstanbul Antlaşması, sınır tespitinden başka, Bulgaristan'da kalan Türkler hakkında da hükümler ihtivâ etmekteydi. Bu hükümlere göre : Bulgaristan'a terk edilecek arazide yaşayan Türkler dört yıl içinde Osmanlı sınırlarına göç edip etmeme hakkına sahip olacaklardı (Madde 2). Eğer göçmeye karar verirlerse mallarını satabilecekler, kalanlar ise, hristiyan komşuları gibi, sivil ve siyasi haklara sahip olacaklardı (Madde3). Ayrıca burada kalan Türkler her türlü din ve mezhep hürriyetine sahip olacaklar, okullarda devlet dili dışında eğitim-öğretim Türkçe olacaktı. Bunlar müftü ve başmüftülerini kendileri seçecekler ve bunların maaşları Bulgar hükümetince ödenecekti. Müftüler evlenme, boşanma, vasiyet, miras ve nafaka konularında mutlak karar yetkisini haiz olacaklar ve Bulgar makamları bu kararları aynen uygulayacaklardı. Bunlardan başka Bulgarlar, Bulgaristan'daki Türklerin mülkiyet haklarına saygı gösterecek, zorunlu olmadıkça kamulaştırmayacak, kamulaştırma hâlinde değerini peşin olarak ödeyecekti¹⁴³.

Osmanlı Devleti'yle Yunanistan arasındaki barış anlaşmasının imzalanması ise, adalar meselesi yüzünden biraz uzadı. Osmanlı Devleti, Ege Adalarını Yunanistan'a terketmek istemiyor, Yunanistan

¹⁴¹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.346.; Bayur, *a.g.e.*, II/2, s.463. Yunanistan'ın elde ettiği şehirler arasında Selânik, Serez ve Drama da bulunmaktaydı. Bkz. B.Kodaman, "Osmanlı Siyasî Tarihi", *Büyük İslâm Tarihi*, XII, s.169.

¹⁴² Türkgeldi, *a.g.e.*, s.110.; Bayur, *a.g.e.*, II/2, s.484. Ayrıca antlaşma maddeleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. *Düstûr*, Tertîb-i sâni, c. VII, s.16-23.; *Tanin*, 12 Ekim 1913 ilâ 22 Ekim 1913.

¹⁴³ *İkdâm*, 5960, 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), s.2.; Ayrıca bkz. *Düstûr*, Tertîb-i sâni, VII, s. 15-74. ; Armaoğlu, *a.g.e.*, s.347-348.; Shaw, *a.g.e.*, s. 358-359.

ise, işgal ettiği bu adaları vermeye yanaşmıyordu. Hattâ bu yüzden iki devlet arasında durum gerginleşmiş, büyük devletlerin araya girmesiyle bu gerginlik ortadan kalkmıştı. Nitekim adalar meselesinin uzayacağı anlaşılınca, Osmanlı Devleti'yle Yunanistan 14 Kasım 1913'te Atina Barışı'nı imzaladılar¹⁴⁴. Bu antlaşmaya göre, Girit kesin olarak Yunanistan'a bırakıldı¹⁴⁵. Adalar meselesi için Londra'da toplanan elçiler konferansında ise, 1914 Şubat'ında Meis Adası hariç, İtalya'nın işgal ettiği adaların İtalya'da, İmroz ve Bozcaada hariç, Yunanistan'ın işgal ettiği diğer adaların Yunanistan'da kalması kararı alındı. Fakat daha bu antlaşmalar imzalanmadan I. Dünya Savaşı patlak verdi¹⁴⁶. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ise, Ege kıyısındaki Bulgar topraklarının Yunanistan'a geçmesi dışında, Trakya ve Makedonya'da çizilen bu sınırlar günümüze kadar değişmemiş-tir¹⁴⁷.

Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasındaki barış ise 13 Mart 1914 günü İstanbul'da imzalanmıştır. İki devletin ortak sınırı bulunmadığı için, bu antlaşmada bir sınır tespiti söz konusu olmamıştır¹⁴⁸.

Bu arada hem Yunanistan ve hem de Sırbistan ile yapılan antlaşmalarda, aynen Türk-Bulgar antlaşmasında olduğu gibi, oralarda kalan Türklerin statüsüne ait hükümler de yer almakta olup, bu hükümler Türk-Bulgar antlaşmasındakinin hemen hemen aynıdır. Sadece kamulaştırmaya ait hükümlerde Sırbistan'la önemli bir istisnâ koyulmuştur ki, o da, Sultan Murad-ı Hüdâvendigâr (I.Murad)'ın Kosova'da bulunan türbesine ait bina ve arsaların hiç bir şekilde kamulaştırılamayacağıdır¹⁴⁹.

İki safhada sonuçlanan Balkan muharebeleri sonunda neşr olunan geçici istatistiklere göre, Balkan Devletlerinden Bulgaristan

144 Armaoğlu, *a.g.e.*, s.348.; Üçok, *a.g.e.*, s.267.; Shaw, *a.g.e.*, s.358. Atina Barışının tam metni için bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, I, Ankara 1953, s.477-488.

145 Aybars, *a.g.e.*, s.52.; Üçok, *a.g.e.*, s.267.

146 Armaoğlu, *a.g.e.*, s.348. ; Üçok, *a.g.e.*, s.267.

147 Shaw, *a.g.e.*, s.359.

148 Armaoğlu, *a.g.e.*, s.348. Sırbistan ile yapılan anlaşmanın tam metni için bkz. N.Erim, *a.g.e.*, s.389-497.

149 Armaoğlu, *a.g.e.*, s.348.

84.000 kişi¹⁵⁰, Sırbistan 22.000, Yunanistan 11.000 ve Karadağ 6.000 kişi asker zayiâtı vermişlerdir¹⁵¹. W. M. Sloane'ye göre, Sırbistan 71.000, Karadağ 11.200, Yunanistan 68.000, Bulgaristan 156.000, Türkiye ise 150.000 ölü ve yaralı vermişlerdir¹⁵². Yine harbin başlangıcından mütârekenin imza edildiği güne kadar, savaşan devletlerin masrafları, adam başına 12 Frank 50 santim hesabıyla aşağıdaki tablodaki gibidir¹⁵³ :

TABLO-III

Devletler	Asker Miktarı	Savaş Günü	Frank
Osmanlı Devleti	400.000	64	320.000.000
Yunanistan	150.000	64	120.000.000
Karadağ	40.000	56	28.000.000
Sırbistan	200.000	47	117.500.000
Bulgaristan	300.000	47	176.250.000
	1.090.000		761.750.000

150 Alemdara göre Bulgarlar büyük-küçük rütbeli 1160 zabıt, 21.018 asker ölü olmak üzere 72.018 nefer zayiâtı vukûa gelmiştir. Ayrıca Çatalca'da 35.000 nefer koleraya yakalanmış, bunun 3.000'i ölmüştür. Avrupa gazeteleri de Bulgar zayiâtınının 150.000'den aşağı olmadığını haber vermektedirler. Bkz. *Alemdar*, 160-270, 12 Safer 1331/8 Kânûn-ı sâni 1328 (21 Ocak 1913), s.2.

151 *İkdâm*, 5806, 14 Cemâziye'l-evvel 1331/8 Nisan 1329 (21 Nisan 1913), s.5 (Haber Sofya'dan 20 Nisan günü alınmıştır).

152 W.M.Sloane, *a.g.e.*, s.146. Savaş öncesi Balkan devletlerinin yüzölçümü, nüfusu, bütçesi ve asker sayısı hakkında bkz. *Müddâfaa-i Milliye Dergisi*(15 günlük), Bulgaristan için nu: 33, 15 Haziran 1328 (28 Haziran 1912), s.108. ; Yunanistan için nu: 34(1 Temmuz 1328/14 Temmuz 1912), s.120.; Sırbistan için nu: 35(15 Temmuz 1328/28 Temmuz 1912), s.129.; Romanya için nu: 36(1 Ağustos 1328/14 Ağustos 1912), s.139.; Karadağ için nu: 37(15 Ağustos 1328 /28 Ağustos 1912), s.147.

153 Seferberlik ile mütâreke zamanında ordunun iâşe masrafları da göz önüne alınıp, bu rakama 160 milyon frank daha ilâve edilmelidir. Bkz. *İkdâm*, 5702, 24 Muharrem 1331/21 Kânûn-ı evvel 1328 (3 Ocak 1913), s.4 (Haber, Londra'da neşredilen Okunonist(أوقونونست) gazetesinden iktibas edilmiştir).

Balkan muhârebeleri neticesinde, Balkanların siyasî haritası önemli ölçüde değişti. Bu yeni haritada Romanya'nın, Sırbistan'ın, Yunanistan'ın hududları tamamen, Bulgaristan'ın hududu kısmen Bükreş muâhedenâmesiyle tayin edildi. Türkiye-Bulgaristan sınırı da İstanbul Konferansı kararıyla tayin edilerek, bütün Balkanların yeni siyasî haritası çizilmiş oldu¹⁵⁴.

Bu yeni haritaya göre Türkiye hayli küçülürken, diğer Balkan hükûmetlerinin bazısı az, bazısı oldukça genişledi. Bu yeni sınırlara göre Balkanlardaki Türk-İslâm unsurunun büyük çoğunluğu Osmanlı hâkimiyetinden çıkıp, diğer Balkan Devletleri idâresine geçti. Bu yeni duruma göre ise, Sırbistan ile Karadağ'a (sınırları henüz çizilmemiş) 1.749.000 nüfus katılarak, iki devletin nüfusu % 56 nisbetinde arttı. Böylece ikisinin birlikte nüfusu 4.922.000 kişiye yaklaşmıştır¹⁵⁵. Yunanistan'ın nüfusu ise 2.632.000'den 4.777.000'e çıkarak, % 81 oranında fazlalaşmıştır. Bulgaristan ise, bir taraftan 633.000 nüfus kazandığı halde, diğer taraftan (Dobruca'dan) 305.000 nüfus kaybettiğinden, nüfusu ancak 328.000 kadar artmıştır. Böylece Bulgar nüfusu da % 7 nisbetinde fazlalaşarak, 4.657.000 kişiye ulaşmıştır¹⁵⁶.

Yukarıda görüldüğü üzere Balkan Devletlerinin hepsi, Balkan savaşlarından az veya çok kazançla çıkmışlardır. Bu savaşlarda zarar gören sadece Osmanlı Devleti olup, Avrupa'daki topraklarının % 83'ünü, nüfusunun % 69'unu ve bunlara ilâveten devlet gelirlerinden önemli bir kısmı ile önemli ölçüde bir ziraat potansiyelini kaybetmiştir¹⁵⁷.

Osmanlı Devleti'nin Balkan savaşları neticesinde kaybettikleri sadece bunlarla kalmadı. Bilhassa Bulgaristan ve Yunanistan'a

¹⁵⁴ *İkdâm*, 5956, 8 Eylül 1329 (21 Eylül 1913), s.1 ("Balkanlar'da Türk Unsuru"adlı makaleden alınmış olup, yazarı belirsizdir).

¹⁵⁵ *İkdâm*, 5982, 4 Teşrin-i evvel 1329 (17 Ekim 1913), s.2 (Petersburg'da çıkan *Noviye Viremiya*(.....*نوييہ ویرمیہ*...) gazetesinden iktibas edilmiştir). Bu devletlerden Sırbistan'ın toprakları % 82, nüfusu da % 50 'den fazla artmıştır. Bkz. Shaw, *a.g.e.*, s.359.

¹⁵⁶ *İkdâm*, defa 5982, aynı yer.

¹⁵⁷ Shaw, *a.g.e.*, s.359.

birakılan topraklarda yaşayan Türkler, yapılan antlaşma hükümlerine aykırı olarak, idâresi altında girdikleri devletlerin hükümetleri veya ahalisi tarafından baskılara uğradılar ve gördükleri zulüm yüzünden, tarlalarını, ev-barklarını, kısacası bütün maddî varlıklarını bırakıp, Osmanlı ülkesine sığınmak zorunda kaldılar. Adeta kaçmak şeklinde cereyan eden bu göçler, en kötü şartlar altında Osmanlı Devleti'nin kontrol ve irâdesi dışında yapıldığından, büyük sıkıntılar doğurdu¹⁵⁸.

Umûmî harpten önce, sadece Yunanistan'ın idaresine giren Trakya, Makedonya ve Epir'den Osmanlı ülkesine 200.000'den fazla Türk göçmeni geldi. Makedonya'dan Türklerin kovulması ve zulüm görmesi, Osmanlı ülkesinde tepkilerle karşılandı¹⁵⁹. Bunun üzerine Talat Bey de, Balkan harbinde hıyânetleri görülen unsurlardan memleketi temizlemeyi ön plâna aldı. İlk olarak İstanbul muâhedeşiyle Edirne, Kırklareli ve civârındaki Bulgarlar, Bulgaristan'a sevk edildi. Ardından Rumların sevki için hazırlıklar yapıldı¹⁶⁰. Zamanın Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey (Halil Menteşe) şunları yazar¹⁶¹ :

"Alınan tedbirler şu oldu: Valiler ve diğer memûrîn resmen işe müdâhale eder görünmeyerek, cemiyetin teşkilâtı işi idâre edecek, bir vak'a ihdâs edilmeyerek yalnız Rumlar ürkütülecek, bu talimat dahilinde hareket başladı. Balkan Harbindeki hıyânetlerinin tepkisiyle maneviyâtı bozulmuş olan Rum halkı gitmek üzere ayaklandı. Yüzbine yakın Rum kimsenin burnu kanamaksızın Yunanistan'a çekip gittiler. Bundan sonra aynı tarzda İzmir civârında

¹⁵⁸ Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.92.

¹⁵⁹ T.Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.92. Ayrıca Yunanistan'a kalan yerlerdeki Türkler'in göçmesi ve göçmenler sorunu üzerinde görüşmeler hakkında geniş bilgi için bkz. Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, II/3, Ankara 1983, s.250-262.

¹⁶⁰ *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, Giriş İsmail Arar, Hürriyet vakfı yayınları, İstanbul 1986, s.165. Bu tard kararından Osmanlı Devleti'ne sadık olmalarından ve hatta Karadağ'a karşı savaşan Karadağ'lı müslümanlar istisnâ tutulmuşlardır. Bkz. BA, BEO, nu. 307525, 9 Zi'l-ka'de 1330/7 Teşrin-i evvel 1328 (20 Ekim 1912).

¹⁶¹ a.g.e., s.165-166. Aynı metnin bir parçası 30 Ekim 1946 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nden alıntı şeklinde Y.Hikmet Bayur'un kitabında da yer almaktadır. Bkz. Bayur, a.g.e., II/3, s.251.

teşebbüs ele alındı. Urla ve Çeşme'de hicret başladı. Bergama, Dikili ve Menemen Rumları da ayaklandılar. Bu defa Venizelos protestoda bulundu. Harp tedârikâtı başladı. Bâb-ı Alî bu işte hükûmetin bir müdâhalesi olmadığı, Balkan Harbinin tepkisi olarak halkın maneviyâtının bozulduğu ve kendi arzularıyla hicret etmekte olduklarını ileri sürerek, mahallinde Dahiliye nâzırıyla birlikte tetkikât yapmak üzere birer murahhas tayin edilmesi için süferâya notlar gönderildi¹⁶². Sefîrler, Bâb-ı Alî'nin teklifini kabul ettiler. Baştercümanlarını Dahiliye nâzırı'nın maiyyetinde berâ-yı tetkik İzmir'e gitmek üzere murahhas tayin ettiler. Vaziyeti mahallinde gördüler. Kimsenin burnu kanamamış. Dahiliye nâzırı ile İzmir valisi halkı durdurmak için çabaladıkları halde, halk durmuyor ve vagonların üzerine ve aralarına atıyor ve gidiyor. Hâl ve vaziyeti sefîrler hükûmetlerine, onlar da sefîrleri vasıtasıyla Yunan hükûmetine bildirdiler. Harp önlendi. İzmir civârından da 200 bine yakın Rum Yunanistan'a gitti..."

Yukarıda bahsedildiği üzere, Osmanlı hükûmetince, İzmir'den başka Edirne vilâyeti ile Çatalca sancağı Rum ahalisinin başlatmış olduğu muhâceret de men edilerek, tedbirler alınmıştır¹⁶³.

Tehcir Yunanistan tarafından başlatılmakla birlikte, Osmanlı Devleti Makedonya'dan sürülen 240.000 Türk'e karşılık, Yunanistan'ın beklemediği bir şekilde Doğu Trakya ve Batı Anadolu'dan aşağı yukarı aynı oranda Rum nüfusu çıkarttı. Makedonya'dan kovulan Türklerin Trakya ve Anadolu'daki Rumların yerlerini almalarının önüne geçemeyeceğini anlayan Yunan hükûmeti, bu işi durdurmak için savaşı da göze alamayınca, bir anlaşmaya varmak zorunda kaldı. Sonuçta Osmanlı ve Yunan hükûmetleri, Makedonya'da kalan Türklerle, Doğu Trakya ve Aydın vilâyetlerindeki Rumların karşılıklı olarak, ihtiyarî bir şekilde mübâdelesini husûsunda 1 Temmuz 1914'te bir

¹⁶² Adalar denizi sahillerinde oturan Rum ahalinin Yunanistan'a göçleri ve meselenin mahiyetini yerinde müşâhade ve tetkik etmek üzere bizzat yapılan seyahatla, bu bâbdaki tedbir ve kararlara dair Dahiliye Nezâreti'nin tezkeresine karşı Meclis-i Vükelâ kararı hakkında bkz. BA, MVM, 190(Şaban 332), 7 Şaban 1332/18 Haziran 1330 (1 Temmuz 1914).

¹⁶³ BA, BEO, nu. 321188, 13 Cemâziye'l-âhir 1332/26 Nisan 1330 (9 Mayıs 1914) ; nu. 322000, 28 Recep 1332/10 Haziran 1330 (23 Haziran 1914).

anlaşmaya vardılar¹⁶⁴. Fakat bir ay sonra dünya savaşının başlaması bu anlaşmanın tatbikine imkân vermedi. Yalnız anlaşmadan evvel 240.000 Türk'ün Yunanistan'da kalan Batı Trakya ve Makedonya'dan Osmanlı Devleti'ne ve bilhassa Doğu Trakya ve Batı Anadolu'ya sığındıkları anlaşılmıştır. Buna karşılık, yine anlaşmadan evvel, Batı Anadolu'dan 80.000 Rumla, Doğu Trakya'da yaşayan 250.000 Rumdan bir kısmının Yunanistan'a kaçtıkları kabul edilebilir¹⁶⁵.

Nihâyet Trakya bölgesinden göç eden Rum ve Bulgarların terk ettikleri emlâk ve arazi, geçici olarak, emvâl-i emiriyyeden sayılıp, icar bedellerinin hazineye teslimi kararlaştırılmıştır. Bunun yanında bazı evler de Rumeli'den gelen göçmenler ile fakir ahalinin ikametlerine tahsis edilmiştir¹⁶⁶.

Diğer taraftan Bulgaristan'da kalan Batı-Trakya Türkleri de, barış antlaşması hükümleri hilâfına ve vaadlere rağmen, Bulgar komitacılarının ve hükûmetinin baskı ve zulümlerine uğradılar. Balkan savaşları esnasında olduğu gibi –ki, bu bizim araştırmamızın ana konusunu teşkil etmektedir- savaştan sonra da Dimetoka, Ortaköy, Ferecik, Sofulu ve Cısır-i Mustafa Paşa'nın bütün, Gümülcine ve İsteçe'nin ise bir kısım ahali Osmanlı topraklarına sığınmak (göç

164 Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s.92. Mübâdele sırasında Aydın vilâyetinde Rum göçmenlerle, Rumeli'den gelen Türk göçmenler arasında mübâdeleye elverişli arazi ve çiftlikler hakkında da gerekli muâmele yapılmıştır. Bkz. BA, *MVM*, 191(Ramazan 1332), 20 Ramazan 1332/30 Temmuz 1330 (12 Ağustos 1914), Zabıt Rakamı 320. Mübâdele hakkında ayrıca bkz. BA, *MVM*, 217, 14 Rebî'ül-evvel 1338/8 Kânûn-ı evvel 1335 (21 Aralık 1919). Lozan Antlaşması gereğince Yunanistanla yapılacak ahali mübâdelesini yönetmeliği için bkz. *Kızılay Arşivi*, Dosya nu: 05 (1923). Bu konuda ayrıca bkz. A.Aydın, *Batı Trakya Fâciâsının İç Yüzü*, İstanbul 1971.

165 Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s.93. Ayrıca Yunanistan'a hicret etmekte olan Edirne, Hüdâvendigâr ve Aydın vilâyetleri ile diğer yerler ahalisinin Ziraat Bankasına olan borçlarından dolayı rehin edilen malların hiç kimseye tefviz ve tahsis olunmaması hakkında Ticaret Nezâreti'nce gereken yerlere talimât gönderilmiştir. Bkz. BA, *BEO*, nu 322181, 8 Şaban 1332/19 Haziran 1330 (2 Temmuz 1914), Belge zuhûr etmemiştir. Bkz. Dahiliye Gelen-giden, 115, Sıra nu: 630. Konu hakkında ayrıca bkz. BA, *BEO*, Ticaret-Ziraat Gelen-giden, 562, Sıra nu: 215, 7 Şaban 1332/18 Haziran 1330 (1 Temmuz 1914), Belge numarası bulunmamaktadır.

166 BA, *BEO*, nu. 326730, 14 Recep 1333/16 Mayıs 1331 (29 Mayıs 1915). Ayrıca bkz. BA, *MVM*, 197(Mart-Nisan 1331), 20 Cemâziye'l-âhir 1333/22 Nisan 1331 (5 Mayıs 1915).

etmek) zorunda kaldılar. Yaklaşık 200.000 kişiyi bulan bu müslüman ahalinin yerine dönmesi için yapılan bütün teşebbüsler neticesiz kalmış, ileride görüleceği üzere, Bulgar hükûmeti göç eden Türklerin yerine Makedonya Bulgar mültecilerini yerleştirmiştir¹⁶⁷.

¹⁶⁷ Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 93. Makedonya ve Trakya'dan firar ederek, Bulgaristan'da ikâmet etmekte olan göçmenlerin sayısı 5 Teşrin-i sâni 1329 (18 Teşrin-i sâni 1913) tarihi itibarı ile 115.560 kişidir. Bkz. *İkdâm*, 6011, s.2 (Mîr (.میر)) gazetesinden iktibas edilmiştir).

BİRİNCİ BÖLÜM

RUMELİ'DEN TÜRK GÖÇLERİ(1912-1913)

Bütün göç olayları, çeşitli ülkelerde, farklı zaman ve biçimlerde ortaya çıkmışlardır. Bu farklılığı doğuran en önemli etken ise, göç eden kitlenin ayrıldığı ve yerleştiği ülkelerin içinde bulunduğu kendine özgü şartlardır.

XIX. yüzyılda çeşitli nedenlerle Balkanlar'dan, Kırım'dan, Kafkasya'dan, Türkistan'dan ve diğer Türk ülkelerinden Osmanlı Devleti'ne büyük göç hareketleri olmuştur. Bu göç hareketleri Osmanlı Devleti'ne, alınan her türlü tedbire rağmen, yıkılış döneminde büyük problemler çıkarmıştır. Bunlardan Balkan Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte başlayan göç hareketi, I. Dünya Savaşı'nın arifesinde devleti en çok meşgul eden meselelerden biri olmuştur.

A-GÖÇLERİ DOĞURAN SEBEPLER

93 Harbinden sonra Balkanlar'dan Anadolu'ya devamlı olarak bir göç hareketi meydana gelmiştir¹⁶⁸. Zaman zaman büyük kitlelere ulaşan bu göç hareketi, barış zamanında, bilhassa Rum ve Bulgar komitacılarının baskılarından kaynaklanan mevzii bir durum almıştır. Nitekim Bulgaristan sınırları içinde kalmış olan 100 hanelik Küçükköy ahalisi, Bulgar askerlerinden gördükleri zulme tahammül edemeyerek, köylerini terketmiş ve Anadolu'ya göçmüştür¹⁶⁹. Aynı

¹⁶⁸ Bilâl Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, I-II , Ankara 1968-1972.; Faruk Kocacık, *Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1980.

¹⁶⁹ Yine Fotan (veya Hotan) köyünde müslüman kadınların başlarındaki örtülerin Bulgar askeri tarafından alındığı ve dinî inançlarına saldırıldığı Harbiye Nezâreti'nden bildirilmiştir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 295960, Hâriciye Gelen-giden, Defter nu: 188, sıra no 866, 28 Eylül 1327/18 Şevval 1329 (11 Ekim 1911) (Belge zuhûr etmediğinden ne gibi tedbirler alındığı hakkında malumat verilememektedir).

şekilde Bulgaristan'ın Peştere kazasına tâbi Fotan köyü ahalisi özellikle Bulgar askerlerinin tecâvüzlerine maruz kalmaları sebebiyle Osmanlı karakollarına ve hududa yakın kazalara sığınmıştır¹⁷⁰. Öte yandan Bulgaristan'ın çeşitli bölgelerinden ve bilhassa Osmanpazarı kazasından göç edenlerin artması, bunların "*düçâr-ı zulüm*" olarak hicrete mecbur edilmelerinden kaynaklandığı ve sınır civârında olanların da yerlerine derhal Bulgarların iskân edildiği, Bulgaristan hududu Birinci Komiserliği'nden bildirilmiş ve Dahiliye Nezâreti'nce gereken işlemin yapılması istenmiştir¹⁷¹.

Yine bu sıralarda Bulgaristan'ın Lofça kazasının Ostovriç köyü ahalisinden 181 hânenin Osmanlı Devleti'ne hicret arzusunda oldukları bildirilmektedir¹⁷². Bu arada Osmanpazarı kazasından gelenlerin birçoğunun önemsiz veya basit(âdi) bir takım şeylerden dolayı göç ettiği Varna Şehbenderi Mehmed Bey tarafından bildirilmiş ve bu gibi muhâcirlere araziden başka bir şey verilmemesi emredilmiştir. Öte yandan durumun lâzım gelenlere tebliğinden başka, Filibe'de çıkmakta olan Türkçe *Balkan* gazetesinde de neşredileceği Bulgaristan sefâretine bildirilmiştir¹⁷³. Bununla beraber bu karara rağmen, muhtaç olan bazı göçmenlere (sakat, yaşlı ve dul kadınlar) araziden başka yevmiye de verilmiş ve iskânları sağlanmıştır¹⁷⁴.

¹⁷⁰ *Silâh*, 335, 3 Teşrin-i evvel 1327 (16 Ekim 1911), s.2.

¹⁷¹ BA, *BEO*, nu. 303160, 10 Mayıs 1328 (23 Mayıs 1912). Yukarıda da görüldüğü üzere Bulgaristan Balkan Savaşından önce olduğu ve sonunda olacağı gibi aynı oyunu oynamıştır.

¹⁷² Bu göçmenler Çanakkale Sancağına bağlı, Kumkal'a civarında hükûmete ait çiftliğe yerleştirilmeleri için Ahmet b. Hasan ve refikleri imzasıyla bir arzuhal takdim etmişlerdir. BA, *BEO*, nu. 304214, 17 Haziran 1328 (30 Haziran 1912).

¹⁷³ Kastedilen adi şeyler genellikle köyde bulunan müslüman ahalinin birbirleriyle olan zıtlaşmaları şeklinde özetlenebilir. Ayrıca Varna şehbenderi Mehmed Bey, bu durumu, halkımızın cehâleti şeklinde yorumlayıp, insanlarımızı girdâb-ı mahva sürüklediğini belirtiyor. Bkz. BA, *BEO*, nu. 303412, 23 Haziran 1328 (6 Temmuz 1912). Göçmenlere araziden başka birşey verilmeyeceği hakkında bkz. BA, *BEO*, nu. 302182, 3 Cemâziye'l-evvel 1330/7 Nisan 1328 (20 Nisan 1912) ve nu. 302807, 25 Nisan 1328 (8 Mayıs 1912).

¹⁷⁴ Konu hakkında bkz. BA, *BEO*, nu. 306199, 27 Ağustos 1328 (9 Eylül 1912), ayrıca bkz. BA, *BEO*, nu. 291529 ve 308146, 1 Safer 1330/29 Eylül 1328 (12 Ekim 1912).

Balkan savaşı öncesi Sırbistan'dan da hicret edenler olmuştur. Osmanlı Devleti, Sırbistan'dan gelen bu islâm göçmenlerinin emlak ve arazileri için, adı geçen devletten tazminat talep edilmesini kararlaştırmıştır¹⁷⁵.

Bu gibi savaş öncesi gelen göçmenlerin ihtiyaçlarıyla daha yakından ilgilenilmiş, kaçan veya hicret edenlerin Hicaz Şimendüferiyle yarı ücretle nakledilmesi kararlaştırılmış¹⁷⁶, ayrıca göçmenler için çiftlikler tahsis edilip, ev yapımına yardımcı olunmuştur¹⁷⁷. Osmanlı Devleti'ne göç eden Rumeli ahalisi de, padişaha ve devlete bağlılıklarının bir delili niteliğinde teşkil ettikleri köy ve mahallelere Osmanlı padişahına izâfeten Hamidiye, Aziziye, Reşâdiye veya rahata ve huzura kavuşmaları dolayısıyla Refâhiye, Kemâliye gibi isimler vermiştir¹⁷⁸.

¹⁷⁵ BA, *BEO*, nu. 288980-288584, 4 Safer 1329/22 Kânûn-ı.sânî 1326 (4 Şubat 1911).

¹⁷⁶ BA, *BEO*, nu. 291558, 18 Nisan 1327 (1 Mayıs 1911).

¹⁷⁷ Gerçi bu gibi yardımlar daha sonraki göçlerde de yapılmıştır. Fakat o zamanlar sayının çok fazla oluşu ve devletin içinde bulunduğu durum dolayısıyla aksamalar olmuştur. Meselâ Ayasofya'da Süferâ(سوفرآ) ve Koparya(قوپاریآ) çiftlikleriyle Saray merası göçmenlere tahsis edilmiştir. Hatta burada yapılması plânlanan bimarhâne için başka bir arazi tedârik edilmiştir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 294195, 20 Temmuz 1327 (2 Ağustos 1911). Ayastefanos(Yeşilköy) civârındaki Safra çiftliğinin de hazineye kalan 2552 dönüm arazisi göçmenlere tahsis edilmiştir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 301818, 20 Rebî'ül-âhir 1330/26 Mart 1328 (8 Nisan 1912). Selânik vilâyetine iskân olunan göçmenler için yapılacak hânelerin muhâcirin muhassesesâtından karşılanması kararlaştırılmıştır. BA, *BEO*, nu. 294321, 26 Temmuz 1327 (8 Ağustos 1911). Edirne vilâyeti'nde ise, 26 Nisan 1327 tarihinden sonra gelen göçmenlere verilmekte olan arazi ve hane yerinden başka, sefâletlerine binâen hâne yapımına da müsâade edilmesi yolunda çalışmalar yapılmıştır. Bkz. BA, *BEO*, nu. 302588, 21 Nisan 1328 (4 Mayıs 1912) ; nu. 303137, 10 Mayıs 1328 (23 Mayıs 1912).

¹⁷⁸ Bu gibi isimlere Anadolu'da sıkça rastlanmaktadır. Osmanlı Arşivi'nde bunlarla ilgili İrâdeler bile mevcuttur. Meselâ, Aydıncık nahiyesinde Gökmen çiftliği arazisine yerleşen 13 hâne göçmenden müteşekkil köyün Reşâdiye(BA, *İrâde, Dahiliye ks.*, 14 Zi'l-ka'de 327/9), Amasya sancağının Çivi mezraasında göçmenlerin teşkil ettikleri köyün Osmaniye(BA, *İrâde, Dahiliye ks.*, 14 Şaban 1326/8), Kırkhâne göçmenlerinin Tire kazasında oluşturdukları köyün Hamidiye isimlerini alması(BA, *İrâde, Husûsî ks.*, 4 Rebî'ül-evvel 1326/56) ve Ankara vilâyeti dahilinde Haymana kazasında göçmen iskân edilen Yağlı Pınar kazasının isminin Mahmudiye ismine çevrilmesi(BA, *İrâde, Dahiliye ks.*, 2 Cemâziye'l-âhir 1330/1) bunlara sadece birkaç örnektir.

Balkan Savaşı'nın patlak vermesiyle göç durumu daha da vahim bir hal almıştır. Bulgarlar, Yunanlılar, Sırp ve Karadağlılar'ın, Makedonya ve Rumeli'nin Müslüman-Türk halkını yoketme veya kovma isteği nedeniyle yaptıkları zulümler, Rumeli'deki Türk ahalinin göç ederek, İstanbul ve Anadolu'ya gelmesiyle neticelenmiştir. Üstelik bu devletler sadece Türklere değil, diğer unsurlara da aynı şekilde davranmışlardır¹⁷⁹. Dönemin önde gelen simalarından Enver Paşa, Balkan Harbi sırasındaki bu göç olayını şu şekilde anlatmaktadır : *"...Başiboş sürünen bozguna uğramışlar ordusuna, Rumeli'nin bağlarından kopup gelen, daha perişan yüzbinlerce mahacirin, yüzbinlerce göçmenin sürüne sürüne, eriye eriye akan kabilelerini de eklemeliyiz. Evet Rumeli göçüyordu. Rumeli boşalıyordu. Rumeli Türkleri akıp geliyorlardı. Rumeli'yi asırlarca evvel alan, Rumeli'de asırlardır yaşayan son Türkler, XX. yüzyılın başlarında alevlenen bu yangının alevleri içinde sonu bilinmez geleceklere doğru akıyorlardı..."* 180.

Balkan savaşı sırasında Rumeli'den Türk göçlerinin en önemli nedenini müttefik Balkan Devletlerinin askerleri ve komitacılarınca yapılan akıl almaz zulümler oluşturmaktadır. Konu hakkında arşivlerimiz ve zamanın yayın organlarında sayısız örnekler olduğundan, burada sadece göçü ilgilendiren, önemli olaylara yer verilmiştir¹⁸¹. Rumeli'den yapılan göçlerin diğer bir sebebi de dinî ve ekonomiktir.

1- Baskı ve Zulümler

Balkanlarda Türklere karşı kurulan komitacılık, Balkan harbinden çok daha önce başlamış¹⁸², bu yüzden Türklere huzur ve

¹⁷⁹ Bu konu ayrı bir başlık altında inceleneceğinden, ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Bu hususta bkz. tezimizin "Gayr-i müslim Göçleri ve Sebepleri" kısmı.

¹⁸⁰ Ş.S.Aydemir, *Enver Paşa*, II, İstanbul 1986, s. 322-323.

¹⁸¹ Bu hususu ayrı bir araştırma konusu olarak incelemek daha doğru olur kanaatindeyiz. Konu hakkında Başbakanlık, ATASE Arşivleri ile dönemin gazete ve dergilerinden birçok belge ve resim tespit edilmiş olup, tarafımızdan bu belgeler alınmıştır. Ayrıca ATASE'deki Bulgar mezâlimiyle ilgili belgeler bir kitap halinde neşredilmiştir. Bkz. ATASE Resmî Yayınları, *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 89, Ankara 1989(Kasım).

¹⁸² Komitacılık hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dipnot 64.

sükûn kalmamış, önce Edirne ve oradan da İstanbul'a doğru göçler hızlanmıştı. Balkan savaşının başlaması ve Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti ile sonuçlanması üzerine acı tablolar sergilenerek başlayan göçler, Balkan facialarının en acıklı safhasını teşkil etmiştir. Böylelikle bu galeyana ve muhârebeden istifâde eden Bulgarlar, müslüman-Türk unsurları hicrete mecbur etmeye başlamışlardır. *Hikmet* gazetesinin 14 Ekim 1912 tarihli nüshasında, "30 seneden beri Bulgarlar müslümanları kovma plânını eksiksiz yerine getirmektedir. Bu defa da 30-40.000 müslümanı türlü vahşetlerle hicrete mecbur edecekleri anlaşılıyor" ¹⁸³, denilerek durumun vehâmeti vurgulanmıştır. Bu sırada gelen haberlerde Bulgaristan müslümanlarının halinin çok endişe verici olduğu da bildirilmektedir¹⁸⁴. Nitekim Bulgar mezâlimine tahammül edemeyen müslümanlardan 60.000 hânenin, aileleriyle Razlık kazasına geldiği Dahiliye Nezâretince bildirilmiştir¹⁸⁵. Bu arada çok büyük insan kütesinin birden ülkeden ayrılması sonucu, Bulgaristan'ın ekonomik durumunu felce uğratmıştır. Bunun üzerine Bulgar hükûmeti Osmanlı Devleti'ne göç etmek isteyen Türklerden, muhâceretlerine engel olmak maksadıyla çok fazla vergi talep etmeye başlamış, bu sebepten bir çokları göçten vazgeçmiştir¹⁸⁶. Daha sonra ise, alınan bir kararla müslümanların göçleri yasaklanmış, iskelelerden vapura binmelerine izin verilmemiştir. Buna rağmen Kırcaali ve Tamraş (طبرانی...) taraflarından birçok müslüman kaçmak sûretiyle anavata gelmişlerdir¹⁸⁷.

Balkanlarda Müslüman-Türklere yapılan zulümler, Balkan savaşı sırasında daha şiddetli bir şekilde devam etmiş, Bulgarlar işgal ettikleri yerlerdeki müslümanları vahşiyâne bir şekilde yok etmeyi sürdürmüşlerdir. Bu zulümlere dayanamayan bir çok kişi de çeşitli güçlülere katlanarak, göçe devam etmiştir¹⁸⁸. Nitekim

¹⁸³ *Hikmet*, 74, 1 Teşrîn-i evvel 1328 (14 Ekim 1912), s.3. Yukarıdaki sayı savaştan önce bir tahminden ibaret olup, asıl sayı çok daha fazla olmuştur.

¹⁸⁴ *İkdâm*, 5614, 25 Eylül 1328 (8 Ekim 1912), s.1.

¹⁸⁵ BA, BEO, nu. 308146,1 Zi'l-ka`de 1330/29 Eylül 1328 (12 Ekim 1912).

¹⁸⁶ *Hikmet*, 73, 3 Zi'l-ka`de 1330 (14 Ekim 1912), s.2.

¹⁸⁷ *Hikmet*, 77, 5 Teşrîn-i evvel 1328 (18 Ekim 1912), s.2.

¹⁸⁸ *Alemdar*, 63-138, 2 Teşrîn-i evvel 1328 (15 Ekim 1912), s.2.

Balkan Devletlerinin Nevrekob, Menlik ve Petriç'te yaptıkları mezâlimin "engizisyon mezâlimine rahmet okutacak derecede" olduğu, hükûmetce, büyük devletlere vesikalarıyla beraber sunulmuştur¹⁸⁹.

Bulgarların, ayrıca Davud, Topuklu ve Maden köylerini tahripleri esnasında, yalnız kadın ve ihtiyarları değil, beşikteki çocukları bile parçaladıkları¹⁹⁰, Radovişte'de ise, bütün erkeklerin katledilmiş olduğu haber verilmektedir¹⁹¹.

Bu arada Bulgar komitacıları göç eden kabilelere sürekli olarak saldırmış, binlerce masum insanın kanına girmişlerdir. Meselâ devrin gazetelerinde yer alan bir habere göre, Selânik'e bir saat uzaklıkta bulunan Gövezne (...كوزنه...) yolunda, Yunan hükûmetinden aldıkları izinle memleketlerine gitmek için harekete geçen göçmenlerin, Bulgarlar tarafından öldürüldükleri yer almaktadır¹⁹². Nitekim bu tür örneklere sıkça rastlanmaktadır¹⁹³.

İskeçe'de de Bulgarlar ele geçirdikleri kişileri parça parça etmişler, Komanova ile Üsküb arasında takriben 3.000 kişiyi katletmişlerdir. Siroz'da ise, kendilerini korumaya çalışan Türkler, iki askeri öldürdükleri gerekçesiyle, Bulgar subayının saatine bakarak, "Şimdi saat yarım. Yarın aynı saate kadar Türklere istediğinizi yapabilirsiniz " diyerek, katliama başlanmış, 24 saat içinde 1.200 ilâ 1.900 arasında insan öldürülmüştür¹⁹⁴. Selânik'teki tarafsız hükûmet konsoloslarından alınan malûmata göre ise, Balkan müttefiklerin Siroz sancağındaki toplam 134.000 müslüman

189 Hikmet, 99, 27 Teşrin-i evvel 1328 (9 Kasım 1912), s.1.

190 Haberi veren gazete bunun üzerine "vahşetin bu derecesi medenî Avrupa'nın gözüne çarpmıyacak mı?" şeklinde olayı protesto etmiştir. Bkz. Hikmet, 101, 31 Zî'l-ka'de 1330 (11 Kasım 1912), s.4.

191 İkdâm, defa 5689, s.3.

192 İkdâm, 5668, 17 Teşrin-i sâni 1328 (30 Kasım 1912), s.2.

193 Bu konu hakkında "Karayolu ile Yapılan Göçler" kısmında ayrıntılı bilgi verileceğinden, burada fazla değinilmemiştir.

194 İkdâm, defa 5705, s.2. Ayrıca bkz. K.Mısıroğlu, a.g.e., s.106-107.

nüfustan 20.000'ini acımasızca katlettikleri haber verilmektedir¹⁹⁵. Kavala'da da birçok göçmen ve yerli islâm ahali öldürülmüştür¹⁹⁶.

Bu sırada Razlık'ta toplanan göçmenler de Bulgar katliamına uğramışlar, canlarını kurtaranlar, Almanya hükûmeti aracılığıyla kendilerinin oradan aldırılmaları için, Osmanlı hükûmetine başvurduklarından, hükûmet durumu Selânik Almanya konsolosuna tebliğ etmiştir¹⁹⁷. Bunun üzerine, Almanya sefâretinden gelen cevabî muhtıradan, Drama-Selânik demiryolunun Bulgar askerî nakliyâtına tahsisinden ve Drama-Razlık yoluyla, Karasu menba`ı civarında bulunan "Mahmiyye" köyü yollarının asayiş ve emniyeti sebebiyle geçilemeyecek bir hale getirilmiş olmasından, ahalinin nakillerinin imkânsız olduğu, bunun için muhârebenin sona ermesini beklemenin zarûrî olduğu haber verilmiştir¹⁹⁸. Bu arada Cısri-Mustafa Paşa civarındaki ahali de yaralama ve katliam yüzünden hicrete başlamıştır¹⁹⁹. Sofular (Babaeski) mıntıkasında Yanviran, Büyükderbent ve Küçükderbent köyleri ahali de Bulgar mezâlimine dayanamayıp göç etmiştir. Hattâ ahaliye göçleri esnâsında yardım etmek gayesiyle bir müfrezenin gönderildiği, Dimetoka'da bulunan 9. Kolordu Kumandanlığından bildirilmektedir²⁰⁰. Ayrıca, Bulgar komitacılarının saldırılarına maruz kalan Demirviran ahali de göç etmek için Sofular müfreze kumandanlığına başvurmuşlardır²⁰¹. Öte yandan savaş sırasında ele geçirilen Bulgar esirlerin bir çoğunun ceplerinde küpe ve yüzüklerle süslü kadın kulak ve parmakları bulunmuştur²⁰².

¹⁹⁵ *Hikmet*, 170, 12 Safer 1331/7 Kânûn-ı sâni 1328 (20 Ocak 1913), s. 2.

¹⁹⁶ Kavala katliamları hakkında pekçok defa haber çıkmıştır. Bkz. *İkdâm*, 5690, 9 Kânûn-ı evvel 1328 (22 Aralık 1912), s.4. ; Defa 5705, aynı yer. ; *Hikmet*, 125, 22 Teşrîn-i sâni 1328 (5 Aralık 1912), s.4.

¹⁹⁷ BA, *BEO*, nu. 310282, 15 Kânûn-ı sâni 1328 (28 Ocak 1913).

¹⁹⁸ BA, *BEO*, nu. 311920-312190, 5 Cemâziye'l-evvel 1331/30 Mart 1329 (12 Nisan 1913).

¹⁹⁹ Solcenah ordusu Kumandanlığının raporundan alınmıştır. Bkz. BA, *BEO*, nu. 315151, 28 Şaban 1331 (1 Ağustos 1913).

²⁰⁰ *ATASE Arşivi*, Klasör nu: 148, Dosya nu: 115, Fihrist nu: 5-31, 8 Ağustos 1329 (21 Ağustos 1913).

²⁰¹ *ATASE Arşivi*, Klasör nu: 555, Dosya nu: 31, Fihrist nu: 10-14, 5 Eylül 1329 (18 Eylül 1913).

²⁰² Bu tip vahşetlere sıkça rastlanmatadır. Bu hususun ayrı bir araştırma konusu olacağı ve konumuz dışına çıkmamak düşüncesiyle fazla yer vermedik. Bkz.

Bulgarların Edirne'ye girmesiyle, mezâlimden kaçmak için, şehirde gayr-i müslimler de dahil olmak üzere, "hicret-i umûmiye" başlamıştır. Özellikle Kırklareli bozgunu sonrasında, ordunun çekilmeye başlamasıyla, Bulgarların mezâlimine maruz kalan ahali, kasabalarını, köylerini, evlerini bırakarak, büyük kısmı her şeye muhtaç bir halde göçe başlamışlardır²⁰³. Fakat hicret esnasında ahali gayet gizli ve ihtiyatlı davranmak zorunda kalmış, zira Bulgarlar, mezâlimden kaçan bir kişi veya aileden haberdâr olunca, onların kurtulmasına engel olmak için, yapmadıkları zulüm ve işkenceyi bırakmamışlardır²⁰⁴. Hattâ Bulgar ordusu Edirne'yi boşaltmadan bir gece evvel, zorla evlere girip, cins ve millet ayırmaksızın, birçok kişiye tecâvüzlerde bulunmuşlardır²⁰⁵. Bu sebepten, Osmanlı ordusunun şehre girişini, müslim ve gayr-i müslim, bütün ahali şevk ve şükranla karşılamışlardır. Daha sonra Edirne halkı, tüğler ürperten bu mezâlimi dünya insanlığına karşı protesto etmek ve Edirne vilâyetinin geri kalan kısımlarının da bu tür mezâlimden kurtarılmasını talep etmek için hemen teşebbüse geçmişlerdir. Bunun üzerine derhal, Edirne'deki islâm ileri gelenleriyle, Rum, Ermeni ve Mûsevî dinî liderleri toplanarak, alenî bir miting yapılmasına karar vermişler, yapılan mitinge 40.000 kişi katılmıştır²⁰⁶.

BA, BEO, 314923-314866, 13 Temmuz 1329 (26 Temmuz 1913) ile bkz. *İkdâm*, 5891, 2 Temmuz 1329 (15 Temmuz 1913), s.3. Ayrıca bk. Ahmed Cevad, *a.g.e.*, s.92-158. Yine bu tür vahşetlere örnek için bk. W.M.Sloane, *a.g.e.*, s.179 ; K.Mısıroğlu, *a.g.e.*, s.89-113.

²⁰³ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-31 (1913-1915) Salnâmesi*, İstanbul, s.212.

²⁰⁴ Bu haber *Seyf* gazetesince *Tasfir-i Efkâr*'dan alınmıştır. Verilen haberde "Meriç'in sularının Rum ve Türk ölüleri taşıdığını ve Osmanlı ordusunun Edirne'ye biraz daha geç girmesi halinde, Edirne'nin bir harebe haline geleceği" bildirilmektedir. Bkz. *Seyf*, 73, 5 Ağustos 1329 (18 Ağustos 1913), s.3-4.

²⁰⁵ Sol cenah ordusu kumandanının raporundan alınmıştır. Bkz. BA, BEO, defa nu. 315151. Edirne'de müslim ve gayrimüslimlere yapılan mezâlim ve tecâvüzler hakkında ayrıca bkz. BA, BEO, 314959, 11 Temmuz 1329 (24 Temmuz 1913).

²⁰⁶ *Seyf*, defa 73, s.4. Miting hakkında ayrıca bkz. BA, BEO, 314959, 5 Ağustos 1329 (18 Ağustos 1913).

Şarköy, Malkara ve Keşan cihetlerinde ise, Bulgar askerlerinin müslüman Türkleri "koyun boğazlar gibi " boğazlamakta oldukları bildirilmektedir²⁰⁷.

Konuyla ilgili *İkdâm* gazetesinin 15-16 Ağustos 1913 tarihinde neşredilen nüshalarında, Bulgarların vahşet ve mezâlimi dolayısıyla sebep olunan göç hakkında "resmî vesîkalar" başlığı altında bir dizi haber yayımlanmıştır. "*Bulgar vahşilerinin şimdiye kadar yakdıkları canlarla, söndürdükleri ocakların derece ve mahiyetini gösteren vesâ'ik-i resmîyyeyi ber-vech-i âtî derc ediyoruz*" küçük başlığı altındaki haberde, nahiyeler ve bağlı köylerin hâne ve nüfusları ayrı ayrı verildikten sonra, genel durum değerlendirilmesi yapılmıştır. Haberin sonuna ise bir özet koyulmuştur. Bu özette²⁰⁸ :

Fezleke:

Rodop silsile-i cibâlin adalar denizine müvâzi giden hat taksim meyânında Bulgaristan hududuna kadar uzanan Arda nehri havzası -ki Kırcaali, Eğridere, Ahi Çelebi, Daridere, Sultanyeri kazalarıyla Gümülcine kazasının cebel kısmını ihtivâ eder- hem Bulgarlar ve hem Sırplar tarafından işgal edilmiştir.

Kırcaali kazasında 570 hâneye bâliğ 6 karyeyi kâmilen ihrak ve 3430'u mütecâviz nüfusunu, çoluk çocuğu da dahil olduğu halde, kaffeten katl ve ifnâ eylemişlerdir. Eğridere kazasının Arda nehrinin şark cihetinde kalan kısmındaki ahali -ki kâmilen Türktür- kable'l-istilâ kısmen Gümülcine'ye hicret etmişlerdir. Hicret edemeyip kalan 11 karyede tek bir fert kalmamak şartıyla 7600 nüfusu katliam ve 1490'ı tecâvüz eden hâneler tamamıyla ihrak edilmiştir. Mütebâki 3065 haneye bâliğ olan 17 karyede 1970 hane ihrak ve hicrete muvaffak olamayan 1880 kişi feci sûrette katledilmiştir. İstilâ zamanında bu havalide tek bir Türk bırakılmamıştır. Daridere kazasında sırf Türk olan -şark kısmında- 10 karye 1230 hâne kâmilen ihrak ve 8000 nüfustan Gümülcine'ye hicrete muvaffak

²⁰⁷ Bunun için büyük devletler nezdinde teşebbüste bulunulacağı Hariciye Nezâreti'nce bildirilmişse de, bir sonuç çıkmayacağından, o taraflarda bulunan kolordumuz vasıtasıyla gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. Bkz. BA, BEO, 309205, 29 Teşrin-i sâni 1328 (12 Aralık 1912).

²⁰⁸ *İkdâm*, 5921 ve 5922, 15-16 Ağustos 1913, s. 2 ilâ 3.

olamayanlar kâffeten ifnâ edilmiştir. Gümülcine'nin 85 karyeden terekküb eden Şeyhcuma ve 25 karyeden teşekkül eyleyen Kirli() nahiyelerindeki ahali kâmilen Türk olduğundan bütün köyler ihrak ve tahrip edilmiş ve ancak rüşvet mukabili 100-200 hâne kurtulabilmiştir. Ahali kable'l-istilâ Gümülcine'ye hicret ve firar etmişler, firar edemeyenler de katl olunmuşlardır.

Eğridere kazasının 15 karyeden terekküb eden "Dolaşdır ve Davud" -Arda nehrinin garb ciheti- nahiyelerinde 14.000 ve Ahi Çelebi kazasında 29 karyede 31.000 ve Darıdere kazasında 29 karyede 32.800 ve Gümülcine'nin 15 karyeden terekküb eden Çakal nahiyesinde 12.600 -ki, cem'an Arda havzasında 88 karyede 15.570 hâne ve 90.400 nüfus ahiren Pomak müslüman mevcuttur. Bunların da bir kısmı kable'l-istilâ Gümülcine'ye hicret etmiş ve bir kısmı yerlerinde kalmıştır. Rodop Balkanlarının ormanlık, taşlık, sa'bü'l-mürûr havalisini teşkil eden ve Arda nehri havzasının cenûb ve cenûb-i garbî kısmını ihtivâ eyleyen araziye bu Pomaklar iskân etmektedirler. Bunlar islâmiyette salâbet-i matlûbeyi hâ'iz âdemler olduğu ve Bulgarlık ve hristiyanlık hâtur ve hayallerinden geçmediği halde, Bulgarlar buraları istilâ edince evvelâ hoca, imâm, muhtarları, ileri gelen eşrâfı öldürmüşler, camileri kiliseye tahvîl, papaslar ikâme etmişler, zavallıların tırnaklarını, dişlerini sökerek, bazılarının ağızlarını, burunlarını keserek, adem-i kabûlde ta'annüd gösterenleri hâtur ve hayale gelmez ölümlerle öldürerek, süngü kuvvetiyle bunları tenassür ittirmişlerdir. Kable'l-istilâ Gümülcine ve İstkeçe'ye hicret edenler de cebren köylerine ihade ve tenassüre sevk olunmuşlardır. Tesettür ref' ve isimler tebdil, vaftiz icrâ edildikten başka, kızlar Bulgar askerleriyle, delikanlılar Bulgar kızlarıyla tezevvüce da'vet ve icbâr edilmişlerdir. Tenbihât ve telkinâta muhâlif hareket edenler dâima ağır cezâlara çarptırılmakta ve ekseriyâ da gizli veya âşikâr hânmanları söndürülmektedir. Bu tazyik bi't-tabî' ahalinin kalb ve vicdanlarında taşımakta oldukları hissiyâtı izhâra mâni' bulunmaktadır. Herkes fırsat bekliyor, ellerine geçen mavzer ve martinleri ve cebehâneyi Bulgarlara teslim etmeyip, saklamışlardır.

Pomak köyleri ihrak edilmemiş, ekserisinin eşyası da yağmadan kurtulmuştur.

Arda havzasının şimâl-i garbî havalisini teşkil eden Eğridere'nin Hotaşlı nahiyesi ile Kırcaali'nin Şahinler ve Çamdere kolları el-ân Bulgar istilâsına uğramamıştır. Dağlık, ormanlık, taşlık ve gayet sarp bulunan bu havalide tahminen 15-16.000 nüfus vardır ve kâmilen Türk'dür. Ahali yedinde 2000'i mütecaviz mavzer ve bolca cebhâne bulunmakta olduğundan ne Bulgar askeri ve ne de komiteleri buralara girmeğe cesâret edememiştir. Buralarda ne nüfus ve ne de malca ziyân yoktur.

*Fî, 25 Temmuz 329"
(7 Ağustos 1913)*

Bulgarlar, Türklere karşı uyguladıkları zulümlerde yerli Bulgarların yardım ve rehberliğinden büyük ölçüde faydalanmışlardır²⁰⁹. Hattâ kendilerine yardım etmeyenleri de fecî sûrette öldürmüşlerdir. Nitekim Çorlu civârında Osmanlı tebeasından olan Bulgarlarla meskûn çeşitli köy ve çiftlik, ahalisinin kendilerine yoldaşlık etmedikleri bahanesiyle, Bulgar askerlerince yakılmışlardır²¹⁰.

Balkan Savaşları sırasında Yunanlılar ve Sırp larca da Türklere çeşitli baskılar yapıldığına, dolayısıyla oralarda yaşayan Türklerin de göç ettiğine şahit olunmaktadır. Bunlardan Sırp lar özellikle Arnavudlar hakkında, Yunanlılar ise başta Selânik olmak üzere, işgal ettiği Türk topraklarında, Türklere karşı çeşitli baskılara¹ ve katliamlara sebep olmuşlardır. Öyle ki, Balkan Devletleri ve savaşı hakkında hatıratını yazan yabancı yazarlardan William M. Sloane, Yunan komitacılarını şu şekilde tasvir etmektedir : "*Yunan komitacıları her zaman yalçın kayalar arasında gizlenen cinâyet ve yağmayla beslenen, kısacası barbarlıkta kimseden geri kalmayan vahşî sınır haydutları olagelmüşlerdir*"²¹¹. Gerçekten Yunanistan, Selânik'te Bulgarlarca yapılan taşkınlıklara göz yumduğu gibi, kendisi de "*Bulgarların bile çok bulduğu* " mezâlîme başlamıştır²¹². Bu hususu *Hikmet* gazetesi "*Yunanlıların Selânik'te husûsiyle Türk*

²⁰⁹ *Hikmet*, 140, 7 Kânûn-ı evvel 1328 (20 Aralık 1912), s.3.

²¹⁰ *Hikmet*, 106, 5 Zi'l-hicce 1330 (14 Kasım 1912), s.1.

²¹¹ Sloane, *a.g.e.*, s.193.

²¹² *Hikmet*, 134, 1 Kânûn-ı evvel 1328 (14 Aralık 1912), s.3.

mahallelerinde yaptıkları vahşetler iblise rahmet okutacak derecededir "213 şeklinde yorumlamıştır.

Selânik'e bağlı köylerin ekserîsi Yunanlılarca yakılmış ve çok sayıda ölüm olayı vuku bulmuştur²¹⁴. Bu arada şehirdeki bütün Türk gazetelerinin neşri de yasaklanmıştır²¹⁵. Bütün bunların sonucunda Selânik halkı, Yunanlılardan gördükleri zulüm üzerine, Almanya konsolosuna mürâcaat ederek, kendilerinin de diğer ecnebî memleketlerde bulunan Osmanlı tebeası gibi himâye edilmesini istemiştir. Konsolos, Yunanlılar nezdinde teşebbüse geçmişse de, bir sonuç hâsıl olmamıştır²¹⁶. Bulgaristan müslümanlarının ileri gelenleri de, Selânik'teki mezâlîme son verilmesi için Yunanistan hükûmetine tebligatta bulunulması yolunda çalışmışlardır²¹⁷.

Sırlar da aslında hiç derecesinde olan kuvvet ve nüfusunu sözde yüceltmek için Türkler ve Arnavudlara karşı her türlü mezâlîmi yapmaktaydılar. Avusturya hükûmetinin Sırların bu vahşeti karşısında bir "Yeşil Kitap" neşredeceği haber alınmıştır²¹⁸. Sırlar özellikle Arnavud ahali hakkında Makedonya'da birçok kanlı harekâta girişmişlerdir²¹⁹. Sırların 5 Aralık 1912 tarihine kadar yalnız Kosova vilâyetinde 20.000 kadar insanı katlettiğini Avrupa yayın organları yazmaktadır²²⁰. Priştine civârında da çoğunluğu Arnavud olmak üzere 5.000 kişi Sırlarca katledilmişlerdir²²¹.

213 *Hikmet*, 117, 14 Teşrîn-i sâni 1328 (27 Kasım 1912), s.2. Ayrıca Yunanlıların Selânik'te yaptıkları çeşitli mezâlîmler için bkz. *Hikmet*, 120, s.2.; *Teşrih(Alemdar'ın yerine)*, 100-165, s.3. ; *Alemdar*, 99-164, s.2.

214 Selânik'te Kalisora(کالیسورا) ile Kesriyye(کسرییه) arasındaki bütün köyler ve Mavrova(مورووا)ya kadar olan birçok Türk köyü yakılmıştır. Bkz. *Hikmet*, 126, 23 Teşrîn-i sâni 1328 (6 Aralık 1912), s.2.

215 *Ikdâm*, 5668, 17 Teşrîn-i sâni 1328 (30 Kasım 1912), s.2. Ayrıca bkz. *Hikmet*, 133, 3 Muharrem 1331/30 Teşrîn-i sâni 1328 (13 Aralık 1912), s.2.

216 *Ikdâm*, 5693, 12 Kânûn-ı evvel 1328 (25 Aralık 1912), s.1-2.

217 *Hikmet*, 147, 14 Kânûn-ı evvel 1328 (27 Aralık 1912), s.2.

218 Bkz. *Hikmet*, 117, 14 Teşrîn-i sâni 1328 (27 Kasım 1912), s.4.(Taradığımız literatürde adı geçen kitaba rastlanamamıştır).

219 *Adl*, 10, 1 Teşrîn-i evvel 1328 (14 Ekim 1912), s.3. Ayrıca *Hikmet*, 153, 20 Kânûn-ı evvel 1328 (2 Ocak 1913), s.4.

220 Avrupa basınından iktibas eden *Hikmet*, 126, 23 Teşrîn-i sâni 1328 (6 Aralık 1912), s.2.

221 *Ikdâm*, defa 5705, s.2. Sırların Arnavudlar hakkındaki mezâlîmleri için ayrıca bkz. Ahmed Cevad, a.g.e., s.140 v.d.

Nitekim Sırpların zulmünden dolayı Üsküb, Köprülü ve havalisi ahalisinden 5.000 kişinin aileleriyle birlikte kısmen Selânik ve kısmen Bulgaristan'a geçtiklerinden başka, 15.000 kişinin de harekete hazırlandığı ve bunların Osmanlı Devleti'ne getirilmeleri için, ilk olarak 15 bin liranın düzenli bir şekilde verilmesi kararlaştırılmıştır²²². Bundan başka Edirne'nin kuşatılması sırasında Sırp askerlerince Hilâl-i Ahmer Heyeti'ne karşı çeşitli mezâlimlerde bulunmuşlardır²²³.

Bütün bunlara paralel olarak, Karadağlılar da bazı müslüman köylerini yakıp²²⁴, Arnavud ahalisine türlü zulümler yapmışlardır²²⁵. Nitekim Karadağ ve Sırp hudutlarındaki yenilgiler üzerine pek çok kişi iç kesimlere göç etmiştir²²⁶.

Bütün bunların yanında, Balkan müttefik devletleri ortak katliamlarda da bulunmuşlardır. Öyle ki, Bulgar, Sırp ve Yunan çeteleri, işgal ettikleri yerlerde bulunan müslümanlara tarihte örneğine rastlanmayacak saldırılarda bulunmuşlardır. Meselâ, Dede-ağaç'ta Bulgar ve Yunan çetelerinin katliamları Cuma gününden Pazar gününe kadar devam etmiştir²²⁷. Yine Dede-ağaç ve Kavala'da Bulgar ve Yunanlıların yaptıkları mezâlime dair vesikalar mevcuttur²²⁸. Bulgar ve Yunanlıların Selânik'te müslüman ve müsevîlere

222 Bu para aynı zamanda gelen göçmenlerin iâşe ve iskânlarında da kullanılacaktır. Bkz. BA, *BEO*, nu. 324995, 14 Rebî'ül-evvel 1333/17 Kânûn-ı sâni 1330 (30 Ocak 1915).

223 BA, *BEO*, 309205, 29 Teşrîn-i sâni 1328 (12 Aralık 1912).

224 *İştirak*, 25, 3 Zi'l-ka'de 1330/1 Teşrîn-i evvel 1328 (14 Ekim 1912), s.1. Karadağlılar daha önce de hududu tecâvüz edip, birçok müslüman köyünü yakmışlar ve ele geçirdikleri çoluk-çocuk herkesi kesmişlerdir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 307286, 30 Eylül 1328 (13 Ekim 1912).

225 *Alemdar*, 313, 13 Rebî'ül-âhir 1331 (22 Mart 1913).

226 Bu sırada göç edenler genellikle ilk olarak Kosova vilâyetine gelmişlerdir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 307573, 10 Safer 1330/8 Teşrîn-i evvel 1328 (21 Ekim 1912), Belge zuhûr etmemiştir. Bkz. Hariciye Gelen-giden, Defter nu: 189, Sıra nu: 1953 ile Dahiliye Gelen-giden, Defter nu: 78, Sıra nu: 2210.

227 *Hikmet*, 132, 2 Muharrem 1331/29 Teşrîn-i sâni 1328 (12 Aralık 1912), s.2.

228 Konu hakkında Jandarma müfettiş-i umûmisi Boman Paşa'nın verdiği Fransızca vesikanın neşri kararlaştırılmıştır. Bkz. BA, *BEO*, nu. 309292, 7 Muharrem 1331/4 Kânûn-ı evvel 1328 (17 Aralık 1912), Harbiye Gelen-giden, Defter nu: 270, Sıra nu: 2784. Adı geçen vesikanın daha sonra Alem gazetesinde

yaptıkları mezâlimin engizisyonları aratacak derecede olduğu bildirilmektedir. Hattâ bu durumdan Selânik'te bulunan yabancı devlet konsolosları bile çok müteessir olmuşlar, kime şikâyet edeceklerini şaşırılmışlardır²²⁹. Arnavudluk tarafında ise Sırp, Bulgar ve Yunanlıların katlettikleri ahalinin sayısı 100.000'i geçmiş olup, sayıları 30.000'den az olmayan kadın ve çocuk cebren tenassur ettirilmişlerdir²³⁰. Bulgar ve Yunanlıların ise, Makedonya'da yaşayan müslümanlardan 150.000 kişiyi türlü işkencelerle yok ettikleri bildirilmektedir²³¹.

Hikmet gazetesince, bir hrıstiyan basını olan *Berliz Tağbalat* (برليز...تجبلات) gazetesinden alınan ve "Balkanlılar Vahşeti" başlığı altında verilen haberde²³² :

"Roma'dan aldığımız malûmata göre, düvel-i muazzamadan birinin İstanbul'da bulunan bir memur-ı mahsûsu Balkan müttefiklerinin işgalindeki arazide silâhsız ve masum ahali hakkında icrâ ettikleri vahşet ve denâ'eti musavver Roma'ya gönderdiği bir mektupta, Balkan müttefiklerinin pâ-yı istilâsı altında bulunan memâlikte bugün dökülen kanlar insâniyete cidden ağır bir leke sürecektir. Bu yerlerde el-yevm sulh ve âsâyiş mefkûd olduğu gibi, yakın bir istikbâlde dahi olmak ihtimâli yoktur. Husûsî olarak i'zâm ettiğim zevâtta veyahud da bi'l-istilâm aldığım

neşredildiğine dair bilgi vardır. Bkz. BA, *BEO*, nu. 309709, 17 Kânûn-ı evvel 1328 (30 Aralık 1912), Harbiye Gelen-giden, 233, Sıra nu: 2482/991.

²²⁹ *Hikmet*, 133, s.2. Osmanlı hükûmeti, Selânik'te, Yunan ve Bulgar askerlerinin Türkler hakkında icra ettikleri mezâlimden dolayı büyük devletler nezdinde teşebbüste bulunmuştur. Fakat konu hakkındaki belge zuhûr etmediğinden, ne gibi bir sonuç alındığı hakkında bilgi edinemedik. Bkz. BA, *BEO*, nu. 309028, 27 Zi'l-hicce 1330/24 Teşrin-i sâni 1328 (7 Aralık 1912), Harbiye Gelen-giden, 270, Sıra nu: 2696. Ayrıca bkz. BA, *BEO*, nu. 308968-308944, 25 Zi'l-hicce 1330/22 Teşrin-i sâni 1328 (5 Aralık 1912), Hariciye Gelen-giden, 190, Sıra nu: 1283.

²³⁰ *Hikmet*, 153, 20 Kânûn-ı evvel 1328 (2 Ocak 1913), s.4.

²³¹ *Hikmet*, defa 153, aynı yer. Bilâl Şimşir ise, "Anap adlı Macar gazetesinin 7 Şubat 1913 tarihli sayısında yayınlanan raporuna göre, Makedonya'da 60.000 Arnavud ve 40.000 Türk öldürüldüğünü, yalnız Makedonya'da 100.000 müslümanın kılıçtan geçirildiğini" belirtmektedir. Bkz. Bilâl Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı I*, Ankara 1987, s.53.

²³² Bkz. *Hikmet*, 169, 6 Kânûn-ı sâni 328 (19 Ocak 1913), s.3.

mevsûk-ı malûmattan anlaşıldığına göre, harbin başlangıcından, şimdiye kadar katledilen Türklerin miktarı 240.000 derecesindedir. Mamafih bu yekûnun, yekûn-ı hakikatten dûn olduğunu zannetmekteyim. Bulgarların fikr-i harb-cûyânelerini teskîn ile harbe mâni' olmayan Avrupa, acaba şu vahşiyâne dökülen kanlardan dolayı kat'iyyen mahcûb olmayacak ve kızarmayacak mı? Fakat Avrupa utansın, utanmasın bugün her türlü lânetlere lâyıktır".

Aynı bilgiler diğer bazı yayın organlarında da yer almaktadır²³³. Bu tür yayınların etkisinden olsa gerek, Balkan mezâlîmi Almanya Meclis-i Mebusu'nda gündeme gelmiştir²³⁴.

Bu arada, Balkan müttefik devletlerinin yanında, Osmanlı sınırlarında kalan müttefik devletler ahalisi (gayr-i müslimler) de bu hareketlerden cesâretlenerek, buldukları yerlerdeki Türklere karşı tavır takınmışlardır²³⁵. Meselâ, işgale uğrayan Osmanlı sınırındaki Bulgar köylüleri, islâm köylülerine hakaretin bin türlüünü yapıp, "burası artık Bulgaristan oldu, def' olup gidiniz " diyerek, Türkleri tahkir ve eşyalarını gasbetmeye başlamışlardır²³⁶. Vakıf Handal (فندال) köyünün komitecilerce ateşe verilmesi ve ahalisi Rum olan Camii kebir ve Karapınar köyleri ahalisinin de adı geçen köye ateş açtıklarının haber alınması üzerine, bölgeye kuvvet gönderilmiştir²³⁷. Gelibolu civarındaki Şarköy kasabası rumları da, adı geçen köyün islâm ahalisinin bir kısmını öldürerek, ev ve mağazalarını yağmalamışlardır²³⁸. Bütün bunlara rağmen Şarköy'e

²³³ Haber İkdâm gazetesinde özet olarak yer almış olup, yukarıdaki bilgileri teyit etmektedir. Bkz. *İkdâm*, 5715, 3 Kânûn-ı sâni 1328 (16 Ocak 1913), s.4.

²³⁴ *İkdâm*, defa 5715, aynı yer.

²³⁵ Bir Fransız generali, yerli Rum halkının Bulgar komitecilerine rehberlik ederek, onlara müslümanların evlerini gösterdiklerine şahit olduğuna dair rapor dahi yazmıştır. Raporun tamamı için bkz. Ahmed Cevad, *a.g.e.*, s.144-148 (Duiçes Folks Bilat Gazetesi'nden alınmıştır).

²³⁶ *Alemdar*, 74-138, 13 Kânûn-ı evvel 1328 (26 Ekim 1912), s.2.

²³⁷ Belge BA, BEO Dahiliye Gelen-giden, 78 numaralı defterin 2443 sıra numarasından tespit edilmiş olup, "hız" ibârelidir ve belge numarası yoktur (22 Teşrin-i evvel 1328/4 Kasım 1912).

²³⁸ *Salâ-yı Millet*, 5, 23 Zi'l-hicce 1330/20 Teşrin-i sâni 1328 (3 Aralık 1912), s.2. Ayrıca bk. *Teşrih (Alemdar'ın yerine)*, 111-221, 20 Teşrin-i sâni 1328 (3 Kânûn-ı evvel 1912), s.2 (Jöntürk gazetesinden iktibas edilmiştir). Halbuki Gelibolu havalisinde bulunan göçmenlerden Sarı Çakan isimli bir göçmen kadının

tabi bazı Rum köyleriyle, Çatalca'nın Arnavudköy'ünde Osmanlı asker ve jandarmaların tecâvüzde bulunduğu dair Rum patrikhânesi şikâyette bulunmuş, yapılan tahkikat sonucu, ihbarın tamamen hakikat dışı olduğu, aksine hristiyanlarca Osmanlı askeri ve ahaliye tecâvezâtta bulunulduğu ortaya çıkmıştır²³⁹.

Deyli Telgraf (Daily Telegraph) gazetesinden bir muhâbir, Gelibolu civârındaki göçmenlerin durumunu "*Bu bedbaht insanların dûçar oldukları sefâleti tasfir etmek mümkün değildir. Bunların hemen cümlésinin erkekleri ya muhârebede, yahutta vahşi komiteciler ve yerli Rum ve Bulgar hristiyanları tarafından katledilmişlerdir*"²⁴⁰ şeklinde anlatmaktadır. Devederesi-Kurtköy yönünde gönderilen mülâzim-i evvel Rauf Efendi'den 26 Temmuz 1329 tarihli ve 129 numaralı arizaya eklenen raporda da, müslüman köylerinde erkeklerin çoğunun Bulgarlarca öldürüldüğü, halkın ırz, can ve mallarına saldırıldığı ve tahrib edildiği, köylerde bâkire islâm kızı kalmadığı bildirilmektedir²⁴¹. Ortaköy Rumları da, köye Yunan askeri gireceği söylentisi üzerine, müslümanları katle hazırlanırken, Osmanlı Soma taburunun yetişmesiyle katliam önlenmiştir²⁴².

Yine Gelibolu civârında Bulgarların birçok kişiyi öldürdükten başka, Ermenilerin kışkırtmalarıyla Malkara'da müslüman kadınları zorla umumhâneye göndermişlerdi. Bunun üzerine yayınlanan tebliğde, Ermenilerin vatandaşlıkla bağdaşmayan bu hareketleri hakkında Patrikhânenin dikkati çekilmiş, durum ayrıca Adliye ve

anlattıklarına göre, buldukları köyde Rumlar ve Türkler birbirlerini himaye edecekleri hususunda bir anlaşma yapmışlardır. Bu anlaşmaya göre, köye ilk defa Osmanlı askeri girerse müslümanlar hristiyanları, komiteler girerse hristiyanlar müslümanları koruyacaklardı. Köye ilkdefa komiteciler girmiş ve yerli hristiyanların yardımıyla, 67 müslüman süngülerle öldürülmüştür. Bkz. *İkdâm*, 5751, 12 Şubat 1328 (25 Şubat 1913), s.2 (Haber Daily Telegraph gazetesinden iktibas edilmiştir).

²³⁹ Tahkikat Bahr-i Sefid boğazı kuvâ-yı mertebe kumandanlığınca yapılmış olup, Gelibolu mutasarrıflığıyla mütâlaada bulunulmuştur. Bkz. BA, *BEO*, nu. 310109, 9 Safer 1331/5 Kânûn-ı sâni 1328 (18 Ocak 1913); Ayrıca bkz. BA, *BEO*, nu. 309344, 5 Kânûn-ı evvel 1328 (18 Aralık 1912).

²⁴⁰ *İkdâm*, defa 5751, aynı yer.

²⁴¹ BA, *BEO*, nu. 15639, 17 Ağustos 1329 (30 Ağustos 1912).

²⁴² Soma taburu komutanı Cemil Efendi'nin raporundan alınmıştır. Bkz. BA, *BEO*, defa nu. 315639.

Mezâhip Nezâretine yazılarak, yapılan mezâlimin özellikle yabancı dildeki gazetelerde neşr ve ilânı kararlaştırılmıştır²⁴³.

Hadiselerin bu şekilde gelişmesine rağmen Balkan Devletleri tam tersine, Türklerin Bulgar ve Rumlara zulüm yaptığını ve evlerine Türk göçmenlerinin yerleştirildiğini iddiâ etmişlerdir²⁴⁴. Bu konu hakkında Bulgaristan sefâretinin iddiasını te'yiden²⁴⁵, Bulgaristan Hâriciye Nezâreti'nce Sofya Osmanlı Sefâretine bir nota ve muhtıra gönderilmiştir. Osmanlı elçisi Fethi Bey (Okyar) tarafından Bulgar Hâriciye nezâretine cevap olarak gönderilen yazıda, durumun Bâb-ı Alî'ye yazıldığı ve şikâyet edilen durumun tamamıyla Bulgaristan'daki müslüman halka tatbik edilmekte ve fazladan bazı bölgelerdeki müslümanların dinî hürriyetlerine saldırıldığı belirtilmiştir²⁴⁶. Buna karşılık Tekirdağı ve civarındaki hıristiyan halka müslümanlarca zulmedildiği şeklinde Rum patriğinin takririne karşılık ise, konunun incelenmesi için piyâde mirlivâlarından Tefvik Paşa ile Erkân-ı Harbiye binbaşlarından Aziz Sâmih Bey görevlendirilmişlerdir. Yapılan tahkikat sonucu, olayın önemsenmeyecek derecede olduğu, savaş sonrasında yurtlarına geri dönen göçmenlerden, hıristiyanlarca malları gasbedilenlerin, mallarını tekrar almaya kalkıştıkları ve dolayısıyla da aralarında tartışma çıktığı, Bulgarlar zamanında müslümanlara yapılan zulmün örtbas edilmesi düşüncesiyle böyle bir başvuru yapıldığı ortaya çıkmıştır²⁴⁷. Öte yandan Çeşme Rumlarının göçleri sırasında ahaliyi

243 Bu olaylara(Bulgar mezâlimi ve bunun yanısıra Ermeniler'in hareketine) Gelibolu kolordusunun Bolayır'dan Edirne'ye kadar olan yürüyüşü esnâsında tesâdüf olunmuştur. Bkz. BA, BEO, nu. 314865, 20 Şaban 1331/11 Temmuz 1329 (24 Temmuz 1913).

244 K.Mısıroğlu, a.g.e., s.65. Bu tür iddiaları Bulgaristan,Balkan Savaşı öncesinde de yapmıştır. Konu hakkında Bulgaristan Reç gazetesinde bir de makale yayınlanmıştır. İktibas eden için bkz. *Silâh*, 288-57, 4 Ağustos 1327 (17 Ağustos 1911). 93 Harbi'nde de bu çeşit iddiâlar yapılmıştır. Fakat Türkler, en kuvvetli devirlerinde bile, hâkimiyetleri altındaki hıristiyanları hiçbir zaman kütle halinde öldürmemişler ve göçe zorlamamışlardır. Bkz. T.Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.20.

245 Ayrıca Bulgaristan sefâretinin ifâdesinde, durumun İstanbul muâhedesine aykırı olduğu ve durum karşısında Bulgar hükûmetince de Bulgaristan'da bulunan müslüman köylerine aynı şekilde Bulgar iskân edileceği beyân edilmekteydi.Bkz. BA, BEO, nu. 321594, 6 Receb 1332/18 Mayıs 1330 (31 Mayıs 1914).

246 BA, BEO, nu. 321652, 21 Mayıs 1330 (3 Haziran 1914). Belgede adı geçen muhtıranın tercümesi de bulunmaktadır.

247 ATASE Arşivi, K.154, D. 135, F. 4, 7 Eylül 1329 (20 Eylül 1913).

yağmaya teşvik eden ve Rumlardan para alan Çeşme jandarma zâbiti Nasib Efendi'nin görevine son verilmesi²⁴⁸, İskeçe'de bir Bulgarın evine girip zorla parasını alan bir askerinin hemen divân-ı harbe verilerek ibret için çınara asılması²⁴⁹, hükûmetin bu tür hareketlere karşı tutumunu göstermektedir.

2- Dini Baskılar

Halkı göçe zorlayan en önemli sebeplerden birini de dinî baskılar oluşturmaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti tarafından gayr-ı müslim topluluklara tanınan din hürriyeti, yabancı devletler tarafından ülkelerindeki müslümanlara tanınmamıştır. Aksine müslümanlara uygulanan çeşitli baskılarla din değiştirmeye zorlanmışlar, böylece ülkelerini müslümanlardan arındırmaya çalışmışlardır. Bu cümleden olarak, Bulgarların Drama'ya girdiklerinde yaptıkları ilk şey, iki büyük camiye kiliseye çevirmek olmuş, bunun yanısıra da Drama'da müslümanlara türlü zulümlerde bulunmuşlardır²⁵⁰. Bunun üzerine Drama, Nevrekob ve Ropçoz'dan bir çok ahali Bulgar istilâsı ve vahşetinden kurtulmak için, Kavala'ya hicret etmişlerdir²⁵¹. Bulgarlar burada, cami ve mescitleri kapatmışlar veya kiliseye çevirmişler, ayrıca ahaliye baskı yaparak dinlerini değiştirmeye zorlamışlardır²⁵². Selânik'te de aynı sahneyi sergileyen Bulgarlar, şehre girer girmez ilk iş olarak Ayasofya camii'ni kiliseye çevirmişler²⁵³, daha sonra katliama başlamışlardır. Bu esnada, ahalinin kendilerine karşı geldikleri bahanesiyle, Bulgar subaylarının ateş emri vermesi sonucu 500 kişi öldürülmüştür²⁵⁴.

Nevrekob kazasına bağlı 24 köyde de toplam 2840 kişi ile Razlık kazasına bağlı 2, Cumabâlâ kazasına bağlı 2, İstanimaka

²⁴⁸ BA, BEO, nu. 321886, 1 Haziran 1330 (14 Haziran 1913).

²⁴⁹ Millî Mücadeleye Giriş, s. 1373, Belge sıra nu: 88.

²⁵⁰ İkdâm, 5689, 11 Muharrem 1331/8 Kânûn-ı evvel 1328 (21 Aralık 1912), s.2. Ayrıca bkz. İkdâm, 5705, 24 Kânûn-ı evvel 1328 (6 Ocak 1913), s.2.

²⁵¹ BA, BEO, nu. 318730, 19 Safer 1332/4 Kânûn-ı sâni 1329 (17 Ocak 1914). Ayrıca bkz. İkdâm, 5680, 29 Teşrin-i sâni 1328 (12 Aralık 1912), s.4.

²⁵² BA, BEO, aynı yer.

²⁵³ Hikmet, 141, 11 Muharrem 1331/8 Kânûn-ı evvel 1328 (21 Aralık 1912), s.2.

²⁵⁴ Hikmet, 113, 10 Teşrin-i sâni 1328 (23 Kasım 1912), s.2.

kazasına bağlı bir ve Peştire kazasına bağlı 7 köydeki ahaliye de zorla din değiştirilmiştir²⁵⁵. Konu hakkında Sol cenah ordusu kdmutanlığından Bulgarlar'ın "*silsile-i mezâlimleri*"ne dair gelen raporda, "*Gümülcine ve Kırcaali cihetlerinde Bulgarlar müslüman ahaliye tenassura mecbur edip, camileri kiliseye çevirdikten sonra, her pazar günü hristiyan ayinine katılmamaları halinde, her defa için 15 lira ceza alınmakta, bu hususta ısrar ederler ise gizlice idam edilmekte* " olduğu kaydedilmektedir²⁵⁶. Ayrıca Bulgarlar, özellikle müslüman Pomaklar'ı²⁵⁷ baskı altına alarak onları Bulgarlaştırmaya çalışmışlardır²⁵⁸. Bu sebeple bunlardan pek çoğu göçe mecbur olmuştur. Nitekim yapılan bu baskılar sonucu, yukarıda da bahsedildiği üzere, büyük miktarda nüfus yerlerini terketmiştir²⁵⁹.

Bulgarlarca yapılan dinî baskılar, isim değiştirme şeklinde de olup, bu baskılar kendilerine verilen hristiyan isimlerini söylemeyerek, müslüman ismini söyleyen Türklere para ve idam cezası uygulamak, kadın ve erkeklerin giyeceklerine müdahale etmek konusunda yoğunlaşmıştır²⁶⁰. Bu cümleden olarak, Varna'dan gelen göçmenler, burada fesle gezmenin mümkün olmadığını ve yasaklandığını bildirmişlerdi²⁶¹. Selânik'te de Türkler

²⁵⁵ BA, BEO, 318730-318774, 5 Kânûn-ı sâni 1329/ 20 Safar 1332 (18 Ocak 1914).

²⁵⁶ BA, BEO, defa nu. 315151, 20 Temmuz 1329 (2 Ağustos 1913). Ayrıca bkz. ATASE Arşivi, K.584, D.30, F.2-7. Zorla din değiştirmek hakkında ayrıca bkz. Mısırlıoğlu, *a.g.e.*, s.70-76 ; İlker Alp, " Tarihte Türklerin Bulgarlaştırılması", *Türk Dünyası Araştırmaları* , Sayı 37, Ağustos 1985, s.100-116 ; Henri Nive, *Balkan Ehl-i Salîb Seferinde Avrupa Siyaseti ve Türklerin Felâketi*, (Çev. Ragıp Rıfkı), İstanbul 1329-1331.

²⁵⁷ Pomaklar XI. asırda Rodoplara yerleşmiş olan "Kuman Türkleri"nin torunlarıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Cevad, *a.g.e.*, s.212 v.d. Pomaklar hakkında daha geniş bilgi için ayrıca bkz. Abdurrahim Dede, *Rumeli'nde Bırakılanlar*, İstanbul 1975, s.151-170.

²⁵⁸ *Ikdâm*, defa 5921 ve 5922, aynı yerler. Ayrıca bkz. *Sabah*, 8746, 11 Kânûn-ı sâni 1329 (24 Ocak 1914), s.2 ve *Sabah*, 8753, 4 Rebî'ül-evvel 1332 (31 Ocak 1914).

²⁵⁹ BA, BEO, nu. 318730-318774, 5 Kânûn-ı sâni 1329/20 Safer 1332 (18 Ocak 1914).

²⁶⁰ Sol cenah ordusu kumandanının raporundan alınmıştır. Bkz.BA, BEO, defa nu. 315151. Ayrıca bkz. İlker Alp, *a.g.m.*, s.108.

²⁶¹ *İştirak*, 24, 29 Eylül 1328 (12 Ekim 1912), s.2.

tanınmamak için feslerini çıkararak, şapka giymeğe mecbur kalmışlardır²⁶².

3- Ekonomik Sebepler

Türkleri göçe zorlama yönünde Balkan müttefiklerinin ekonomik çıkarlarına gelince : Bunlardan Yunanistan hükûmeti, işgal ettiği arazideki müslümanların emvâl ve emlâkini hıristiyan halka mal etmek ve yarıcılıkla geçinen bir takım Rum çiftçiye Türklerin terk edeceği araziye vermeyi plânlamaktaydı²⁶³. Romanya, Sırbistan ve Bulgaristan'daki müslüman halk da aynı gayeyle göçe mecbur edilmiş, bunun sonucunda da buralarda Türklerin sayısı gittikçe azalmıştır²⁶⁴. Nitekim Dimetoka-Kulaklı-Kamarlı güzergâhıyla, Kızıldeli vadisi arasındaki bölgede, Beştepe-Pehlivançayırı-Karabağ istikametinde sınıra yakın yolları keşfe memur edilen Yüzbaşı Cemil Efendi'den alınan 2 Ağustos 1913 tarihli raporda, "*Bulgarların bu civârı istilâsından 15-20 gün kadar sonra Türk köylerinde mezâlimin başladığını ve Bulgar hükûmetinin hıristiyanları, müslümanları katletmek, kalanlarını hicrete mecbur etmek sûretiyle, arazi ve mallarının kendilerine kalacağını bildirmesi pekçok masum insanın öldürülmesine sebep olmuştur* " denilmektedir²⁶⁵.

Bundan başka, göçmenlerden alınan bilgilere göre Bulgar ordusu, Türk topraklarının işgali sırasında, Keşan, İpsala, Babaeski, Selânik, Malkara ve Sofulu'da sadece 13 kişinin 395.060 kuruş değerindeki mal ve gayri menkûlünü, Sırp ordusu ise Priştine sancağı'nda toplam dört kişinin 16 000 kuruşluk mal ve hayvanını gasbetmişlerdir²⁶⁶.

²⁶² A.Cevad, a.g.e., s.138.

²⁶³ *İkdâm*, 5810, 12 Nisan 1329 (25 Nisan 1913), s.3.

²⁶⁴ BA, BEO, nu. 312314, 4 Nisan 1331 (17 Nisan 1915).

²⁶⁵ BA, BEO, nu. 315639, 17 Ağustos 1329 (30 Ağustos 1913). Preveze kasabasında Minkaba (...مینگابا) ve Mihaliç çiftliklerinin de müslüman ahaliye terk edilmiş olan hâsılâtına da gayr-i müslimlerce müdâhale edilmiştir. Bkz. BA, BEO, nu.315932-317410, 4 Şevval 1331/24 Ağustos 1329 (6 Ağustos 1913), Dahiliye Gelen-giden, Defter nu: 81, Sıra nu: 1074.

²⁶⁶ Bu bilgi, memleketlerinin sükûtu ile Balkan müttefiklerinden gördükleri zarar ve ziyânı bildirmek için Ezine jandarma kumandanlığına mürâcaat eden göçmenlerden alınmıştır. Bkz. BA, BEO, nu. 320244, 18 Şubat 1329 (3 Mart 1914).

Gerçekten de gerek Yunanistan gerekse Bulgaristan, göçe mecbur kalan Türklerin topraklarına, büyük ölçüde Osmanlı Devleti'nden gelen Rum ve Bulgarları yerleştirmeye başlamışlardır. *Nahideromus* (نهیدروموس) gazetesinin özel olarak çektiği bir telgrafta, Bulgaristan'ın, Batı Trakya'daki müslüman ve rum ahalinin içine 120.000 Bulgar göçmeni yerleştirdiğini bildirmektedir²⁶⁷. Bu arada adı geçen devletler işgal ettikleri yerlerdeki hristiyanların başka bölgelere göç etmesini de yasaklamıştır²⁶⁸. Böylece barış için masaya oturduklarında, Avrupa kamuoyuna buralarda Türklerin azınlakta kaldığını ispatlamayı ve işgal ettikleri toprakların kendilerine bırakılmasını sağlamayı hedeflemişlerdi. Bunda da bir ölçüde başarıya ulaştıkları söylenebilir. Hattâ aynı oyun Osmanlı Devleti'nin elinde kalan Trakya bölgesi ile İzmir'de de oynanmak istenmiş, bunun için kendi sınırlarına yakın bu bölgelerde iskân çalışmalarında bulunmuşlardır. Öte yandan I. Dünya Savaşı sonrasında, buna benzer bir durum doğuda Ermeniler, batıda Rumlar tarafından tatbik edilmek istenmiştir.

Yukarıda bahsedildiği üzere katliama uğrayan masum Türk halk kitlelerinin kesin sayısı bilinmemektedir. Rumeli'den Türk göçleri hususunda çeşitli araştırmaları bulunan Bilâl Şimşir'in tahminlerine göre bu sayı 200.000'den aşağı değildir²⁶⁹. Nitekim, daha önce de kaydedildiği üzere, İstanbul'da bulunan büyük devletlerden birinin memûr-ı mahsûsunun, Roma'ya gönderdiği bir mektupta, Balkan müttefiklerinin işgal ettiği arazide silahsız ve masum Türkler'den 240.000 kişiyi öldürdüğü ve katliama devam edildiği de belirtilmekte idi²⁷⁰. Bu arada, Balkan mezâlimiyle ilgili neşredilmekte olan *Kırmızı-Siyah Kitap* isimli eserin²⁷¹, Avrupa

267 *Sabah*, 8751, 12 Kânûn-ı sâni 1329 (29 Ocak 1914), s.1.

268 *Hikmet*, 105, 2 Teşrin-i sâni 1328 (15 Kasım 1912), s.3.

269 Bilâl Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, I, Ankara 1987, s.53.

270 *İkdâm*, defa 5715, 3 Kânûn-ı sâni 1328 (16 Ocak 1913), s.4. ; *Hikmet*, defa 169, 11 Safer 1331 (19 Ocak 1913), s.3.

271 Neşr ve Vesâik Cemiyeti'nin Fransızca olarak neşrine başlamış olduğu kitap, mezalimi cüzler halinde yayınlamaktadır. Bkz. *İkdâm*, 5772, 5 Mart 1329 (18 Mart 1913), s.3. Ayrıca bkz. Ahmed Cevad, *Balkanlarda Akan Kan (Kırmızı-*

matbuâtında görülmüş tarafsız makale ve neşriyâta ayrılan 3. cüz'ünün 13. kısmında²⁷², Dr. Ernestyek tarafından neşredilen *Şarkta Almanya* adlı kitabının girişinde, Balkan Devletleri tarafından katledilen müslümanların miktarı 500.000'den fazla tahmin edilmektedir²⁷³.

İşgal edilen topraklarda Türklere karşı sürdürülen baskılar üzerine Osmanlı hükûmeti boş durmamış, Balkanlardaki bu mezâlimi dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır. Bunlardan, daha Balkan Harbi devam ederken İstanbul'da kurulan bir "*Tetkik-i Mezâlim Cemiyeti*", yani zulümleri, vahşetleri araştırma, inceleme derneği, bu insanlık dışı davranışlara ait eserler, belgeler neşretmiştir²⁷⁴. Balkan Harbinden sonra da Bulgar işgali sırasında işlenen cinayetleri ve işkenceleri anlatmak için, Edirne vilâyetinden seçilen Türk, Rum, Ermeni ve Müsevîlerden oluşturulan "*Edirne Hey'eti*", Talat Bey'den aldığı talimat üzerine, Avrupa merkezlerini dolaşmıştır²⁷⁵. Hey'etin başkanı Reşit Saffet Bey, Türk gazetelerine bir beyânât vererek : "*Edirne ve ahalisinin Müslüman, Hristiyan ve Müsevîleri bulunan bizler, Bulgar vahşetini anlatmak için Avrupa merkezlerini dolaşıyoruz. Rumeli'deki (Trakya'daki) 1.229.572 nüfusa karşı ancak 189.000 Bulgar vardır. Bu kadar Müslüman, Rum ve Müsevî, nasıl Bulgarlara teslim edilebilir ? Trakyalılar, Bulgar boyunduruğuna*

Siyah Kitap), Sad: Şevket Gürel, İstanbul (Tarihsiz).(Kitapta mezâlimle ilgili pekçok belge bulunmaktadır).

²⁷² Bu kısım 5 vesikadan oluşmuştur.

²⁷³ Yukarıdaki bilgi gazetenin haberinden alınmış olup, kitapta bulunamamıştır. Bk. *Ikdâm*, defa 5772, s.3.

²⁷⁴ Ahmet Cevat (Emre) Bey'in genel sekreterliğini yaptığı bu derneğin temsilcileri Avrupa'da değil önemli devlet adamları tarafından kabul edilebilmek, sıradan bir yazar veya muhâbir ile görüşebilmeyi büyük başarı saymalarına rağmen, buna da pek muvaffak olamamışlardır. Bkz. Ş.S.Aydemir, *Enver Paşa*, II, s.326.

²⁷⁵ Bu heyette "Faik (Kaltakkıran), Reşit Saffet(Atabinen), Hamdullah Suphi(Tanrıöver), Mahmud Nedim Bey, Kalbiyos Efendi, Orfanides Efendi, Muallim Karabet, Avukat Abraham Papasyan, Agob Şerbetçiyan ve Hayim Bahores" bulunmakta olup, millî bir sıfat ve mahiyet ve sıfat taşıdığı için son derece ehemmiyetli idi.Bkz. T.Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücâdele*, I, Ankara 1988, s.71.

*düşmektense, şehirlerinin yıkıntıları altında yok olmayı tercih etmektedirler" demiştir*²⁷⁶.

Bu tür çabalar sonunda etkisini göstermiş, Bulgaristan'ın, gerek Yunan, gerekse Türklere yönelttiği cinâyet ve yağmalar, savaşın son evresinde dört bir yandan abluka altına alınmasına ve dış dünya ile bütün bağlantısının geçici de olsa kesilmesine sebep olmuştur. Ancak barış antlaşması imzalanmasından sonra Bulgarlar, Batı'nın kendisini kınamasına karşılık bir elçi örgütü oluşturarak Avrupa ve Amerika'ya göndermişler ve suçlandıkları vahşet hadiselerinin kendileri açılarından propagandasına başlamışlardır. Hattâ bir Bulgar subayı, tanınmış Fransız yazarı Pierre Loti'yi²⁷⁷. Bulgar vahşeti konusunda söylediklerinden dolayı düelloya davet etmiştir²⁷⁸.

Bütün bunların yanısıra, Balkan savaşları devam ederken, müdâfaa hattına yakın köylerden bazılarının münâsip yerlere nakilleri lüzumlu görüldüğünden, bu gibi köyler devletçe tahliye

²⁷⁶ Trakyalı'ların kendi mukadderatları bahis konusu olduğundan, millî heyet ve cemiyetler kurmak gibi çarelere başvurduğunu göstermek bakımından bu "Edirne Heyeti" nin Trakya'nın Kurtuluş Mücadelesindeki yeri büyüktür. Mondros Mütârekesi'nden iki hafta sonra kurulacak olan "Trakya-Paşaeli Müdâfaa-i Heyet-i Osmaniyesi"nin fikrî temelini bu Edirne Heyeti'nin oluşturduğu düşünülebilir. Bkz. Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s.72.

²⁷⁷ Ünlü bir Fransız edibi olan Pierre Loti, 1850'de Rochefort'ta doğmuş, 1928 yılında Hondey'de vefat etmiştir. Vefâtına kadar Türkiye'nin lehinde faaliyet göstermekten asla geri durmamıştır. Pierre Loti'nin Balkan Harbi başladığı tarihten itibaren Türkler lehinde yazdığı yazılar ciltler teşkil edecek kadar çoktur (Mısıroğlu, *a.g.e.*, s.379-387). Balkan Harbi sırasında Bulgarlar tarafından Müslüman-Türk halka uygulanan zulümlerle ilgili olarak bkz. Pierre Loti, *Can Çekişen Türkiye*, Haz. Fikret Şahoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi, Nu: 27. ; Pierre Loti, "Bulgar Mezâlimi", *Hayat Mecmuası*, I, S. 2, 1 Mart 1965, s.20-25. Türk milleti için çalışan namuslu, hayırsever, hakikat-şinas yabancılar bundan ibaret değildir. İngiltere'de Lordlar Kamarası azasından Lord Lamigton, Avam Kamarası azasından Obreh Bret, Mr. Valter Kinis, Mr. Mark Sayks, yazarlardan Mr. Huston Kibs , bunların yanında Almanya'da Türk Severleri Cemiyeti teşkil eden muhterem zatlar ve reisler, Dr.Ernestyek, Peşte'de mağdur müslümanların lehinde bir eser yazan Mösyö Mey Saruş, Dr. Yudku gibi zatlar, hükûmetlerini tenkitle iktifa etmemişler, doğrudan doğruya Rumeli'de işlenen zulüm ve faciâları hükûmetlerine tanıtmak ve hükûmetlerinden bu mağdur milletin haklarını korumak gayesiyle komiteler kurmuşlardır. Bkz.Ahmed Cevat, *a.g.e.*, s.56.

²⁷⁸ W.M.Sloane, *a.g.e.*, s.181.

edilmiştir²⁷⁹. Devlet bu gibi ailelerin iskânı için de mesârif-i gayr-ı melhuz tertîbinden ilk olarak 30 bin kuruş tahsisât vermiştir²⁸⁰.

B- GÖÇLERİN BAŞLAMASI VE GÖÇ YOLLARI

Önceden olduğu gibi, Balkan Savaşı'nda da, memleketleri düşman istilâsına uğrayan veyahut düşman hücumuna maruz kalan Türklerden bir çoğu kendilerince emin saydıkları Osmanlı Devleti topraklarına, özellikle de İstanbul'a büyük kitleler halinde göç ettiler. Bu sırada, çok sayıda göçmen, bulabildikleri ilk vasıtayla veya yaya olarak önce İstanbul ile Anadolu'nun belli birkaç limanına gelmişler, sonra iç kesimlere taşınmışlardır. Ayrıca hükûmetçe göçmenlerin sevkîyatının düzenli yapılması için, bu işlere nezâret etmek üzere becerikli memurlar tayin edilmiş ve bunlardan ücret talep edenlerin araştırılarak, gerekli işlemin uygulanması kararlaştırılmıştır²⁸¹. Bu göç sırasında hangi ulaşım araçlarının kullanıldığına geçmeden önce, Osmanlı ulaşım vasıtaları ve yolları hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır.

XIX ve XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin belli başlı kitle taşıma araçları tren ve vapurdu. Bunlardan demiryolu yapımına Kırım Savaşı (1853-56) sonlarında başlanılmış, nihâyet 1870'lerin malî bunalımları yüzünden yarım kalan demiryolları Sultan Abdülhamid'in saltanatı boyunca Avrupa için önemli bir yatırım alanı olmuştur. Bu sıralarda Adana ovasına uzanan kısa bir hat dışında demiryolları, Trakya'da ve Batı Anadolu'da verimli vadileri kıyılarına, veyahut da İstanbul'u Avrupa devletlerine bağlamak için kurulmuştu²⁸². Böylece ilk olarak bir İngiliz şirketi tarafından

²⁷⁹ Bunlardan Çatalca hatt-ı müdâfaasına yakın(Terkos mıntıkasında) köylerden Lazarköy, Çanakca, Kestanelik ve Necsayış(نجساییش) köylerinin nakilleri Harbiye Nezâreti'nce lüzumlu görüldüğünden, adı geçen köyler tahliye edilmişlerdir. Bkz. BA, BEO, nu. 316915, 6 Teşrin-i sâni 1329 (19 Kasım 1913). Terkos mıntıkasındaki köylerin nakli husûsunda ayrıca bkz. ATASE Arşivi, K.154, D.135 (24 Eylül 1329 (7 Ekim 1913).

²⁸⁰ BA, MVM, 194, 29 Zi'l-hicce 1332/5 Teşrin-i sâni 1330 (18 Kasım 1914), Zabıt rakamı 440.

²⁸¹ BA, BEO, nu. 308472, 6 Zi'l-hicce 1330/3 Teşrin-i sâni 1328 (16 Kasım 1912), Dahiliye Gelen-giden, Defter nu: 113, Sıra nu: 2212.

²⁸² S.Shaw-E.K.Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II, İstanbul 1983, s.279.

İzmir-Aydın hattı yapılmıştır²⁸³. Öte yandan 1871 yılında İstanbul-Bağdat demiryolunun yapımına başlanmış ve süratle Konya'ya kadar tamamlanmıştır. 1901-1908 yılları arasında da Hicaz Demiryolları bitirilmiştir²⁸⁴. Böylece 1888'de 1780 km. olan demiryolu uzunluğu, 1907-1908 dönemine kadar 5883 km.'yi bularak, Abdülhamid'in hükümdarlığı boyunca üç misli bir artış göstermiştir²⁸⁵. Rumeli kesiminde de, yine yabancı şirketlere demiryolu yaptırılmaktaydı. Zaten Batı Rumeli'nin ulaşım ve taşıma işlerini demiryolları sağlamaktaydı. Bu meyanda İstanbul'u Makedonya'ya bağlayan "iltisak hattı" bulunmakta olup, Drama-Serez üzerinden Selânik'e gelen bu hattın uzunluğu 234 km. idi²⁸⁶.

Denizyolu taşımacılığı da, bazı Avrupalı şirketlerle, ilk defa Tanzimat devrinde kurulmaya başlayan birkaç Osmanlı şirketi elindeydi. Sultan Abdülaziz (1861-1876) tarafından kurulan ve sadece geziler için kullanılan gemilerden oluşan İdâre-i Mahsûsa teşkilâtı, II. Abdülhamid (1876-1909) tarafından özel bir Osmanlı şirketine dönüştürülmüştü. Bu şirket yabancı sermaye ile de ortak olup, Bahriye Nezâreti'nin denetimi altındaydı. XIX. yüzyıl sonunda Mısır'a ve Osmanlı Devleti'nin diğer kesimlerine işleyen 95 adet gemi vardı. Özel Osmanlı şirketlerinden biri de, *Şirket-i Hayriyye* adını taşımaktaydı. Bu şirketin gemileri, Boğaziçi iskeleleri arası ile İstanbul-Marmara, İstanbul-Karadeniz ve İstanbul-Akdeniz hatlarında çalışmaktaydı²⁸⁷. S. Shaw eserinde, 1895'te 3.047'si buharlı olmak üzere 50.000, 1905'te ise 4.756'sı buharlı 68.769 teknenin

283 Adı geçen hattın yapımı İngiliz tüccar Robert Wilkin kazanmış olup, 1857 yılı Mayıs ayında İzmir'den Aydın'a Osmanlı Demiryolu Şirketi'ni kurmuştur. Bkz. Murat Özyüksel, *Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, İstanbul 1988, s.10.

284 Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, Çev. Kasım Yargıcı, İstanbul 1972, s.40-47. Osmanlı Devleti'nde, dolayısıyla Anadolu'da demiryolları yapımı hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Murat Özyüksel, *a.g.e.*, İstanbul 1988. Bağdat Demiryolları için ayrıca bk. Bayur, *a.g.e.*, II/I, Ankara 1983, s.465-493.

285 S.Shaw-E.K.Shaw, *a.g.e.*, II, s.179-280.

286 ATASE Resmî Yayınları, *Türk Silâhlı Kuvvetler Tarihi(Osmanlı Devri, Balkan Harbi)*, III/2, Ankara 1981, s.46. W.M.Sloane 'de İstanbul-Selânik hattı aşağı yukarı 600 mil olarak geçmektedir. Bkz. W.M.Sloane, *a.g.e.*, s.47.

287 F.Kocacık, "Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler(1878-1890)", *Osmanlı Araştırmaları*, I, İstanbul 1980, s.144. Ayrıca bkz. S.Shaw-E.K.Shaw, *a.g.e.*,II, s.281. Şirket-i Hayriyye'nin kurulması hakkında bkz. Cevdet Paşa, *Tezâkir*, I, Ankara 1986, s.13, 20-21.

Osmanlı bayrağı taşıdığını yazmışsa da²⁸⁸, kesin bir rakam vermek güçtür. İleride de görüleceği üzere, göçmen toplanma merkezleri olması bakımından, Rumeli bölgesinin önde gelen limanları Selânik, Kavala, Avlonya, Preveze, Dedeağaç, Karaağaç, Köstence, Varna, Burgas, Ahyolu şehirleriydi²⁸⁹. Bunlardan Selânik, Avrupa'nın Ege Denizi'ne açılan bir kapısı olması bakımından, Osmanlı Avrupasının, İstanbul'dan sonra, ikinci büyük limanı idi²⁹⁰.

Osmanlı Devleti'nde karayolu sistemine gelince ; özellikle XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın hemen başında karayolu yapım ve onarımına önem verilmiş, bunun için harcamalar arttırılmıştır. Böylece 1858'de toplam karayolu uzunluğu 6500 km. iken, 1895'te 14.395'e ve 1904'te 23.675 km.'ye ulaşmıştır²⁹¹. 1910 yılında yollar, genel ve özel yollar adıyla ikiye ayrılmıştır. Genel yolların yapım ve onarımı Nâfia Nezâreti tarafından ele alınmış, özel bir kanunla da çoğu Batı Rumeli'de olmak üzere toplam 2327 km.lik bir kesim bir Fransız ortaklığına ihâle edilmiştir. Fakat Balkan Harbi'nin başlamasıyla, bazı onarım ve ekleme dışında pek bir şey yapılamamış, yollar daha da kötü bir duruma gelmiştir. Özel yolların yapımı ise, illere havâle edilmiştir²⁹².

1- Karayolu İle Yapılan Göçler

Balkan Savaşı'nın başlamasıyla, müttefik devletlerin ve özellikle Bulgarların istilâsına maruz kalan yerlerdeki ahalinin çoğu, gördükleri zulüm ve düşmanlık yüzünden Osmanlı memleketlerine göç etmek arzusundaydılar. Bu durum savaşın gelişmesine göre, sınır şehirlerinden içlere doğru ilerlemiş, nitekim Bulgarların Edirne-Çatalca civarına gelmeleriyle Silivri'ye kadar olan yöre halkı İstanbul'a veya çeşitli Anadolu şehirlerine çekilmiştir.

288 S.Shaw-E.K.Shaw, *a.g.e.*, II, aynı yer.

289 ATASE Resmî Yayınları, *a.g.e.*, III/2, s.49 v.d. Ayrıca bkz. Faruk Kocacık, *a.g.m.*, s.146.

290 Şemseddin Sâmi, *Kâmûsü'l-'a'lâm*, IV, İstanbul 1331, s.2591-2592.

291 S.Shaw-E.K.Shaw, *a.g.e.*, s.280.

292 ATASE Resmî Yayınları, *a.g.e.*, III/2, s.46.

Bu göç hareketinde halkın çoğu ya doğrudan doğruya kendi imkânlarıyla karayolu ile Anadolu'ya geçmeyi tercih etmiş, yahut da en yakın liman şehirlerine, istasyonlara gelerek, oradan gemi ve trenlerle Anadolu'ya geçmişlerdir²⁹³. Ayrıca bu gibilerden bazıları da kurtuluşu komşu ülkelere geçmekte bulmuştur. Meselâ daha savaşın başlangıcında Bulgaristan müslümanlarından 200 ailelik bir kabile Romanya'ya geçmiştir. Bunun üzerine Romanya hükümeti gelen göçmenlere gereken yardımı yapmıştır²⁹⁴.

Yine savaşın başlarında, Babaeski ve civarından arabalarla yüzü aşkın göçmen Marmara Ereğlisi'ne gelmiştir. Bu sırada, savaşın devam etmesi dolayısıyla, ekme sıkıntısı baş göstermiş olduğundan, bu sıkıntının giderilmesi için kâfi miktarda un ve ekmeğin hemen gönderilmesi istenmiştir. Bu muhâcirlerden başka yeni göçmenlerin gelmesi sıkıntıyı daha da arttırmış ve gelenlerden bir kısmının İstanbul'a gitmek istemeleri üzerine de bunlara mani olunmuştur²⁹⁵.

Priştine'den İstanbul'a gelen göçmenlerin de çok perişan olduğundan bahisle, bir an evvel iâşelerinin sağlanması husûsunda Dahiliye Nezâreti'nden şehremânetine bilgi verilmiştir²⁹⁶. Kırklareli, Lüleburgaz ve çevresinden de bir çok göçmen gelmiştir. Bunlardan çoğu Bursa, İzmir, Karasi ve Bandırma'ya sevk edilmişlerdir²⁹⁷. Ayrıca Kırklareli'den karayolu ile yola çıkan bir grup göçmen (yaklaşık 400 hâne) ise, manda arabalarıyla ancak 17-18 günde

²⁹³ Karayolu veya diğer vasıtalarla gelen göçmenlerin Anadolu'daki en önemli merkezleri İstanbul olmuştur. Bu göçmenler daha sonra İstanbul'dan Anadolu'nun çeşitli bölgelerine nakledilmişlerdir. Burada Anadolu genel anlamda kullanılmıştır.

²⁹⁴ *İkdâm*, 5622, 3 Teşrin-i evvel 1328 (16 Ekim 1912), s.4. Romanya'ya devam eden göçler karşısında, Romanya kralı II.Balkan Savaşı sonrası yeni arazilerine göç eden müslümanlar hakkında, Bulgar ahalisinin yaptığı mezâlîme dair mufassal bir rapor hazırlanıp kendisine sunulmasını istemiştir. Bkz. *İkdâm*, 5956, 8 Eylül 1329 (21 Eylül 1913), s.2. ; *Doğru Sada ve Vicdan Sesleri(Samsun)*, 178 , 20 Şevval 1331 (22 Eylül 1913), s.3.

²⁹⁵ BA, BEO, nu. 308009, 22 Zi'l-ka'de 1330/20 Teşrin-i evvel 1328 (2 Kasım 1912).

²⁹⁶ *Hikmet*, 95, 23 Teşrin-i evvel 1328 (5 Kasım 1912), s.3 ; *İkdâm*, 5643, 25 Zi'l-ka'de 1330 (5 Kasım 1912), s.2.

²⁹⁷ *Hikmet*, 98, 26 Teşrin-i evvel 1328 (8 Kasım 1912), s.3.

İstanbul'a ulaşabilmişlerdir. Bu göçmenlerden bir kısmı Sirkeci'den Üsküdar'a, diğerleri de Mudanya'ya sevk edilmişlerdir. İlk iki günde Mudanya'ya sevk edilen göçmen sayısı 1500'ü bulmuştur²⁹⁸. Bunun yanında Kırkkilise ve Lüleburgaz göçmenlerinin pek çoğu İstanbul'da kalmıştır²⁹⁹.

Kırklareli ve bağlı yöreler ahalisinden bir kısmının hicret ettiğini duyan Terkos nahiyesi halkının da göç etmek istediği nahiye müdüriyetinden bildirilmiş, bunun üzerine, hükûmetçe, hicretin felâkete ve sefâlete sebep olacağına ahaliye anlatılması tebliğ edilmiştir³⁰⁰. Dimetoka, Havza, Lüleburgaz ve Pavlu(پاولو) ahali ve memurlarının ise, heyecanlarını teskin edemeyerek, binlerce araba ve hayvanlarla Keşan'a gelmeye başladıkları, Keşan Kaymakamınca Dahiliye Nezâreti'ne bir raporla bildirilmiştir. Raporda, muhâcirlerin Gelibolu cihetine gittikleri de belirtilmektedir³⁰¹. Nihâyet Bulgar çetelerinin Dimetoka'ya taarruzları üzerine, mahallî hükûmet heyetiyle ahalisinin Keşan'a geldikleri, Uzunköprü ahalisinin de heyecanlanarak gelmeye başladıkları, ayrıca Keşan halkının dahi Gelibolu'ya doğru harekete kalkıştıkları, Gelibolu mutasarrıflığınca Dahiliye Nezâretine arz edilmiştir³⁰². Bulgar ilerleyişi karşısında Çatalca ve civar köyleri de İstanbul tarafına göçe başlamışlardır³⁰³. Bunun yanısıra Gümülcine'den de Karaağaç yoluyla 200 göçmen ailesi İstanbul'a gelmiştir³⁰⁴.

²⁹⁸ *Ikdâm*, 5647, 27 Teşrin-i evvel 1328 (9 Kasım 1912), s.2. Ayrıca bkz. *Hikmet*, 99, 29 Zi'l-ka'de 1330 (9 Kasım 1912), s.4. Göçmenlerin İstanbul'dan Bandırma ve Mudanya'ya sevklerine daha sonra da devam edilmiştir. Hilâl(Balkan) vapuruyla Mudanya'ya, Bandırma vapuruyla Mudanya ve Bandırma'ya sürekli göçmen nakledilmiştir. Bkz. *Ikdâm* ,5652, 1 Teşrin-i sâni 1328 (14 Kasım 1912), s.2.

²⁹⁹ Bunlardan 2.000 kişi han ve otellere yerleştirilmiştir. Bkz. *Alemdar*, 74-138, 12 Teşrin-i sâni 1328 (27 Kasım 1912), s.3.

³⁰⁰ Ayrıca nahiyede Rumlar arasında galeyan görüldüğünden ve müslüman ahalinin heyecan içinde olduğundan bahisle, bir tabur asker gönderilmesi lüzümü Çatalca mutasarrıflığından ehemmiyetle bildirilmiştir. Bk. BA, *BEO*, nu. 307787, 16 Safer 1330 (27 Ekim 1912).

³⁰¹ BA, *BEO*, 307994, 22 Safer 1330 (2 Kasım 1912).

³⁰² BA, *BEO*, nu. 307997, 22 Safer 1330 (2 Kasım 1912).

³⁰³ *Hikmet*, 115, 15 Zi'l-hicce 1330 (25 Kasım 1912), s.4.

³⁰⁴ *Ikdâm*, 5792, 25 Mart 1329 (7 Nisan 1913), s.5.

Marmara sahillerinden ve bilhassa Tekirdağ'dan da karayolu ile İstanbul'a çok sayıda göçmen gelmiştir. Lüleburgaz, Çatalca, Tekirdağ, Ahtapolu ve Midye'den İstanbul'a gelen göçmen sayısı 100.000'e ulaşmıştır. Bundan başka 20.000 göçmenin daha yola çıktığı haber verilmişti³⁰⁵. Bu arada Tekirdağ'da bulunan göçmenlerin acıklı bir durumda oldukları ve günde 20-30 kişinin açlıktan öldüğü bildirilmektedir. Bu yüzden, bunlara sarfedilmek üzere acilen 500 liranın gönderilmesi istenmişti³⁰⁶. Bu arada Edirne'den yola çıkan, çoğunluğu kadın ve çocuk olmak üzere 500 göçmen, Lüleburgaz yoluyla İstanbul'a gelmiştir³⁰⁷. Çorlu ve Silivri'den de birçok göçmenin İstanbul'a geldiği bildirilmiştir³⁰⁸. Bu arada İstanbul'a çok yakın olan Nakkaş, Baklalı, Çilingir, Haraççı, Şamlar ve Küçük Çekmece gibi köyler ahalisinin de yerlerini terk ederek, Eyüp tarafına gelmeye başlamaları üzerine, bu gibi göçmenler hemen memleketlerine geri gönderilmiştir³⁰⁹. Öte yandan buna benzer, savaş korkusuyla savaş sahasına uzak yerlerde olup da memleketlerini terkederek göçmenlerin, belediye ve hükümeti lüzumsuz yere meşgul ettikleri göz önüne alınarak yüz verilmeyip derhal memleketlerine gönderilmesi kararı alınmıştır³¹⁰. Bununla karşılık hükümet, istilâya uğrayan yerlerden kaçarak yola çıkmış, fakat himâye edilebilecek bir yere varamayıp, yollarda, köy ve kasabalarda kalmış olanlar için mümkün olan yardımın yapılmasını da ilgili memurlara tebliğ etmiştir³¹¹. Bu arada, orduda bulunan

³⁰⁵ Bu göçmenlerden bir kısmı gemilerle Mudanya ve Panarman'a, bir kısmı da Sinop ve Marmara Denizi sahillerine nakledilmişlerdir. Bkz. *Alemdar*, 93-158, 1 Teşrin-i sani 1328 (14 Kasım 1912), s.3.

³⁰⁶ BA, *BEO*, nu. 313333, 20 Mayıs 1329 (2 Haziran 1913). Tekirdağ'daki göçmen ve muhtaçlar için istenen 500 Osmanlı altını hemen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nce Almanya Konsolosluğuna gönderilmiştir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 313472, 25 Mayıs 1329/2 Receb 1331 (7 Haziran 1913). Konu hakkında ayrıca bk. BA, *BEO*, nu. 313359, 21 Mayıs 1329 (3 Haziran 1913).

³⁰⁷ *İkdâm*, 5887, 26 Haziran 1329 (11 Temmuz 1913), s.3.

³⁰⁸ *İkdâm*, 5898, 5902, 18-23 Şaban 1331/9-14 Temmuz 1329 (22-27 Temmuz 1913), s.4.

³⁰⁹ BA, *BEO*, nu. 309112, 29 Zi'l-hicce 1330/26 Teşrin-i sani 1328 (9 Kasım 1912), Dahiliye Gelen-giden, 79, Sıra nu:2817.

³¹⁰ *İştirak*, 2-7, 17 Zi'l-ka'de 1330 (17 Teşrin-i evvel 1328), s.3 ; Ayrıca bk. *Tanin*, 1485, 18 Zi'l-ka'de 1330, s.3.

nakil vâsıtaları, Edirne ve Anadolu'daki göçmenlerin nakline verilmiştir³¹².

Bu sırada yukarıda da belirtildiği üzere, göçmenlerin toplandığı şehir merkezlerinde, sürekli yığılma nedeniyle, zor durumda kalmıştır. Bunlardan Edirne acınacak bir durum arz etmekteydi. Bir yandan savaş devam ederken, diğer yandan civar köy ve kasabaları boşaltmış binlerce kadın, erkek, çocuk Edirne'ye yürüyerek, kale kapısı önüne gelmişlerdi. Öyle ki, binlercesi şehre girdiği halde, binlercesi de şehre girmeyi beklemekteydi. İstanbul'a gitmek için Edirne kalesinin bir kapısından göçmen çıkarken, diğer üç kapısından tekrar girmesi sonucu, Edirne'nin nüfusu 120.000'e yükselmiş, bunun sonucu da şehirde erzak sıkıntısı baş göstermişti³¹³. Nitekim şehre 3 km. mesâfede şiddetli çarpışmalar başladığında, hicret hızlanmış, çok sayıda Müslüman, Rum ve Ermeni ailesi İstanbul'a gitmiştir. Böylece kısa zaman zarfında şehrin % 25'i şehri terk etmiştir. Edirne'den göç edenlerin çoğunun nakil vasıtalarına sahip oldukları ve bunların bölgeyi kolayca terk ettikleri³¹⁴, buna karşılık hali-vakti yerinde olmayan göçmenlerden yüzlercesinin, Anadolu'ya gitmek için vasıta bulamadıkları ve bu sebeple bir çoğunun yaya veya arabalarla yollara düştükleri bildirilmişti. Böylece Edirne'ye iltica eden göçmenlerden ilk etapta yüzlerce aile Uzunköprü, Malkara ve Keşan tarafına gitmiştir³¹⁵. Bu durum 8-10 gün devam etmiş, bu süre zarfında çeşitli vasıtalarla

311 BA, *BEO*, nu. 313051, 14 Cemâziye'l-âhir 1331/8 Mayıs 1329 (21 Mayıs 1913). Ayrıca bu konu hakkında bkz. BA, *BEO*, nu. 312924, 7 Mayıs 1329 (20 Mayıs 1913), Dahiliye Gelen-giden, 81, Sıra nu: 375) ile nu. 312773, 2 Mayıs 1329 (15 Mayıs 1913), Maliye Gelen-giden, 468, Sıra nu:290/282.

312 BA, *BEO*, İsti'zan İrâde Gelen-giden ,329, Sıra nu 1923, 1 Teşrin-i evvel 1329 (14 Ekim 1913).

313 Bu sayının 50.000'e yakın kısmı askerlerden oluşmaktaydı. Bk. *İkdâm*, 5834, 6 Mayıs 1329 (19 Mayıs 1913), s.2. Ahmed Cevat'ın eserinde yer alan bir haberde ise, Edirne'nin, Bulgarlarca ele geçirildiği sırada, 80 bin normal nüfusunun yanında, 60 bin esir Türk askeri, 40-50 bin civâr köylü göçmen ve 40 bin Bulgar ordusu olmak üzere nüfusunun yaklaşık olarak 225 bin kişiye ulaştığı belirtilmektedir. Nüfusun bu şekilde artması erzak sıkıntısını beraberinde getirmiş, bunun sonucu birçok kişi açlıktan ölmüştür. Bkz. A.Cevat, *a.g.e.*, s.158.

314 *Alemdar*, 73-138, 12 Teşrin-i evvel 1328 (25 Ekim 1912), s.2-3.

315 *Hikmet*, 99, 27 Teşrin-i evvel 1328 (9 Kasım 1912), s.2.

yaklaşık 20.000 kişi (4.000 aile) şehri terk etmiştir³¹⁶. Nihâyet Osmanlı hükûmeti Anadolu'ya hicret arzusunda bulunan Edirne ve civarındaki bu gibi göçmenlerin İstanbul'a sevkini kararlaştırmış, bunun için Edirne eski mebusu Emin Bey görevlendirilmiştir³¹⁷. Emin Bey'in vasıtasıyla Edirne'den İstanbul'a göçmen nakli sürdürülmüş, hattâ gemilerle İzmir'e de göçmen taşınmıştır.

Edirne'den başka Selânik çevresi ile Makedonya ve eski Sırbistan havalisinden Selânik'te Anadolu'ya geçmek üzere 30-40.000 civârında göçmen toplanmıştı³¹⁸. Bunlara hergün akın akın başka yörelerden gelen göçmenler eklendiğinden, bu sayı devamlı artış göstermekteydi.

Selânik'e gelen göçmenlerin geldikleri yerler ve sayıları aşağıda verilmektedir³¹⁹ :

TABLO-IV

Alasonya'dan	667	Avret-hisar'dan	296
Boşnak	388	Demirhisar'dan	77
Gabrova'dan	107	Istirumca'dan	140
Karaferiye'den	57	Katrin'den	2392

³¹⁶ *İkdâm*, defa 5834, aynı yer.

³¹⁷ *İkdâm*, 5881, 22 Haziran 1329 (5 Temmuz 1913), s.4.

³¹⁸ Arşiv vesikasına göre Selânik'teki göçmenlerin sayısı 40.000 kişidir. Bk. BA, *BEO*, nu. 309025, 27 Zi'l-hicce 1330/24 Teşrin-i sâni 1328 (7 Aralık 1912) ile bk. BA, *BEO*, nu.310641, 28 Kânûn-ı sâni 1328 (10 Şubat 1913). Ayrıca bkz. BA, *MVM*, 171(Zi'l-hicce 1330), 21 Teşrin-i sâni 1328 (4 Aralık 1912). Bunlardan başka bkz. *Hikmet*, 133, 30 Teşrin-i sâni 1328 (13 Aralık 1912), s.2 ; *İkdâm*, 5680, 5703, 5744. Bu göçmenlerden ekserisi Makedonya ve eski Sırbistan havalisinden kaçan göçmenlerden oluşmaktaydı. Bk. *İkdâm*, 5710, 29 Kânûn-ı evvel 1328 (11 Ocak 1913), s.3.

³¹⁹ Bu sayılar 2 Muharrem 1331 tarihi itibariyledir ki, o zamanlar Selânik'te 30.000 kadar göçmen olduğu belirtilmektedir. Fakat yukarıda verilen rakamların toplamı 30.000'i bulmamaktadır. Yukarıdaki cetvel ise, Selânik valisi Arkriopolos'un Belediye reisi Osman Said Bey'den göçmenlerin listesini istemesi sonucu çıkarılmıştır. Bk. *İkdâm*, defa 5680, s.2. İstila ve tecâvüze uğrayan civar kasaba ahâlilerinin Selânik vilâyet merkezine toplandıklarına dair bkz. BA, *BEO*, Maliye Gelen-giden, 467, Sıra nu: 1054/98, 7 Zi'l-hicce 1330/4 Teşrin-i sâni 1328 (17 Kasım 1912), Belge numarası bulunmayıp, hıfz ibâresi vardır). Bulgarlarca yapılan mezâlim üzerine Istromca, Menlik, Petriç, Çaruva, Osmaniye kazalarından Selânik'e gelen çok sayıda göçmenin ihtiyâcını bir derecede olsun karşılamak için hazinece 50 bin kuruş gönderilmiştir. Bkz. BA, *MVM*, 180, 15 Şevval 1331/4 Eylül 1329 (17 Eylül 1913).

Kelmeriye'de	235	Koçana'dan	6805
Komanova'dan	396	Koratova'dan	947
Kozana'dan	45	Köprülü'den	1283
Lankaza'dan	183	Manastır'dan	27
Mayayalar'dan	37	Menlik'den	25
Osmaniye'den	1049	Palonka'dan	95
Petric'den	47	Preşuva'dan	157
Priştine'den	770	Radovişte'den	76
Serfiçe'den	1031	Siroz'dan	105
Tikveş'den	31	Üsküb'den ³²⁰	752
Varna'dan	1682	Yenice'den	2499
TOPLAM		22.421	

Ayrıca Selânik'teki göçmenler arasında 7.000 kişi de Bosna islâm göçmeni bulunmaktaydı³²¹.

Selânik'te toplanan göçmenlerin de hali çok perişan olduğundan, bunların problemleriyle ilgilenmek üzere, milletlerarası bir iâne komisyonu vücûda getirilmiştir. Selânik'teki konsoloslardan bazılarıyla, Selânik eşrafından oluşan bu komisyon, 29 Aralık'da faaliyete geçmiştir³²². Buradaki göçmenler için adı geçen komisyon şehir dışında iki yerde çadır ve barakalar kurmuş, bir kısmını da cami ve mekteplere yerleştirmişse de, büyük çoğunluğu yine açıkta

³²⁰ Üsküb ahali memleketlerinin düşman tarafından istilâ edilmesi üzerine eşkiyanın mezaliminden korkarak, eşya ve mülklerini bırakıp, aileleriyle Selânik'e gelmişlerdir. Bundan dolayı ihtiyaç içinde olduklarından kendilerine onar liradan 100'er liraya kadar Ziraat Bankası'na akça ikrazı istid'a olunmasını Selânik vilâyetine verilen istid'anâmeden anlaşılmaktaysa da, bunun şu sıralar mümkün olmadığı Ticaret ve Ziraat Nezâretinden cevâben bildirilmiştir. Bkz. BA, BEO, nu. 310308, 14 Kânûn-ı sâni 1328 (27 Ocak 1913).

³²¹ Bunlar Osmanlı Devleti tarafından Makedonya'ya iskân edilmek üzere Selânik'e gelmişlerdi. Daha sonra bu göçmenlerden birçoğu Avusturya hükûmetinin muvaffakiyetiyle, Avusturya bandıralı Karmen vapuru ile, Bosna'ya iâde edilmek üzere Triste'ye taşınmıştır. Bkz. *İkdâm*, 5711, 5744, s.4 ve 3.

³²² İâne Komisyonu için bkz. BA, BEO, nu. 308967, 22 Teşrin-i sâni 1328 (5 Aralık 1912) ; BA, MVM, 173, 30 Muharrem 1331/27 Kânûn-ı evvel 1328 (9 Ocak 1913). Ayrıca bk. BA, BEO, nu. 310202, 13 Safer 1331/8 Kânûn-ı sâni 1328 (21 Ocak 1913). Bunlardan başka bk. *İkdâm*, defa 5744, aynı yer. Bu komisyonun başına Ordu-yı hümâyun topçu muallimi Fon Andert'in getirilmiştir. Bkz. BA, BEO, nu. 310641, 27 Kânûn-ı sâni 1328 (9 Şubat 1913).

kalmıştır³²³. Üstelik salgın hastalıklar da baş göstermiş olup³²⁴, çiçek hastalığına yakalanan 2.000 kişi ayrı çadırlara nakledilmiştir³²⁵. Ayrıca Selânik'te şiddetli bir şekilde kolera salgını da başlamıştır³²⁶. Bunlara ilâveten, bu kadar çok sayıda göçmenin Selânik'te toplanması açlık problemini de beraberinde getirmiş, gıda ihtiyacı için, Rusya ve Avusturya vapurları şehre mühim miktarda un taşımışlardır³²⁷.

Bu durum karşısında Osmanlı hükûmeti, Selânik'teki göçmenlerin bir an evvel Anadolu'ya nakledilmesi için vapur tahsisini kararlaştırmıştır³²⁸. Buna ek olarak Yunan hükûmeti de göçmenlerin yurtlarına dönmelerine izin vermiş, ancak komitelerin taarruzundan korkulduğundan, kimse yola çıkmaya cesaret edememiştir. Hattâ bir defasında Belediye Reisi Osman Bey kralın davetlisi olarak katıldığı bir yemekte, kraliçenin, "*Muhâcirlerden Alasonya'ya kadar Yunan işgali altında bulunan memleketler ahalisinin yurtlarına gitmelerinde hiç bir mahzur olmadığı halde niçin gitmediklerini*" sorduğunda, Osman Bey de, "*Bunun komitelerin taarruzâtına maruz kalınması korkusundan ileri geldiği*" cevâbını vermiştir³²⁹.

Daha sonra, "Denizyolu İle Yapılan Göçler" kısmında görüleceği üzere, Selânik'teki göçmenler çeşitli ülke gemileriyle Anadolu ve İstanbul'a taşınmışlardır.

Diğer taraftan Bulgar komite ve askerlerinin köylerde toplu katliamlara başlaması üzerine, bu katliamlardan haberdar olan köylerin ahali de önce Selânik ve Edirne'de olduğu gibi kendilerine yakın şehirlere göçe başlamışlardır. Şehirlerde toplanan bu tip

323 *Ikdâm*, defa 5703, aynı yer.

324 Selânik'teki göçmenler arasında umumiyetle tifo, Iskarlatin (اسكارلاتين) ve çiçek hastalıkları salgın hale gelmiştir. Bk. BA, *BEO*, nu. 309025, 24 Teşrin-i sâni 1328 (7 Aralık 1912). Ayrıca bkz. BA, *MVM*, 171 (Zi'l-hicce 1330), 21 Teşrin-i sâni 1328 (4 Aralık 1912).

325 *Ikdâm*, defa 5744, aynı yer.

326 BA, *BEO*, nu. 314703, 12 Şaban 1331/4 Temmuz 1329 (17 Temmuz 1913).

327 *Hikmet*, 97, 25 Teşrin-i evvel 1328 (7 Kasım 1912), s.3.

328 BA, *BEO*, nu. 314802-314703, 17 Şaban 1331/8 Temmuz 1329 (21 Temmuz 1913).

329 *Ikdâm*, 5693, 12 Kânûn-ı evvel 1328 (25 Aralık 1912), s.1-2.

göçmenlerin tekrar yurtlarına dönmeleri emredilmişse de, bu durum daha karışık olaylara yol açmıştır. Nitekim Kavala'da toplanmış olan bu tip göçmenlerden 20.000'i Kavala'dan çıktıkları bir sırada, yolda Bulgar çetelerinin hücumuna uğramış, içlerinden 7.000 kişi telef olmuştur³³⁰. Kavala göçmenleri de, ileride görüleceği üzere, Mısır Hidivi'nin emrindeki gemilerle Anadolu ve Mısır sahillerine sevk edilmişlerdir.

Yine Gümülcine, Petric ve Toyran şehirleri, her cins ve yaştan aç ve hasta göçmenlerle dolmuştu. Bulgar askerî yetkililerince bunlara hayat ve emlaklarının korunacağı vaadedilerek memleketlerine dönmeleri söylendiğinden, adı geçen göçmenler 3 ilâ 5.000 kişilik kâfilelerle yola çıktıktan 2 km. sonra Bulgar asker ve komitelerinin saldırısına uğramış, iki kâfileden, çoğunluğu kadın ve çocuk, 7.000'i aşkın kişi yok edilmiştir³³¹.

Sultanyeri, Eğridere, Kırcaali cihetlerinden Gümülcine'ye ilticâ etmiş olan göçmenlerin de, güya memleketlerine gönderilmek bahanesiyle binlercesi yolda katledilmiştir. Öyle ki, bunlardan Kırcaalili'lerin hemen hepsi yok edilmiştir³³².

Selânik'ten İstiroanca kazası ahalisinden memleketlerine dönmek isteyen bir miktar göçmen de Bulgar komitecilerin saldırısına uğramışlardır³³³. Bir bilgi olması bakımından; İngiltere hükûmetinin Filibe konsolosu olup, Londra'daki Balkan komitesi tarafından ihtiyacı olanlara malzeme dağıtmak için Makedonya'nın doğusunda beş hafta seyahat etmiş olan Mösyö Vilk Cönk (ويلىك جونك), "*Balkan müttefiklerinin mezâlimi*" başlıklı raporunda, Bulgar komitelerinin (çetelerinin) gasbettikleri para ve emvâlin 50 milyon kronu geçtiğini ve 40.000'den fazla kişinin de öldürdüğünü bildirilmiştir³³⁴.

330 Bu haber İkdâm gazetesince Franfurter Çaptung gazetesinden iktibas edilmiştir. Bkz. *İkdâm*, 5690, 12 Muharrem 1331/9 Kânûn-ı evvel 1328 (22 Aralık 1912), s.4. Ayrıca bkz. A.Cevat, a.g.e., s.140.

331 *İkdâm*, 5787, 20 Mart 1329 (2 Nisan 1913), s.3.

332 *İkdâm*, 5772, 5 Mart 1329 (18 Mart 1913), s.3.

333 Saldırıda 27 kişi ölmüş, 30 kişi yaralanmıştır. Bk. *İkdâm*, 6000, 22 Teşrin-i evvel 1329 (4 Teşrin-i sâni 1913), s.4.

334 *İkdâm*, defa 5787, aynı yer.

Savaş sonrası, artık bu karışıklığın sona erdiği söylenmekte ise de, Bulgarların kendilerine terk edilen araziye işgale teşebbüs etmeleri ve bu sırada Bulgar askerlerinin öldürme, çalma ve yağmada bulunması, Edirne'ye yine hergün binlerce göçmenin gelmesine yol açmıştır.

2- Denizyolu İle Yapılan Göçler

Rumeli'deki baskı ve zulme dayanamayarak göçe yönelen halk, deniz ulaşım vasıtalarından da yararlanmak istemiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nin elindeki gemiler çok sayıda göçmeni Anadolu'ya taşımaya yetmediğinden, devlet başta Mısır olmak üzere, Romanya, Avusturya, Rusya, İtalya, Belçika ve İngiltere'den yardım veya kiralama sûretiyle gemi istemiştir. Bunun yanında Yunanistan ile hangi devlete ait olduğu bilinmeyen gemilerle de göçmen taşınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin hem kendi gemileriyle, hem de yabancı bandıralı gemilerle göçmen taşınması ile ilgili pekçok belge bulunmaktadır. Gemilerle göçmen taşınması sırasında taşıma ücreti ve yiyecek giderleri Muhâcirin Komisyonu'nca karşılanmıştır. Bu nedenle göçmenlere bu gibi işlerini yapmaları için birer ilmühaber verilmişti. Buna rağmen, elinde belge bulunduğu halde bazı göçmenlerden gemideki görevlilerce ücret istenmesi gibi yolsuzluklar da yapılmıştır. Hatta bazı görevliler hakkında kanûnî takibat açılarak, bu gibi hareketlerin önüne geçilmeye çalışılmıştır³³⁵.

Balkan savaşı sırasında çeşitli baskılardan kaçan kişilerin birçoğu da gemilere binebilmek için kendilerine yakın Kavala, Selânik, Varna, Dedeağaç, Burgaz gibi liman şehirlerini tercih etmişlerdir. Adı geçen bu şehirlerden çok sayıda göçmen gemilerle

³³⁵ Göçmenlerin ücretsiz taşınmaları hakkında bkz. BA, BEO, nu. 307167, 29 Şevval 1330/28 Eylül 1328 (11 Ekim 1912). Nitekim bazı göçmenlerden bahşiş nâmıyla birer mecidiye alındığı belirlenmiş, buna cesaret edenlerin yakalanarak, haklarında gerekli işlemin yapılması istenmiştir. Bkz. BA, BEO., nu. 308307, 30 Zil'ka'de 1330/28 Teşrin-i evvel 1328 (10 Kasım 1912), Belge zuhûr etmemiştir. Bkz. Dahiliye Gelen-giden, 113, Sıra nu: 2165. Aynı durum 93 harbi sırasında yapılan göçlerde de söz konusu olmuştur. Bk. F. Kocacık, a.g.m., s.145.

Anadolu'ya geçebilmek için, günlerce aç ve susuz, perişan bir halde beklemişlerdir. Böylece bu liman şehirleri hem göçmen ihraç eden, hem de aralıklı olarak başka yerlerden nakledilmek üzere göçmen gelen birer merkez durumuna gelmişlerdir³³⁶.

Bu şehirlerden Kavala'da toplananlar, Bulgar istilâsı üzerine Drama, Nevrekob ve Ropçoz'dan hicret eden müslüman ahali idi. Bunlar Bulgarların zulüm ve vahşetinden kurtulmak maksadıyla Kavala'ya hicret etmişler, Bulgar eşkiyasının Kavala'yı da istilâsı üzerine çaresiz kalmışlardır. Öyle ki, Bulgar istilâsının üçüncü günü göçmenlerin büyük kısmı açlıkla karşı karşıya gelmişlerdi. Bunun haber alınması üzerine Mısır Hidiv'inin özel vapuru el-Mahrûse imdada yetişmiş ve 2500 göçmeni alarak İstanbul'a getirmiştir. Daha sonra aynı vapur diğer göçmenleri de nakletmek üzere tekrar Kavala'ya hareket etmiştir³³⁷. İstanbul'a getirilen bu göçmenlerden 600'e yakın kısmı Hidiviye Kumpanyası'nın Saidiye vapuruyla İskenderiye'ye nakledilmiştir³³⁸. Devlet, Kavala'dan Mısır'a sevkedilecek göçmenlerin Mersin yoluyla Adana'ya gönderileceklerini, bundan sonra sevkedileceklerin de hangi yolla nakledileceğinin Mısır Hidiviyeti'ne haber verileceği bildirilmiştir³³⁹.

Buna rağmen Mahrûse vapuruyla Kavala'dan daha birçok göçmen Mısır'a taşınarak, hidivin Dolmen'deki çiftliğine yerleştirilmiştir³⁴⁰. Kavala'daki göçmen sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte, 20.000 kişiden az olmadığı söylenebilir³⁴¹.

³³⁶ Faruk Kocacık, *a.g.m.*, s.146.

³³⁷ *İkdâm*, 5680, 2 Muharrem 1331/29 Teşrin-i sâni 1328 (12 Aralık 1912), s.4.

³³⁸ *İkdâm*, 5685, 4 Kânûn-ı evvel 1328 (17 Aralık 1912), s.3.

³³⁹ Konu hakkında belge numaraları verilmemiştir. Bu bilgiler için bkz. BA, BEO., Dahiliye Gelen-giden, 79, Sıra nu: 3140 (5 Safer 1331 (14 Ocak 1913) ve Dahiliye Gelen-giden, 113, Sıra nu: 2578, 2 Kânûn-ı sâni 1328 (15 Ocak 1913).

³⁴⁰ *Alemdar*, 174-284, 31 Kânûn-ı sâni 1328 (13 Şubat 1913), s.3 ; *İkdâm*, 5740, s.2.

³⁴¹ Frankfor Terçaytong gazetesinden, *İkdâm* gazetesince iktibas edildiğine göre, civâr bölgelerden Kavala'da 20.000 göçmen toplanmıştır. Bkz. *İkdâm*, defa 5690, aynı yer.

Yunanistan'da göçmenlerin toplanma merkezi durumunda olan Selânik'te, önceden de belirttiğimiz üzere, 40.000 civârında göçmen toplanmıştır. Selânik'in Yunan uçaklarıyla bombalanması ve Yunan ordusunun Selânik'e yürüdüğünün haber alınması üzerine, burada toplanan halk paniğe düşüp göç etmeye başlamıştır. Bu arada limanda bulunan New York nakliye gemisi ile de pekçok kişi taşınmıştır³⁴².

Selânik limanından, başta İzmir ve İstanbul olmak üzere, Anadolu'nun çeşitli sahil vilâyetlerine (Antalya, Mersin, İskenderun ve Suriye limanları) çok sayıda göçmen taşınmıştır. Bu göçmenlerden büyük kısmının İzmir'e taşındığı belgelerde mevcuttur. Selânik'ten İzmir'e gelen her vapurun 1200-1500 arasında göçmen yüklü olduğu bildirilmektedir³⁴³. Nitekim Themistocles vapuru 2100³⁴⁴, Mağda(?) vapuru 1500, Sahalin vapuru da 4000 kişi civârında göçmeni İzmir'e nakletmiştir³⁴⁵. İtalya bandıralı İskaryoviya (.....ا.ق.و.ب.ا.) vapuru da birçok muhâciri İstanbul'a getirmiştir³⁴⁶. Öyle ki, 1-2 hafta içerisinde Selânik'ten ayrılan göçmen sayısı 25.000' e ulaşmıştır³⁴⁷. Adı geçen vapurlar, bu kadar çok halkı nakle kifâyet edemediğinen yolda çeşitli karışıklıklar meydana gelmiştir. Göçmenlerin bu kadar yoğun bir şekilde göçleri, müttefik Balkan Devletlerinin işgalinden beri, Makedonya müslümanlarının emniyet ve asayişinin tehlikede olduğunu göstermektedir.

³⁴² *Alemdar*, 88-153, 27 Teşrin-i evvel 1328 (9 Kasım 1912), s.2.

³⁴³ *Alemdar*, 149-259, 28 Kânûn-ı evvel 1328 (10 Ocak 1913), s.2.

³⁴⁴ BA, BEO, nu. 313192, 20 Cemâziye'l-âhir 1331/14 Mayıs 1329 (27 Mayıs 1913). Belgede 2000 göçmenle Kuşadası'na çıktığı yazılmaktadır. *İkdâm* gazetesindeki kayıta, bu vapurun refaketinde 2 torpido mevcut olup, gelenlerin 1600 kadarı Osmanlı jandarması, 200 de mecruh bulunmaktaydı. Vapur bunları önce Urla'ya nakletmiş, kaymakam tarafından bunlar sonra İzmir'e gönderilmiştir. Bk. *İkdâm*, 5696, 15 Kânûn-ı evvel 1328 (28 Aralık 1912), s.3.

³⁴⁵ Bu vapurun milliyeti hakkında bilgi yoktur. Bk. *İkdâm*, 5697, 19 Muharrem 1331 (29 Aralık 1912), s.3.

³⁴⁶ *İkdâm*, 5697, s.5.

³⁴⁷ Bunlardan 15.000'i Dedeoğaç yoluyla İstanbul'a, 8.000'i İzmir'e ve geri kalanları Anadolu'nun diğer bazı limanlarına nakledilmiştir. Bkz. *İkdâm*, 5712, 5 Safer 1331/31 Kânûn-ı evvel 1328 (13 Ocak 1913), s.3.

Selânik'teki göçmenlerin naklinde Mısır Hilâl-i Ahmer İdâresi'ndeki Bahr-i Ahmer ve Bahr-i `Amâl vapurları da yardımda bulunmuşlardır. Bunlardan Bahr-i Ahmer vapuru 2000³⁴⁸, Bahr-i `Amâl vapuru da 1500-1600 civarında göçmeni İzmir'e çıkarmıştır³⁴⁹. Özellikle Hilâl-i Ahmer Heyeti tarafından yaralılar ve Makedonya göçmenlerinin nakli için kiralanan Bahr-i Ahmer vapuru, birçok defalar Selânik ile İzmir arasında seyr ü sefer ederek, sürekli göçmen ve yaralı taşımıştır³⁵⁰. Daha sonra Bahr-i Ahmer vapuru, yine İzmir'e getirmek üzere Avlonya'dan aldığı göçmenlerle hareket ettiği sırada, göçmenleri İzmir yerine İstanbul'a nakledilmesi emredilmiştir³⁵¹. Adı geçen vapurun asker nakliyâtı sırasında, Preveze'de kalan 300'ü aşkın göçmeni getirmesi de kararlaştırılmıştır³⁵². Rus kumpanyasının Lazarof vapuru da Selânik'ten İzmir'e bir hayli göçmen getirilmiştir³⁵³. Bu sırada Selânik'ten sadece İzmir'e gelen göçmen sayısı 10.000'i bulmuş³⁵⁴, bu sayı gün geçtikçe artarak devam etmiştir. Öte yandan Selânik'te harekete hazır 12.000'i aşkın Türk göçmeni bulunduğu gelen göçmenler tarafından rivayet edilmiştir³⁵⁵.

348 B.A, *BEO*, nu. 313192, 20 Cemâziye'l-âhir 1331 (27 Mayıs 1913). Bu sayının 30 kadarı Osmanlı mecrûhu idi. Bkz. *İkdâm*, 5750, 5 Şubat 1328 (18 Şubat 1913), s.4.

349 *İkdâm*, 5762, 23 Şubat 1328 (8 Mart 1913), s.2. Mısır Hilâl-i Ahmer Hey'eti'nce Bahr-i Amâl vapurunun göçmen ve mecruhların taşınması işlemine tahsisi hakkında bkz. *Kızılay Arşivi*, Dosya nu: 162, 22 Kânûn-ı sâni 1328 (5 Aralık 1912).

350 Adı geçen vapur, harp ilânından evvel hacca gidip, memleketlerine dönen 175 hacıyı da Selânik'e getirmişse de, İngiliz ve Alman konsoloslarının teşebbüslerine rağmen, Yunan memurlarınca şehre çıkmalarına izin verilmemiştir. Bkz. *İkdâm*, 5776, 13 Rebî'ü'l-âhir 1331 (22 Mart 1913), s.3.

351 Buna rağmen Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin vapurda bulunan memurları marifetiyle, göçmenlerin gereken yerlere nakline mübâderet olunacağı, adı geçen cemiyetin İstanbul şubesinden ifade edildiğinden, göçmenlerin hangi iskeleye çıkarılması muktezâ ise Bahr-i Ahmer vapuruyla oraya nakilleri husûsunun Mısır Hilâl-i Ahmer Şubesine tebliğ ve Harbiye Nezâretine lâzım gelen malumat verilmiştir. Bk. BA, *BEO*, nu. 314577, 8 Şaban 1331/1 Temmuz 1329 (14 Temmuz 1913).

352 BA, *BEO*, nu. 314703, 4 Temmuz 1329 (17 Temmuz 1913).

353 *Alemdar*, 188-298, 14 Şubat 1328 (27 Şubat 1913), s.2.

354 Bunların çoğunluğu Manisa ve Mentеше civarına gönderilmiştir. Bk. *İkdâm*, 5765, 26 Şubat 1328 (11 Mart 1913), s.3.

355 Bu bilgiler *İkdâm* gazetesince İzmir Ahenk gazetesinden alınmıştır. Bk. *İkdâm*, defa 5762, aynı yer. Selânik'teki göçmenlerin taşınmasında Fransa

Bu arada İzmir'e Selânik dışında, diğer müttefik Balkan hükûmetlerinin işgal ettiği şehirlerden de göçmen taşınmaktaydı. Meselâ Kifre(...كفر...) vapuru önce 1500 Rumeli göçmenini, daha sonra 500 Edirne göçmenini İzmir'e nakletmiştir³⁵⁶. Bunun yanısıra, bir Rus vapuru da Selânik'ten çoğunluğu müsevî olmak üzere, 750 kadar göçmeni İzmir'e çıkarmıştır³⁵⁷.

Sonuçta, Selânik göçmenlerinin başlangıçta hükûmetçe İzmir'e naklolunması kararlaştırıldığı halde, İzmir'de büyük bir yığılma meydana gelmesi dolayısıyla bundan böyle göçmenlerin Mersin'e nakledilmesi kararlaştırılmıştır³⁵⁸. Bununla birlikte böyle bir karar alınmasına rağmen çaresizlikten dolayı İzmir'e göçmen nakli devam etmiştir. Nitekim İzmir'de göçmen sayısının hat safhaya ulaşması ve bulaşıcı hastalık ortaya çıkması üzerine, belde müftüsü bundan böyle İzmir'e göçmen kabul edilemeyeceğini bildirmiştir. Bu sebeple aldığı göçmenlerle İzmir'e gitmekte olan Orano vapuru, yasak üzerine İstanbul'a doğru rotasını değiştirmiştir³⁵⁹.

Selânik'te toplanan göçmenlerden bir kısmı da Trakya bölgesine naklolunmuştur. Meselâ Isfahan vapuru, binden fazla göçmeni Selânik'ten alarak Tekirdağ'a getirmiş, bunlar Edirne vilâyeti dahilinde iskân edilmişlerdir³⁶⁰. Selânik'te kalanlar için ise Osmanlı hükûmeti ihtiyaçlarını gidermeleri için büyük miktarda para yardımı yapmıştır³⁶¹.

bandıralı vapurlardan da faydalanılmak üzere, Selânik Fransa sefâretine mürâcaat edilmiştir. Bkz. BA, BEO, Harbiye Gelen-giden, 233, Sıra nu: 2408/312, 5 Kânûn-ı evvel 1328 (18 Aralık 1913), Belge numarası bulunmamaktadır.

³⁵⁶ *İkdâm*, 5814, 16 Nisan 1329 (29 Nisan 1913), s.4 ve *İkdâm*, 5851, 23 Mayıs 1329 (5 Haziran 1913), s.4. Ayrıca yine Selânik'ten İzmir'e 800 göçmen daha geldiği bildirilmekte olup, hangi vapur tarafından olduğu hakkında bilgi yoktur. Bk. *İkdâm*, 5849, 27 Cemâziye'l-âhir 1331 (3 Haziran 1913), s.4.

³⁵⁷ *İkdâm*, 5883, 24 Haziran 1329 (7 Temmuz 1913), s.4.

³⁵⁸ *Alemdar*, 188-298, 14 Şubat 1328 (27 Şubat 1913), s.2.

³⁵⁹ Bu göçmenler İstanbul'dan Bursa ve havalisine gönderilmişlerdir. Bk. *İkdâm*, 5953, 5 Eylül 1329 (18 Eylül 1913), s.3.

³⁶⁰ *İkdâm*, 6015, 9 Teşrîn-i sâni 1329 (22 Teşrîn-i sâni 1913), s.3.

³⁶¹ Selânik'teki göçmenler ve muhtaçların ihtiyaçlarına sarfedilmek üzere sene-i hâliyâ Maliye Nezâreti bütçesine 5 milyon guruş (masârif-ı gayr-i melhuz tertibinden) sağlanması ve adı geçen tertipte bu rakamın nısfı olan 2 milyon

Göçmenlerin naklinde zaman zaman Yunan gemileri de kullanılmıştır. Bu hususta Almanya Sefâreti'nin aracılığı ile Osmanlı Devleti ile Yunanistan hükûmeti arasında Türk göçmen ve esirlerinin, Osmanlı topraklarına taşınması husûsunda bir anlaşma yapılmıştır³⁶². Anlaşma gereğince, Yunanistan'da bulunan müslüman halktan göç arzusunda bulunanlar Yunan gemilerince Osmanlı topraklarına taşınacak ve bu gibi gemilere Osmanlı savaş gemilerince müdâhale edilmeyecekti. Anlaşmada, göçmenlerin kendi rızaları ile nakledilebileceği şart koşulmuştu. Zira göç sebepleri kısmında da görüldüğü üzere, Yunan hükûmeti, işgal ettiği araziye müslüman-Türkerden arındırmak ve mallarını kendi tebeasına vermek gibi bir politikayı benimsemişti. Nitekim, Yunan hükûmeti ülkesindeki müslümanların taşınmasını ücretsiz yapmayı kararlaştırmıştır³⁶³.

Yapılan anlaşma üzerine, Selânik'ten 3000 göçmenin nakli için, Yunanistan tarafından ücretsiz 3 vapur tahsis edildiği, Almanya sefâretinden Hariciye Nezâretine bildirilmiştir³⁶⁴. Daha sonra da, Selânik'te bulunan muhâcirlerden Anadolu'ya sevklerini arzulayan 4.000 kişinin, Yunan bandıralı Kima ve Patris vapurlarıyla Kuşadası'na çıkarılacağı Selânik Alman konsolosluğundan Bâb-ı Ali'ye tebliğ edilmiştir³⁶⁵. Bu arada Aydın vilâyetinin daha fazla

küsür gurusu 3 aylık muvakkat bütçede olduğu halde, bu rakamın tamamen sarfedilmiş olmasıyla, göçmenler için gerekli para için bu sefer Dahiliye Nezâreti İskân-ı Muhâcirin tertibinden irsâli münâsip görülmüştür. Bkz. BA, BEO, nu. 321439, 24 Cemâziye'l-evvel 1331/7 Mayıs 1330 (20 Mayıs 1914). Bu yardımlar için ayrıca bk. BA, BEO, nu. 308967-309182, 2 Muharrem 1331/29 Teşrin-i sâni 1328 (12 Aralık 1912); BA, BEO, nu. 309078-309270, 1 Kânûn-ı evvel 1328 (14 Aralık 1913); BA, BEO, nu. 310202, 8 Kânûn-ı sâni 1328 (21 Ocak 1913).

³⁶² *İkdâm*, 5810, 12 Nisan 1329 (25 Nisan 1913), s. 3.

³⁶³ Selânik'teki göçmenlerin Yunan vapurlarıyla Kuşadası'na parasız nakli hakkında bkz. BA, MVM, 176 (Cemâziye'l-evvel 1331), 12 Cemâziye'l-evvel 1331/6 Nisan 1329 (19 Nisan 1913). Ayrıca bk. BA, BEO, nu. 312314, 7 Nisan 1329 (20 Nisan 1913).

³⁶⁴ BA, BEO, nu. 312314, 20 Nisan 1913).

³⁶⁵ BA, BEO, nu. 312696, 24 Nisan 1329 (7 Mayıs 1913). Kima vapurunun 2.000 yerine 3.000 göçmeni Kuşadası'na getirdiği hakkında bkz. BA, BEO, nu. 313192, 20 Cemâziye'l-âhir 1331/14 Mayıs 1329 (27 Mayıs 1913). Gazetelerde yer alan haberlere göre, bu göçmenler Urla'ya çıkarılmış olup, buradan da Ankara

göçmen isti'âbına tahammülü olmadığından, bu vilâyete de bundan böyle göçmen gönderilmemesi istenmiştir. Bunun üzerine Selânik'te harekete hazır 6.000 göçmenin İzmir'e çıkarılmayarak, Antalya iskelesine nakilleri sadâretce kararlaştırılmıştır³⁶⁶. Bunlara ilâveten, yine Selânik'te kalan, fakat asıl yurdu Bulgaristan olan 3.000 göçmenin Antalya, Mersin ve İskenderun gibi Anadolu şehirlerine sevki, Yunan hükûmeti tarafından ücretsiz olarak üslenilmiştir³⁶⁷.

Bulgaristan tarafında zulme uğrayan ve Anadolu'ya geçmek isteyen ahalinin gittikleri en yakın liman şehirlerinin başında Burgaz, Balçık ve Varna şehirleri gelmekteydi. Buralarda toplanan göçmen-lerin taşınmasında devlet zaman zaman zor durumda kalmış, başta Romanya olmak üzere, diğer bazı ülkelerden vapur kiralamıştır³⁶⁸.

Bunun dışında, göçmenler yelkenli gemilerle de kaçarak İstanbul'a gelmişlerdir. Meselâ Karadeniz sahillerinde bulunan Vasilikos'dan 4 yelken gemisiyle pek çok müslüman ailesi İstanbul'a gelmiştir³⁶⁹. Bu arada ismi zikredilmeyen bir Avusturya vapuru, Bulgaristan'da bulunan islâm ahaliden 1500-1800 aileyi³⁷⁰, yine Avusturya Eyd(..^{أيد}..) kumpanyasına ait Praga vapuru da Varna'dan 2.000 kişiden oluşan büyük bir göçmen kâfilesini İstanbul'a getirmiştir³⁷¹. Nitekim Varna'dan bir hafta zarfında yaklaşık 7500 kişi (1500 aile) göç etmiştir³⁷².

ve Konya'ya sevkedilmeleri kararlaştırılmıştır. Bkz. *İkdâm*, 5819, 21 Nisan 1329 (4 Mayıs 1913), s.3. Ayrıca bkz. *Alemdar*, 355, 3 Mayıs 1913, s.2.

³⁶⁶ BA, *BEO*, nu. 312728, 1 Cemâziye'l-âhir 1331/25 Nisan 1329 (7 Mayıs 1913). Ayrıca bk. BA, *BEO*, defa nu. 313192. *Pravdos* gazetesinden *Alemdar* gazetesince iktibas edildiğine göre, bu 6.000 göçmenin hareketinin kararlaştırıldığı yazılmaktadır. Bkz. *Alemdar*, 359, 24 Nisan 1329 (7 Mayıs 1913), s.1.

³⁶⁷ Bu göçmenler Selânik'e Petriç, Cumabâlâ, İstromca ve Menlik kazalarından gelmişlerdir. Bkz. *İkdâm*, 5934, 15 Ağustos 1329 (28 Ağustos 1913), s.3.

³⁶⁸ BA, *BEO*, nu. 307205, 1 Zi'l-ka'de 1330/29 Eylül 1328 (12 Ekim 1912). Ayrıca bkz. *Alemdar*, 55-137, 28 Eylül 1328 (11 Ekim 1912), s.3.

³⁶⁹ *İştirak*, 3-8, 16 Teşrin-i evvel 1328 (29 Ekim 1912), s.4.

³⁷⁰ *İkdâm*, 5617, 28 Eylül 1328 (11 Ekim 1912), s.2. Ayrıca bkz. *İştirak*, 22, 28 Şevval 1330 (12 Ekim 1912), s.3.

³⁷¹ Praga vapurunun getirdiği göçmenlerin büyük kısmı Osmanlı tebeası erkekler ve Bulgar tebeası kadın ve çocuklardan oluşması, Bulgarların kendi

Osmanlı hükûmeti, ayrıca Bulgaristan'da zulüm altında bulunan, Varna ve Burgaz'a iltica eden binlerce ailenin İstanbul'a nakli için Marya Treza (Prences Marya) isimli Romanya vapurunu 14 bin Frank'a kiralamıştır³⁷³. Varna'ya gönderilen bu vapurun, dönüşünde Balçık ve Burgaz'a uğrayıp, oralarda bulunan göçe hazır 600 kadar Osmanlı tebeasını da alması istenmektedir. Bu sebepten adı geçen vapura yalnız göçmenlerin alınması ile yetinilmeyip, diğer yolcuların da alınmasına karşı çıkılmaması hususu Dahiliye ve Bahriye Nezâretlerine tebliğ edilmiştir³⁷⁴. Yine Varna ve Burgaz'da toplanan çok sayıda ahali vapurlara hücum ettiklerinden, Macar kumpanyasının Tuna'dan Cuma günü Köstence'ye yüklü olarak gideceği bilinen Ebye Ponti (ابو پوني) isimle vapur ile Romanya kumpanyasına ait vapurlardan birinin Varna ve Burgaz'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır³⁷⁵. Yukarıda adı zikredilen Marya Treza ile yine Romanya bandıralı İmperetol Treyan (...طريان...) vapurları Varna ve Köstence'den, müteaddid defalar, çok sayıda göçmeni İstanbul'a getirmiştir³⁷⁶.

Müttefik Balkan Devletleri tarafından işgal edilen limanlardan gelen vapurlar ile de Osmanlı sahillerine mütemâdiyen göçmen nakledilmiştir. Bu konuda çeşitli ülke gemilerinin yardımı görülmüş, bunlardan Rus kumpanyasının Mikel Arkanj vapuru Dedeagaç'tan ekserîsi kadın ve çocuk 400³⁷⁷, başka bir Rus gemisi ise 70 aileden

tebealarına da aynı şekilde davrandığının delilidir. Bkz. *İkdâm*, 5618, 29 Eylül 1328 (12 Ekim 1912), s.2.

³⁷² *Hikmet*, 73, 3 Zi'l-ka'de 1330 (14 Ekim 1912), s.3.

³⁷³ BA, *BEO*, nu. 307280, 30 Eylül 1328 (13 Ekim 1912). Ayrıca bkz. *İkdâm*, 5621,15 Ekim 1912, s.2 ; *Alemdar*,63-138, 15 Ekim 1912, s.2.

³⁷⁴ BA, *BEO*, nu. 307243, 30 Eylül 1328 (13 Ekim 1912).

³⁷⁵ BA, *BEO*, nu. 307167, 29 Şevval 1330/28 Eylül 1328 (11 Ekim 1912).

³⁷⁶ Adı geçen Romanya vapurlarının getirdikleri göçmen sayısı hakkında bilgi verilmemiştir. Fakat konu hakkında gazetelerde birçok defa haber çıkmıştır. Bkz. *İkdâm*, 5617, 11 Ekim 1912, s.2. , defa 5621, 5622, 3 Teşrin-i evvel 1328 (16 Ekim 1912), s.2. , 5625, 6 Teşrin-i evvel 1328 (19 Ekim 1912), s.2. ; *Alemdar*, 65-138, 17 Ekim 1912, s.4.

³⁷⁷ Haber Rumca gazetelerden iktibas edilmiştir. Bkz. *Alemdar*, 188-298, 14 Şubat 1328 (27 Şubat 1913), s.2.

oluşan müslüman göçmenleri İstanbul'a getirmiştir³⁷⁸. Gelen bu göçmenler, Bulgar çete veya askerlerinden gördükleri zulümleri çok fena bir şekilde tasvir etmektedirler. Ayrıca, Belçika bandıralı Didina vapuru 300 göçmeni İstanbul'a³⁷⁹, yine Belçika bandıralı Fırat vapuru Dedeagaç'a bir miktar göçmen çıkardıktan sonra, Çanakkale'ye 100, İstanbul'a 50 göçmen getirmiştir³⁸⁰. İngiliz Fotika vapuru da Tekirdağ'dan 100³⁸¹, başka bir İngiliz vapuru ise İştib, Kosova, Koçana'dan Selânik'e gelen 200 kadar göçmen ailesini İstanbul limanına çıkarmıştır³⁸².

Trakya'nın belirli toplanma merkezlerine gelen bu göçmenlerin Marmara yoluyla Anadolu sahillerine sevklerinde ise genellikle Türk gemilerinden faydalanılmıştır. Gelibolu, Çatalca mutasarrıfları ile Keşan Kaymakamlıkları çektikleri telgraflarla, oralarda bulunan göçmenlerin pek fazla yardıma ve merhamete muhtaç olduklarını ve Tekirdağ, Büyük Çekmece ve Silivri'ye gelecek göçmenlerin doğrudan Bandırma, Mudanya ve Gemlik iskelelerine nakledilmelerini ve bunun için vapurlar gönderilmesi hususunu Dahiliye Nezâreti'ne arz etmişlerdir³⁸³. Bunun üzerine 10 Temmuz vapuru Silivri ve Tekirdağ'na giderek, oradaki göçmenleri Bandırma ve Mudanya'ya getirmesi kararlaştırılmıştır. Adı geçen vapur daha sonra İstanbul'dan da Bandırma ve Mudanya'ya 4.000 göçmen taşımıştır³⁸⁴. Bundan başka, yine Silivri'de toplanan göçmenlerin Anadolu sahillerine nakledilmesi için 2 vapur daha tahsis edilmiştir. Bu arada, ahali arasında telaş ve heyecan çıkmaması için, gereken vasiyetin yapılması mahallî müftülüğe tebliğ edilmiştir³⁸⁵. Osmanlı Trigalya vapuru da çoğu Rum ailesi olmak üzere, Gelibolu'dan 75 aileyi İstanbul'a getirmiştir³⁸⁶.

378 *Alemdar*, 197-307, 7 Rebî'ül-âhir 1331 (16 Mart 1913), s.4. Ayrıca bkz. *Ikdâm*, 5753, 20 Rebî'ül-evvel 1331 (27 Şubat 1913), s.4.

379 *Ikdâm*, 5854, 26 Mayıs 1329 (8 Haziran 1913), s.4.

380 *Ikdâm*, 5878, 19 Haziran 1329 (2 Temmuz 1913), s.3.

381 *Ikdâm*, defa 5878, aynı yer.

382 *Alemdar*, 93-158, 1 Teşrin-i sâni 1328 (14 Kasım 1912), s.3.

383 BA, *BEO*, nu. 308084, 24 Safer 1330 (4 Kasım 1912).

384 *Alemdar*, 86-151, 26 Teşrin-i evvel 1328 (8 Kasım 1912), s.4.

385 BA, *BEO*, nu. 308188, 27 Teşrin-i evvel 1328 (9 Kasım 1912).

386 *Ikdâm*, 5740, 1 Şubat 1328 (14 Şubat 1913), s.2.

İstanbul'da biriken göçmenlerden bir kısmı Galata rıhtımından Balkan(Hilâl), Pansurmon(پانسورمون) ve Bandırma vapurlarıyla Mudanya ile Bandırma'ya sevk edilmiştir. Ayrıca bunlardan bir kısmı Sinop ve Marmara'nın diğer sahillerine gönderilmiştir³⁸⁷.

İşte çeşitli baskılar yüzünden Yunanistan, Bulgaristan ve diğer Balkan devletlerinden kaçarak, yukarıda belirtilen toplanma merkezlerine doluşan halkın karşılaştığı problemler yanında, Osmanlı hükûmeti de bir çok problemlerle karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle hiç olmazsa Rumeli'den İstanbul'a göç akınını sınırlamak istemiş, izinsiz olarak İstanbul'a göçmen taşınması yasaklanmıştır. Hatta harp sahası civârından gelmekte olan göçmenlerin İstanbul'a uğratılmayarak, Ayastefanos (Yeşilköy)'tan vapurlarla Anadolu'ya sevkleri kararlaştırılmıştır. Bu arada sevk sırasında Ayastefanos'tan müşkilât çekildiğinin bildirilmesi üzerine, Mekriköy(Bakırköy)'ünün sevkîyât merkezi yapılması düşünülmüşse de, bu uygun görülmediğinden, sevkîyât yine Ayastefanos'tan yapılmıştır³⁸⁸. İstanbul için koyulan yasak üzerine İngiliz Loyd(لويدي) kumpanyasına mensup bir vapur, taşıdığı göçmenleri İzmir'e indirmek için emir almıştır³⁸⁹. Fakat alınan bütün tedbirlere rağmen göçmenlerin İstanbul'a girmelerine engel olunamamıştır³⁹⁰. İstanbul ve İzmir'den başka diğer Anadolu sahilleri için böyle bir yasağa rastlanmamıştır.

387 *Alemdar*, defa 93-158, 14 Kasım 1912, s.3.

388 Göçmenlerin İstanbul'a uğratılmayarak, Ayastefanos'tan Anadolu'ya sevkleri hakkında bkz. BA, BEO, nu. 308062, 22 Teşrin-i evvel 1328 (4 Kasım 1912). Göçmenlerin İstanbul'a sokulmaması hakkında ayrıca bkz. BA, BEO, nu. 308444, 4 Zi'l-hicce 1330/1 Teşrin-i sâni 1328 (14 Kasım 1912). Konu hakkında ayrıca bkz. BA, BEO, nu. 308267, 25 Teşrin-i evvel 1328 (7 Kasım 1912).

389 *Tanin*, 1495, 26 Teşrin-i evvel 1328 (8 Teşrin-i sâni 1912), s.4.

390 Göçmenleri Ayastefanos ve Makriköy'de tutmanın mümkün olmadığını hakkında bkz. BA, BEO, nu. 308444, 1 Teşrin-i sâni 1328 (14 Kasım 1912).

3- Demiryolu İle Yapılan Göçler

Müttefik devletlerin ilerleyişi karşısında Rumeli'deki halkın bir kısmı da yığınlar halinde istasyonlara hücum etmişlerdir. Zamanın en önemli kitle taşıma araçlarından olan trenden, asker sevkiyatı ve demiryolu yetersizliği yüzünden, gerektiği ölçüde faydalanılamamıştır. Nitekim Edirne'de beklenen binlerce göçmenden hergün yüzlercesi istasyonlara gelmekte, fakat askerî nakliyat sebebiyle, tren bulamayıp dönmekteydiler. Tren taşımacılığı sırasında da göçmenlerden yolcu ücreti alınmamaktaydı.

Demiryolu taşımacılığı daha çok İstanbul'a yakın bölgelerden yapılmaktaydı. Özellikle Edirne yakınlarında meydana gelen çatışmalar sırasında, civar bölgelerdeki halkın savaştan zarar görmemesi için İstanbul'a trenle sevkedildiklerini görüyoruz. Nihâyet Kırklareli ve çevre köylerin boşaltılması sırasında Sirkeci ve Kumkapı'ya ikişer tren göçmen getirilmiş olup³⁹¹, 1500 kişi oldukları sanılmaktadır³⁹². Edirne'den de İstanbul'a 45 vagon göçmenin geldiği ve bunların da Kumkapı istasyonunda indirilerek, Sultan Ahmed semtine gönderildiği bildirilmektedir³⁹³. Bundan sonra da Edirne'den göçmen nakli sürdürülmüştür. Nitekim Edirne ve Kırcaali civarından 35 vagon kadar göçmen yine İstanbul'da Kumkapı istasyonuna indirilmiş ve belediyece hazırlanan arabalar ile Sultan Selim civârındaki boş evlere yerleştirilmişlerdir³⁹⁴. Edirne'deki subay ailelerinin de Bulgaristan'dan temin edilecek vagonlarla Çatalca'ya sevkedilmeleri kararlaştırılmıştır³⁹⁵.

Demiryolu taşımacılığı sırasında Şark Demiryolu Şirketi'nden büyük ölçüde faydalanılmıştır. Adı geçen şirketce Lüleburgaz, Çorlu ve Çerkezköy'den Kumkapı'ya 40 vagon civarında göçmen

³⁹¹ *İkdâm*, 5633, 15 Zi'l-ka'de 1330/13 Teşrin-i evvel 1328 (26 Ekim 1912), s.1.

³⁹² *İkdâm*, 5643, 23 Teşrin-i evvel 1328 (5 Kasım 1912), s.5.

³⁹³ *İştirak*, 1-6, 14 Teşrin-i evvel 1328 (27 Ekim 1912), s.4. Ayrıca bkz. *Alemdar*, 72-138, 11 Teşrin-i evvel 1328 (24 Ekim 1912), s.2.

³⁹⁴ *İştirak*, 3-8, 16 Teşrin-i evvel 1328 (29 Ekim 1912), s.4.

³⁹⁵ BA, BEO, nu. 314378, 24 Haziran 1329 (7 Temmuz 1913).

getirilmiştir. Selânik tarafından da Şark Demiryolları'nca çok sayıda göçmen nakliyâtı yapılmıştır³⁹⁶. Fakat Şark Demiryolları Şirketi'nin, savaş esnasında ve savaştan sonra naklolunan göçmenler için, talep ettiği bir milyon kuruşa yakın taşıma ücreti devletçe fazla bulunmuştur. Konu hakkında, sevkiyâtın hiçbir emir ve karara dayanmadığı, bunlar için kumpanyaca bir vesika dahi ibraz edilmediği ve bu vasıta ile gelebilecek göçmenlerin sayısına nisbeten, talep olunan meblağın çok fazla bulunduğu bildirilmiştir. Ayrıca bazı yolculardan ücret alındığı da tespit edildiğinden, hiç bir emir ve vesikaya dayanmadan tanzim edilen faturaların hükümetçe ödenmesinde mecbûriyet olmadığı ve bu konuda tahkikat açılmasının lüzûmlu olduğu bildirilmiştir³⁹⁷.

Göçmenlerin bu durumda İstanbul'a getirilmeleri, önceki dönemde Rusya harbindeki göçten gözü korkmuş olan İstanbul halkının telaşa düşmesine sebep olmuştur³⁹⁸. Gerçekten de Kırklareli civarı köylerinden gelen göçmenlerin perişan bir durumda bulunması dolayısıyla, Sirkeci istasyonuna kadar getirilmesinin halk üzerinde kötü tesir bırakacağı bir gerçektir. Bunun için göçmenlerin Sirkeci yerine Yedikule'de tren den indirilerek, Edirnekapı ve civarındaki camilere yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır³⁹⁹.

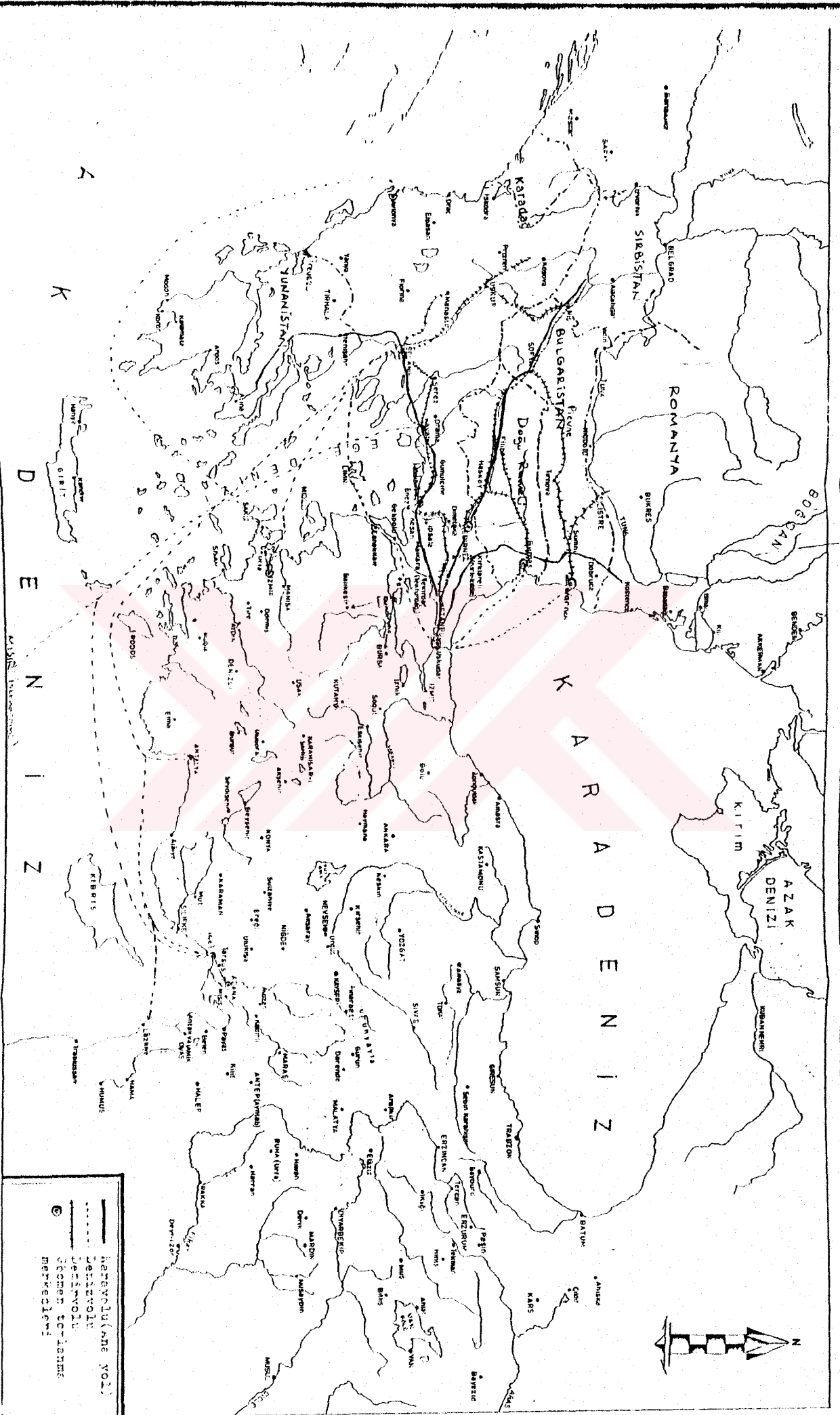
Sonuç olarak, gerek gemilerle, gerek trenlerle, gerekse karayolu ile gelen göçmenler, önce buldukları yerlere en yakın olan iskele veya istasyonlara yönelmişler, daha sonra da bu nakil vasıtalarıyla daha emin olarak görülen iç kısımlardaki merkezlere nakledilmişlerdir (Bkz. Harita I- Rumeli'de göçmen toplanma merkezleri ve

³⁹⁶ BA, *BEO*, nu. 321443, 24 Cemâziye'l-âhir 1332/5 Mayıs 1330 (18 Mayıs 1914).

³⁹⁷ BA, *BEO*, nu. 316573, 4 Eylül 1329 (17 Eylül 1913). Ayrıca bkz. BA, *MVM*, 181, 11 Zi'l-ka'de 1331/29 Eylül 1329 (12 Ekim 1913). Konu hakkında bunlardan başka bkz. BA, *BEO*, nu. 312372, 14 Mayıs 1329 (27 Mayıs 1913), nu. 313373(bulunamadı) ; nu. 313607(bulunamadı) ; nu. 310298(bulunamadı) ; nu. 310751(bulunamadı) ; nu. 315386 (314135-314702), 29 Şaban 1331/21 Temmuz 1329 (3 Ağustos 1913) ; nu. 321443, 15 Şevval 1331/4 Eylül 1329 (17 Eylül 1913). Belgeler, *BEO*, Dahiliye Gelen-giden 81, 113 ve 114 numaralı defterlerden tespit edilmiştir.

³⁹⁸ *Nimet*, 5, 13 Teşrin-i evvel 1328 (26 Ekim 1912), s.2.

³⁹⁹ *Alemdar*, 75-138, 14 Teşrin-i evvel 1328 (27 Ekim 1912), s.3.

Not: Bu harita Proje'nin Yürütüldüğü Yıllarda Harita Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştır.

HAREKATLANIR YOL
 DARALAN YOL
 KESİLMİŞ YOL
 ÇÖZÜM KODLARI
 MERKEZLER

takip edilen yollar). Göçmenler çoğu kez bulabildikleri ilk aracı tercih etmişler, bazen de birkaç araç değiştirmek zorunda kalmışlardır.

Göçmenlerin gerek buldukları yerlerde, gerekse nakil sırasında karşılaştıkları zorlukların yanında, Osmanlı Devleti'nin de içinde bulunduğu mâlî sıkıntı yüzünden, bunlara gereği gibi yardım yapılamamıştır. Bunun için istilâya uğrayan yerlerdeki halkın göçünü geçici olarak durdurmaya çalışmıştır. Buna bir örnek olarak, Rodop halkının göçüne, hazinenin durumu uygun olmadığından izin verilmemiş ve şimdilik yerlerinde kalmaları uygun görüldüğü kendilerine bildirilmiştir⁴⁰⁰. Bundan başka, Rumeli'den gelen ve gelecek olan göçmenlerin iskânı temin edilinceye kadar, Bosna-saray ve Adakale taraflarından göçe müsâade olunmaması yolunda kararlar alınmıştır⁴⁰¹. Ayrıca, göçmenlerin mümkün olduğu kadar İstanbul'a uğramadan Anadolu'ya sevkleri hakkında kararlar alınmış, fakat göçmen sayısının büyük rakamlara ulaşması yüzünden uygulanamamıştır.

Balkan savaşı göçmenlerinin kesin sayısı hakkında gerek arşiv vesikalarında, gerekse dönemin yayın organlarında kesin bir bilgi mevcut değildir. Ancak bir arşiv vesikasında, İstanbul vilâyetinde mevcut olan 200.000'e yakın göçmenin hazineye ait arazi ve çiftliklerde iskânı hakkında bilgiler bulunmaktadır⁴⁰². *İkdâm* gazetesinde yer alan bir haberde ise, Balkan savaşının başlangıcından 10 Nisan 1913 tarihine kadar, Rumeli'den gelen göçmenlerin sayısının yaklaşık 200.000 kişi olduğu bildirilmek-

⁴⁰⁰ ATASE Arşivi, K.145, D.103, F.7/7-1/ 7-2/ 7-3, 19-22 Temmuz 1329 (1-4 Ağustos 1913). Konu hakkında ayrıca bkz. BA, BEO, nu. 315121-315161, 21 Temmuz 1329 (3 Ağustos 1913), Dahiliye Gelen-giden, 81, Sıra nu: 871.

⁴⁰¹ BA, BEO, nu. 315062-316010, 18 Şevval 1331/7 Eylül 1329 (20 Eylül 1913), Dahiliye Gelen-giden, 114, Sıra nu: 1164. Ayrıca bkz. Hariciye Gelen-giden, 170, Sıra nu:688, Maliye Gelen-giden, 510, Sıra nu: 1566.

⁴⁰² BA, MVM, 178, 28 Receb 1331/20 Haziran 1329 (3 Temmuz 1913). Ayrıca bkz. BA, BEO, nu. 314317, 18 Haziran 1329 (1 Temmuz 1913), Dahiliye Gelen-giden, 81, Sıra nu:656.

tedir⁴⁰³. 10 Teşrîn-i.evvel 1328 (23 Ekim 1912) tarihli başka bir vesîkada ise, Balkan harbini müteâkip sadece Trakya'dan göç eden müslümanların sayısı 180.883 kişi olarak verilmektedir⁴⁰⁴. Fakat verilen bu sayı harbi müteâkip göç eden ve Muhâcirîn Müdüriyet-i Umûmiye'sine mürâcaatla iskânlarını isteyenlerden ibâret olup, bunların 115.883'ü Bulgarların işgaline maruz kalan mahallerden ; 65.000'i de Yunanların işgaline maruz kalan mahallerden gelmişlerdi.

Tevfik Bıyıklıoğlu'na göre ise, Balkan savaşında toplam 440.000 kadar Türk, Makedonya ve Trakya'dan Anadolu'ya göç etmiştir⁴⁰⁵. Şimşir ise, Balkan savaşı sırasında, aynı dönemde Balkanların başka yörelerinden kopan göçmenleri de hesaba katarak, yaklaşık bir milyon kadar Rumeli Türkünün yurtlarından söküp atıldığını, bu kitlenin 200 bin kadarının da savaş sırasında can verdiğini, geri kalanın ise Anadolu'ya sığındığını söylemektedir⁴⁰⁶. Bir başka eserde de 1885 yılı ile 1923 yılı arasında Türkiye'ye sadece Bulgaristan'dan toplam olarak 500.000 kadar Türk'ün göç ettiği bildirilmiştir⁴⁰⁷.

C- GAYR-I MÜSLİM GÖÇLERİ VE SEBEPLERİ

Balkan savaşı sırasında Türklerin yanısıra, pek çok müslüman olmayan unsur da mezâlimden kurtulmak için Anadolu'ya gelmiştir. Bu sırada Balkan devletlerinden genelde Sırlar ve Karadağlılar Arnavudlara⁴⁰⁸, Bulgarlar Müsevî ve Rumlara⁴⁰⁹, Yunanlılar da

403 Bu sayının sadece İstanbul'a gelen göçmenler mi, yoksa bütün Osmanlı topraklarına gelen göçmenler mi olduğuna dair bilgi yoktur. Bkz. *İkdâm*, 5795, 28 Mart 1329 (10 Nisan 1913), s.4.

404 Bu vesîka Prof.Dr.Yusuf Halaçoğlu'nda bulunmakta olup, Garbî Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti belgeleri arasından temin edilmiştir.

405 Bıyıklıoğlu'na göre, Bulgar işgaline düşen Batı Trakya'dan 200 bin, Makedonya'dan ise 240 bin kadar Türk'ün yerlerinden kaçıp, Osmanlı topraklarına sığınmıştır. Bkz. T.Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, I, s.92-93.

406 B.Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı*(*Bildiriler - 7 Haziran 1985*), I, Ankara 1987, s.53.

407 *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976, s.105.

408 Arnavudlar hakkında önceki kısımlarda malumat verildiğinden, burada tekrar verilmemiştir.

Müsevî ve Bulgarlara büyük ölçüde zulüm yapmışlardır. Bunlardan özellikle Yunanistan ve Bulgaristan birbirlerini suçlayıcı şekilde diplomatik sahada devletlerarası faaliyete başlamışlardır. Nitekim daha önce de belirtildiği üzere, büyük devletlerin Bulgaristan'la münâsebetlerini kesmeleri üzerine, savaş sonrasında Sofya hükûmeti de benzer şekilde 19. alaya bağlı Yunan askerlerinin 14-27 Temmuz 1913 tarihleri arasında evlere yazdığı mektupların tıpkı basımlarını ihtivâ eden iki broşürü yayımlamıştır. Bu mektuplar iki devletin birbiri hakkında suçlayıcı hareketlerini açıkça sergilemektedir. Bunlardan Philippos isimli biri, 11 Temmuz tarihli mektupta ; *"Bu savaş çok acılı oldu. Bulgarların terkettiği bütün köyleri yaktık. Onlar Yunan köylerini yakıyor, biz de yakıyoruz. Bu kaypak milletten elimize düşenlerin hakkından Mannlicher tüfekleri geldi. Nigrita'da ele geçirdiğimiz 1200 esirden 41 tanesi sağ kaldı. Bu ırktan geriye bir kök dahi bırakmayacağız."* denmektedir. Karka isimli bir asker ise, 12 Temmuz 1913'de şunları yazıyor: *"Kralın emriyle bütün Bulgar köylerini yaktık. Çünkü Bulgarlar da Yunan köylerini yakmışlardı. Üstelik Bulgarlardan daha vahşice davrandık. Elimize geçirdiğimiz bütün genç kadınlara tecâvüz ettik"*. Başka bir mektupta ise, yakalanan Bulgarların canlıyken gözlerinin çıkarıldığı yazılmaktadır⁴¹⁰.

Bulgarların Edirne'ye gelmeleriyle, önceki savaşta meydana gelen katliamların hâlâ izlerini taşıyan birçok müslüman, ermeni ve rum ailesi, İstanbul'a kaçmıştır⁴¹¹. Gerçekten Bulgarlar Edirne'den ayrılmadan bir gece evvel cins ve millet ayırmaksızın, evlere zorla girip birçok ailenin namuslarını kirletmişler, Havsa'da da Rum

409 Bulgarlar, Türkler gibi, Rumları da Bulgarlaştırma yoluna gitmişlerdir. Bkz. İlker Alp, *a.g.m.*, s.106-107.

410 Bu metinlere ek olarak, vahşetle ilgili bazı fotoğrafların da yer aldığı ve bunların *"acemi kasapların salhânelerinde çekilebilecek olanlarla kıyaslanacak nitelikte olduğu"* söylenmektedir(Bkz. W.M.Sloane, *a.g.e.*, s.181-182). Buna rağmen Yunanlıların da Türklere karşı yaptıkları zulümlere ait ve bu hareketleriyle övündükleri mektupları vardır. Bunun için bkz. K.Mısıroğlu, *a.g.e.*, s.254 v.d. Türklere hakkında yapılan mezâlimde bir Bulgar askerinin itirafları için bkz. A.Cevad, *a.g.e.*, s.121 (24 Ocak 1913 tarihli Romanya'nın Üiversal gazetesinden nakledilmiştir).

411 *Alemdar*, defa 73-138, 25 Ekim 1912, s.2.

cemâatin ileri gelenlerinden pekçok kişiyi acımasızca dövmüşler veya öldürülmüşlerdir⁴¹². Edirne'ye Osmanlı askerinin girişiyle müslim ve gayr-i müslim bütün halk, bunu Allah'ın bir lütfu sayarak secdeye kapanmışlardır. Bu arada Meriç'in sularının Rum ve İslâm ölüleriyle dolu olduğu bildirilmektedir. Bu sebepten, Edirne'nin ileri gelen Ermeni, Rum, Mûsevî ve Müslümanları, Bulgar zulmünü protesto amacıyla bir miting düzenlemişlerdir⁴¹³.

Vize ve civarından da birçok Rum göçmeni İstanbul'a gelmiş olup, Rum Dârü'l-aceze'sinde eski bir binaya nakledilmişlerdir⁴¹⁴. Çatalca ve civar köylerinden gelen gayr-i müslim göçmenler ise, şehremânetince iskân edilmişlerdir⁴¹⁵.

Bu arada Bulgar ilerleyişi karşısında, Türklerle birlikte birçok Rum ailesi de Gelibolu'ya göç etmiş, bunlar vapurlarla yer yer İstanbul, Bandırma ve Çanakkale'ye nakledilmişlerdir⁴¹⁶. İstanbul'a gelen gayr-i müslim muhâcirler genellikle Beyoğlu mıntikasına yerleştirilmişlerdir⁴¹⁷.

Yine Bulgarların mezâlim ve vahşetinden ürkmüş ve heyecana kapılmış olan ve yaklaşık 4.000 kişiden teşekkül eden Kamarlı ve Sarı Hızır müslim ve gayr-i müslim ahali korunmaları için IX. Kolordu kumandanlığına mürâcaat etmişlerdir⁴¹⁸. Dedeâğaç ve

412 Edirne'nin Bulgarlarca tahliyesi sırasında ise Karaâğaç hristiyanlarına tecâvüz ettikleri İngiliz konsolosunca beyân edilmektedir. Bkz. BA, *BEO*, 314923, 13 Temmuz 1329 (26 Temmuz 1913). Ayrıca bkz. BA, *BEO*, nu. 315151, 28 Şaban 1331/20 Temmuz 1329 (2 Ağustos 1913). Bu bilgiler sol cenah ordusu kumandanlığının raporundan alınmıştır.

413 Mitinge, önceden de belirtildiği üzere, yaklaşık 40.000 kişi katılmıştır. Bkz. *Seyf*, defa 73, 18 Ağustos 1913, s.4.

414 Adı geçen binanın Balıklı'da olduğu belirtilmektedir. Bkz. *İkdâm*, 5653, 5 Zî'l-hicce 1330/2 Teşrîn-i sâni 1328 (15 Kasım 1912), s.2.

415 *Alemdar*, 319, 19 Rebî'ül-âhir 1331 (28 Mart 1913), s.2.

416 Gelibolu'dan ekserisi Rum, 75 aile Osmanlı Trigalya vapuruyla İstanbul'a gelmiş, bunlardan bir kısmı Bandırma ve Çanakkale'ye gönderilmiştir. Bkz. *İkdâm*, 5740, 1 Şubat 1328 (14 Şubat 1913), s.2.

417 İstanbul'a gelen göçmenlerden müslimleri genellikle İstanbul cihetine, gayr-i müslimleri Beyoğlu cihetine nakledilmekteydiler. Nitekim İstanbul'a gelen 100 kadar Gelibolu göçmenlerinden müslimleri İstanbul, gayr-i müslimleri Beyoğlu mıntikasına nakledilmiştir. Bkz. *Alemdar*, 315, 11 Mart 1329 (24 Mart 1913), s.2.

418 *ATAŞE Arşivi*, K.154, D.135, F. 1-6, 29 Ağustos 1329 (11 Eylül 1913).

Gümölcine'nin Türk ve Rum halkı ise Osmanlıların veyahut da Yunan Devleti'nin gelmesini, bu olmadığı takdirde muhtariyet verilmesini, şayet Bulgar hükûmeti gelirse halkın hicret edeceğini bildirmişlerdir⁴¹⁹.

Rum Patrikhânesi ile bazı metropolitlerden teşekkül eden bir heyet, Adliye Nâzırı İbrahim Bey'e Lapseki'deki Rum göçmenlerin İstanbul'a nakilleri için vapur tahsisini istirham eden bir takrîr takdim etmiş, İbrahim Bey de patrikhâne tarafından seçilecek bir heyetle beraber vapur gönderileceğini vaat etmiştir⁴²⁰.

Bulgarlar Müsevîlere karşı da acımasız davranmışlardır. Selânik'in Bulgar ve Yunanlılarca işgali üzerine, Selânik'li bir ecnebi tarafından *Hikmet* gazetesine yazılan bir yazıda, "*Şehrimize bu yeni getirilen medeniyetler(!) bilhassa müslüman ve müsevîler üzerine tatbik edilmektedir. Konsoloslar, şahit oldukları günlük engizisyon manzaralarını kime şikâyet edeceklerini şaşırıldılar. Bulgar ve Yunan gibi medeniyet düşükünü kişilerden özellikle cami, sinagog gibi yerler tahribden kurtulamadığı*" belirtilmektedir⁴²¹.

Jöntürk gazetesinin istihbâratına göre de, Yunan askerleri Selânik'te müslüman ve müsevîlere karşı akla gelmeyen saldırılarda bulunmuşlardır⁴²². Yine Selânik'ten alınan habere göre, Rumlar oradaki Yahudilere, Selânik'in serbest bir liman halinde kalması için Fransa'ya bir heyet göndermelerini bahane ederek baskılara başlamışlar, "*ya Yunan hükûmetinin idâresinde kalmayı kabul edin, yahut da buradan hicret edin*" sözleri üzerine, bir çok zengin Yahudi ailesi, Türkler gibi göçe hazırlanmışlardır⁴²³. Selânik Rumları ile Müsevîleri arasındaki nefret dolayısıyla Müsevîlerin Madrid veya

419 *ATASE Arşivi*, K.145, D.103, F.6-1, 20/21 Temmuz 1329 (2/3 Ağustos 1913).

420 *İkdâm*, 5913, 25 Temmuz 1329 (7 Ağustos 1913), s.4.

421 *Hikmet*, 133, 3 Muharrem 1331/30 Teşrin-i sâni 1328 (13 Aralık 1912).

422 *Teşrih* (Alemdar yerine), 100-165, 9 Teşrin-i sâni 1328 (22 Kasım), s.3 (*Jöntürk* gazetesinden iktibas edilmiştir).

423 Bu haber *Rabhopot* (*..ب.س.ا.ا.*) gazetesinden Filibe'de neşredilen Balkan gazetesince alınmıştır. Bkz. *Balkan*, 1866, 7 Rebî'ül-âhir 1332/20 Şubat 1329), s.4.

Ankara'ya muhâceretleri söz konusu olmuştur⁴²⁴. Selânik'ten birçok Boşnak göçmeni de Anadolu'ya gelmiştir⁴²⁵.

Bu arada Yunan askerleri, Yanya'nın güney ve Serfice (سرفیجه) taraflarında Ortodoks Ulahları, çoluk-çocuk ayırmaksızın katletmişlerdir⁴²⁶.

Mütârekenin imzasından sonra bile Yunan ve Bulgarların baskısı, gayr-i müslim halk üzerinde sona ermemiş, adı geçen devlete iâde edilen Makedonya ve Trakya'ya tâbi kazaların Rum ve Türk ahalisinden büyük miktarı göçe devam etmişlerdir⁴²⁷. Bu hareketler sırasında, Bulgar askerinin önünde Bulgar çeteleri bulunmakta ve bunlar her geçtikleri yeri yağma ve tahrip etmekteydiler. Nitekim Bulgarlar, Demirhisar'da Rum kadın ve kızlarından 50 kadarına tecavüz ettikten sonra öldürmüşlerdir⁴²⁸. Salmanlar ve Pala kasabaları bütünüyle yağma edilip yakılmış, bunlardan Pala kasabasında bulunan 2.000 nüfusun sadece 500'ü alevlerden kurtulabilmiştir. Gelen göçmenler, Bulgar çetelerinin Rumlardan 1200 koyun aldığını, Rum kiliselerini yakıp rahipleri çarmıha gerdiklerini veya başka bir şekilde öldürdüklerini ifade etmişler, bu baskıdan kurtulmak için Edirne'ye hergün binlercesi göç etmiştir⁴²⁹. Özellikle Menlik halkının, Bulgaristan tabiyetine girmemek ve katliamlardan kurtulmak için hemen hepsi Yunanistan'a kaçmıştır⁴³⁰.

424 *Sabah*, 8755, 20 Kânûn-ı sâni 1329 (2 Şubat 1914), s.1.

425 *Alemdar*, 93-158, 1 Teşrin-i sâni 1328 (14 Kasım 1912), s.3.

426 *Hikmet*, 107, 4 Teşrin-i sâni 1328 (17 Kasım 1912), s.2.

427 *İkdâm*, 5920, 11 Ramazan 1331/1 Ağustos 1329 (14 Ağustos 1913), s.4 (Atina Ajansı'ndan alınmıştır).

428 Bunlardan sadece 4'ü namusları kirlenmiş olduğu halde kaçıp kurtulabilmiştir. Bkz. *İkdâm*, 5929, 10 Ağustos 1329 (23 Ağustos 1913), s.1 (Gazetede bahsedilen 4 kişinin resmi de bulunmaktadır).

429 *İkdâm*, 6001, 23 Teşrin-i evvel 1329 (5 Kasım 1913), s.2.

430 Menlik ahali Yunan kralından, Yunan arazisinde yeni bir şehir tesisine müsaade edilmesini istirham etmişler, yapılan mürâcaat kral tarafından kabul edilmiştir. Bkz. *İkdâm*, 5919, 31 Temmuz 1329 (13 Ağustos 1913), s.3 (Haber Atina Ajansı'ndan alınmıştır). Ayrıca Menlik ahali kasabayı terkederken emvâl ve emlâklarını yakmışlardır. Bkz. *İkdâm*, 5928, 9 Ağustos 1329 (22 Ağustos 1913), s.3.

Bulgaristan'a terkedilen topraklardan hicret eden müslüman, rum ve müsevî ahalinin 22 Ağustos 1913 tarihi itibariyle, toplam 55.720 kişiye ulaştığı haber verilmektedir⁴³¹. Kurtulabilen göçmenler, müdâhale etmeleri için hükûmete, Rum Metropolidi'ne ve büyük devletler konsoloslarına mürâcaat etmişlerdir⁴³².

⁴³¹ *İkdâm*, defa 5928, aynı yer.

⁴³² *İkdâm*, defa 6001, 5 Kasım 1913, aynı yer.

İKİNCİ BÖLÜM

GÖÇMENLERİN TÜRKİYE'DEKİ DURUMLARI

Rumeli'nin çeşitli yerlerinden gelen göçmenlerin ilk durak yerleri İstanbul olmuştur. Gerçi her ne kadar İstanbul dışında, meselâ Ayastefanos (Yeşilköy) gibi göçmen sevkiyat merkezlerine yüzbinlerce göçmen gelmişse de, bunların pekçoğu İstanbul'a girmiştir. İstanbul'a giren bu göçmenlerin sayısı da yüzbinleri bulduğundan, bir kısmı Anadolu'nun çeşitli bölgelerine sevkedilmişlerdir.

Kırkkilise bozgununu müteâkip, ordunun ricata başlamasıyla, zulme uğrayan müslüman halk, adeta İstanbul'a hücum etmişlerdir⁴³³. Öyle ki, birkaç gün içerisinde İstanbul pek acıklı bir manzara göstermiş, bütün camiler, mescidler, köşkler, konaklar göçmenlerle dolmuştur. İstanbul'daki bu gibi dinî ve hayır binaları bu kadar göçmeni tabii olarak barındıramayacağından, binlerce göçmen de arabaları, hayvanları ile günlerce meydanlarda, sokaklarda kalmıştır. Bu durum Ahmed Rasim'in yazdığı "Hal ve Mevki" isimli köşe yazısında 93 harbinin bir devamı gibi gösterilmektedir. Adı geçen köşe yazısı, özet olarak, "*Dikkatimi bir şey çekti. O gördüğüm göçmen kâfileleri bundan 35 sene önceki göçmenlerin aynısı... Arabaları, hasır örtüleri, kıyâfetleri, yürüyüşleri, mandaları ve öküzleri yine o... Hiç değişmemişler. Öyle ki, 35 seneden beri devam eden bir uykudan uyanan biri kalksa, hâlâ Rus muharebesinin devam ettiğine kani olur. Yoksa yine öyle de ben mi uyanıyorum? İhtimal. Fakat mutlaka acı bir ihtimal. Çünkü Ruslar*

⁴³³ Rumeli'nin çok kısa sürede düşman eline geçmesi hakkında *Silâh*(=*Türk*) gazetesinde Adnî imzalı Millet Destanı isimli bir destan yayınlanmıştır. Destanın 41. kıt'asında Balkan bozgunu ; "Onbeş gün içinde koca Rumili, Düşmanlar eline geçti pek celif, Kandan akıttılar her yerde seli, Kesildi, uruldu, müslüman olan." şeklinde dile getirilmektedir(Bkz. *Silâh*, 590, 26 Kânûn-ı sâni 1328 (8 Şubat 1913)).

değiştii, Bulgarlar değiştii, bunlar değişemedi. İşte muhâceretin sebebi, felsefesi, maddiyeti "434 şeklindedir.

Gerçekten de zamanın yayın organlarının hepsi İstanbul'a gelen göçmenlerin sefâletini anlatan haberlerle doludur. Öyle ki bunların durumları karşısında türküler dahi yazılmıştır⁴³⁵.

A- GEÇİCİ YERLEŞME YERLERİ

Çok sayıda ve akın akın İstanbul'a gelen göçmenlerin karşılaştıkları en önemli problemlerden biri, geçici olarak barınak bulunmasıydı. Bu gibi göçmenlerden bir kısmı camilere, medreselere, boş bina, han ve köşklere yerleştirilirken, bir kısmı da İstanbul hâricinde inşa edilen barakalara sevkedilmekteydi.

İstanbul'da göçmenlerin bu tip problemleriyle ilgilenmek için şehremânetinde kurulan iskân ve iâşe komisyonundan başka, bir de Sirkeci'de *Sevkiyât-ı Muhâcirîn Komisyonu* teşkil edilmişti. Bu komisyonun vazifesi, gelen göçmenleri şehremânetince önceden bildirilen yerlere göndermekti⁴³⁶. İngiltere elçisinin eşinin başkanlığında teşekkül eden iâne komisyonu da, göçmenler için boş evler tedârikine çalışmaktaydı⁴³⁷. Bundan başka İskân-ı Muhâcirîn Komisyonu şehremâneti başkanlığı altında sürekli toplantılar yaparak, göçmenlerin iskân ve iâşesi ile meşgul olmaktadır. İlk

434 Bkz. *Felah*, 1-8315, 30 Teşrin-i evvel 1328 (12 Kasım 1912), s.1.

435 Aka Gündüz tarafından Halka Doğru isimli dergide yazılan bu tip bir türküyü, göçmenlerin uğradığı mezâlimi ve çektiği sıkıntıyı dile getirmesi bakımından, örnek olarak aldık:" Muhâcir Türküsü- 1) Bir muhâcir kızıyım, İntikam yıldızıyım, Acı benim hâlime, Yüreklere sızıyım. 2) Atma beni efendim, Bende senin gibiydim, Gül bağçeli evimde, Gonca gelin gibiydim. 3) Darağacı kuruldu, Ne arandı soruldu, Anam,babam kardaşım, Hep bir günde boğuldu. 4) Kul it beni evine, Öksüz gönlüm sevime, Koğma beni kapından, Su dökeyim eline. 5) Doğrusunu söylerim, Ne arz kaldı ne yerim, Bir lokmayı acıma, Yüreğimi ben yerim. 6) Dört tarafım karanlık, Bu mu acep insanlık, Her bir kapı kapalı, Hani eski ayanlık, 7) Ne ışık var, ne sadâ, Ne merhamet, ne vefâ, Söyle bana yarabbi, Bu ne âlem, ne dünya(Bkz. *Halka Doğru*, "Millî Türküler", Sayı 4, 2 Mayıs 1329/15 Mayıs 1913, s.25).

436 *Nimet*, 15, 15 Zi'l-ka'de 1330/13 Teşrin-i evvel 1328 (26 Ekim 1912), s.2.

437 BA, BEO, nu. 309334, 8 Muharrem 1331/5 Kânûn-ı evvel 1328 (18 Aralık 1912).

olarak göçmenlerin iskânı için evler kiralanması yoluna gidilmiştir⁴³⁸. Hattâ bunun için Dahiliye Nezâreti'nde kurulan Muhâcirîn İdâresi'nce ilânlar dahi verilmiştir⁴³⁹.

Fakat ev kiralama işinin çok pahalı olması sebebiyle, kira usulünden vazgeçilerek göçmenlerin uygun camilere yerleştirilmesine ve kiralanın evlerin sahiplerine teslimine karar verilmiştir. Şayet sahibi tarafından kirası istenilmeyecek haneler olursa, kendilerinden bir sened alınarak, göçmenlerin ücretsiz bu gibi yerlerde oturabileceği Muhâcirîn Komisyon'undan tebliğ edilmiştir⁴⁴⁰.

İskân-ı Muhâcirîn Komisyonu'nca han ve otellere de çok sayıda göçmen yerleştirilmiştir⁴⁴¹. Bu cümleden olarak, Çamlıca caddesinde şehzâdeler için Tunuslu Mahmud b. Ayâd ailesinden alınan ve hazinede kayıtlı olan köşk ve otel geçici olarak göçmenlere tahsis edilmiştir⁴⁴². Ayrıca şehremânetince İstanbul'daki siyasî kulüplerin geçici olarak tahliye edilmesi ve buralara da göçmen iskân edilmesi

438 Nitekim 1400 göçmen kısmen Haşim Paşa konağına, kısmen de 3. Belediye dairesince kiralanın 15 hâneye iskân edilmişlerdir. Bkz. *İkdâm*, 5620, 1 Teşrin-i evvel 1328 (14 Ekim 1912), s.2.

439 Bu ilânlar; "*Dersâdet'e gelecek göçmenlerin sevklerine kadar köprü ile Sultan Ahmed ve civârında bulunan bilcümle hâne müstecirleri arasında mündakasa yapılacağından, talip olanların bu ay sonuna kadar Muhâcirîn İdâresi'ne mürâcaat etmeleri rica olunur*" şeklindedir. Bkz. *Takvîm-i Vekayi*, 1391, 26 Rebî'ül-evvel 1331/20 Şubat 1328 (5 Mart 1913), s.4. Ayrıca bkz. *İkdâm*, 5758, 25 Rebî'ül-evvel 1331 (4 Mart 1913), s.5.

440 *İkdâm*, 5842, 14 Mayıs 1329 (27 Mayıs 1913), s.4. Bu uygulamaya, göçmenlerin iâşesine mahsûs paranın israf edilmemesi yolunda alınan karar sebep olarak gösterilebilir.

441 Lüleburgaz ve Kırkkilise civarından gelen 2000 göçmenin han ve otellere yerleştirildiğine dair belgeler vardır. Bkz. *Alemdar*, 74-138, 13 Teşrin-i evvel 1328 (26 Ekim 1912). Ayrıca daha sonra gelen göçmenlerden bir kısmı Nuri Osmaniye camii ve boş bulunan hanlara yerleştirilmişlerdir. Bundan sonra gelecek göçmenlerin Boğaziçi'nde ve diğer yerlerde boş bulunan köşklere, köşkün sahibinden izin alınarak, iskân edilmesi düşünülmüştür. Bkz. *Alemdar*, 75-138, 14 Teşrin-i evvel 1328 (27 Ekim 1912), s.3. Harp mevkiinden İstanbul'a gelmiş olan şehit zabitan ailelerinden, kimsesi bulunmayanların, açıkta, han ve otellerde sefâletlerine meydan verilmeyerek, iskânları için, İstanbul, Boğaziçi ve sair yerlerdeki boş yalı ve konakların uygun olanlarının kiralanması kararlaştırılmıştır. Bkz. BA, MVM, 178, 26 Receb 1331/18 Haziran 1329 (1 Temmuz 1913).

442 BA, BEO, nu. 309116, 1 Muharrem 1331/28 Teşrin-i sâni 1328 (11 Aralık 1912).

düşünülmüştür⁴⁴³. Kışlalara da göçmen iskânı kararlaştırılarak⁴⁴⁴, Tophâne'deki Malta Kışlasına çok sayıda göçmen yerleştirilmiştir⁴⁴⁵. Bu arada göçmenler, bu şekilde geçici olarak yerleştirilirlerken, her hangi bir salgın hastalığa sebebiyet verilmemesi için, camiler, boş haneler ve hanlar dezenfekte edilmekteydiler⁴⁴⁶.

Bütün bunların yanında en çok göçmen iskânı cami ve mescidlere yapılmıştır. Öyle ki, ileride görüleceği üzere İstanbul'daki hemen her cami ve mescid göçmenle dolmuştur. Bu sebeple bazı camiler ibadete kapatılmış olup bazılarının yeniden ibâdete açılması için tahliyesi düşünülmüştür. Nitekim ilk olarak Lâleli ve Nuri Osmaniye'ye yerleştirilmiş olan göçmenler başka yerlere taşınmıştır⁴⁴⁷. Daha sonra, Ramazan ayının yaklaşmasına doğru, selâtin camilerinden bazıları da tahliye edilerek, içlerindeki göçmenler uygun yerlere nakledilmeye başlanmıştır⁴⁴⁸.

Bu arada gazetelerde göçmenlerin iskânı hakkında çıkan yazılarda, bazı şahsî görüşlere yer verilmiştir. Bunlardan birisinde, Rumeli'den yüzbinlerce göçmen geldiğinden, bunların sefâletlerinden ve camilerin tıklım tıklım göçmenlerle dolduğundan bahisle, medrese ve mekteplerin bir süre tatil edilmesiyle, camilerde bulunan göçmenlerin, hane tarzında inşa edilmiş olan bu gibi yerlere yerleştirilmelerinin daha uygun olacağı görüşü savunulmaktadır⁴⁴⁹. Bir başka yazıda ise, göçmenlerin cami yerine ortalama 8-10 odayı ihtivâ eden dergâh ve tekelere iskân edilmelerinin daha doğru

443 *Teşrih(Alemdar'ın yerine)*, 80-145, 19 Teşrin-i evvel 1328 (1 Kasım 1912), s.4.

444 *Nimet*, 5, 13 Teşrin-i evvel 1328 (26 Ekim 1912), s.2.

445 Hatta kış mevsiminin gelmesiyle kapı ve pencereden yoksun olan bu kışlada göçmenlerin soğuktan ve hastalıktan korunmaları için acilen tamiri için gerekli yerlere emirler verilmiştir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 309864, 27 Kânûn-ı evvel 1328 (9 Ocak 1913). Kışlalar ve Üsküdar Şami Paşa karakolunun göçmenlere tahsisi hakkında ayrıca bkz. BA, *BEO*, nu. 309310-309481, 12 Muharrem 1331/9 Kânûn-ı evvel 1328 (22 Aralık 1912), Dahiliye Gelen-giden, 79, Sıra nu: 2931.

446 *Nimet*, 5, 15 Zî'l-ka'de 1330 (26 Ekim 1912), s.2.

447 *İkdâm*, 5702, 24 Muharrem 1331/21 Kânûn-ı evvel 1328 (3 Ocak 1913), s.5.

448 *İkdâm*, 5881, 22 Haziran 1329 (5 Temmuz 1913), s.4.

449 *İkdâm*, 5647, 29 Zî'l-ka'de 1330/27 Teşrin-i evvel 1328 (9 Aralık 1912), s.2.

olacağı hakkında Evkâf Nezâreti'nin dikkati çekilmektedir⁴⁵⁰. Bunlardan başka, Şeyh Ahmed isimli şahıs, yazdığı makalede, yiyecekleri, kömürleri, gazları, ekmekleri, çorbaları olan ve ekserisinin boş olduğu bildirilen bu gibi yerlerin, ya hastahâneye çevrilmesini veya göçmen iskân edilmesini tavsiye edip, örnek olması bakımından kendi dergâhının bütün odalarını göçmenlere tahsis ettiğini bildirmiştir⁴⁵¹.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nce de, iâşelerinin düzenli temini için, göçmenlerin toplu olarak buldukları yerlerde muntazam bir sicill-i nüfus defteri vücûda getirilmiştir. İstanbul'daki göçmenlerin geçici iskân yerleri hakkında bilgi vermesi bakımından, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nce kayıtları yapılan göçmenlerin topluca yerleştirildikleri yerler ile buralardaki göçmen aile ve nüfusları aşağıdaki şekildedir⁴⁵²:

TABLO-V

Sıra nu	Yer isimleri	Aile sayısı	Nüfus
1	Öksüzce Câmii (Koca Mustafa Paşa)	25	113
2	Ahmed Çavuş Camii (Zincirli kuyu)	7	13
3	Öksüz Mehmed Paşa Camii (Karagümrük)	24	94
4	İbrahim Çavuş Camii ve Kulübe (Şehremini)	14	64
5	Edirnekapi Camii (Edirnekapi)	125	438
6	Eski Ali Paşa Camii (Hırka-i Şerif)	53	231
7	Akseki Camii (Hırka-i Şerif)	7	28
8	Ahmediye Medresesi (Üsküdar)	9	32
9	Ishak Paşa Camii (Sultanahmed)	17	47
10	Ishak Paşa Mektebi (Sultanahmed)	1	4
11	Ağaçkakan Camii (Silivrikapi)	18	76
12	Ebe Kadın Camii (Aksaray)	13	56

450 Yazıda ayrıca, bu vazifeden kaçacak tekke şeyhleri bulunacak olursa, o dergâhlardan "ta'amiye" tahsisâtının kesilmesi de istenmektedir. Bkz. *İkdâm*, 5648, 28 Teşrin-i evvel 1328 (10 Aralık 1912), s.2.

451 Adı geçen makale, Beylerbeyi'nde Çınar sokağında Şeyh Abdulkadir-zâde Şeyh Ahmed imzalı olup, "Bâb-ı Vâlâ-yı Fetvâ ile Evkâf Nezâreti'nin nazar-ı dikkatine" başlığı altında yayınlanmıştır. Bkz. *Hikmet*, 101, 29 Teşrin-i evvel 1328 (11 Aralık 1912), s.2.

452 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 (1913-1915) Salnâmesi*, İstanbul, s.220-225.

13	Ilyas-zâde (Topkapı)	22	73
14	Eski Yeni Câmi (Eyüp)	13	43
15	İslâm Bey Camii (Eyüp)	4	17
16	Üçbaş Camii (Zincirlikuyu)	22	92
17	İbrahim Paşa Camii (Silivrikapı)	8	30
18	Aşçı-başı Camii (Eyüp)	9	42
19	Bayram Çavuş Tuğla Harmanları (Eyüp)	21	78
20	Bahariye'de Hâcî Mustafa Efendi Tuğla Harmanları (Eyüp)	7	27
21	Bıçakçı Alaeddin Camii (Unkapanı)	3	16
22	Baba Haydar'da 23 numaralı hane (Eyüp)	10	38
23	Boşnak Ahmed Efendi Hanesi (Küçük Ayasofya)	6	30
24	Bodrum Camii ve Hamamı (Lâleli)	5	21
25	Bekir Paşa Camii (Cerahpaşa)	15	60
26	Bâyezid Ağa Camii (Topkapı)	33	130
27	Bâli Baba Camii (Eyüp)	10	41
28	Bülbüldere Camii (Eyüp)	10	46
29	Barakalar (Yedikule harici)	643	2798
30	Bostan Ali Mektebi (Kadırğa)	3	18
31	Pirinççi Sinan (Hırka-i Şerif)	9	48
32	Paşa Da'iresi (Göksu)	15	71
33	Tecrid-hâne (Yedikule)	10	34
34	Tekyeci Camii (Topkapı harici)	39	143
35	Tekye ve Mahzenler (Alibeyköy)	57	277
36	Cizri Kâsım Paşa Camii (Eyüp)	12	57
37	Canfedâ Câmi (Zincirlikuyu)	6	32
38	Canbaz Mustafa Bey Camii(Koca Mustafa Paşa)	8	38
39	Cerahpaşa Camii (Koca Mustafa Paşa)	96	313
40	Canbaziye Camii (Cerrahpaşa)	16	68
41	Çavuş-zâde Camii (Şehremini)	13	42
42	Çinili Câmi (Üsküdar)	8	30
43	Harâmî Ahmed Paşa Camii (Çarşamba)	15	46
44	Hâfız Paşa Camii (Fâtih)	37	127
45	Hasan Halife Camii (Sarıgözel)	22	122
46	Harem Çavuş Mektep ve Camii (Keçeciler)	20	41
47	Hâcî Ohad(اوحاد) Camii (Yedikule)	25	93
48	Hâcî Hamza Camii (Silivrikapı)	29	89
49	Hâcî Hasan Camii (Şehremini)	16	61
50	Hüseyin Ağa Camii (Cenberlitaş)	17	53
51	Hâcî Hüsrev Camii (Eğrikapı)	9	45
52	Hatîb Muslihiddin Camii (Sultan Selim)	20	74

53	Hıroslu(هروسلى) mektep (Koca Mustafa Paşa)	8	37
54	Hoca Kasım Günâni(كناف) Camii (Düyyûn-ı Umûmiye kurbu)	29	106
55	Hobyar Camii (Cerrahpaşa)	37	108
56	Haraççı Kara Mehmed Camii (Unkapanı)	9	40
57	Dâvud Paşa Camii (Cerrahpaşa)	63	258
58	Dâvud Ağa Camii (Eyüp)	9	36
59	Draman Camii (Çarşamba)	8	34
60	Dâye Hatun Camii (Mahmud Paşa)	14	34
61	Derviş Ali Camii (Çarşamba)	10	50
62	Deniz Abdâl Camii (Şehremini)	16	69
63	Dökmeciler Camii (Eyüp)	11	45
64	Dökmeciler Kahvesi (Eyüp)	2	13
65	Rıza Paşa Konağı (Çarşamba)	7	41
66	Zal Mahmud Paşa Camii (Eyüp)	82	347
67	Zeynep Hatun Camii (Eyüp)	26	104
68	Sultan Camii (Cerrahpaşa)	18	68
69	Sultan Selim Camii (Cerrahpaşa)	107	361
70	Sarraç Doğan Camii (Şehremini Çapa)	5	23
71	Silâhlı Mahmud Bey Camii (Eyüp)	7	38
72	Sultan Ahmed Camii (Eyüp)	346	1334
73	Sultan Ahmed haricindeki kovuklar (Eyüp)	5	28
74	Sitte Hatun Camii (Silivrikapı)	4	29
75	Şeyhülislâm Dergâhı (Eyüp)	10	52
76	Şeyh Murad Dergâhı (Eyüp)	9	32
77	Şehîd Mehmed Paşa Dergâhı (Küçük Ayasofya)	23	98
78	Şemsi Paşa Medresesi (Üsküdar)	9	47
79	Şeyhülharem Camii (Cerrahpaşa)	45	146
80	Şehvar Camii (Kadırga)	16	55
81	Şişhâne Camii (Eğrikapı)	12	39
82	Şemseddin Sivas Dergâhı (Eyüp)	9	38
83	Sofular Mescidi (Eyüp)	14	75
84	Solak Sinan Camii (Üsküdar)	3	14
85	Atik Ali Paşa (Zincirlikuyu)	34	113
86	Adile Sultan Köşkü (Alibeyköy)	66	295
87	Adliye Camii (Üsküdar)	29	84
88	Ali Paşa Camii (Eyüp)	5	15
89	İmâret-i Atik Camii (Fâtih civârı)	21	70
90	Gazi Ahmed Paşa Camii (Topkapı)	42	152
91	Gurebâ-yı Müslimîn Hastahânesi Hamamı (Yenibağçe)	10	46

92	Fethiye Camii	71	262
93	Fethi Çelebi Camii	11	35
94	Fâtıma Sultan Camii	9	41
95	Fîrûz Ağa Camii (Divân Yolu)	7	28
96	Fesci İbrahim Efendi hanesi (Şehremini)	14	59
97	Kadırga Camii (Kadırga)	18	84
98	Kuzguncuk Müteferrik Mahaller (Boğaziçi)	52	256
99	Kızıl Mescid (Eyüp)	10	45
100	Koca Mustafa Paşa Camii ve Medresesi (Eyüp)	23	101
101	Kaba Sakal Barakaları (Sultan Ahmed)	17	70
102	Kaba Kulak Camii (Karagümrük)	8	26
103	Karagümrük Camii (Karagümrük)	12	56
104	Koltuk hamı (Üsküdar)	33	134
105	Kartal, Yakacık, Soğanlık (Kartal)	25	141
106	Kazgancı Camii (Kumkapı)	12	38
107	Kefeli Camii (Salma Tomruk)	15	108
108	Küçüksu Karakolhânesi (Göksu)	26	126
109	Küçük Ayasofya Camii (Göksu)	12	53
110	Küçük Efendi Dergâhı (Koca Mustafa Paşa)	8	42
111	Kürkçü-başı Camii (Topkapı)	23	100
112	Gül Câmî (Küçük Mustafa Paşa)	7	24
113	Kâtip Kasım Mescidi (Lanka)	7	28
114	Murad Paşa Camii (Aksaray)	86	296
115	Murad Paşa Medresesi (Aksaray)	14	19
116	Mihrimâh Sultan Mektebi (Üsküdar)	10	40
117	Müteferrik mahallerde zâbitan ve memurîn aileleri	84	277
118	Mustafa Çavuş Camii (Şehremini)	7	30
119	Mirâhor İlyas Bey Camii (Yedikule civârı)	12	68
120	Mollâ Ahvîn(أخوين) Camii (Hırka-i Şerif)	6	25
121	Mustafa Paşa Dergâhı (Eyüp)	17	78
122	Mişeli Mescid (Silivrikapı)	2	11
123	Mehmed Ağa Camii (Çarşamba)	27	110
124	Muhâcir Kulübü (Koca Mustafa Paşa)	6	30
125	Mahmud Efendi Camii (Defterdâr)	19	93
126	Nişancı'da 13 numaralı hâne (Kumkapı)	7	36
127	Hâşim Paşa ve Râsim Bey Konakları (Sultan Mahmud Türbesi)	45	189
128	Yerebatan Camii (Ayasofya)	32	108
129	Leblebici Camii (Fâtih)	4	18

130	Nişancı Camii (Fâtiĥ)	77	260
	TOPLAM	3709	14856

Kış mevsiminde, göçmenlerin devlete ait binalarla, camiler ve kışlalarda barınmalarının mümkün olamayacağı ve bunların sefâlete düşecekleri göz önüne alınarak, iskânları için boş arsalar ile kale dışında ahşap pavyonlar inşa edilmesi, göçmenlerin oralara yerleştirilmesi ve kışlık ihtiyaçlarının da ona göre dağıtılması şehremânetince düşünülmüştür⁴⁵³. Nitekim göçmenler için sur dışında barakalar inşası ve geçici olarak buralara iskânları için, Meclis-i Emânet azasından Rıza Nuri ve Emânet Hey'et-i Fenniyye' sinden İrfan Beyler memur edinmiştir. Ayrıca bu karardan sonra arabalı göçmenlerin şehre girmeleri yasaklanmıştır⁴⁵⁴. İskân-ı Muhâcirîn Komisyonu, Yedikule dışında göçmenlere inşa edilmekte olan barakalar için gereken 200 adet çerçeve⁴⁵⁵, 1200 kadar yarım duble cam⁴⁵⁶ ve 100 adet sac mangal imâli hakkında ihâle açarak⁴⁵⁷, isteyenlerin komisyona mürâcaat etmelerini ilân etmiştir. Bundan başka, kış dolayısıyla, Ayastefanos'ta yapılmakta olan barakalarla, Çatalca'daki zeminliklerin inşasının da süratlen-dirilmesi yolunda kararlar alınmıştır⁴⁵⁸.

Nihayet yaptırılan bu barakalara göçmenlerin yerleştirilmesine başlanılmış, ilk olarak 3. 4. ve 5. belediye dairesi dahilindeki göçmenler iskân edilmiştir⁴⁵⁹. Ayrıca adı geçen yerde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nce bir de hastahâne kurulmuştur⁴⁶⁰.

⁴⁵³ *İştirak*, 2-7, 15 Teşrîn-i evvel 1328 (28 Ekim 1912), s.3.

⁴⁵⁴ *İkdâm*, 5670, 19 Teşrîn-i sâni 1328 (2 Aralık 1912), s.3.

⁴⁵⁵ *Sâlâ-yı Millet*, 9, 25 Teşrîn-i sâni 1328 (8 Aralık 1912), s.4.

⁴⁵⁶ *Takvimli Gazete(Alemdar'ın yerine)*, 123-233, 2 Kânûn-ı evvel 1328 (15 Aralık 1912), s.4.

⁴⁵⁷ *Takvimli Gazete(Alemdar'ın yerine)*, 124-234, 16 Aralık 1912, s.4 ; Ayrıca bkz. *İkdâm*, 5684, 16 Aralık 1912, s.4.

⁴⁵⁸ BA, BEO, nu. 309207, 2 Muharrem 1331/29 Teşrîn-i sâni 1328 (12 Aralık 1912). Harbiye Gelen-giden, 270, Sıra nu: 2745.

⁴⁵⁹ *Sâlâ-yı Millet*, 11, 29 Zi'l-hicce 1330/26 Teşrîn-i sâni 1328 (9 Aralık 1912). Ayrıca bkz. *Alemdar*, 175-285, 1 Şubat 1328 (14 Şubat 1913), s.3.

⁴⁶⁰ *Alemdar*, aynı yer.

Bu arada iskân edilemeyen İstanbul'daki arabalı göçmenler için Mısır Hilâl-i Ahmer Heyeti de lüzumu kadar muşamba tedârik etmiştir⁴⁶¹.

Sonuç olarak, İstanbul'daki göçmenlerin çok kalabalık oluşları, onların geçici ikametgâhları olan İstanbul'dan bir an önce Anadolu'ya sürekli kalacakları yerlere gönderilmelerini gerektirmiştir.

Öte yandan Rumeli'den doğrudan doğruya Anadolu'ya gelen veya sonradan Anadolu'ya sevkedilen göçmenler de, başta iskân meselesi olmak üzere, pek çok problemlerle karşı karşıya kalmışlardır. Bu cümleden olarak, Makedonya ve Kosova civârı halkı, komitecilerin mezâliminden kurtulmak için, çırılçıplak bir şekilde İzmir'e gelmişlerdir. Bunların yoğun olarak İzmir'e gelmesi, tabii olarak iskân problemini de beraberinde getirmiştir. Bunun üzerine vali vekili Kemâl Bey'in başkanlığında bir özel komisyon teşkil edilerek, göçmenlerin iskânı meselesiyle meşgul olunmuştur⁴⁶². Fakat yardıma muhtaç bu gibi kimselerin çokluğu sebebiyle, hükûmetçe alınması bildirilen tedbirler uygulanamamıştır. Nitekim 10 Ocak 1913 tarihi itibariyle 6000 olan İzmir'deki göçmen sayısı⁴⁶³, 11 Mart 1913 tarihinde 10.000 olarak gösterilmekte-dir⁴⁶⁴. Fakat yine de bu sayı bize göre, İzmir'deki göçmenlerin gerçek sayısı değildir. Zira, İzmir göçmen toplayan merkezlerden biri olup, buradan Aydın, Manisa, Menteşe gibi iç kesimlere sürekli göçmen nakledilmekteydi⁴⁶⁵. Bütün bunlardan başka, İzmir'deki göçmenlerin de geçici iskân mahalleri, camiler ve mekteplerdi⁴⁶⁶. Bu şekilde İzmir'e gelen göçmenler, Hisar Camii hariç olmak üzere diğer

⁴⁶¹ *Teşrih (Alemdar'ın yerine)*, 114-224, 23 Teşrin-i sâni 1328 (6 Aralık 1912), s.4.

⁴⁶² Bu bilgi Osmanîşer Luid (عائس لويد) gazetesinden iktibas edilmiştir. İktibas eden için bkz. *Alemdar*, 149-259, 1 28 Kânûn-ı evvel 1328 (10 Ocak 1913), s.2. Ayrıca bkz. *İkdâm*, 5710, 11 Ocak 1913, s.3.

⁴⁶³ *Alemdar*, 149-259, 10 Ocak 1913, Aynı gazeteden iktibas edilmiştir. Ayrıca bkz. *İkdâm*, 5710, 29 Kânûn-ı evvel 1328 (11 Ocak 1913), s.3.

⁴⁶⁴ *İkdâm*, 5765, 26 Şubat 1328 (11 Mart 1913), s.3.

⁴⁶⁵ Muhâcirlerin Manisa ve Menteşe sevkleri ihakkında bkz. *İkdâm* aynı yer.

⁴⁶⁶ *Alemdar*, 149-259, 10 Kânûn-ı sâni 1913. Ayrıca bkz. *İkdâm*, 5710,3 Safer 1331 (11 Ocak 1913).

camii, mescid ve tekkelere yerleştirilmişlerdir. Daha sonra gelenler için de Sinekli ve Kızılçalı'da bir çok çadırlar kurulmuş-tur⁴⁶⁷. Bundan başka, İzmir'de göçmenlerden bir kısmı da çiftliklere yerleştirilmek istenmiştir. Bu maksatla Seferhisar'da Midhat Paşa'nın eşine ait çiftlik, göçmenler için çok elverişli olduğundan, hükûmetçe satın alınmasına teşebbüs edilmiştir. Mekteb-i Sanayi çiftliğinin de aynı maksatla alınması kararlaştırılmıştır⁴⁶⁸. Bu arada İzmir'deki komisyonca göçmenlerden bir kısmı köy ve kasabalara yerleştirilmek üzere sevk edilmişler, fakat göçmenlerin iskânı sırasında rüşvet alma gibi bazı suistimaller sebebiyle, iç kesimlere sevk edilen göçmenlerden büyük kısmı tekrar İzmir'e dönmüştür⁴⁶⁹.

Anadolu'da göçmen sevk edilen merkezlerden olan Bursa'ya da çeşitli zamanlarda çok sayıda göçmen gönderilmiştir. Kısa sürede Bursa'daki göçmen sayısı 18.000'e yaklaşmıştır⁴⁷⁰. Buradaki göçmenler de çeşitli zorluklarla karşılaşmış, otel, medrese, mektep ve hamam gibi yerler göçmenlerle dolmuştur⁴⁷¹.

Konya'ya da göçmen sevk edildiğine dair birçok belgeler vardır. İstanbul'da camilere yerleştirilmiş nüfustan ve yakın yerlerden gelip memleketlerine geri dönmek istemeyenler ile başlarında aile reisleri bulunan göçmenlerden pek çoğunun Konya ve Ankara vilâyetlerine sevk edilmeleri, bunun için de muntazam bir defterin tutulması Dahiliye Nezâreti'nce kararlaştırılmıştır⁴⁷². Muhâcirin Komisyonu da toplantılarında bu yolda kararlar almıştır⁴⁷³. Nitekim ilk olarak,

467 *Alemdar*, 342, 7 Nisan 1329 (20 Nisan 1913), s.2.

468 *İkdâm*, 5811, 13 Nisan 1329 (26 Nisan 1913), s.4 (İzmir gazetelerinden alınmıştır).

469 *Alemdar*, 149-259, aynı yer.

470 *İkdâm*, 5655, 7 Zi'l-hicce 1330/4 Teşrîn-i sâni 1328 (17 Kasım 1912), s.5. Hemen hemen aynı tarihlerde *Hikmet* gazetesinde yer alan bir haberde, Bursa'daki göçmen sayısı 8.000 olarak gösterilmektedir. Bkz. *Hikmet*, 105, 2 Teşrîn-i sâni 1328 (15 Kasım 1912), s.3.

471 *İkdâm*, aynı yer.

472 *İkdâm*, 5713, 1 Kânûn-ı sâni 1328 (14 Ocak 1913), s.5 (Adı geçen defter hakkında bir kayda rastlanmamıştır). Kavala'dan hicret edenlerin Konya civârlarında iskânları lüzûmuna dair bkz. BA, *BEO*, Gelen-giden Bulgaristan Muharrerât, 933, Sıra nu: 42, 9 Mart 1329/13 Rebî'ül-âhir 1331 (22 Mart 1913).

473 Zamanın yayın organlarında göçmenlerin Konya ve Ankara'ya sevkleri hakkında birçok haber çıkmıştır. Fakat bu haberlerde miktar hakkında bilgi

Kasım'ın 8'inden, itibaren bir ay zarfında Konya'ya 632 hânedeki 3213 göçmen gelmiştir. Bu göçmenlerden 300 hâne kadarı vilâyet merkezine bağlı köylere, merkezde kalan 332 hâne ise mahallelere taksim edilmiştir⁴⁷⁴. Konya'ya sevkedilecek toplam göçmen sayısının ise 24.000 civârında olduğu tahmin edilmektedir⁴⁷⁵. Konya'da toplanan bu göçmenlerden bir kısmı daha sonra civar kasaba ve köylere gönderilmiştir. Bu meyanda Çumra'ya 30 hâne⁴⁷⁶, Niğde'ye 374 nüfus göçmen gönderilmiş olup, mahallî yönetimce bunlar derhal uygun ev ve yerlere yerleştirilmiştir⁴⁷⁷. Ova köylerinden 20 köy ahalisi de 278 hâne göçmenin köylerinde iskân edilmesine razı olmuş, üstelik göçmenler için gereken arazi köylülerce bağışlanmıştır⁴⁷⁸.

Konya vilâyetindeki göçmenlerden bir kısmının da Antalya sancağı sahilinde iskân edilmeleri uygun bulunmuş, bunun için livâ mutasarrıfı Kâzım Bey memur edilmiştir⁴⁷⁹. Bu arada Antalya'ya Selânik'ten de 4.000 nüfus göçmen gelmiştir⁴⁸⁰.

Adana'ya da Selânik'ten ilk olarak 1000⁴⁸¹, daha sonra 5.000 civarında göçmenin gönderildiğine ilişkin haberler vardır. Hattâ bu

bulunmamaktadır. Bunlardan bazıları için bkz. *İkdâm*, 5698, s.3 ; 5829, (4 Mayıs 1913), s.3 ; *Alemdar*, 326 (26 Rebî'ü'l-âhir 1331), s.2 ; 333 (11 Nisan 1913), s.2 ; 336 (14 Nisan 1913), s.2 ; 355 (3 Mayıs 1913), s.2.

⁴⁷⁴ *Babalık(Konya)*, 167, 30 Zi'l-hicce 1330/26 Teşrin-i sâni 1328 (9 Aralık 1912), s.2.

⁴⁷⁵ Ayrıca Dahiliye Nezâreti bu göçmenlere sarfedilmek üzere ilk olarak 1300 lira, daha sonra ise 50.000 kuruşluk tahsisat göndermiştir. Bkz. *Babalık*, aynı yer.

⁴⁷⁶ Çumra'daki bu göçmenlere gereken arazi yerli ahali tarafından yardım olarak verilmiştir. Bkz. *Babalık*, 184, 25 Mart 1329 (7 Nisan 1913), s.4.

⁴⁷⁷ Niğde'deki göçmenlerin rahatlarının temini için on günlük yevmiye birden verilmiştir. Bkz. *Babalık*, 190, 25 Cemâziye'l-evvel 1331/18 Nisan 1329 (1 Mayıs 1913), s.4.

⁴⁷⁸ *Babalık*, 189, 16 Nisan 1329 (29 Nisan 1913), s.2.

⁴⁷⁹ *Babalık*, 185, 1 Nisan 1329 (14 Nisan 1913), s.3.

⁴⁸⁰ *Babalık*, 214, 9 Şevval

⁴⁸¹ *İkdâm*, 5756, 17 Şubat 1328 (2 Mart 1913), s.4.

göçmenler için Adana'daki Alman pamuk fabrikasında iş bulunmasına çalışılmıştır⁴⁸².

Eskişehir'e sevkedilen göçmenler ise ileride görüleceği üzere, genellikle Çifteler Çiftliği'nde iskân edilmiş olup, Çifteler Çiftliği'ndeki üç kışla bunlar için tahsis edilmiştir⁴⁸³.

Bütün bunlardan başka, başta Ankara olmak üzere, Çanakkale, İçel, Antakya, Suriye, Ma'mûratülaziz (=Elâzığ), Karasi(=Balıkesir), Samsun, Sivas gibi merkezlere de göçmen sevkedildiğine dair belgeler mevcuttur⁴⁸⁴. (Bkz. Harita II- Anadolu'da göçmenlerin sevkedildikleri vilâyetler).

Sonuçta göçmenler hangi merkezlerde toplanmış olurlarsa olsunlar, hükûmetce bunların öncelikle geçici iskânı için çalışılmıştır. Ancak daha sonra sürekli iskân için ciddî çalışmalara başlanılmıştır. Bu arada İngilizlerin göçmenlerden isteyenlere İngiliz pasaportu verdikleri ve diledikleri yerlerde iskân ettikleri haber alınmışsa da, meselenin zannedildiği kadar önemli olmadığı, sadece göçmenlere yardımdan ibâret olduğu anlaşılmıştır⁴⁸⁵.

B- GEÇİCİ YERLEŞİM SIRASINDA YAPILAN YARDIMLAR

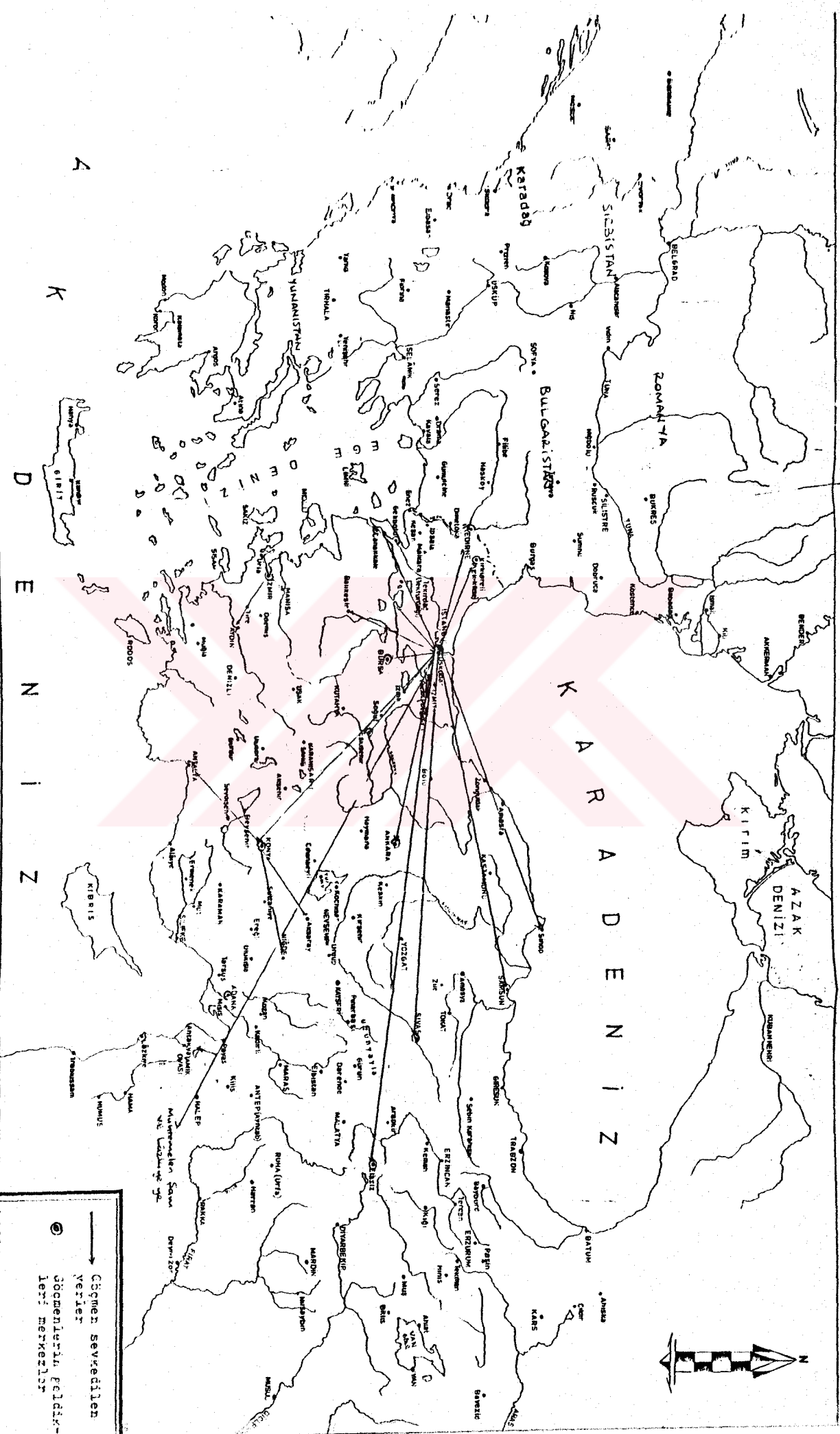
Göçmenlerin geçici yerleşim sırasında ençok ihtiyaç duydukları şey, barınmadan sonra, yiyecek ve giyecek maddeleri olmuştur. Bu konuda şehremâneti ve İâşe Komisyonu, göçmenleri uygun yerlere yerleştirmekten başka, bu gibi ihtiyaçlarını da karşılamaya çalışmıştır. Hattâ bu konuda şehremânetince birçok defa ilânla halktan, makbuz karşılığı yatak, yorgan gibi yatacak, gömlek, elbise

⁴⁸² *Ikdâm*, 5771, 8 Rebi'ül-âhir 1331 (17 Mart 1913), s.4. Adana'ya gelen göçmenler sadece bunlardan ibaret olmadığı çeşitli belgelerden anlaşılmaktadır. Fakat toplam sayı hakkında malumat bulunmamaktadır.

⁴⁸³ Bu arada, vukûa gelecek tahribâtın Dahiliye Nezâreti'nce üstlenilmesi üzerine adı geçen kışlalar göçmenlere tahsis edilmiştir. Bkz. *ATASE Arşivi*, K.280, D.384, F.6-26, 26 Eylül 1329 (8 Ekim 1913).

⁴⁸⁴ Adı geçen merkezlere ne kadar göçmen geldiği hakkında malûmata rastlanamamıştır. Bu yerlere gelen göçmenler hakkındaki belgeler ileriki bölümlerde verileceğinden, burada verilmemiştir.

⁴⁸⁵ BA, *BEO*, nu. 313422, 21 Mayıs 1329 (3 Haziran 1913), Hariciye Gelen-giden, 167, Sıra nu: 468. Ayrıca bkz. Harbiye Gelen-giden, 271, Sıra nu: 429.

A
K
D
E
N
I
Z

K
A
R
A
D
E
N
I
Z

→ Çocmen seviledilen yerler

⊙ Çocmenlerin yaşadıkları merkezler

Not: Bu harita Prof. Dr. Yusuf Halıcıoğlu'nun "VIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Ayasası ve Asiretlerin Yerleştirilmesi" adlı kitabından derlenmiştir. Ankara 1988.

gibi giyecek eşya bağıışı istenmiştir⁴⁸⁶. Ayrıca Rumeli Muhâcirîn-i İslâmiye Cemiyeti, geliri göçmenlerin ihtiyâcına kullanılmak üzere, "İâne Bileti" adıyla halktan yardım talep etmiştir⁴⁸⁷. Bundan başka şehremâneti, göçmenlerin iâşesi için civar fırınlardan gerektiğince ekmek toplatılarak dağıtılması husûsunda belediye müfettişliklerine talimat vermiştir⁴⁸⁸.

İstanbul'a gelen göçmenlerin yiyecek ve ihtiyaçları konusunda komisyon, imkân ölçüsünde çaba gösterdikten başka, göçmenlere yevmiye verilmesine de çalışmıştır⁴⁸⁹. Nitekim muhâcirîn talimatına uygun olarak, 12 yaşından yukarı olanlar büyük itibar edilerek, büyüklere 100 ve küçüklere 50'ser para verilmesi, ancak aile ile birlikte bulunanlara daha ucuz idâre edebileceklerinden büyüklere ikişer, küçüklere birer kuruş yevmiye verilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁹⁰. Bu arada bazı göçmenlere yevmiye verilmediğinden, şikâyet konusu olmuştur⁴⁹¹. Bununla birlikte tahmin edilenin üstünde göçmen gelmesi, göçmenlere verilen yevmiyenin uzun süre devamını önlemiştir. Bunun üzerine komisyonca

⁴⁸⁶ *Ikdâm*, 5635, 15 Teşrîn-i evvel 1328 (28 Ekim 1912), s.3. Ayrıca bkz. *Alemdar*, 76-141, 17 Zi'l-ka'de 1330 (28 Ekim 1912), s.4.

⁴⁸⁷ *Ikdâm*, 5652, 1 Teşrîn-i sâni 1328 (14 Kasım 1912), s.4. Konu hakkında ayrıca bkz. *Ikdâm*, 5700, 19 Kânûn-ı-evvel 1328 (1 Ocak 1913).

⁴⁸⁸ *Nimet*, 5, 13 Teşrîn-i evvel 1328 (26 Ekim 1912), s.2.

⁴⁸⁹ İlk olarak Karadağ ve Sırp hududundaki mağlubiyet nedeniyle, oralardan Kosova'ya hicret eden ahalinin, mahallî belediyede teşkil edilen İâne Komisyonunca iâşeleri mümkün olamayacağından, göçmenlerin vürûdfarı tarihinden itibaren belediyece yevmiye verilmesi kararlaştırılmıştır. Bkz. BA, BEO, nu. 307573, 10 Safer 1330/8 Teşrîn-i evvel 1328 (21 Ekim 1912), Hariciye Gelen-giden, 189, Sıra nu: 1953 ile Dahiliye Gelen-giden, 78, Sıra nu: 2210. Ayrıca Bulgarlarca köy ve hâneleri yakılmasından dolayı Edirne, Yanya, Kosova, Selânik ve Manastır'a gelen göçmenlere muhâcirîn tahsisâtından hemen yevmiye itâsına başlanılmıştır. Bkz. BA, BEO, 307591, 13 Zi'l-ka'de 1330/10 Teşrîn-i evvel 1328 (23 Ekim 1912).

⁴⁹⁰ *Ikdâm*, 5643, 23 Teşrîn-i evvel 1328 (5 Kasım 1912),s.5. Bursa'daki göçmenlere de Muhâcirîn Komisyonunca her bir nüfusa 30 para yevmiye verilmekteydi. Bkz. *Ikdâm*, 5710, 29 Kânûn-ı-evvel 1328 (11 Ocak 1913), s.6. 93 harbi sırasında veya sonrasında meydana gelen muhâceretde de bu tür yardım yapılmakta olup, bu sırada göçmenlere günde 20 para(yarım kuruş) gündelik verilmekteydi. Bkz. Faruk Kocacık, *a.g.m.*, s.156.

⁴⁹¹ BA, BEO, Telefon Arz-ı hâl Gelen-giden, 878, Sıra nu: 2/10, 9 Mart 1329 (22 Mart 1913).

göçmenlere eskiden olduğu gibi, ekmek verilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁹².

Bundan başka şehremâneti verdiği ilânlarla, halktan, göçmenlerin sevk ve iâşe masrafının karşılanabilmesi için nakdî yardımda bulunulmasını istemiştir⁴⁹³. Bunun üzerine kısa sürede şehremâneti veznesine, çeşitli şahıslarca muhâcirîn iânesi olarak toplam 3323 lira 30 para yatırılmıştır⁴⁹⁴. Mekke-i Mükerreme ileri gelenlerinden de toplam 33 kişi, yüz kuruş hesabıyla 1556 lira nakdî yardım toplayıp, Bakırcı-zâde Mehmed İzzet Efendi aracılığıyla şehremâneti veznesine teslim etmiştir⁴⁹⁵. Göçmenlerin geçici olarak yerleştikleri cami, mektep, hâne gibi yerlerin civar sakinleri de göçmenlerin sürekli olarak ekmek, yatak, yorgan, lamba gibi ihtiyaçlarını karşılamışlardır⁴⁹⁶.

Bu arada hükûmetçe erzakın düzenli dağıtılabilmesi için, göçmenlerden hemşeri ve akrabası bulunanların, onların yanına gitmeleri halinde haber vermeleri istenmiştir⁴⁹⁷. Ayrıca göçmenlerin Anadolu'ya sevkleri sırasında, yollarda kalanlarının durumunun bildirilmesi ve bu gibi yalnız ve kimsesiz göçmenlerin buldukları yerlerden Sultan Ahmed Camii'ne gönderilmeleri şehremânetinden belediye dairelerine tebliğ edilmiştir⁴⁹⁸. Herhangi bir

⁴⁹² *İkdâm*, 5650, 30 Teşrîn-i evvel 1328 (12 Kasım 1912), s.5. Ayrıca bkz. *Felâh*, 1-8315, 2 Zî'l-hicce 1330 (12 Kasım 1912), s.3. Suriye vilâyetindeki göçmenlere ise hergün ekmek parası verilmekteydi. Bkz. BA, BEO, Dahiliye Geleniden, 79, Sıra nu: 3120, 29 Kânûn-ı evvel 1328 (11 Ocak 1913).

⁴⁹³ *İkdâm*, 5652, 4 Zî'l-hicce 1330 (13 Ekim 1912), s.4. Ayrıca bkz. *Adl*, 1 Teşrîn-i evvel 1328 (14 Ekim 1912), s.3.

⁴⁹⁴ *Takvîm-i Vekâyi*, 1279-1278, 25-26 Teşrîn-i evvel 1328 (7-8 Kasım 1912), s.2.

⁴⁹⁵ *Takvîm-i Vekâyi*, 1365, 24 Kânûn-ı sâni 1328 (6 Şubat 1913), s.2. Ayrıca bkz. *Tanin*, 1503, 24 Kânûn-ı sâni 1328 (6 Şubat 1913), s.5.

⁴⁹⁶ *Nimet*, 5, 15 Zî'l-ka'de 1330/13 Teşrîn-i evvel 1328 (26 Ekim 1912), s.2. Rumeli Muhâcirîn-i İslâmiye Cemiyeti merkezine Mollâ Gürânî civarında Seydi Bey mahallesi sakinlerince bağışlanan 100 parça yatak, yorgan, battaniye, yastık, hırka v.s. gibi eşyalar ile 60 kuruş nakit göçmenlerden muhtaç olanlara dağıtılmıştır. Bkz. *İkdâm*, 5700, 1 Ocak 1913, s.5. Konu hakkında zamanın yayın organlarında pek çok bilgi vardır. Biz burada sadece birkaçını örnek olarak verdik.

⁴⁹⁷ *Tanin*, 1487, 20 Zî'l-ka'de 1330 (31 Teşrîn-i evvel 1912), s.4. Ayrıca bkz. *İkdâm*, 5638, 18 Teşrîn-i evvel 1328 (31 Ekim 1912), s.4.

⁴⁹⁸ *İkdâm*, 5651, 31 Teşrîn-i evvel 1328 (13 Kasım 1912), s.5.

karışıklığa meydan bırakılmaması için de, göçmenlerin ellerinde muhâceretlerini gösteren vesika olmadan yer değiştirmemeleri ilân edilmiştir⁴⁹⁹.

Bütün bunlardan başka hükûmet, muhacirlerden, müttefik devlet ordularınca hangi yörede ve ne miktarda zarara uğradıklarını gösteren bir dilekçeyle Dahiliye Nezâreti Muhâcirîn İdâresi'ne mürâcaat etmelerini ilân etmiştir⁵⁰⁰. Üstelik hükûmet sadece Osmanlı ülkesindeki göçmenlere değil, ecnebî devletlerinde bulunan göçmenlere de malî yardım yapmak için çalışmalarda bulunmuştur⁵⁰¹.

Göçmenlerden bazıları, gündelikle resmî daire ve işyerlerinde istihdam edilerek, devlete yük olmamalarına ve bu sayede onların refahlarının sağlanmasına da çalışmıştır⁵⁰².

c. 1- Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nce Yapılan Yardımlar

Balkanlardan gelen göçmenlerin sayılarının çok fazla olması, şehremâneti ile şehremânetinde teşekkül eden Muhâcirîn Komisyonu'nca ihtiyaçlarına cevap verilemediğinden, birçoklarının sefâlete düşmelerine yol açmıştır. Bunun üzerine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu gibi göçmenlerin ihtiyâcına sarfedilmek için iki defa beşer bin, müteâkiben 10 bin, daha sonra da fevkaladeden aldığı bir kararla da 50 bin lira tahsis etmiştir⁵⁰³.

Ayrıca cemiyetce evvelâ Yedikule dışındaki barakalarda ikamet eden 3800 göçmen ile 800 baş hayvanın yiyecekleri sağlanmış, mevsimin şiddetli geçmesi dolayısıyla ot ve samanın azlığı göz önüne

⁴⁹⁹ *Ikdâm*, 6017, 11 Teşrin-i sâni 1329 (24 Kasım 1913), s.4.

⁵⁰⁰ *Ikdâm* 5960, 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913), s.4.

⁵⁰¹ Adı geçen meblağın muhâcirîn tahsisâtından ödenmesi mümkün olmadığından, Maliye Nezâretince hayır cemiyetlerince karşılanması kararlaştırılmıştır. Bkz. BA, BEO, nu. 314848, 19 Şaban 1331/10 Temmuz 1329 (23 Temmuz 1913), Dahiliye Gelen-giden, 114, Sıra nu: 814.

⁵⁰² Aynı durum Balkan Savaşından önce ve sonraki göçmen hareketlerinde de söz konusu olmuştur. Bkz. A.Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul 1966, s.87.

⁵⁰³ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331(1913-1915) Salnâmesi*, İstanbul, s.215. Ayrıca bkz. *Ikdâm*,5768, 1 Mart 1329 (14 Mart 1913), s.4.

alınarak, her nüfusa ve her hayvana 3'er kuruş hesabıyla yevmiye verilmesi ve iki haftalık tahsisatlarının bir defada verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar Hilâl-i Ahmer memurlarınca, Müfettiş-i Umûmî Mehmed Ali Bey'in nezâreti altında, hemen uygulanmaya konulmuştur⁵⁰⁴. Öte yandan Sultan Ahmed, Davud Paşa, Cerrahpaşa, Murad Paşa camileri ve civar mescitlerle, bazı mekânlarda iskân edilen 5001 göçmenin nafakası da aynı şartlarla Eczacı Hakkı Bey'in nezâreti altında sağlanmışır⁵⁰⁵. Bundan sonra işin önemi ve dağıtımın selâmeti göz önüne alınıp, ayrı bir idâre teşkiline ihtiyaç görülmüş ve Merkez-i Umûmî azasından Dr.Celâleddin Muhtar Bey'in başkanlığında bir heyet kurularak, çoğunluğu göçmenlerden olmak üzere yeterince memur ve kâtip tayin edilmiştir⁵⁰⁶.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nce göçmenlere mâli yardım da yapılmaktaydı. Göçmenlerin aile fertleri ne kadar çok olursa olsun çocuklarıyla birlikte hepsi bir arada olacaklarından, her ferde yapılacak masrafın azalacağı göz önüne alınıp, dağıtımda yeni bir usûl getirilmiştir. Önceden her nüfus için günlük 3'er kuruştan ayda 90 kuruş verilirken, bu karardan sonra aile sayısının fazlalığına göre tevziat için aşağıdaki oran kabul edilmiştir⁵⁰⁷:

- 1 kişi için ayda 90 kuruş
- 2 kişiden mürekkebe bir aileye ayda 180 kuruş
- 3 kişiden mürekkebe bir aileye ayda 250 kuruş
- 4 kişiden mürekkebe bir aileye ayda 300 kuruş.

Bu esas üzerine ailedeki üçüncü kişiden sonra her kişi için aylık 50'şer kuruş zam yapılmak sûretiyle, 10 kişilik bir aileye 600 kuruş tahsisi ve bundan daha fazla sayıda olan ailelere ek tahsisât verilmemesi kararlaştırılmışır⁵⁰⁸.

⁵⁰⁴ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi*, aynı yer.

⁵⁰⁵ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi*, s.215-216.

⁵⁰⁶ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi*, s.216. Bu uygulama ile aynı zamanda göçmenlere iş imkânı sağlanmış oldu.

⁵⁰⁷ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi*, aynı yer.

⁵⁰⁸ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi*, aynı yer.

Kış mevsiminin geçmesi üzerine ise, hayat şartlarının kolaylaşması gözönüne alınarak, dağıtımda önceki usûl kaldırılmış ve yeni bir rakam tesbit edilmiştir. Buna göre⁵⁰⁹:

- 1 kişi için ayda 90 kuruş
- 2 kişi için ayda 150 kuruş
- 3 kişi için ayda 190 kuruş
- 4 kişi için ayda 220 kuruş

Bu sayılardan fazlası için her bir kişiye 30'ar kuruş ilâve edilmesi ve bu suretle 10 kişilik bir aileye aylık 400 kuruş tahsisi ve bundan fazla aile maaşı verilmemesi kararlaştırılmıştır⁵¹⁰. Bu sûretle 23 Aralık 1912 tarihi itibariyle Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nce iâşeleri temin edilen göçmen sayısı 15.000 kişiye ulaşmıştır⁵¹¹.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yardım programı genellikle İstanbul'da hiç akraba ve tanıdıkları bulunmayan, cami-mescid gibi yerlere sığınmış göçmenleri kapsamaktaydı⁵¹². Bu sûretle göçmenler toplu buldukları yerlerde Hilâl-i Ahmerce himâyeye edilmek üzere kaydedilmişlerdi⁵¹³. Hattâ nüfus defteri tutularak, doğum ve ölüm olayları kaydedilmiş, bu şekilde yardımın düzenli yürütülmesine özen gösterilmiştir⁵¹⁴.

Göçmenlerin iâşeleri için para yardımı yapılmasının yanısıra cemiyetçe giyecek ve yiyecek konusunda da yardımda bulunulmuştur. Halk tarafından cemiyete verilen hırka, entari, don, gömlek, çorap, havlu, çarşaf, yatak, yorgan gibi eşyalar fakir göçmenlere dağıtılmıştır. Hilâl-i Ahmer'in kadınlar kısmı da 10.411 göçmene

⁵⁰⁹ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi, s.217.

⁵¹⁰ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi, s.218.

⁵¹¹ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi, s.218. Hilâl-i Ahmerce İstanbul'da nafakaları sağlanan göçmenlerin miktarı, *İkdâm* gazetesince, 11.245 kişi olarak gösterilmektedir. Bkz. *İkdâm*, 5768, aynı yer.

⁵¹² Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi, aynı yer.

⁵¹³ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi, aynı yer. Ayrıca bkz. *İkdâm*, 5768, aynı yer.

⁵¹⁴ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi, aynı yer. Ayrıca Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nce kayıtları yapılan göçmenlerin listesi için bkz. tezimizin "Geçici Yerleşme Yerleri" isimli kısım.

hırka, boyun atkısı, fanila, entari, don, gömlek, çorap, kundura dağıttığı gibi, göçmenler arasında doğum yapmış kadınlara lohusa takımları vermiştir⁵¹⁵.

Edirnekapı dışında arabalarda kalmakta olan göçmenlere bir defada 1800 küsür parça giyecek eşyası verildiği gibi, Zincirlikuyu, Atik Ali Paşa, Fetvâ Emîni ve Edirnekapı civarında sâkin olanlara da 1600 parça, Küçüksu'da yerleştirilen göçmenlere ise 1274 parça giyecek eşyası verilmiştir. Kadırğa camiinde, Sultanahmed'de diğer mescit ve camilerde iskân edilen göçmenlere de çeşitli şekilde gerek anbardan, gerekse hanımlar şubesi tarafından binlerce parça çamaşır, ayakkabı, yatak, yorgan, çarşaf gibi eşyalar dağıtılmıştır⁵¹⁶. Cerrahpaşa, Davud Paşa, Canbaziye, Şeyhü'l-haram, Çavuşzâde, Sultan Bekir Paşa ile Hobyar camilerinde meskûn 1100 göçmenin iâşesi de Hilâl-i Ahmer'ce karşılandığı gibi⁵¹⁷, Nuri Osmaniye ve Ayasofya camilerindeki göçmenlere de birkaç gün boyunca ekme, çay gibi gıda malzemesi verilmiştir⁵¹⁸. Bu tür yardımların yanında Hilâl-i Ahmer, göçmenlerin sağlık problemleriyle de ilgilenmiş ve hastahânelerden başka, seyyar sağlık ekipleri de tayin etmiştir⁵¹⁹.

Cemiyet, sadece İstanbul'da bulunan göçmenlere değil, Gelibolu, Selânik ve Dedeağaç'ta toplanan ve Anadolu cihetine geçen göçmenlere de yardım elini uzatmıştır.

Bunlardan Selânik'te bulunan göçmenlere yardım maksadıyla, Selânik Hilâl-i Ahmer Hastahânesi baştabibi Rıfat Efendi bir komisyon teşkiline memur edilmiştir. Cenevre'de Salîb-i Ahmer Genel Merkezi'nin tavsiyesi üzerine, Selânik'te ikamet eden İsviçre'li tüccarlardan Mösyö Yenifok(.....فوق...)'un yardımlarıyla komisyon kurulmuştur. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Selânik'teki göçmenlere yardım maksadıyla, adı geçen komisyon'a çeşitli tarihlerde mâlî yardımda

⁵¹⁵ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi*, s.225.

⁵¹⁶ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi*, s.225-226.

⁵¹⁷ *İkdâm*, 5714, 7 Safer 1331/2 Kânûn-ı sâni 1328 (15 Ocak 1913), s.4.

⁵¹⁸ *İkdâm*, 5657, 6 Teşrin-i sâni 1328 (19 Kasım 1912), s.2. Ayrıca bkz. *Hikmet*, 109, 19 Kasım 1912, s.4.

⁵¹⁹ Göçmenlerin sağlık durumu, ileride ayrı bir başlık altında, incelenecektir. Bk. "Göçmenlerin Sağlık Durumu ve Salgın Hastalıklar' kısmı.

bulunmuştur⁵²⁰. Dedeâğaç'ta da, göçmenlerden bir kısmının yardıma muhtaç olduğu ihbârı üzerine, 390 Osmanlı lirası ile 100 takım giyecek eşyası gönderilmiştir⁵²¹. Yanya'daki yaralı ve göçmenler için yine cemiyetce, dost bir devlet konsolosu vasıtasıyla toplam 1000 lira gönderilmiştir⁵²².

Gelibolu'ya gelen göçmenlerin ihtiyaçlarının tesbiti ve yapılabilecek yardımın derecesini araştırmak üzere, Merkez-i Umûmî azasından Adnan Efendi Gelibolu'ya gönderilmiştir⁵²³. Yapılan tahkikat sonucu Çanakkale ve Biga'da perişan bir halde pekçok göçmenin bulunduğu anlaşıldığından, Çanakkale'de teşkil edilen Hilâl-i Ahmer merkezine 750 Osmanlı lirası daha gönderilmiştir. Ayrıca Çanakkale'deki Hilâl-i Ahmer hastahânesinde fakir göçmenlere bir müddet ekmek ve yemek verilmiştir⁵²⁴.

Anadolu'nun çeşitli vilâyetlerine sevk edilmiş olan göçmenlerin büyük çoğunluğunun da büyük ölçüde yardıma muhtaç olduğunun bildirilmesi üzerine, gereken yardımın yapılması için derhal Hüdâvendigâr (Bursa), Aydın, Ankara ve Konya Hilâl-i Ahmer merkezlerine talimat gönderilmiştir. Gösterilen ihtiyaç üzerine ise, Bursa'ya 600, Konya'ya 200 ve İzmir'e 3000 lira nakdî yardım yapılmıştır⁵²⁵.

.2- Diğer Kuruluş, Devlet ve Şahıslarca Yapılan Yardımlar

Yukarıda ayrıntıları verilen yardımlardan başka, çeşitli yabancı devlet, kuruluş ve şahıslarca da göçmenlere yardımda bulunulmuştur.

⁵²⁰ Bu meyanda toplam 5500 Osmanlı lirası gönderilmiştir. Bkz. *Salnâme*, s.228.

⁵²¹ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi*, s.229.

⁵²² *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi*, aynı yer.

⁵²³ Adnan Bey ile beraber 200 çuval peksimet, 20 çuval patates gibi pekçok erzakın yanında 1000 adet battaniye, 3000 çift çorap ve 200 Osmanlı lirası da yardım maksadıyla Gelibolu'ya gönderilmiştir. Bkz. *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi*, s.229. Ayrıca bkz. *İkdâm*, 5687, 9 Muharrem 1331/6 Kânûn-ı evvel 1328 (19 Aralık 1912), s.4.

⁵²⁴ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi*, s.228.

⁵²⁵ *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi*, s.229. Ayrıca bkz. *İkdâm*, 5710, 3 Safer 1331/29 Kânûn-ı evvel 1328 (11 Ocak 1913), s.6.

Bunlardan yabancı devletlerce yapılan yardımlar genellikle sefâretler aracılığıyla veya bizzat sefâretce yapılmıştır. Meselâ Rusya elçisinin eşi göçmenler için kullanılmak üzere, 15 Osmanlı lirasını Hilâl-i Ahmer Merkezi'ne vermiştir⁵²⁶. Amerika ve İngiltere Devletleri İstanbul sefâretleri Edirnekapı dışında iskân edilen göçmenlere dağıtılmak üzere 2 araba eşyayı şehremânetine teslim etmişlerdir⁵²⁷. Mısır Hidivi'nin annesi de Yenibağçe ile Topkapı civarındaki göçmenler için 300 İngiliz lirası, Preus Hilmi Kâmil Paşa'nın eşi Prenses Melek Hanım ise 5 büyük sandık içinde 700 takım eşya bağışlamıştır⁵²⁸. İngiliz konsolosunun teşebbüsüyle İzmir'deki göçmenler için 1000 İngiliz lirasıyla, 2000 yorgan toplanmıştır⁵²⁹. Öte yandan yine devlet, kuruluş ve konsoloslarca, Selânik, Üsküp gibi, Osmanlı Devleti toprakları dışında kalan yerlerdeki göçmenlere de çeşitli yardımlar yapılmıştır⁵³⁰.

Üsküdar Paşakapısı'nda kurulan İngiliz Hilâl-i Ahmer Hastahânesi direktörü Miralay Sörtis(سورتيس) Bey, göçmenler için

⁵²⁶ *Ikdâm*, 5660, 12 Zi'l-hicce 1330/9 Teşrin-i sâni 1328 (22 Kasım 1912).

⁵²⁷ *Ikdâm*, 5674, 23 Teşrin-i sâni 1328 (6 Aralık 1912), s.4.

⁵²⁸ *Alemdar*, 116-226, 25 Teşrin-i sâni 1328 (8 Kânûn-ı evvel 1912), s.4.

⁵²⁹ Bu teşebbüslerinden dolayı İngiliz sefirine ve eşine hükümetçe teşekkür edilmiştir. Bkz. BA, *BEO*, 309663, 16.Kânûn-ı evvel 1328 (29 Aralık 1912). Ayrıca bkz. *Alemdar*, 149-259, 28 Kânûn-ı evvel 1328 (10 Ocak 1913), s.2.

⁵³⁰ Bunlardan Üsküb'deki göçmenlere nakdî yardımdan başka, İstanbul'a sevkleri sırasındaki teşebbüslerinden dolayı Fransız Üsküp konsolosu ve eşi birer nişanla taltif edilmişlerdir(Bkz. BA, *BEO*, nu. 313027, 13 Cemâziye'l-âhir 1331/6 Mayıs 1329 (19 Mayıs 1913), Hariciye Gelen-giden, 190, Sıra nu: 286). Selânik'teki göçmenlere yardım için, konsolosların eşlerinden ve bazı ecnebi ailelerinden mürekkeb bir komisyon teşekkül etmiştir. Adı geçen komisyona Yunan hükûmeti, kral ve kraliçesi toplam 70 bin Frank iâne vermişlerdir(Bkz. *Ikdâm*, 5693, 25 Kânûn-ı evvel 1328/7 Ocak 1913, s.1-2). Yine Selânik'teki göçmenler için Fransa hükûmeti 10 bin Frank(Bkz. BA, *BEO*, Maliye Gelen-giden, 467, Sıra nu: 1054/98, 4 Teşrin-i sâni 1328/17 Kasım 1912(hıfz). Ayrıca bkz. *Ikdâm* 5711, 30 Kânûn-ı evvel 1328/12 Ocak 1913, s.3), Filemenk Salib-i Ahmer Heyeti ise 20 bin Florin göndermiştir(Bkz. *Hikmet*, 157, 24 Kânûn-ı evvel 1328/6 Ocak 1913, s.3). Selânik'teki göçmenlere Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyetince İskenderiye'den pirinç,yağ, un gibi erzakın gönderildiğine dair bkz. *Ikdâm*, 5771, 8 Rebî'ül-âhir 1331 (17 Mart 1913), s.4. Ayrıca Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa Viyana'ya giderken Köstence'ye uğrayıp, oradaki Rumeli göçmenlerine yardım maksadıyla, Osmanlı şebbenderine bir miktar para verdiği gibi, daha sonra Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyetince adı geçen göçmenlere 2000 lira gönderilmiştir. Bkz. *Ikdâm*, 5985, 7 Teşrin-i evvel 1329 (20 Teşrin-i evvel 1913), s.2 (Haber el-İhrâh gazetesinden iktibas edilmiştir).

ayrı ayrı olmak üzere iki defa 10 İngiliz lirasını 17. Belediye dairesine vermiştir⁵³¹. Büyükdere'de oturan Banker Mösyö Öyenidis(أويونيديس) tarafından da, yine göçmenlerin ihtiyaçları için 50 Osmanlı lirası İâne-i Muhâcirîn Komisyonu'na bağışlanmıştır⁵³². Ayrıca İstanbul'daki yaralı ve göçmenler için Niyork (Newyork) Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de yardımda bulunmuştur⁵³³. Mısır Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ise, göçmenlerin Anadolu'ya taşınmasında yaptığı yardımdan başka, muhtaç göçmenlere çeşitli yardımlarda da bulunmuştur. Bu cümleden olarak, Mısır Hilâl-i Ahmer Heyeti göçmenler için 2 bin battaniye ve arabada kalan göçmenlerin arabalarını yağmurdan korumaları için lüzumu kadar muşamba vermiştir⁵³⁴. Bunun yanında yine İstanbul'da yardıma muhtaç göçmenlerden 22 mahallede toplam 1285 kişiye elbise dağıtmıştır. Bu arada, yardım sırasında herhangi bir haksızlığa yol açmamak için göçmenlerin mahalle imam ve muhtarları tarafından alacakları vesikayı, Muhâcirîn Komisyonu veyahut Osmanlı Hilâl-i Ahmer Dairesi'ne tasdik ettirmeleri istenmiştir⁵³⁵.

Bunlardan başka göçmenlere yardım hususunda şahsî teşebbüsler oldukça fazladır. Meselâ Edirne civarından İstanbul'a gelen göçmenlerden muhtaç olanlarına dağıtılmak üzere, tüccarlardan Mâcid Mehmed Karakaş Efendi toplam 272 adet giyecek eşyasını şehremanetinde teşkil edilen Balkan göçmenleri iskân ve iâşe komisyonuna bağışlamıştır⁵³⁶. 4. belediye dairesi tahrirât kâtibi Kâzım Bey'in eşinin teşvikiyle topladığı 277 parça giyecek eşyası da Hekimoğlu Ali Paşa ve Hobbyar civârındaki göçmenlerden muhtaç olanlara dağıtılmıştır⁵³⁷. Aksaray civârı ahalisi ise, Kırklareli civârından gelip, camilere yerleştirilen göçmenlere münâvebeli

⁵³¹ *Ikdâm*, 5672, 21 Teşrin-i sâni 1328 (3 Aralık 1912), s.4.

⁵³² Bu para kış mevsimi dolayısıyla, yorgan ve hasır alımında kullanılmıştır. Bkz. *Ikdâm*, 5642, 22 Teşrin-i evvel 1328 (4 Kasım 1912), s.4.

⁵³³ BA, BEO, 308639, 12 Zi'l-hicce 1330/9 Teşrin-i sâni 1328 (22 Kasım 1912).

⁵³⁴ *Teşrih(Alemdar'ın yerine)*, 114-224, 26 Zi'l-hicce 1330 (6 Aralık 1912).

⁵³⁵ *Ikdâm*, 5780, 13 Mart 1329 (26 Mart 1913), s.5.

⁵³⁶ *Teşrih(Alemdar'ın yerine)*, 81-146, 20 Teşrin-i evvel 1328 (2 Kasım 1912), s.4.

⁵³⁷ *Ikdâm*, 5639, 19 Teşrin-i evvel 1328 (1 Kasım 1912), s.4.

olarak yemek göndermişlerdir⁵³⁸. Yine Aksaray'dan Abdurrahman Efendi isimli bir şahıs Muhâcirîn Komisyonu'na 10 mecîdî bağışlamıştır⁵³⁹. Ayastefanos'tan ise Dr.Mösyö Şarl Golis(.....غوليس.....) göçmenler için 300 kıyye ekmek ve 400 kıyye patates vermiştir. Mısır'dan Hüseyin Bey isimli şahıs da 100 Mısır lirasını göçmen îânesi olarak şehremânetine yollamıştır⁵⁴⁰. Boyners Aires'te bulunan Osmanlı Şûbesi tarafından da mecruh ve göçmenlere dağıtılmak üzere 100.000 kuruş toplanmıştır⁵⁴¹. Bütün bunlardan başka çoğunluğu Hindistan'dan olmak üzere, Mısır ve İngiltere'den toplam 4212 İngiliz lirası göçmen îânesi olarak gönderilmiştir⁵⁴².

Ayrıca bazı kişilerin, evlerinin yarısını açıkta kalan göçmenlere tahsis ettikleri görülmektedir⁵⁴³. Ayrıca okula giden göçmen çocukları için halk tarafından kitaptan başka, giyecek eşyası, fes, baş örtüsü, havlu, yastık örtüsü mendil gibi eşyalar da satın alınmıştır⁵⁴⁴.

İstanbul dışındaki vilâyetlerde de göçmenlere aynı şekilde yardım yapılmıştır. Meselâ, Konya'da göçmenler için Dahiliye Nezâreti'nce gönderilen miktar yanında, kurban derileri de göçmenlere tahsis edilmiştir⁵⁴⁵. Bundan başka 500 yatak, 600 yorgan, 500 yastık, 1000 çift yemeni, 1500 çift çorap, 100 top don ve

⁵³⁸ *Ikdâm*, 5643, 23 Teşrîn-i evvel 1328 (5 Kasım 1912), s.5.

⁵³⁹ *Takvîm-i Vekâyi*, 1360, 23 Safer 1331/19 Kânûn-ı sâni 1328 (1 Şubat 1913), s.1.

⁵⁴⁰ BA, *BEO*, nu. 309695, 19 Kânûn-ı evvel 1328. Ayrıca bkz. *Ikdâm*, 5706, 25 Kânûn-ı evvel 1328 (7 Ocak 1913), s.4.

⁵⁴¹ *Kızılay Arşivi*, Dosya nu: 166, 19 Kasım 1912.

⁵⁴² Bunlardan Hindistan'dan Emir Ali Hazretleri 1800 İngiliz lirası ile en fazla yardımı yapmıştır. Bkz. BA, *BEO*, nu. 309414, 8 Kânûn-ı evvel 1328 (21 Aralık 1912). Toplam 1620 liralık kısım için bkz. BA, *BEO*, nu. 312901, 2 Mayıs 1913, Hariciye Müteferrika Gelen-giden, 714. Diğer yardımlar için bkz. BA, *BEO*, nu. 312965, 21 Nisan 1913 ; BA, *BEO*, nu. 315740, 6 Ağustos 1913 ; BA, *BEO*, nu. 318830, 9 Kânûn-ı sâni 1329 (22 Ocak 1913) ; BA, *BEO*, nu. 309705, 23 Muharrem 1331/20 Kânûn-ı evvel 1328 (2 Ocak 1913) ; BA, *BEO*, 309369, 5 Kânûn-ı evvel 1328 (18 Aralık 1913), BA, *İrâde*, *Mabeyn-i Hümayûn*, 1331/3, 5 Receb 1331/28 Mayıs 1329 (10 Haziran 1913).

⁵⁴³ *Ikdâm* gazetesinde yayınlanan "Hamîyetli İstanbul'lu" isimli makalede, Kazasker Yunus Vehbi Efendi ailesi nâmına göçmenlerin sefâletine parmak basıp, evlerinin yarısını bunlara tahsis ettiğini bildirmiştir. Bkz. *Ikdâm*, 5646, 27 Zi'l-ka'de 1330/26 Teşrîn-i evvel 1328 (9 Aralık 1912), s.4.

⁵⁴⁴ *Ikdâm*, 5970, 22 Eylül 1329 (5 Teşrîn-i evvel 1913), s.4.

⁵⁴⁵ *Babalık*, 167, 26 Teşrîn-i sâni 1328 (9 Aralık 1912), s.2.

gömleklik kaput bezi, 200 kıyye kavurma, 3 vagon odun ile 27 bin kıyye kömür yardım olarak toplanmıştır⁵⁴⁶. Konya civârına yerleştirilen göçmenlere ayrıca iş imkânı sağlanmıştır⁵⁴⁷.

C- GEÇİCİ YERLEŞİM SIRASINDA GÖÇMENLERİN KARŞILAŞTIKLARI PROBLEMLER VE ALINAN TEDBİRLER

1- Göçmen Çocukları ve Eğitim Meselesi

Bu kadar büyük sayılara ulaşan göç sonunda tabii olarak birçok problemler ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlilerinden biri çocukların eğitim meselesidir. Konu hakkında Maârif Nezâreti'nin gayretleri yanında, bazı şahsî gayretler de söz konusudur.

İlk olarak Eyüp'te Füyûzât mektebi idârecisi, muhâceret sebebiyle İstanbul'a gelen fakir 10 çocuğu mektebe ücretsiz olarak kabul etmiştir⁵⁴⁸. Ayrıca Sultanhan'ında Çifte Kurşunlu Medresesi'nden Tâhir adlı şahıs da göçmenlerden bazı sıbyanın münâsip mekteplere kabul edilmeleri hakkında bir arz-ı hâl sunmuştur⁵⁴⁹. Yine Selânik Ziraat mektebi talebesinden 11 kişi Halkalı Ziraat mektebine kaydedilmişlerdir⁵⁵⁰.

Maârif Nezâreti'nin 9 Mart 1913 tarihli tezkeresi Meclis-i Vükelâ'da görüşülerek , *"Adı geçen tezkerede yazıldığı üzere, rüşdiye ve 5 senelik gündüz idâdî mekteplerinden şahâdetnâme alarak, usûlüne uygun 7 senelik idâdî veya sultanî mekteplerine girmeğe hak kazanmış oldukları halde, muhâceret ederek İstanbul'a gelmiş olan fakir talebe ile, özel mekteplerde okuyan bu gibi talebelerin açılacak idâdî ve sultanî mekteplerine geçici ve meccânî olarak kayd ve kabulleri uygun görülmüştür"* kararı alınmıştır⁵⁵¹.

⁵⁴⁶ *Babalık*, 176, 11 Kânûn-ı sâni 1328 (24 Ocak 1913), s.3.

⁵⁴⁷ *Babalık*, 190, 18 Nisan 1329 (1 Mayıs 1913), s.4.

⁵⁴⁸ *Hikmet*, 123, 20 Teşrîn-i sâni 1328 (3 Aralık 1912), s.4.

⁵⁴⁹ BA, *BEO*, Gelen-giden Arz-ı hâl, 869, Sıra nu: 3813, 15 Kânûn-ı evvel 1328 (28 Aralık 1912).

⁵⁵⁰ *Tanin*, 1499, 20 Kânûn-ı sâni 1328 (2 Şubat 1913), s.4.

⁵⁵¹ BA, *MVM*, 175, 17 Rebî'ü'l-âhir 1331/13 Mart 1329 (26 Mart 1913), Zabıt rakamı 47.

Devlet ayrıca Rumeli'den gelen fakir talebelere maddî yardımda da bulunmuştur. Bu cümleden olarak, Rumeli'de istilâya uğrayan yerlerden İstanbul mekteplerine devam eden fakir talebelere dağıtılmak üzere 6000 kuruşun masârif-ı gayr-ı melhûz tertibinden ödenmesi Meclis-i Vükelâ'da kararlaştırılmıştır⁵⁵². Bunun yanı sıra idâdiye için de 800 lira verilmiştir⁵⁵³. Ayrıca Tophâne'de Malta kışlasına gelmiş olan Rumeli çocuklarından 60 kadarına, tam mânâsıyla yardıma muhtaç oldukları anlaşıldığından, bunlara elbise dağıtıldığı gibi, elifbâ ve diğer kitaplar verilerek eğitimlerine itina gösterilmiştir⁵⁵⁴. Mekteplere kabul edilen bu tip şehit veya göçmen çocukları zamanın yayın organlarıyla ilânla da duyurulmuşlardır. Bunlardan birisinde 77 çocuğun kız lisesine parasız yatılı olarak kabul edileceğinden bahisle, adı geçen mektebe mürâcaat edilmesi istenmekte idi⁵⁵⁵. Ayrıca İstanbul'da bulunan kimsesiz göçmen kızları darüşşafaka himayesine alınmış, bundan başka bu gibi çocuklar için bir kız darüşşafakası açılmasına karar verilmiştir⁵⁵⁶.

Harp sırasında Rumeli'den gelen talebelerden bazıları da, geçici olarak gece mekteplerine yerleştirilmişlerdir⁵⁵⁷. Ayrıca Çatalca'nın bazı köylerinden göçeden Rum ve Bulgarların terk ettiği evlere göçmen yerleştirildiği ve adı geçen evlerin birçoğunun altında bulunan dükkânlar kiraya verilerek, kira gelirlerinin göçmen çocuklarının eğitimi ve açılacak olan mektep masraflarına karşılık kullanılması Maliye Nezâreti'nden teklif edilmiştir⁵⁵⁸. Fakat adı geçen yerlerden göçmenlere tahsis edilenler dışında kalan

⁵⁵² BA, *BEO*, 313968, 21 Recep 1331/13 Haziran 1329 (26 Haziran 1913), Maliye Gelen-giden, Defter nu: 510. Bir Yunan vapurunca Bozcaada'ya çıkarılmış olan talebe ve efrat için de 4000 kuruş tahsis edilmiştir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 307199, 30 Şevval 1330/29 Eylül 1328 (12 Ekim 1912), Dahiliye Gelen-giden, Defter nu: 113.

⁵⁵³ BA, *BEO*, nu. 315749, 4 Şevval 1331/24 Ağustos 1329 (6 Eylül 1913), Dahiliye Gelen-giden, Defter nu: 81.

⁵⁵⁴ *İkdâm*, 5970, 22 Eylül 1329 (5 Teşrin-i evvel 1913), s.4.

⁵⁵⁵ *İkdâm*, 6036, 30 Teşrin-i sâni 1329 (13 Kânûn-ı evvel 1913), s.5.

⁵⁵⁶ *Halka Doğru*, Sayı 52, 3 Nisan 1330 (16 Nisan 1914), s.415.

⁵⁵⁷ BA, *MVM*, 196, 25 R.E 1333/28 Kânûn-ı sâni 1330 (10 Şubat 1915).

⁵⁵⁸ BA, *MVM*, 197, 20 Cemâziye'l-âhir 1333/22 Nisan 1331 (5 Mayıs 1915).

emlâkın gelirlerinin, şimdilik kaydıyla hazineye verilmesi Meclis-i Vükelâ'ca uygun bulunmuştur⁵⁵⁹.

İstanbul dışında diğer şehir ve kasabalarda da konuya gereken önem verilmiştir. Nitekim Maârif Nezâreti'nce Rumeli'den göç eden talebelerin tahsilden mahrum kalmaması için Konya'da 5, Aydın'da 7 senelik 2 ibtidâî mektebi açılması kararlaştırılmıştır⁵⁶⁰. Böylece Rumeli'den Anadolu'ya gelen göçmen çocuklarının eğitim ve öğretimlerine devamları sağlanmaya çalışılmıştır. Bu arada Konya'ya gelen ibtidâîye mektepleri talebelerinin sayıları çok fazla olduğundan, ikinci mekteb-i idâîye kabul edilmişlerdir⁵⁶¹.

Niğde'ye sevk edilen göçmen çocuklarının da eğitimden uzak kalmamaları için erkek çocukların mekâtib-i ibtidâîyeye, kızların ise halı dokumasını öğrenmek üzere, Niğde'deki halı şirketine devam ettireleceği haber alınmıştır⁵⁶².

Bunların yanında, göç nedeniyle gelen talebelerin sayısının çok fazla olması, öğretim açığının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Nitekim bu açığın giderilmesi için göçmen öğretmenlerden faydalanılması düşünülmüş, bu sebeple Rumeli'den hicret etmiş olan rüşdiye ve ibtidâîye muallim-i evvel ve sânileri, Anadolu vilâyetlerinde bulunan ibtidâîye ve rüşdiye mekteplerine tayin edilmeye başlanılmıştır⁵⁶³. Ayrıca savaş sebebiyle Rumeli'den İstanbul'a gelen

⁵⁵⁹ BA, BEO, nu. 326730, 14 Receb 1333/16 Mayıs 1331 (29 Mayıs 1915), Maliye Gelen-giden, Defter nu: 512. Ayrıca bkz. BA, MVM, aynı yer.

⁵⁶⁰ *Ikdâm*, 5749, 8 Şubat 1328 (21 Şubat 1913), s.4.

⁵⁶¹ *Babalık*, 189, 23 Cemâziye'l-evvel 1331/16 Nisan 1329 (29 Nisan 1913).

⁵⁶² *Babalık*, 190, 18 Nisan 1329 (1 Mayıs 1913), s.4.

⁵⁶³ Maârif Nezâreti, 21 Safer 1331 tarihli tezkeresinde; "*Rumeli'nin istilâya uğrayan mahallerinden gerek İstanbul'a, gerekse diğer vilâyetlere göç eden idâî ve ibtidâî muallimleriyle, talebenin kesreti sebebiyle, muallime ihtiyaç olduğu*" yolunda muallim açığının belirtilmesine rağmen, Meclis-i Vükelâ'da, "*tahsisâtın kifâyetsizliği nedeniyle bunların bir kısmının tayini*" şeklinde karar alınmıştır. Bkz. BA, MVM, 173, 21 Safer 1331/17 Kânûn-ı sâni 1328 (30 Ocak 1913), Zabıt rakamı 878. Ayrıca bkz. BA, MVM, 175, 10 Rebî'ü'l-âhir 1331/6 Mart 1329 (19 Mart 1913), Zabıt rakamı 17. Bunlardan başka bkz. *Ikdâm*, 5740, 1 Şubat 1328 (14 Şubat 1913), s.4.

idâdiye ve sultâniye mubassır ve hademelerin, uygun bir göreve atanması amacıyla, Maârif Nezâreti'ne mürâcaatları istenmiştir⁵⁶⁴.

Yukarıda görüldüğü üzere devlet, içinde bulunduğu durum ve maddî imkânsızlıklara rağmen, eğitim meselesini birinci derecede ele alarak göçmen çocuklarını eğitim kurumlarına yerleştirmiş ve tahsillerini sağlamıştır.

2- Yerli Halk ve Göçmenler

Bu derecede büyük göçmen kitlesinin kısa bir zaman zarfında memlekete gelmesi, yerli halk açısından da bir takım problemler doğurmuştur. Bu problemlerin giderilmesi için komisyonlar kurulmuş, memurlar atanmış olmasına rağmen, problemler uzun süre devam etmiştir. Daha önce, 93 harbi sırası ve sonrasında olduğu gibi⁵⁶⁵, bunun en önemli sebebi ise örgütlerin ve tedbirlerin göçmen sayısına karşılık yetersiz kalmasıdır. Problemlerin tam olarak çözülememesinin diğer bir sebebi de, savaşın ani gelişmesi ve kısa zaman içinde büyük toprakların kaybedilmesidir. Dolayısıyla düşman tarafında kalmış bölgelerdeki halk büyük kitleler halinde sınır gerisine çekilmiş ve zaten savaş sebebiyle sıkıntıda bulunan devletin gerekli tedbirleri almasına zaman kalmadan sayıları yüzbinleri bulmuştur.

Yukarıdaki kısımlarda belirtildiği üzere İstanbul'da belediyece iskân edilen göçmenlere yevmiye verilmesi ve bu durumun pahalıya gelmesi üzerine, yevmiye yerine göçmenlere ekme tahsis edilmeye başlanmıştır. Bu karardan önce ve göçmenleri korumak gayesiyle, şehremanetince ilgililere hususî emir niteliğinde bir duyuru yayınlanmıştır. Bu duyuruda, "*Fırsattan istifâde ederek, fırın sahiplerinden veya satıcılardan sahtekârlığa cür'et edeceklerin yakalanarak, şiddetle cezalandırılacakları ve divân-ı harbe sevk edilecekleri*" belirtilmektedir⁵⁶⁶. Bu karara rağmen yolsuzluklar yine

⁵⁶⁴ *Takvim-i Vekâyi*, 1376, 10 Rebî'ü'l-evvel 1331/4 Şubat 1328 (17 Şubat 1913), s.2.

⁵⁶⁵ F.Kocacık, *a.g.m.*, s.176.

⁵⁶⁶ *İştirâk*, 1-6, 14 Teşrin-i evvel 1328 (27 Ekim 1912), s.4.

de önlenememiştir. Üstelik suistimallere esnâftan başka, diğer şahıslar da teşebbüs etmiştir. Konu hakkında Dahiliye Nezâreti'nin tebliğinde, "*Komisyonca iâşe edilmekte olan göçmenlerden, iâşeye müstehak olmayanlara da ekmek verildiği ve göçmenlere verilen ekmek pusulalarında bazı suistimler vukuâ geldiği, bunun için gereken tahkikatın yapılarak, bu gibi yolsuzluklara meydan verilmemesi*" istenmektedir. Ayrıca yine aynı tebligatta, "*esâsen göçmen olmadığı halde yine ekmek alanlar anlaşıldığından, bu konuda da katiyyen müsamaha edilmemesi*" konusunda uyarıda bulunmaktadır⁵⁶⁷. Nitekim göçmenlere tahsis edilen ekmek vesikasıyla İstanbul halkından pekçoğunun göçmen sıfatıyla istifâde ettiği anlaşıldığından, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin ikinci şubesinde kontrol edilmesi ve gereken işlemin yapılması şehremânetinden bildirilmiştir⁵⁶⁸. Ayrıca bu gibi yolsuzluklara tesâdüf eden bazı vatandaşlar da durumu gazetelerin "Açık Sözler" kısmında ilgililere duyurmaya çalışmışlardır. Bunlardan Beyoğlu sakinlerinden Armanak Badovelyan(.....بادولیان..) adında birinin şahit olduğu olay, "*Bin türlü ezâ ve cefâlardan sonra İstanbul'a gelebilmiş olan zavallı Rumeli göçmenleri ellerindeki pusulalarla fırınlara giderek, ekmek alıyorlar. Bunlardan tesâdüf ettiğim Balıkpazarı caddesindeki bir fırında bu biçârelere ve özellikle kadınlara karşı bin türlü eziyet ediyorlar. Nerede kömür gibi yanmış, bir taraftı kopmuş, bayat ekmek varsa hep onları vermeğe çalışıyorlar...*" şeklinde ilgililere anlatılmaktadır⁵⁶⁹. Bu gibi şikâyetler üzerine, şehremânetindeki Muhâcirin Komisyonu tahkikata başlamıştır⁵⁷⁰. Nitekim ekmeklerin düzenli dağıtılması için teftişlerde bulunmak üzere seyyar memurlar atanmıştır⁵⁷¹.

⁵⁶⁷ Tanin, 1515, 5 Şubat 1328 (18 Şubat 1913), s.5.

⁵⁶⁸ Alemdar, 328, 24 Mart 1329 (6 Nisan 1913), s.2.

⁵⁶⁹ Alemdar, 180-290, 6 Şubat 1328 (19 Şubat 1913), s.3.

⁵⁷⁰ Muhâcirin Komisyonu ayrıca yayınladığı bir ilânla, "*çeşitli mahallerde meskûn 20.000 civarındaki göçmenlere mahalle imam ve İhtiyar Heyeti ilmühaberiyile ekmek tevzi edildiği, fakat yine de bu gibi hususlarda lâyıkiyle davranılmadığı da mümkün olduğundan, bütün mahallerde ekmek tevziinde suistimallere şahit olanlarca komisyona bilgi verilmesi*" istenmektedir. Bkz. Takvim-i Vekâyi, 1378, 7 Şubat 1328 (20 Şubat 1913), s.1. Ayrıca bkz. Alemdar, 181-291, 20 Şubat 1913, s.3.

⁵⁷¹ Alemdar, 319, 15 Mart 1329 (28 Mart 1913), s.3.

Öte yandan, göçmenlerin saflığı ve çaresizliğinden faydalananlar da olmuştur. Nitekim binbir güçlükle Balkanlardaki mezâlimden kaçıp, Osmanlı Devleti'nin şefkatine sığınan göçmenlerden bazıları, İstanbul'da birtakım kalagözler tarafından Sirkeci'deki pis hanlara götürülüp acımasızca soyulmuşlardır⁵⁷². Bunun yanı sıra bazı şahıslar küçük göçmen kız ve çocuklarını, ailelerinin izni ve bilgisi dışında, hizmetçi veya besleme olarak evlerine almaktaydılar⁵⁷³.

Yine değişik sahtekârlıklara misâl olarak, tâcir Ohannis ile hizmetçisi, Kumkapı'da bir göçmenin parasını bozmak bahanesiyle ellerindeki kalb akçeyi piyasaya sürerken zabıtarlarca yakalanmışlardır⁵⁷⁴. Fâtih semtinde Küçük Pazar mevkiinde bir eve yerleştirilen Kırklareli göçmenlerinden İbrahimioğlu Mehmed'in, Muhâcirîn Komisyonu'na sunmak üzere mahalle imamından istediği ilmühabere karşılık para talebi üzerine adı geçen imama ihtarda bulunulmuştur⁵⁷⁵. Ayrıca göçmen yerleştirilen camilerde bir takım asker kaçakları ve serseri yakalanmıştır⁵⁷⁶.

Göçmenlerin İstanbul'a dolmasıyla bazı vurguncu ve fırsatçılar da ortaya çıkmıştır. Göçmenler daha Yedikule surlarına yaklaşır yaklaşmaz, bazı kasapların göçmenlere, "*İstanbul'da ot ve arpa bulamazsınız. Hayvanlarımızı satın. Zirâ açlıktan ölecekler*" diyerek, göçmenlerin yegâne sermâyelerini çok ucuza satın aldıkları tesbit edilmiştir⁵⁷⁷. Konu hakkında gazete haberleri ve bazı kimselerin yazdıkları yazılar neticesinde Dahiliye Nezâreti tedbirler almıştır. Böylece konunun araştırılıp, bu gibi durumlara katiyyen meydan

⁵⁷² *Alemdar*, 69-138, 9 Teşrîn-i evvel 1328 (21 Ekim 1912), s.3.

⁵⁷³ *Hikmet*, 97, 25 Teşrîn-i evvel 1328 (7 Kasım 1912), s.4.

⁵⁷⁴ *Hikmet*, 122, 19 Teşrîn-i sâni 1328 (2 Aralık 1912), s.3.

⁵⁷⁵ Tahkikat sırasında mahalle imamı bu drumun gerçek dışı olduğunu iddia etmiştir. Bkz. *Alemdar*, 328, 24 Mart 1329 (6 Nisan 1913), s.4. Ayrıca bkz. *İkdâm*, 5747, 8 Şubat 1328 (21 Şubat 1913), s.5.

⁵⁷⁶ *İkdâm*, 5678, 27 Teşrîn-i sâni 1328 (10 Aralık 1912), s.5. Ayrıca Gelibolu limanından Anadolu'ya göçmen sevki sırasında da, göçmen şeklinde çok sayıda asker ve jandarma firâfisi yakalanmıştır. Bkz. *ATASE Arşivi*, K.128, D.30, F.22, 22 Teşrîn-i sâni 1328 (5 Aralık 1912).

⁵⁷⁷ *İkdâm*, 5648, 30 Zi'l-ka'de 1330/28 Teşrîn-i evvel 1328 (10 Kasım 1912), s.2.

birakılmaması ve cesâret edenler hakkında gereken işlemin yapılması şehremânetince belediye dairelerine tebliğ edilmiştir⁵⁷⁸. Ayrıca bu duruma meydan vermemek için, göçmenlerin hayvanlarına belediye dairesi tarafından ot ve saman tedârikine çalışılmıştır⁵⁷⁹.

Göçmenlerin yerleştirilmesi sırasında gayr-ı müslim yerli halk ile anlaşmazlıklar çıkmış, hattâ konu hakkında, dolaylı olarak bazı Ermenice gazetelerde makaleler dahi yazılmıştır. Bunlardan göçün daha hemen başında, 14 Kasım 1912 tarihli *Pozantiyan* isimli gazetede çıkan bir yazıda, "...Osmanlı hükûmeti İstanbul'a iltica eden göçmenleri Anadolu'da Ermenilerle meskûn yerlere göndermeye karar verirse, Balkan muhârebesi felâketinin Anadolu ahâlisinin de başına sarılacağı ve düçar oldukları felâketin sebebini Balkan hristiyanlarına atfettiklerinden, hicret edecekleri yerlerin hristiyanlarından bir nev'i intikam almağa çalışabileceklerinin hatıra geldiğini ve çünkü Bulgar ile Osmanlı Ermenileri arasındaki farkı anlayamayacaklarını ve mamafih hristiyanlarla meskûn yerlere gönderilirlerse, yine bir takım yeni müşkîlâta sebebiyet verebilecekleri..."⁵⁸⁰ ifade edilmektedir. Yine Ermenice *Araçamard* (.....آراچامارد...) gazetesi başmakalesinde göçmenler hakkındaki görüşünü : "...Terk-i vatan! Fikdânî-i fikr-i vatan, düşmandan havf ü hırâs. Hayır. Hicret etmeyin, terk-i vatan etmeyin. Vatanı terk ânı tahliye bu devlete karşı bir cürümdür. Muhâcirleri iskân ve onları yurtlarına îade ile meşgul olmalı..."⁵⁸¹ şeklinde dile getirmektedir. Burada yatan sebep ise sonuçta aynı olup, buldukları yerlerde çoğunluğu lehlerine temin etmektir. Nitekim, Sivas vilâyetinin Gürün kazasında bulunan Osmandede çiftliği yakınında Ermenilere ait 1000 dönüm araziye 70 hâne kadar Rumeli göçmeninin iskânına teşebbüs edildiğinden, bunun men'i husûsunda Ermeni Patrikhanesinden

⁵⁷⁸ BA, BEO, 308252, 26 Teşrin-i evvel 1328 (8 Kasım 1912). Ayrıca bkz. *Felâh*, 1-8315, 30 Teşrin-i evvel 1328 (12 Kasım 1912), s.3.

⁵⁷⁹ *Felâh*, 4-8318, 2 Teşrin-i sâni 1328 (15 Kasım 1912), s.3.

⁵⁸⁰ Makale adı geçen gazetenin "Makedonya Muhâcirleri" başlıklı baş makalesinden *Alemdar* gazetesince iktibas edilmiştir. Bkz. *Alemdar*, 93-158, 1 Teşrin-i sâni 1328 (14 Kasım 1912), s.3.

⁵⁸¹ Adı geçen gazetenin "Muhâceret-i İslâmiye, Bir Zihniyet-i Sâkine" başlıklı baş makalesinden *Alemdar* gazetesince iktibas edilmiştir. Bkz. *Alemdar*, 98-163, 4 Teşrin-i sâni 1328 (17 Kasım 1912), s.4.

sadârete bir takrir gönderilmiştir. Ermeni Patriği Zaven Praspikos⁵⁸² imzalı takrîrde, "Anadolu'nun Ermenilerle meskûn vilâyetlerine göçmen iskân edilmeyeceği hakkındaki teminata aykırı olmakla, esâsen Ermenilere ait arazi üzerine hükûmetce hâneler inşa ve göçmen iskân edilmesi câiz olmadığından, men'i husûsunun icab edenlere tebliğ edilmesi" istenmektedir⁵⁸³. Bunun üzerine sadâretçe konu hakkında Dahiliye Nezâreti'nden bilgi istenmiş, buradan gelen cevap tezkeresinde ise, "Göçmenlerin iskânına teşebbüs edildiği iddiâ edilen 1000 dönüm arazinin hazîne-i maliyeye ait olan Osmaniye'deki çiftlik olup, orada bir tek Ermeni hânese bulunduğu ve adı geçen Ermeniye ait arazi söylendiği gibi 1000 dönüm büyüklüğünde olmayıp, küçük bir-kaç parçadan ibâret olduğu, göçmenlerin ise hudut ve dönümü mazbût olan mezkûr çiftlikte iskân edilerek, Ermeninin arazisine tecâvüz vâki olmadığı" bildirilmiştir⁵⁸⁴. Gerçi daha sonraları, 1915 Ermeni tehcîri sırasında Ermenilerden kalan yerlere göçmen ve aşiretler iskân edilmiştir⁵⁸⁵. Fakat Ermenilerin de sevk edildikleri bölgede iskânlarına kadar iâşelerinin temini, ayrıca eski malî durumları nispetinde kendilerine emlâk ve arazi verilmesinin yanında, muhtaç olanlara hükûmet tarafından mesken inşâsı için âlet, edevât, zıraî tohumluk ile terk ettikleri memlekette kalan emvâl ve eşyalarının veya kıymetlerinin kendilerine uygun bir şekilde iâdesi Meclis-i Vükelâ'da kararlaştırılmıştır⁵⁸⁶. Böylece Ermeniler bu karardan, devletin içinde bulunduğu zor duruma rağmen, hiç bir zaman zarar görmemişlerdir.

Aynı şikâyetler Rum Patrikhânesinden de gelmiştir. Nitekim İstanbul Eyüp'te Rum evlerine göçmen iskân edildiğinden dolayı, muhtar Asaf Ağa şikâyette bulunmuştur. Konu hakkında Rum

582 Adı geçen patrik Mondros Mütârekesi'nden sonra Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurulması için çalışmış ve verdiği demeçlerde bu devletin merkezinin de Garin(Erzurum) olacağını açıklamıştır. Bkz. Fahrettin Kırzioğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, Erzurum 1982, s.17.

583 BA, BEO, 322244, 8 Şaban 1332/19 Haziran 1330 (2 Temmuz 1915), Vilâyet Dersaadet Gelen-giden, Defter nu: 412.

584 BA, BEO, 322685, 11 Ramazan 1332/21 Temmuz 1330 (3 Ağustos 1915), Adliye gelen giden, Defter nu: 72/2.

585 BA, BEO, 326758, 16 Recep 1333/18 Mayıs 1331 (31 Mayıs 1915), Maliye Gelen-giden, Defter nu: 512.

586 BA, MVM, 198, 15 Recep 1333/17 Mayıs 1331 (30 Mayıs 1915).

Patrikhânesi bir muhtıra göndermiştir⁵⁸⁷. Bu arada Samsun Sancağına bağlı Çırağman köyüne hükûmetçe sevk edilen göçmenler, yerli bir grup Rum tarafından köye sokulmak istenmemiştir. Adı geçen kişiler, başlarında papas olmak üzere, göçmenleri kovmak için kilise çanlarını çaldırarak, ahaliyi silâh ve sopalarla toplamaya mecbur etmişler ve kanunlara karşı gelerek güvenliği bozmuşlardır. Divan-ı harbde yapılan mahkemeleri sonucunda suçları sâbit bulunan papas Sava ve muhtar Dimitri idâmları, diğer kişilerin de çeşitli derecelerde cezâlandırılmaları kararlaştırılmıştır. Fakat daha sonra, idam cezaları müebbed kürek cezasına çevrilmiştir⁵⁸⁸.

Bu şekilde bir-iki küçük şikâyet yerli müslüman halktan da gelmiştir. Fakat bunlar daha çok evlerine veya arazilerine göçmen yerleştiğinden bahisle, bunların başka yerlere naklini isteyen şahsî şikâyetlerdir. Misâl olarak, Macuncu'da sâkin Hüseyin Hüsnü⁵⁸⁹, Fâtihli Ali Rıza⁵⁹⁰, yine Fâtih Zincirlikuyu'da Bosnalı Selimzâde⁵⁹¹ evlerinde ; Adana'da Ahmed isminde bir kişi de arazisinde göçmen yerleştirildiğinden şikâyet etmiştir⁵⁹².

Bazan da yerleştirildikleri yerlerden çıkarılmak istenen göçmenlerden şikâyet gelmekteydi. Meselâ Çatalca Karacadağ köyünden Halil ve refikasının⁵⁹³ ve Çekmece ile diğer bazı mevkiilerdeki göçmenlerin şikâyetleri bu meyandadır⁵⁹⁴.

587 BA, BEO, Vilâyet Dersâadet Gelen-giden, Defter nu: 412, Sıra nu: 153/265, 21 Mayıs 1330/3 Haziran 1915. (Belge numarası olmadığından konu hakkında ayrıntılı bilgi verilememiştir).

588 BA, *Irâde*, *Meclis-i Mahsûs*, 1333/24, 10 Eylül 1331 (23 Eylül 1915).

589 BA, BEO, Arz-ı hâl Gelen-giden, 869, Sıra nu: 3306, 5 Teşrin-i sâni 1328 (18 Kasım 1912).

590 BA, BEO, Arz-ı hâl Gelen-giden, 869, Sıra nu: 3952/332, 22 Kânûn-ı evvel 1328 (4 Ocak 1913).

591 BA, BEO, Arz-ı hâl Gelen-giden, 870, Sıra nu: 794, 15 Mayıs 1329 (28 Mayıs 1913).

592 BA, BEO, Arz-ı hâl Gelen-giden, 870, Sıra nu: 945, 26 Mayıs 1329 (8 Haziran 1913).

593 BA, BEO, Arz-ı hâl Gelen-giden, 868, Sıra nu: 794, 2 Mayıs 1328 (15 Mayıs 1912).

594 BA, BEO, nu. 309481, 15 Muharrem 1331/12 Kânûn-ı evvel 1328 (25 Aralık 1912), Harbiye Gelen-giden, Defter nu: 270.

Sürekli yerleşim sonrasında göçmenlerin karşılaştıkları en önemli problemlerden birisi arazi anlaşmazlıkları konusundadır. Gerçi bu tür anlaşmazlıklara muhâceret tarihi boyunca devamlı rastlamak mümkündür. Meselâ Konya'nın Akşehir ilçesinde Çerkes göçmenleri ile yerli halk arasında arazi anlaşmazlıkları çıkmış, halk, göçmenlerin kendilerine ait toprakları kullandıklarını şikâyet etmiştir⁵⁹⁵. Biga'da çıkan bu tür bir arazi anlaşmazlığı ise uzun süre devam etmiş⁵⁹⁶, sonuçta hükûmet bu anlaşmazlığı gidermek için söz konusu olan arazi bedelini hazineden 5000 lira sarfetmek suretiyle çözebilmiştir⁵⁹⁷.

Yine Adana vilâyeti dahilindeki Çukurova çifliği ile ilgili olarak Adana halkıyla göçmenler arasında dava çıkmış⁵⁹⁸, Cebel-i Bereket sancağı nahiyelerinden Yumurtalık'a bağlı Millili köyünden Batmanoğlu Ahmed'in arazisine göçmen iskân edilmesinden şikâyeti⁵⁹⁹ ve Tercan kazası dâhilindeki Kürd Parstegi (کورد پارستی) köyünden Şeyh köylü Hasan Ağa'nın tapulu arazisine göçmenlerin tecavüzü, mahkemeye başvurmalarına sebep olmuştur⁶⁰⁰

Göçmenlerden çok az da olsa, kendisine gösterilen yerleri beğenmeyip, bölgede bulunan diğer toprakları kullanmaya

⁵⁹⁵ F.Kocacık, *a.g.m.*, s.176.

⁵⁹⁶ BA, *BEO*, nu. 287434-290297, 18 Kânûn-ı evvel 1329/6 Mart 1327 (19 Mart 1911), Ticaret-Zıraat Gelen-giden, Defter nu: 561.

⁵⁹⁷ BA, *BEO*, nu. 296679, 9 Zi'l-ka'de 1329/18 Teşrin-i evvel 1327 (31 Ekim 1911), Dahiliye Gelen-giden, Defter nu: 111. Hüdâvendigâr(Bursa) vilâyetinin Karahisar Sancağına bağlı Aziziye kazasının Kilise Yaylası mevkiinde çıkan bu tür bir anlaşmazlığı gidermek için de, hükûmet hazine arazisini kullanmak zorunda kalmıştır. Bkz. BA, *BEO*, nu. 289312, 18 S. 1329 (5 Şubat 1326), Meclis-i Mebusan Gelen-giden, Defter nu: 527.

⁵⁹⁸ BA, *BEO*, nu. 310357, 5 Cemâziye'l-evvel 1331/30 Mart 1329 (12 Nisan 1913), Maliye Gelen-giden, Defter nu: 468.

⁵⁹⁹ Bunun üzerine Batman-oğlu Ahmed'in arazisine mukabil hükûmet tarafından, adı geçen şahsa ya aynı kıymette arazi itası veya arazinin bedelinin ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bkz. BA, *BEO*, nu. 313551, 5 Recep 1331/28 Mayıs 1329 (10 Haziran 1913), Maliye Gelen-giden, Defter nu: 510.

⁶⁰⁰ Şikâyet üzerine, alınan karala, göçmenler tarafından vukubulan müdâhelât menedilmiştir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 320418, 28 Rebî'ül-âhir 1332/13 Mart 1330 (26 Mart 1914), Şurâ-yı Devlet Mazbatası Gelen-giden, Defter nu: 638.

kalkışanlarla, o toprakların eski sahibi arasında münâkaşalar da çıkmıştır⁶⁰¹.

Devlet bu tür anlaşmazlıkları, yukarıda örneklerle verildiği üzere, özellikle zor kullanmadan çözmeye çalışmıştır. Şikâyet esnâsında durumu inceden inceye tahkik ettirmiş, olayı tatlıya bağlama husûsunda, hazinenin durumuna rağmen, binlerce lira sarfetmekten çekinmemiştir. Herhangi bir arazi tecâvüzü söz konusu olduğunda, ya söz konusu arazinin bedelini tapu sahibine ödemiş veyahut da göçmenleri başka yerlere nakletme yoluna gitmiştir.

3- Göçmenlerin Sağlık Durumları ve Salgın Hastalıklar

a) Göçmenlerin Sağlık Durumları ve Göçmen Hastahâneleri

Zamanın yayın organlarından hangisine bakılırsa bakılsın, göçmenlerin, hasta, aç ve parasız, acınacak bir durumda geldikleri anlatılmaktadır. Zaten içinde bulunulan harp sebebiyle, bunlar tabii olarak hiç bir sağlık kurallarına riâyet edemeyecek bir şekilde yollara dökülmüşlerdir. Konu hakkında zamanın İstanbul şehremini olan Sayın Cemil Topuzlu şunları yazmaktadır:

"Muhârebenin ilânından birkaç gün sonra, şehrimize göçmenler gelmeğe başlamıştı. Ama ne geliş... Hepsi sefil ve perişan bir halde... Yelken gemilerine, şimendüferlere üstüste yığılan bu bedbahtlar, aç, çıplak Sirkeci'ye çıkartılıyorlardı. Köylerinden, kasabalarından öküz arabalarına binenler, bu sûrette yola çıkanlar da ayrı..."

*Vâkıa, İstanbul Muhâcirin Müdüriyeti, Balkan harbi göçmenlerinin bir kısmını ceste, ceste Anadolu'ya gönderiyordu. Fakat buna rağmen şehrimizde daimî sûrette 40-50 bin hasta ve bakımsız muhâcirin bulunmasının önü alınmıyordu!"*⁶⁰².

Buna rağmen göçmen iskân edilen yerlerin sağlık şartlarına ve temizliğe son derece itinâ gösterilerek, doktorlar (Daire-i Hey'et-i

⁶⁰¹ Necdet Tunçdilek, "Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış", *I.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV, 1-4, İstanbul 1955, s.17-18.

⁶⁰² Cemil Topuzlu, *İstibdâd, Meşrûtiyet, Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, Haz. Prof.Dr.Hüseyin Hatemi-Prof.Dr.Aykut Kazancıgil, İstanbul 1982, s.151-152.

Sıhhiye) tarafından hergün sağlık teftişleri yapılmaktaydı⁶⁰³. Teftiş sırasında hastalananlardan ayakta tedavî edilebileceklerin tedavîleri buldukları yerde, tedavileri mümkün olmayanlarla, salgın hastalığa yakalananların ise hastahânelerde tedavileri yapılmaktaydı⁶⁰⁴. Bu arada bazı göçmenlerin hastalandığını gören sıhhiye heyeti, bunları derhal hastahânelere nakletmiştir. Bunun üzerine şehremanetince, göçmen yerleştirilen yerlerin temizliğine son derece dikkat edilmesi hakkında ilgililere emirler verilmiřtir⁶⁰⁵. Yine camiler ile diğer yerlere iskân edilen göçmenlerin temizlik konusunda çektikleri sıkıntı yüzünden, bir salgın hastalık çıkması muhtemel olduğundan, göçmen iskân edilen bu gibi yerlere hemen birer memur tayin edilmiştir. Ayrıca güçlü kuvvetli göçmenlerden bazıları temizlik içinde görevlendirilmiştir. Bu duruma karşı çıkanların hemen yevmiyelerinin kesilmesi sûretiyle, görevlerini yapmaya mecbûr edilerek, bu konuda Polis Müdüriyeti'nden yardım talep edilmiřtir⁶⁰⁶.

Göçmenlerden hamile, zayıf ve hasta olan kadınlar için ise, Haseki kadın hastahânesinde koğuşlar tahsis edildiği gibi, saray dahilinde 100 yataklı bir de yer ayrılmıřtır⁶⁰⁷.

Göçmenlerin sağlık durumları ile Hilâl-i Ahmer Cemiyeti de yakından ilgilenmiştir. İlk olarak, camilerde, barakalarda iskân edilen göçmenlerin hayat şartlarının değişmesinden, şiddetli kıştan ve yorgunluktan hastalandıkları göz önüne alınarak, cemiyetce bunların tedâvileri için derhal iki seyyar tabip tayin edilmiştir. Ayrıca doğum yapacak kadınların imdadına yetişmek üzere bir de

⁶⁰³ *İkdâm*, 5637, 17 Teşrin-i evvel 1328 (30 Ekim 1912), s.2. Ayrıca bkz. *Tanin*, 1487, 18 Teşrin-i evvel 1328 (31 Ekim 1912), s.3.

⁶⁰⁴ *Tanin*, 1487, aynı yer ; Ayrıca. bkz. *Tanin*, 1488, (21 Zi'l-ka'de 1330/19 Teşrin-i evvel 1328 (1 Kasım 1912)), s.4.

⁶⁰⁵ *Teşrih(Alemdar'ın yerine)*, 82-147, 21 Teşrin-i evvel 1328 (3 Kasım 1912), s.3.

⁶⁰⁶ *Tanin*, 1493, 26 Zi'l-ka'de 1330 (6 Kasım 1912)), s.3. Ayrıca göçmenlerin izdihâmından dolayı, yerleştirildikleri camilerin bazılarının içinde adeta leşe yakın, sıhhi olmayan kokular hissedildiğinden, bu durumun önlenmesi, aksi halde salgın hastalık meydana geleceği husûsu ilgililere iletilmiştir. Bkz. *Hikmet*, 88, 16 Teşrin-i evvel 1328 (29 Ekim 1912), s.3.

⁶⁰⁷ Ebeveynini kaybeden çocuklar ise geçici olarak Darülaceze'ye yerleştirilmişlerdir. Bkz. *Tanin*, 1487, 31 Ekim 1912, s.4.

ebe gönderilmiştir. Bunlara rağmen ağır hastaların hastahânelere nakli kararlaştırılmıştır. Göçmenlere tahsis edilen hastahâneye , özelliğinden dolayı Muhâcirîn Hastahânesi adı verilmiştir⁶⁰⁸.

Göçmen Hastahâneleri : Yukarıda da bahsedildiği üzere, ilk olarak şehremânetince, göçmenlerden hamile zayıf ve hasta olan kadınlar için Haseki kadın hastahânesinde koğuşlar tahsis edildiği gibi, saray dahilinde de 100 yataklık bir de yer ayrılmıştı⁶⁰⁹. Bunlardan ayrı olarak yine şehremânetince, şehirde ve Boğaziçinde birçok büyük otel ve yalı boşaltılarak küçüklü-büyükü 90'a yakın hastahâne tesis edilmiştir⁶¹⁰. Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye'ce de İstanbul'da 90 yataklık bir kolera hastahânesi tesis edilmiştir⁶¹¹.

Bunlara rağmen tam teşekküllü hastahâneler Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nce yapılmıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, ilk olarak, Yedikule dışında göçmenler için inşâ edilen barakalar civarında bir hastahâne inşa etmiştir. Bu hastahâneye ilâç, levâzım ve sıhhiye heyeti tayin edilerek, hasta göçmenler adı geçen hastahâneye yatırılmışlardır⁶¹². Hilâl-i Ahmerce kurulan diğer hastahânelere gelince :

Muhâcirîn Hastahânesi ⁶¹³ : İstanbul'da baraka ve camilerde yerleştirilmiş olan hasta göçmenlerden bir kısmının sâkin oldukları yerlerde tedâvileri mümkün olmadığından Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nce bir hastahâne tesisi kararlaştırılmıştır. Bunun için Parmakkapı'da Erzurum valisi Reşid Paşa'nın konağı kiralanmış ve bütün levâzımı tamamlanarak 8 Şubat 1913 tarihinde hastahâne açılmıştır. Kurulan hastahâne erkek ve kadına mahsus olmak üzere iki bölümden ve 100 yataktan oluşmuştur.

608 Seyyar doktorlar göçmen iskân edilen yerleri hergün dolaşmakta ve bunlar için gereken ilaçlar Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nce karşılanmaktaydı. Bkz. *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi*, İstanbul, s.227.

609 *Tanin*, 1487, aynı yer.

610 Adı geçen hastahâneler sadece göçmenlere değil, yaralı ve hasta askerlere de hizmet vermekteydi. Bkz. C.Topuzlu, *a.g.e.*, s.152.

611 *Kızılay Arşivi*, Dosya nu: 211, 21 Teşrin-i sâni 1328 (4 Aralık 1912).

612 *Alemdar*, 175-285, 1 Şubat 1328 (14 Şubat 1913), s.3.

613 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi*, s.138.

Hastahânenin kadınlar kısmına Şubat sonuna kadar 258 hasta alınmış, bunlardan 201'i şifa bulmuştur. Erkek kısmına ise 98 hasta girmiş, bunlardan 76'sı şifa bulmuş, 4'ü vefât etmiştir.

Hastahâne kadrosunda Baştabip Dr.İbrahim Bey, doktor Feyzullah Bey, doktor Cemâl Bey, eczacı Mehmed Hâmid Efendi, Kâtip Ali Galip Bey bulunmaktaydı. Bunlardan başka 4 kadın ve 5 erkek hastabakıcı ile 2 kadın ve 1 erkek hademe görev yapmaktaydı. Ayrıca fahri hastabakıcılık yapan hanımlar da vardı.

Selânik Hastahânesi : Selânik'te 200 yataklı bir Hilâl-i Ahmer hastahânesi tesisi kararlaştırılmış ve bunun için yeniden inşa edilmiş olan İttihat ve Terakkî gece mektebi binası uygun görülmüştür. Hastahânedeki yaralı ve hasta Osmanlı askerleriyle, sayıları 40 bine varmış olan göçmen hastaları tedâvi edilmiştir⁶¹⁴.

Bunlardan başka ayrıca İşkodra, Üsküp, Edirne⁶¹⁵ Ayastefanos ve Çanakkale'de de Hilâl-i Ahmer hastahâneleri bulunmaktaydı⁶¹⁶.

b) Salgın Hastalıklar

1877-78 Osmanlı-Rus harbi nasıl ki çiçek, tifo ve diğer hastalıkların artmasına sebep olduysa⁶¹⁷, Balkan savaşlarında buna bir de kolera eklenmiştir. Adı geçen hastalığın başlıca sebebi yığılma, pislik ve kötü beslenme idi. Doktorlar tarafından verilen raporlara göre, lüzum gösterilen yerlerin izdihamdan arındırılması, temizliğin hergün temini ve iâşe husûsunun muntazam şekilde ifâsı ilgililere

⁶¹⁴ *Salnâme*, s.148. Hastahânenin tesisinde Topçu muallimi Kot Andert'in de büyük gayretleri görülmüştür. Bkz. BA, BEO, nu. 310469, 28 Safer 1331/24 Kânûn-ı sâni 1328 (6 Şubat 1913).

⁶¹⁵ *Kızılay Arşivi*, Dosya nu: 220 (1912).

⁶¹⁶ Bunlardan Çanakkale'de 110 yataklı bir hastahâne bulunmasına rağmen, Rum mektebinde ikinci bir hastahâne açılması için Hindistan Hilâl-i Ahmer tabibinin bir mektubu da vardır. Bkz. *Kızılay Arşivi*, Dosya nu: 162 (28 Şubat 1328/13 Mart 1913).

⁶¹⁷ Bu sırada Edirne'de bulunan 40-45.000 göçmenden 16.000'i tifoya yakalanmış ve bunun 10.000'i ölmüştür. Bkz. B.Şimşir. *Rumeli'den Türk Göçleri*, I, s.571, Belge nu: 339.

tebliğ edilmiştir⁶¹⁸. Tedbirlere rağmen Çerkezköy cihetlerinden gelen göçmenler ve yaralılar arasında bir-iki şüpheli kolera vukuâtı görülmüştür. Bunun üzerine hastalığın yayılmasını önlemek ve ortadan kaldırmak maksadıyla, şehremini Cemil Paşa'nın başkanlığında Sıhhiye Nezâreti, Meclis-i Umûr-ı Tıbbiyye-i Mülkiyye ile Etibbâ-yı askeriye ve Şehremâneti memurlarından ikişer kişiden mürekkep fevkalade bir komisyon teşkil edilmiştir⁶¹⁹.

Bu tedbirlere rağmen kolera İstanbul'da salgın hale gelmiştir. Bunun üzerine şehremâneti bir tebliğ yayınlamıştır. Buna göre : *"İstanbul'a peyderpey gelen göçmenler arasında kolera mikrobu görülmesiyle gerekli sıhhî tedbirler alınarak, kolerallılara mahsus hastahâne ve tecrîdhâneler hazırlanmıştır. Ayrıca göçmen yerleştirilen yerlerin temizliğine de son derece dikkat edilmekle beraber, göçmenler arasında çok az da olsa hastalık belirtisi görülenler derhal tecrîd ve hastahâneye sevkedilmektedirler. Bu kabil kişilerden şimdiye kadar 24 kişi tedâviye alınmış olup, Allah'a şükür şehir ahalisinden hastalığa yakalanan olmamıştır. Bundan böyle günlük vukuâtın hergün gazetelerce neşri kararlaştırılmış olup, koleradan korunmak için gerekli kurallara riâyet edilmesi"* husûsu ilân edilmiştir⁶²⁰. Aynı gün gazetelere toplam 3 vefat ve 4 koleralı hastası haberi verilmiştir⁶²¹.

Bu arada Ayastefanos menzil tabipliğinden Sahra Sıhhiye müfettişliğine çekilen 14 Kasım 1912 tarihli telgrafla ilgili olarak Harbiye Nezâreti'nden Dahiliye Nezâreti'ne bilgi verilmiştir. Adı geçen telgrafta *"Trakya ve İstanbul vilâyetindeki kolerallıların çokluğuna dikkat çekilip, adalardan birinin boşaltılarak, hastalığa yakalananların orada veyahut uygun görülecek diğer yerlerde*

⁶¹⁸ *İkdâm*, 5637, s.2. Ayrıca bkz. *Hakk*, 152-1486, s.4 ile bkz. *Tanin*, 1486, 17 Teşrin-i evvel 1328 (30 Ekim 1912), s.4.

⁶¹⁹ BA, BEO, nu. 308180, 26 Zil'ka'de 1330/24 Teşrin-i evvel 1328 (6 Kasım 1912).

⁶²⁰ *Alemdar*, 90-155, 11 Kasım 1912, s.3. Ayrıca bkz. *İkdâm* 5949, 1 Zil'hicce 1330/29 Teşrin-i evvel 1328 (11 Kasım 1912), s.4.

⁶²¹ *İkdâm*, 5949, aynı yer.

iskânları" husûsu arz edilmiştir⁶²². Bunun üzerine durum mecliste görüşülmüş ve bu yolda kararlar alınarak, acilen yürürlüğe koyulması ilgili nezâretlere tebliğ edilmiştir⁶²³.

Bu kararın alındığı sırada, şehremânetinden belediyeye gönderilen tebliğde, koleralılarla temasta bulunan şehir halkı arasında da bazı vukuâtın görüldüğü bildirilmiştir⁶²⁴. Umûr-ı Sıhhiye Meclis-i Alî'si, İstanbul'daki bu durum üzerine sıhhi durumu görüşmek üzere toplanarak, bütün devletlere arzedilmek üzere gelecek için bir teminatta bulunmuştur. Şöyle ki : "4 Teşrin-i sâni 1328 (17 Kasım 1912) tarihinde fevkalâde olarak toplanan Umûr-ı Sıhhiye Meclis-i Alî'si, bugün İstanbul'un çok vahim olan sıhhi durumu ile meşgul olmuştur. Aslında insanca kalabalık olan İstanbul, civar köylerin göçmenleri ile çok daha fazla kalabalıklaşmıştır.

1877-78 vak'ası çiçek ve tifo vesâir hastalıkların sirâyetinden doğan zararları gösterdi. Şimdi bu hastalıklara bir de kolera katılmıştır. Düşman ordusunun şehre girmesi halinde gerek İstanbul'un ve gerekse Avrupa'nın sıhhat-i umûmiyesi için bir felâket olması hatıra gelebileceğinden, Umûr-ı Sıhhiye Meclis-i Alî'si düşman ordularının İstanbul'a girmelerinin men' edilmesi için gerekli teşebbüslerin acilen yapılması" teminatını istemiştir⁶²⁵.

Bu arada önceden alınan karar üzerine günlük kolera vukuâtı gazetelerde düzenli olarak hergün neşredilmekteydi. Buradan anlaşıldığına göre çok geçmeden hastalığa yakalanan şehir halkı göçmenleri geçmiştir. Buna göre 9 Aralık 1912 tarihi itibariyle 100'ü şehirli olmak üzere, toplam 106 kolera vukuâtı meydana gelmiştir⁶²⁶. Bu sayı 25 Aralık 1912 tarihinde günlük 20'lere kadar

622 Telgrafta Sarayburnu'nda 2500 koleralı bulunduğu ve Tuzla, Manastır ağzı, Kavak ile Serviburnu karantinalarının koleralı ile dolu olduğu bildirilmektedir. Bkz. BA, BEO, nu. 308444, 1 Teşrin-i sâni 1328 (14 Aralık 1912).

623 BA, BEO, aynı yer.

624 *Felâh*, 1-8315, 12 Aralık 1912, s.3. Ayrıca bkz. *İkdâm*, 5650, 30 Teşrin-i evvel 1328 (12 Kasım 1912), s.5.

625 *İkdâm*, 5656, 8 Zi'l-hicce 1330 (18 Kasım 1912), s.5.

626 *İkdâm*, 5677, 29 Zi'l-hicce 1330/26 Teşrin-i sâni 1328 (9 Aralık 1912), s.5. Ayrıca bkz. *Takvimli Gazete*, 118-228, 10 Aralık 1912, s.3.

düştür. Bunda kolera için alınan tedbirlerin büyük rol oynadığı söylenebilir.

Kolera'nın ortaya çıkış tarihinden 31 Aralık 1912 tarihine gelinceye kadar İstanbul'daki toplam kolera vukuâtı aşağıdaki gibidir⁶²⁷ :

Toplam vukuât	1147
Şifa bulan ve tedavi altında bulunanlar	1195
Toplam vukuât	2342

Bu tarihten sonra vukuât sayısı oldukça azalmış olmasına rağmen, yine de söz konusudur.

Şehremâneti İstanbul'un 1329 (1913-14) senesine mahsus verdiği sıhhi istatistikte, İstanbul'da ortaya çıkan kolera hakkında bir mütâlaa neşretmiştir. Bu mütâlaa : "*Hastalığın ortaya çıkışı hakkındaki malumat sonuçlarına göre, 1328(1912-13) senesinde Rumeli sahasında ve Balkan Devletleri askerlerinin istilâ ettikleri arazide hastalığın şiddetle devam etmesi sebebiyle, Selânik ve civârından İstanbul'a gelen göçmenlerin oralarda bulunan hastalığı İstanbul'a getirmeğe sebep olmuş ve Teşrin-i sâni'ye kadar bu sûretle cetvelde gösterileceği gibi, salgın ortaya çıkmıştır. Sonradan, yani Eylül'den sonra Trakya sahasındaki ordunun terhisi sebebiyle yine cetvelde görüleceği üzere salgın hissedilir derecede artmıştır. Bir taraftan muhâceret ve diğer taraftan askerî hareket şehrin kolera istilâsına karşı durumunu gayet tehlikeli bir dereceye ulaştırmakla beraber, bu vukuâtın zamanında haber alınması ve hastaların tecrid ve tedavi altına alınması ve yakinen takibi daha fazla büyümesini önlemiştir*" şeklindedir⁶²⁸.

Ayrıca yukarıda bahsedilen cetvelde 1326(1910-11) yılından 1329(1913-14) yılına kadar hastalığın seyri aşağıdaki gibidir ⁶²⁹ :

⁶²⁷ *İkdâm*, 5699, 31 Aralık 1912, s.4.

⁶²⁸ *Dersâdet'in 1329 Senesine Mahsus Sıhhi İstatistiki, Şehremâneti Dergisi*, İstanbul 1329, s.42.

⁶²⁹ *a.g.e.*, aynı yer. Kolera salgını hakkında Enver Paşa'nın hatıralarında yer alan bilgiler gerçekten ürktücüdür. Buna göre ; "*Birkaç gün hafif seyreden kolera*

TABLO-VI

Sene	Hastalık süresi	Vukuât sayısı
1326	4 ay	1343
1327	5 ay	2620
1328	2 ay	2529
1329	6 ay	238

TOPLAM

6730

Bu arada kolera illeti göçmen sevkedilen diğer vilâyetlerde de görülmüştür. Bunlardan Bursa'da toplam göçmen sayısının 18.000'e ulaşması ve bu kadar yekûn sonucunda da koleranın baş göstermiş olduğu yolunda haberler vardır⁶³⁰.

İzmir'de de göçmen sayısının sürekli arttığı, fakat şehrin 300 bin ahali arasında kaybolup gittiği, bunun neticesinde ise kolera zuhûru kendini göstermeye başladığı bildirilmektedir⁶³¹. Koleranın def'i için mahalli yönetimce gerekli tedbirlerin alınmasına rağmen, toplam kolera vukuâtının 51'i bulunduğu ve bunlardan 23'ünün vefât ettiği bildirilmiştir. Ayrıca koleranın yayılışının önlenmesi için alınacak tedbirlerde kullanılmak üzere, hükûmet merkezinden 5000 lira talep edilmişse de, ancak 1000 lira gönderilebilmiş ve bunun da yarısının tecrithâne eksikliklerinin tamamlanmasına sarfedilmesi emredilmiştir⁶³². Bundan dolayı, gerekli tedbirler lâyıkiyla alına-

*az sonra o bölgeye yığılmış olan aç, çıplak, bakımsız ve idâresiz onbinlerce insan arasında, bütün şiddeti ile azgınlaştı. Zira her türlü gücünü ve maneviyâtını kaybetmiş olan yığınlar arasında büyük korku ve sarsıntı yarattı. Öyleki yalnız 15 Kasım'da kayda geçebilen miktar, birgün içinde 2786 hasta ve 817 ölüyü bulmuştu. Köşede bucakta ölen veya hastalığa tutulanlar ise bu sayının dışındaydı" denmektedir. Daha sonra yapılan istatistike göre Çatalca hattında koleranın sadece orduda kaydettiği zayıat toplamı 40.000'den fazla hesaplanmıştır. Bkz. Ş.S.Aydemir, *Enver Paşa(1908-1914)*, II, İstanbul 1986, s.365.*

⁶³⁰ *İkdâm*, 5655, 7 Zi'l-hicce 1330 (17 Kasım 1912), s.5.

⁶³¹ *Hikmet*, 120, 20 Zi'l-hicce 1330/17 Teşrin-i sâni 1328 (30 Kasım 1912), s.2.

⁶³² *İkdâm*, 5918, 30 Temmuz 1329 (12 Ağustos 1913), s.5.

mamış ve bir süre sonra hastalığın şiddetlenmeye başladığı yolunda haberler gelmiştir⁶³³.

Bu şehirlerden başka Giresun⁶³⁴, Akhisar⁶³⁵, Diyarbakır ve Adana'da da kolera hastalığı görüldüğüne dair bilgiler vardır⁶³⁶. Ancak gelişimi ve sayısı hakkında bir haber bulunmamaktadır.

Balkan savaşları sırasında koleradan başka, göçmenlerin gelmesiyle birlikte, Ependruf (...*ئېندروف*...) hastahânesine birkaç lekeli humma vakaları da gelmiştir⁶³⁷. Ayrıca Eskişehir'de Çiftelerçiftliği'ndeki göçmenler arasında da humma hastalığı görülmüştür⁶³⁸. Bütün bunlardan başka Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından teşkil edilen Muhâcirîn Hey'et-i Sıhhiyesi'nce Yedikule'de barakalardaki göçmenler arasında 38 çiçek hastalığı vak'ası tespit edilmiş, hastalığın yayılmasının önlenmesi için Demirkapı'daki Emrâz-ı Sâriye (Salgın Hastalıklar) Hastahânesi'ne nakledilmişlerdir⁶³⁹.

c) Salgın Hastalıklara Karşı Alınan Tedbirler

Daha Balkan harbinin başlangıcında, Balkanlardan muhâceretin gündeme gelmesiyle, kolera tehlikesine karşı, İstanbul'daki bendler, Terkos ve Elmalı suları etraflarında bulunan asker ve göçmenler tarafından kirletilmemeleri için askerî kordon altına alınmıştır⁶⁴⁰. Salgın hastalığın başladığı ilk günden itibaren de, özellikle şehremâneti ve Hilâl-i Ahmer'in teşebbüsleriyle bir dizi yeni tedbirler uygulamaya konulmuştur. Bunun için şehremâneti, alınan

⁶³³ *Ikdâm*, 5940, 21 Ağustos 1329 (3 Eylül 1913), s.3. Ancak bundan yaklaşık bir ay sonra kolera'nın tekrar hafiflediği yolunda haber alınmıştır. Bkz. *Ikdâm*, 5970, 22 Eylül 1329 (5 Ekim 1913), s.3.

⁶³⁴ *Ikdâm*, 5940, aynı yer.

⁶³⁵ *Ikdâm*, 11 Kânûn-ı evvel 1329 (24 Aralık 1913), s.3.

⁶³⁶ *Tanin*, 1490, 21 Teşrin-i evvel 1328 (3 Kasım 1912), s.4.

⁶³⁷ *Cerîde-i Tıbbiyye-i Askeriye*, Mart 1333, s.1.

⁶³⁸ Bunun için evlerin temizliğine dikkat edilmesinin yanında, göçmenler için, bedeli sonradan muhâcirîn tahsisâtından ödenmek şartıyla, 100 kat iç çamaşırı da istenmiştir. Bk. *Kızılay Arşivi*, Dosya nu: 211, 28 Nisan 1330 (11 Mayıs 1914).

⁶³⁹ *Kızılay Arşivi*, Dosya nu: 221, 17 Kânûn-ı sâni 1328 (30 Ocak 1913). Konu hakkında ayrıca bkz. *Kızılay Arşivi*, Dosya nu: 219, 22 Kânûn-ı sâni 1328 (4 Şubat 1913).

⁶⁴⁰ BA, BEO, nu. 308282, 27 Teşrin-i evvel 1328 (9 Kasım 1912).

tedbirlerle ilgili olarak belediyeye birbiri ardına tamimler göndermiştir. Yine bu tamim ve tedbirler, zamanın yayın organlarından düzenli bir şekilde halka duyurulmuştur.

Bu tamimlerden ilkinde özetle, "*göçmenlerin peyderpey gelmesiyle şehirde izdiham hâsıl olduğu ve bunun neticesinde bazı yerlerde kolera hastalığına tesadüf edildiği, bunu önlemek için temizliğe son derece dikkat ve itina etmek gerektiği, bunun için Terkos su şirketince ücretsiz olarak günde iki defa sokakların yıkanırçasına sulanıp süprüleceği ve bu sayede hastalığın yayılmasına meydan bırakılmaması*" istenmektedir⁶⁴¹.

Bu tamimin hemen arkasından yayınlanan yeni bir tamimde, adı geçen hastalığın yayılmasının temas haricinde, bilhassa sular vasıtasıyla olduğu, bunun için özellikle umûma açık yerlerde suların kaynatılarak kullanılması gerektiği bildirilmektedir. Ayrıca İstanbul sokak ve caddelerinin bir süre her gece yıkanıp, süprülmesi gerektiği, ihtiyaç duyulan işçi ihtiyacının da göçmenlerden gündelikçi alınmak suretiyle temin edilmesi istenmiştir⁶⁴². Nitekim bu kararın uygulanmasına hemen başlanmış, göçmen arabalarının çok geçtiği Bâb-ı Alî caddesi, Sirkeci iskelesine kadar hergün Terkos suyuyla yıkanarak, kolera tehlikesinin artmasına engel olunmaya çalışılmıştır⁶⁴³.

Bütün bunların yanında İstanbul'daki izdihamın önlenmesi amacıyla, önceki kısımlarda belirtildiği üzere, göçmenlerin İstanbul'a sokulmayıp, Ayastefanos ve Makriköy'de bekletilmeleri kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine İstanbul kapılarına memurlar koyulmuşsa da, göçmenlerin şehre girmelerine engel olunamamıştır⁶⁴⁴. Bunun üzerine hükûmet İstanbul'daki göçmenlerden bir kısmını civar vilâyetlere sevketmeye çalışmıştır⁶⁴⁵. Bu gibi durumlar, İstanbul ve

⁶⁴¹ *İkdâm*, 5649, 29 Teşrîn-i evvel 1328 (11 Kasım 1912), s.4.

⁶⁴² *İkdâm*, 5650, 30 Teşrîn-i evvel 1328 (12 Kasım 1912), s.5.

⁶⁴³ *Adl*, 10, 5 Zi'l-hicce 1330/2 Teşrîn-i sâni 1328 (15 Kasım 1912), s.4. Ayrıca bkz. *İkdâm*, 5652, 1 Teşrîn-i sâni 1328 (14 Kasım 1912), s.5.

⁶⁴⁴ BA, BEO, nu. 308444, 1 Teşrîn-i sâni 1328 (14 Kasım 1912).

⁶⁴⁵ *Tanin*, 1493, 26 Zi'l-ka'de 1330 (6 Kasım 1912), s.3.

çevresinin sıhhi durumunun daha fazla önem kazanmasına sebep olmuştur.

Bu arada zamanın yayın organları da boş durmamış, konu hakkında yazılar neşrederek, koleranın bertarafı için hükümetin yanında, ahaliye de çeşitli vazifelerin düştüğünü vurgulamışlardır. Bu meyanda Meclis-i Umûr-ı Tıbbiyye-i Mülkiyye ve Sıhhiyye-i Umûmiye, kolerayı önlemek maksadıyla halktan yapmasını istediği şeyler hakkında resmî bir beyânat yayınlamıştır. Adı geçen beyânat özetle aşağıdaki gibidir⁶⁴⁶ :

"Kolera ve Sıhhat-i Umûmiye'ye Ait Resmî Beyânât

Şehrimizin ve vatanımızın bu kolera belâsından kurtulmasını istiyorsanız, işi yalnız hükûmete bırakmayınız. Sizlere de düşen birçok vazife vardır. Sizin alacağınız tedbirler hükûmetinkinden daha faydalıdır. Çünkü sıhhat-i umûmimiz efrâdın sıhhati yekûnudur:

- 1- Temizlik koleraya karşı en büyük tedbirdir.*
- 2- Ellerinizi bol sabunlu su ile yıkayınız. Sonra mümkün ise ispirto, limon suyu, sirke ile temizleyiniz.*
- 3- Ellerinizi yıkamadan bir şey yemeyiniz, parmaklarınızı ağzınıza götürmeyiniz.*
- 4- İçeceğiniz, ağzınızı çalkalayacağınız suyu kaynatınız.*
- 5- Yiyecek ve içeceklerinizi pişirmeden ve kaynatmadan asla yemeyiniz.*
- 6- Yemek kaplarınızı kaynar su ile temizleyiniz.*
- 7- Abur-cubur yemeyiniz, vaktinde yatıp-kalkınız.*
- 8- Yiyecek ve içeceklerinizi sineklerden koruyunuz.*
- 9- Kundura ve üzerinize giydiğiniz paltonuzu kapı yanında bırakınız.*
- 10- Kalabalık yerlere gitmeyip, birbirinize sürtünmekten çekininiz.*
- 11- Abdesthânelere kireç kaymağı, % 20 göztaşı, % 5 sulu katran atmak çok faydalıdır. Abdesthâneden çıkınca da ellerinizi sabunla yıkayınız.*
- 12- Kay veya ishalde hemen doktora gidiniz.*

⁶⁴⁶ *İkdâm*, 5656, 5 Teşrin-i sâni 1328 (18 Kasım 1912), s.5.

13- Koleraya biri tutulunca derhal hükûmet yetkililerine haber vermek en büyük insanlık ve vatanperverliktir. Çünkü hem hasta zamanında tadâvi edilir, hem de diğer aile fertlerine sirâyeti önlenir.

14- Adi ishalde bile, mümkünse herkesin çamaşırlarını kaynatması, sonra yıkaması gereklidir. Kolera için elbiseler çok fazla tehlikeli olduğundan, dezenfekte etmeden ne kullanmalı, ne de kimseye verilmelidir.

15- Bu tedbirlere riâyet etmek şartıyla koleradan asla korkmak ve telaşa düşmeye sebep yoktur".

Meclis-i Umûr-ı Tıbbiyye-i
Mülkiyye ve Sıhhiyye-i Umûmiye

Kolera için alınan tedbirlerde bütün bunlardan başka, göçmenlerin bulunduğu yerlere kordon usûlü konmuşsa da⁶⁴⁷, bir süre sonra bu uygulamadan vazgeçilmiştir⁶⁴⁸. Ayrıca hastalıklarını gizleyen veya hastalığa yakalananları saklayanlar hakkında kanûnî işlem yapılması yoluna da gidilmiştir. Yine İstanbul'da hemen hergün çeşitli çeşmelerden alınan sular kontrol edilerek kolera mikrobi taşıyıp taşımadıkları tespit edilmiş ve sonuçlar gazeteler vasıtasıyla kamu oyuna duyurulmuştur. Kolera için bütün bu yapılması gereken tedbirlerle ilgilenmek üzere de fevkalade bir Kolera Komisyonu teşkil edilmiştir⁶⁴⁹. Bu komisyandan başka, ayrıca göçmenlerin iskânı sırasında arazinin sağlık şartlarına uygun olup olmadığını kontrol etmek ve bunların tahsis edilen yerlerde iskânı sırasında aşılınmaları işiyle meşgul olmak üzere başka bir komisyon daha kurulması uygun görülmüştür⁶⁵⁰. Nitekim Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nce İstanbul'da muhtelif mahallerde bulunan 11.115 kişi

⁶⁴⁷ *Alemdar*, 87-152, 26 Teşrin-i evvel 1328 (8 Kasım 1912), s.4.

⁶⁴⁸ *İkdâm*, 5671, 23 Zi'l-hicce 1330/20 Teşrin-i sâni 1328 (3 Aralık 1912), s.4.

⁶⁴⁹ BA, BEO, nu. 311930, 25 Rebî'ül-âhir 1331/21 Mart 1329 (3 Nisan 1913).

⁶⁵⁰ Bunun için 50 bin liralık bir tahsisat talep edilmişse de, ilk olarak 5000 lira tahsis edilebilmiştir. Bkz. BA, MVM, 175, 20 Mart 1329 (2 Nisan 1913), Zabıt rakamı: 86.

aşılannıştır⁶⁵¹. Ayrıca Meclis-i Umûr-ı Sıhhiyye İstan-bul'da 90 yataklık bir kolera hastahânesi tesis etmiştir⁶⁵².

Bütün bunlardan başka, İstanbul'daki kolera salgınının önlenmesi maksadıyla Fransa Salîb-i Ahmer Cemiyeti namına Fransa Devleti'nin İstanbul sefirinin eşi Madam Bonpor tarafından, kolera temizliğinde kullanılmak üzere, şehremânetine 50 fiçı kireç kaymağı göndermiştir⁶⁵³. Komşu devletlerden Bulgaristan ise, İstanbul'dan gelen vapurlara karantina uygulamaya başlamıştır⁶⁵⁴.

Kolera zuhûr eden diğer şehirlerde de benzer tedbirler uygulamaya koyulmuştur. Bunlardan İzmir'de karantina sistemi kurulmuş⁶⁵⁵, Bursa'da ise, Meclis-i Sıhhiyye-i Vilâyet, izdihamı önlemek amacıyla, Bursa'ya göçmen naklinin durdurulması için hükûmet nezdinde teşebbüslerde bulunmuştur⁶⁵⁶.

Nitekim alınan bütün bu tedbirler sonucu 1913 yılı içerisinde, daha önce cetvelde de gösterildiği üzere, kolera salgınının önü büyük ölçüde alınmıştır.

651 *Kızılay Arşivi*, Dosya nu: 212, 2 Mart 1329 (15 Mart 1913). Adı geçen dosyada konuyla ilgili pek çok belge bulunmaktadır.

652 Bkz. dipnot 605.

653 *Alemdar*, 131-241, 10 Kânûn-ı evvel 1328 (23 Aralık 1912), s.4.

654 Bu uygulamaya göre İstanbul'dan gelecek olan vapurlar, Bulgaristan sahillerinde sadece Varna limanına uğrayabileceklerdi. Bkz. *İkdâm*, 5698, 17 Kânûn-ı evvel 1328 (28 Aralık 1912), s.4.

655 *İkdâm* 5668, 20 Zi'l-hicce 1330 (31 Kasım 1912), s.2.

656 *İkdâm*, 5655, 7 Zi'l-hicce 1330 (18 Kasım 1912), s.5.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURULAN KOMİSYONLAR VE SÜREKLİ YERLEŞME FAALİYETLERİ

A- KURULAN KOMİSYONLAR

1790'dan itibaren Türkiye'ye göçler başladığı halde, gerek III.Selim (1789-1807) ve gerekse II. Mahmud (1808-1839) devirlerinde göçmenlerin yeni vatanlarına intibakları, iktisadî, sosyal ve kültürel meselelerinin devlet tarafından nasıl halledildiği hakkında bilgimiz çok azdır. Kesin olarak bilinen bir şey varsa, o da devletin göçmenlere yakın ilgi göstermesine rağmen, göçmen işlerini özel bir teşkilâta bağlamamış olmasıdır⁶⁵⁷.

Tanzimat'ın ilânına kadar Türkiye'ye gelen göçmenlerin iskânı ya doğrudan doğruya Bâb-ı Ali'ce sınır eyâletlerine gönderilen talimatlara göre, yahut da göçmenlerin bizzat devlete mürâcaatları üzerine yapılan yardımlarla gerçekleşiyordu. Bu devirlerde İstanbul'da göçmen işlerinin yürütülmesi Şehremâneti⁶⁵⁸'ne bırakılmıştı⁶⁵⁹. Görevini, halktan ve hazineden aldığı yardımlarla sürdüren şehremânetince göç ve göçmen işleri 1859 senesine kadar sürdürüldü. Balkan Yarımadası'nda ayaklanmaların başlaması üzerine Osmanlı topraklarına, dolayısıyla da İstanbul'a gelen göçmenlerin artması sonucu şehremâneti göçmen işlerini yürütemez olmuştur⁶⁶⁰. Bunun üzerine bir göçmen komisyonu kurulması için

⁶⁵⁷ Göçmenlerle ilgili komisyonlar sadece göç olayı meydana gelince teşkil edilmekteydi. Ayrıntılı bilgi için bkz. A.C.Eren, *a.g.e.*, s.39 v.d.

⁶⁵⁸ Şehremâneti II. Mahmud zamanında 1831 senesinde teşekkül etmiş ve 1855'ten sonra modern bir teşkilât haline gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Nuri, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, İstanbul 1338, s.1359-1367.

⁶⁵⁹ Eren, *a.g.e.*, s.40.

⁶⁶⁰ Eren, *a.g.e.*, s.54-55.

çalışmalara başlanmış, nitekim 5 Ocak 1860'da yakın tarihimizin ilk Muhâcirin Komisyonu kurulmuştur⁶⁶¹.

1877-78 Osmanlı-Rus savaşıyla birlikte yoğunlaşan göçmen akını üzerine, 1878 yılı başlarında İstanbul'da biri özel, diğeri resmî iki yeni örgüt kurulmuştur. Bunlardan birincisi Milletlerarası Göçmenlere Yardım Komitesi (Comitè International de secours aux rëfugiës de provinces de l'Empire Ottoman)⁶⁶², diğeri ise İâne-i Muhâcirin Komisyonu (Göçmenlere Yardım Komisyonu) idi⁶⁶³.

Göçmen sayısının gündün güne artması, üzerine Haziran 1878'de her ilde, İstanbul'daki İdâre-i Umûmiye-i Muhâcirin Komisyonu'na bağlı olmak üzere, birer Göçmen Müdürlüğü kurulmuştur. Adı geçen komisyonun iki ayrı şubesi vardı. Bunlardan birincisi İdâre-i Umûr-ı Hesâbiye, ikincisi ise, İdâre-i Umûr-ı İskâniye idi. Bu iki şubeden başka görevi ayrı olan, fakat giderleri İdâre-i Umûmiye-i Muhâcirin Komisyonu'nca karşılanan Muhâcirin Umûr-ı Sıhhiye Dairesi bulunmaktaydı⁶⁶⁴.

1882-83 yılında İstanbul'daki göçmen şubelerinde yeni düzenlemeler yapılmış, görevli sayısı azaltılmıştır. Nitekim, 1878'de kurulduğu belirtilen komisyon, artık eskisi kadar göçmen gelmediği gerekçesiyle 1894 yılında kaldırılmıştır. Fakat 1897 Osmanlı-Yunan savaşı nedeniyle, Balkanlardan tekrar büyük göç dalgaları gelmeye başlayınca, padişahın başkanlığı altında, yeniden Muhâcirin Komisyonu-ı Alîsi kurulmuştur⁶⁶⁵.

661 Bununla ilgili vesikalar için bkz. Eren, *a.g.e.*, s.58. Ayrıca bkz. Cengiz Orhonlu, "Osmanlı İmparatorluğun'da Aşiretlerin İskânı", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XV, 1-2(1976), s.287.

662 22 Ocak 1878'de kurulan bu özel komite, çalışmalarını 9 Nisan 1879'a kadar sürdürmüştür. Bu üyenin 83 üyesinden hepsi yabancı uyruklu idi. Bkz. Kocacık, *a.g.m.*, s.159.

663 Bu komisyonun görevi İstanbul'a gelen göçmenlere yardımı düzenlemek, göçmenlerin durumlarını inceleyerek ihtiyaçlarını tespit etmek, gelen göçmenleri ve bunların nerelere yerleştirildiklerini ayrı ayrı deftere kaydetmek, sanat sahibi olan göçmenlere iş bulmaktır. Bkz. Kocacık, *a.g.e.*, aynı yer.

664 İdâre-i Umûmiye-i Muhâcirin Komisyonu'nun sadece İstanbul'da yirmi belediye dairesi vardı. Bkz. Kocacık, *a.g.e.*, aynı yer. Ayrıca bu konuya ait yönetmenlik için bkz. A.C.Eren, *a.g.e.*, s.96-113 ; C.Orhonlu, *a.g.m.*, s.287-88.

665 Kocacık, *a.g.e.*, s.161.

1326(1908) yılında Muhâcirîn Komisyon-i Alîsi'nin memuriyet kısmı biri vezir olmak üzere 6 üye, bir hesap, bir de yazı işleri memurundan oluşmaktaydı. İdâre kısmı ise iki memur(biri yardımcı), ve iki başkâtip (biri yardımcı), yazı işlerinde bir mümeyyiz, Sevkiyat kaleminde bir memur ve bir başkâtip ile misâfirhâne memurundan teşekkül etmişti⁶⁶⁶.

1326 (1908) senesinden 1336 (1917-18) senesine kadar, on senelik devrede, Devlet salnâmelerinde Muhâcirîn İdâresi'ne rastlanmamıştır. Buna rağmen, Balkan savaşı sırasında yeni ve çok büyük göç dalgasının gelmesi, yeni bir teşkilâtlanmayı gerekli kıldığından, bunun sonucu 1914 yılı başlarında *Aşâir ve Muhâcirîn Müdüriyet-i Umûmisi* kurulduğuna dair bilgiler mevcuttur⁶⁶⁷. Kurulan bu müdüriyetin nizamnâmesinin 8. maddesinde ; "*Umûr-ı Aşâir ve Muhâcirîn Müdüriyeti, aşâirin ihtiyaçlarını tam mânâsıyla karşılamak ve dışardan gelecek göçmenlerin sevk, iâşe ve iskânı muâmelelerini yerine getirmek ve içerden dışarıya vuku bulacak muhâcerete engel olmakla mükelleftir*" denmektedir⁶⁶⁸. Bu sıralarda Aşâir ve Muhâcirîn Müdüriyeti bir müdür, iki müdür yardımcısı, iki mümeyyiz, üç birinci sınıf halife, iki ikinci sınıf halife, üç üçüncü sınıf halife ile üç sevk memurundan oluşmaktaydı⁶⁶⁹.

1336 (1917-18) yılında teşkilât daha da genişletilmiş, çeşitli şubeler teşkil edilmiştir. Bu yılda Aşâir ve Muhâcirîn Müdüriyeti kadrosu aşağıdaki gibidir⁶⁷⁰:

a) İdâre kısmı (Genel müdür ve muâvin)

⁶⁶⁶ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye(H.1326-M.1908)*, 64. sene, İstanbul 1323, s.168-169.

⁶⁶⁷ *İkdâm*, 6052, 16 Kânûn-ı evvel 1329 (29 Aralık 1913), s.3. Ayrıca bkz. M.Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, İstanbul 1977, s.81-82.

⁶⁶⁸ *İkdâm*, 6052, aynı yer.

⁶⁶⁹ Bunlardan müdür 5000, I. müdür yardımcısı 3000, ikinci müdür yardımcısı 2000, mümeyyiz 1500, I.sınıf halife 1000, II.sınıf halife 800, III.sınıf halife 600 ve sevk memurları 500 gurusu aylık almaktaydılar. Bkz. *İkdâm*, 6052, aynı yer.

⁶⁷⁰ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye(H.1336-M.1917-18)*, 68.sene, İstanbul 1334, s.209-211.

- b) İskân Şûbesi (Müdür, muâvenet muâvini, Tabiiyyet ve muâfiyet muâvini)
- c) Sevkiyat Şûbesi (Müdür, muâvin, dört sevkîyât-ı hariciye memuru)
- d) İhsâiyyât ve Memurîn Müdüriyeti (Müdür, memurîn kısmı muâvini, ihsâiyyât muâvini)
- e) Hey'et-i Teftişîye Şûbesi (Bir başmüfettiş, üç müfettiş)
- f) Hey'et-i Fenniye Şûbesi (Ziraî işler müdürü, sıhhiye işleri müdürü, inşa işleri müdürü ve bir harita memuru)
- g) Muhâsebe Şûbesi (Müdür, mümeyyiz)
- h) Evrak Şûbesi (Müdür, dosya memuru)
- ı) İdâre ve Levâzım Memurluğu (Bir memur)

Bu arada göçmen ve aşiretlere ait işlerin iyi bir şekilde yürütülmesi maksadıyla, idâreten Dahiliye Nezâreti'ne bağlı "İsti'mâr Müdüriyet-i Umûmiyesi" teşkil edilmesi yolunda çalışmalar yapılmıştır⁶⁷¹.

Cumhuriyet devrine kadar çok yararlı işler yapan Aşâir ve Muhâcirîn Müdüriyeti-i Umûmîsi'nin görevi, Cumhuriyet devrinde önce İçişleri Bakanlığı'na bağlı İskân-ı Muhâcirîn Umûm Müdürlüğü'ne, daha sonra ise İmar ve İskân Bakanlığı'na devredilmiştir.

B- İSKÂN FAALİYETLERİ

Göçmenlerin geçici yerleşme yerlerinden Anadolu'nun iç kesimlerine gönderilerek, oralarda iskân edilmeleri için devlet büyük çaba sarfetmiştir. Göçmenlerin sürekli iskân edilecekleri yerler, yapılan araştırma sonuçlarına göre belirlenmeye çalışılmıştır. Bu arada Rumeli'den gelen ve gelecek olan göçmenlerin iskânları için

⁶⁷¹ Bu teşkilâtın bütçesi de adı geçen nezarete bağlı olacaktı. Meclis-i Vükelâ'ya sunulan bu teklif, tedkik edilmek üzere Meclis-i Mebusan'a gönderilmiştir. Bkz. BA, MVM, 200, 27 Kânûn-ı sâni 1331 (9 Şubat 1915).

vuku bulan teşebbüsler sonuçlanıncaya kadar başka göçmene müsbade olunmaması uygun görülmüştür⁶⁷².

Göçmenlerin iskânı zamanın yayın organlarına da konu olmuş, 93 harbi sonunda yapılan hatalara düşülmemesi husûsunda uyarılarda bulunulmuştur⁶⁷³. Bunun üzerine gerekli tedbirler hemen alınmaya başlanmıştır. İlk olarak göçmenlerin iskân ve iâsesi için İstanbul'da şehremânetinde teşekkül eden komisyonun, göçmenlerin bütün işleriyle bizzat meşgul olamayacağı düşünülüp, belediyeler dahilinde birer komisyon teşkil edilmiştir⁶⁷⁴. Bundan başka göçmenlerin iskân ve iâseleriyle meşgul olmak üzere sevk edildikleri vilâyetlerde de Muhâcirîn Komisyonları kurulmuş, göçmenlerden memleketlerine geri dönecekler dışında, diğerlerinin, geldikleri yerlerin iklimlerine ve uğraştıkları ziraat ve sanat dalına göre, iskân edilecekleri arazinin tayinine çalışılmıştır⁶⁷⁵. Hükûmet ayrıca yüzbinlerce göçmenin iskânı için bir kanun lâyihası düzenlenmeye başlanmıştır⁶⁷⁶. Nitekim hükûmet, göçmenlerin iskânı için, alıştıkları

⁶⁷² BA, BEO, nu.313513, 26 Mayıs 1329 (8 Haziran 1913). Ayrıca bkz. BA, BEO, nu.314893-315062-316010, 24 Şaban 1331/15 Temmuz 1329 (28 Temmuz 1913), Dahiliye Gelen-giden, Defter nu: 81, Sıra nu: 837.

⁶⁷³ Bu yazılardan birinde, yanlış iskân ve bulaşıcı hastalıklar yüzünden göçmenlerin % 80'inin mahvolduğu bildirilmekle, göçmenlerin iskânı için teşkil edilecek komisyon heyetlerinin bu konuda tecrübe sahibi olmaları istenmektedir (Bkz. *Sâld-ı Millet*, 4, 22 Zi'l-hicce 1330/19 Teşrin-i sâni 1328 (2 Aralık 1912), s.4). Bir başka yazıda ise ; "...Yalnız Tatar, Çerkes ve Türklerin en kuvvetlileri açlık ve hastalığa dayanabildiler. Yayla adamları bataklık ve sıtmalı alçak ovalarda iskân edildiler. Kuzeyin sağlam havasına alışmış binlerce kişi Irak'ın sıcak ovalarına sevk edilmişlerdir." cümleleriyle hatalı iskânı vurguladıktan sonra; "Eğer şimdiki hükûmet bu gibi olayları göz önüne alır, tecrübeli memurlar tayin ederek, göçmenlerin zengin fakat sağlığa uygun olmayan sahiller yerine, yüksek yaylara yerleştirmeye çalışırsa Türk nesline ve Osmanlı Devleti'ne çok büyük hizmet etmiş olur." şeklinde tamamlamaktadır. Bkz. *Doğru Sada ve Vicdan Sesleri*(Samsun), 142, 22 Cemâziye'l-âhir 1331/16 Mayıs 1329 (29 Mayıs 1913), s.3.

⁶⁷⁴ *Hakk*, 152-1486, 17 Teşrin-i evvel 1328 (30 Ekim 1912), s.4. Ayrıca bkz. *Tanin*, 1486, 30 Ekim 1912, s.2.

⁶⁷⁵ BA, BEO, nu: 312624, 20 Nisan 1329 (3 Mayıs 1913).Belgede ayrıca göçmenlerin Suriye ile Konya vilâyetlerine sevk edildikleri ve göçmenlerin oraların havasına uyum sağlayamayacakları da belirtilmektedir. Konu hakkında ayrıca bkz. *İkdâm*, 5795, 28 Mart 1329 (10 Nisan 1913), s.4 ; *Alemdar*, 344, 9 Nisan 1329 (22 Nisan 1913), s.3.

⁶⁷⁶ *Alemdar*, 330, 26 Mart 1329 (8 Nisan 1913), s.2.

iklime uygun yerlerdeki çiftliklerin istimlâkini kararlaştırmıştır⁶⁷⁷. Bu arada göçmenlerin iskânı hakkında 5 Mart 1329 (18 Mart 1913) tarihinde bir talimatnâme yayınlanmıştır. Adı geçen talimatnâme şu şekildeydi⁶⁷⁸ :

*Muhâcirînin Sûret-i Iskânı Hakkında 5 Mart 1329 Tarihli
Tahrîrât-ı Umûmiye*

Dâhil-i vilâyetde bulunan muhâcirînden memleketlerine avdet etmek istemeyübde vilâyâtda iskânlarını arzu idenlerin temâdî-i sefâletlerine meydan bırakılmayarak Mart ibtidâsından itibaren muhâcirîne muhattas arazide iskânlarına mübâşeret idilmesi lâzım gelmekle gerek inşâ kılınacak hânelere gerek yeniden teşkil idilecek ba'zı kurada inşâ ve te'sisi mukteza cevâmi'-i şerîfe ile mekteb binâlarına âid olmak üzere kabul olunan umûmî resm ve plânlar ile inşâatın bir ka'ide-i sâlimede cereyânı için lâzım olan izahâtı hâvî bir de ta'rifnâme leffen irsâl kılınmıştır. Iskân-ı muhâcirîn mes'elesinin bir çok nokat-ı nazardan hâ'iz olduğu ehemmiyet muhtâc-ı izâh değildir. Benâbirîn işbu emr-i mühimmin hayat-ı memlekete derece-i irtibâtı tesebbütünde bir dikkat ve i'tinâ-yı vazîfe-perverâne ile hüsn-i te'mîn husûlü bi'l-hassa vülât-ı kirâmın reviyet ve hamiyet-i vataniyyelerinden muntazır bulunduğuna göre hemân teşebbüsât-ı lâzımeye mübâderetle Muhâcirîn Nizamnâmesi mücebince bir tarftan tahsîs kılınacak arazi-i hâliye ve mahlûlede yeniden köy teşkîli sûretiyle iskânları esbâbının istikmâliyle beraber diğer taraftan dahi muhâcirînin sâ'ir yerli ehâli ile birlikde iskânından hâsıl olacak fevâ'id-i ictimâ'iyye dahi nazar-ı dikkate alınarak kura-yı mevcûdede henüz bâ-sened-i hakânî ehâli uhdesinde bulunmayan müteferrik arazinin tedkik ve tahkîkiyle bu gibi mahallerde beşer onar hâne muhâcir iskânı cihetine sarf-ı gayret buyurulması ta'mîmen tebliğ ve netâyic-i teşebbüsâta dâ'ir peyderpey ma'lûmâta intizâr olunur.

⁶⁷⁷ Bunun için emlâk istimlâki kararâmesinin 2. ve 7. maddeleri tadil edilmiştir. Bkz. BA, BEO, Şûrâ-yı Devlet Mazbataları Gelen-giden, Defter nu: 638, 6 Cemâziye'l-âhir 1332/19 Nisan 1330 (2 Mayıs 1914).

⁶⁷⁸ Dahiliye Nezâreti Muharrerât-ı Umûmiye Mecmuâsı, I, Nu: 4, s.6.

Ta`lîmatnâme

Muhâcirîn için teşkîl idilecek kura hakkında nizamnâmenin irâ'e eylediği şerâ'itle beraber mevâd-ı âtiyyenin nazar-ı dikkate alınması icâb ider:

1- Te'sîs idilecek köylerin mevki'ini intihâbda her şeyden evvel hevânın ciyâdeti, civârında bataklık olmaması, akarsu civârında bulunması, muhâlif ve şedîd rûzgârlara ma`ruz veya büsbütün râtib ve çukur mahallerde te'sîs idilmemesi, tark-ı umûmiyeye veya istasyon ve iskelelere yakın olması

2- Arazinin vus`atına göre köylerin mümkün mertebe cesîm olmasına i'tinâ idilerek beşer onar hâneli karyeler te'sîs idilmemesi

3- İskân husûnda muhâcirînin me'lûf oldukları dutculuk, tütüncülük, gülcülük, bağcılık vesâ'ire gibi sanâyi`-i zıra'iyeye nazar-ı dikkate alınarak kendilerine o nevi` hâsılâtı müsâ`ade arazi tahsîsi

4- Hânelerin inşâsında karyenin vasatından köyü dörde taksim ider sûretde şarkdan garba ve şimâlden cenûba doğru onbeşer metroluk iki müstakîm cadde açılarak bu caddelerin nokta-i iltisâkından ya`ni köyün vasatında lâ-akl beş altı dönüm vus`atında bir meydan bırakılması ve mekteb ile câmi`-i şerîfin işbu meydana nâzır olarak inşâsı ve diğer sokakların dahi işbu caddeleri müstakîmen kat`idecek sûretde veyahud bunlara temâmiyle müvâzi olarak onikişer metrodan az olmamak üzere küşâdı

5- Cevâmi`-i şerîfe ile mekteblerin etrafında be-heme-hâl teneffüse müsâ'id ayruca birer bağçe mahalli bırakılacağı gibi mekteblerin inşâsında ma`ârif-i umûmiye nezâret-i celllesinin mekâtib-i ibtidâ'iyeye inşâatı hakkındaki ta`lîmatnâmesi ahkâmının muhâfazası

6- Köyün akarsuyu uzak bir yerde te'sîsine muchûriyet husûlü hâlinde hâlinde köye içecek su celbine gayret olunması ve her halde derece-i nüfusuna göre kuyular hafri ve ehâli ve hayvânâtın mazrû'l-saha ve râkid sular şurbundan men'i

7- İlerüde köyün tevsi'i hâlinde hânelerin evvelce inşâ kılınmış hânelere müvâzi ve yek nisak olarak inşâsı ve yeniden açılacak veya temdid olunacak sokakların evvelkilere müvâzi bulunmasına dikkat edilerek şekl-i evvelin dâ'imâ muhâfazası

8- Her hâne için birer dönüm tefrik olunarak hânelerin işbu bir dönüm mahallin caddeye nâzır cihetinin vasatında ve bir hizâda inşâsıyla iki tarafının bağçe ve arka cihetinde ağıl ve samanlık ve yine bağçe mahalleri olarak yer bırakılması

9- Köyün cesâmetine göre münâsib mahallerinde harman yerleri ve köye lâ-akl ikibin metro ba'dında kabristan mahalli tefrik olunacağı gibi arazi müsâ'id bulunduğu halde her hâneye ayruca birer buçuk dönüm bağ mahalli tahsis idilecektir

10- Her karyeye mer'î tahsisi lüzûmu dahi bedihî olub bunlara nüfus mevcûdeye nazaran her hâne için onar dönüm kadar olmasına ve her hânenin yirmibeş küçük ve beş büyük hayvan otlatmak hakkı bulunmasına dikkat edilmesi.

Daha sonra göçmenlerin sûret-i kabul ve iskânları hakkında tanzim edilen İskân-ı Muhâcirîn Nizamnâmesi yeniden tetkik edilip, mevcut duruma göre düzenlenmiştir⁶⁷⁹. Bu nizamnâme aşağıdaki gibidir⁶⁸⁰:

İskân-ı Muhâcirîn Nizamnâmesi

Muhâcirînin Sûret-i Kabûlü

Birinci madde: Muhâcirîn kabulü ve ta'yin-i mahall ve sûret-i iskânları hükûmet-i seniyyenin yed-i ihtiyârındadır. Usûl mahsûsası

⁶⁷⁹ BA, BEO, nu. 308603, 6 Zî'l-hicce 1330/3 Teşrin-i sâni 1328 (16 Kasım 1912).

⁶⁸⁰ BA, İrade, Meclis-i Mahsûs, 1331/36, 6 Cemâziye'l-âhir 1331/30 Nisan 1329 (13 Mayıs 1913). Nizam-nâme hakkında ayrıca bkz. *Düstûr*, V, Karar nu: 175, 6 Cemâziye'l-âhir 1331, s. 377 v.d ; *İskân-ı Muhâcirîn Nizamnâmesi*, İstanbul 1329(BA. Kütüphânesi, nu: 4904) ; *İkdâm*, 5835, 7 Mayıs 1329 (20 Mayıs 1913), s.4-5. *Takvim-i Vekâyi* ile neşr ve ilânı 12 Cemâziye'l-âhir 1331/6 Mayıs 1329 (19 Mayıs 1913), Numara 1466.

dairesinde tabi'iyet-i Osmaniyeyi ihrâz itmeyen muhâcirîn kabul ve iskân olunmaz.

İkinci madde: Muhâcirîn iki kısımdır. Birincisi hükûmet matbu'alarında istihsâl-i me'zûniyetle terk-i ta'biyyet ederek gelenler, ikincisi mülteci olarak gelüb de tabi'iyet-i Osmaniyeye dâhil olmak istid'âsında bulunanlardan hükûmetce muhâcir sıfatıyla kabulüne karar virilenlerdir.

Üçüncü madde: Birinci kısım muhâcirîn hicrete hazır olduklarını, buldukları mahallerdeki me'mûrîn-i Osmaniye vâsıtasıyla evvelce Dahiliye Nezâretine bildirüb hükûmet-i seniyye tarafından virilecek cevap ve karara tevfik hareket ideceklerdir. Bunlar hükûmetce kabulleri cihetine gidildiği halde hükûmet matbu'alarından istihsâl-i me'zûniyetle terk-i tabi'yet eylediklerini mübeyyin evrakı hükûmet-i seniyyeye gönderilmek üzere me'mûrîn-i Osmaniyyeye teslim itmekle mükellefdirler. Bu mükellefiyeti icrâ idenler ta'yîn ve kendilerine tebliğ olunacak mahalle azîmet iderler ve doğrudan doğruya tescîl ve iskân olunurlar.

Dördüncü madde: Mültecîlerden muhâcir sıfatıyla kabulleri istid'âsında bulunanlar muhâcirîn idâresince muvakkatan kabul ve münâsip mahallere sevk olunarak lede'l-hâce haklarında hükûmetce icrâ olunacak tahkikat neticesine göre kabule şayan görülürse bi't-tescîl tabi'iyet-i Osmaniyeye idhâl ile iskân idilirler.

Beşinci madde: Muhâcir olarak kabul idilecek olanlar kendileriyle zevcelerinin ve evlâd-ı sıgarının tabi'iyet-i Osmaniyeyi kabul eylediklerine ve bir daha tabi'iyet-i sâbıkalarına rücû itmeyeceklerine dâ'ir o bâbdaki istid'âlarıyla beraber ale'l-usûl ta'ahhüd senedi i'tâ eyliyeceklerdir.

Altıncı madde: Kabul idilen muhâcirîn kendilerine tahsis olunan mahallere azîmetle sâkin olmağla mecburdurlar. Ancak gösterilen mahalle gitmeyübde kendi paralarıyla arazi mübâya'a iderek diğer mahalde akrabası olan yerlerde tavattun talebinde bulunanlardan is'âf istid'âlarında hükûmetce mahzur olmadığı takdirde bir gûnâ muâvenet-i iskâniyye talebinde bulunmayacaklarına dair ayruca

senedât ahzından sonra bunların arzu itdikleri mahalle azîmetlerine müsâ`ade olunur.

Yedinci madde: Kabul idilen muhâcirîn içinde tabi`iyyet-i ecnebiyye iddi`âsında bulunanlar her halde haklarında ıskat-ı tabi`iyyet mu`âmelesi icrâ olunarak Memâlik-i Osmaniyyeden ihrac idilürler. Bunlardan mazhar-ı muâvenet olanlara tahsis idilen emlak ve arazi ve eşya istirdâd olunduktan sonra vukû`bulan masârif-i saire dahi kendilerine kalacak emvâle bi'l-mürâca`a istifâ olunur.

Sekizinci madde: Memâlik-i Osmaniyyenin mümtaz veya muhtariyet idâreyi hâ`iz aksamından diğêr cihetlerine nakl-i iskân idecekler hakkında hükûmetce mütehhez makarrâta tevfiik mu`âmele olunur.

Vezâ`if

Dokuzuncu madde: MuhâcirHin mu`âmelât-ı umûmiyesi Dahiliye Nezâretine merbût muhâcirîn müdüriyetince idare olunur. Bu müdüriyetin vazîfesi ta`limatnâme ile mu`ayyendir.

Onuncu madde: Mu`âmelât-ı iskâniyesi kesîr olan vilâyâtda bir muhâcirîn müdür veya me`muru ile bir kâtibden mürekkeb ve muhâcirîn müüriyetine merbut bir idare şu`besi teşkil veya bunlardan yalnız biri tevzîf idilir.

Onbirinci madde: Mu`âmelât-ı iskâniyesi kesîr olan vilâyâta ta`yîn olunacak muhâcirîn müdür ve me`murları mesbûkü'l-hademe ka'im-makamlar meyânında Dahiliye Nezâretince intihâb ve me`muriyeti bâ-irâde-i seniyye icrâ olunur. Kâtib vesâir me`mûrîn-i muvakkata bu me`murun inhâsıyla Iskân-ı Muhâcirîn Komisyonlarınca ta`yîn olunur.

Onikinci madde: Her vilâyet ve müsakil livâlarda vali ve mutasarrıfların riyâsetleri altında defterdâr ve muhâsebeci ile Meclis-i Idâre ve belediye a`zâsından birer veya ikişer zâtdan ve Defter-i Hakânî ve Zıra`at ve Sıhhiye müdürlerinden ve Nâfi`a ser-

mühendisinden ve hükümet tabibi bulunmayan yerlerde belediye tabibinden mürekkebe birer İskân-ı Muhâcirîn Komisyonu vardır.

Onüçüncü madde: Mülhak livâ ve kazalarda teşkiline vilâyet komisyonunca lüzûm gösterilecek şubeler mutasarrıf veya ka'im-makamların riyâsetleri tahtında olmak üzere yine bu sûretle zevât-ı münâsebeden teşkil olunur.

Ondördüncü madde: İskân-ı Muhâcirîn Komisyonu riyâsetiyle azâlığı bir hizmet-i fahriyedir. Fakat iskân veya sâir muhâcirîn mu'âmelâtına me'muren komisyonlarca hârice i'zâmlarına lüzum gösterilecek zevâta harc-ı râh kararnameğine tevfikân muhâcirîn tahsisâtından yevmiyye veya harc-ı râh virilir.

Onbeşinci madde: Muhâcirlerin muvakkatan i'âşesi ve sevk ve iskânı ve bunlara virilecek arazinin taksimi ve lede'l-hâce mebâni inşâsı ve vilâyete muhavvül tahsisâtın hüsn-i idâre ve sarfı ve vilâyet dahilinde şerâ'it-i iskâniyyeyi hâ'iz arazi tahrîsi ve'l-hâsıl iskân-ı muhâcirîne mütêferri` husûsât hakkında mukarrerât ittihâzı İskân-ı Muhâcirîn Komisyonlarının vazîfesidir. Bi'l-umûm sarfiyât vilâyât ve müstakil livâ komisyonlarının karar ve havâlesiyle icrâ olunur.

Onaltıncı madde: Vilâyât muhâcirîn me'mûrlarının vezâifi talimatname ile muayyen olup İskân-ı Muhâcirîn Komisyonlarında azâ-yı tabi'yye olarak bulunurlar. Ve komisyonlar mukarrerâtının temâmî-i icrâsından mes'uldürler.

Onyedinci madde: Muhâcirîne aid umûr-ı tahrîriyye ve hesâbiyyeye kaza ve livâ ve vilâyetin hey'et-i mâliye ve tahrîriyyesinden münâsib me'murlar tefrîk olunur.

Onsekizinci madde: Mu'âmelât-ı iskâniyyenin tekessürü ve toptan inşâât vukû'u gibi ahvâlde vilâyât komisyonları kararıyla Dahiliye Nezâretinden alınan tahsisât ve me'zûniyyet üzerine münâsib yevmiyye ile me'mûrîn-i muvakkata istihdâmı câ'izdir. Dersa'âdetde bu yolda yevmiye i'tâsı ve muvakkat me'mûr istihdâmı

muhâcirin müdüriyetinin müzekkeresi üzerine Dahiliye Nezâretinin emr ve işâretine mütevakıftır.

Ondokuzuncu madde: Muhâcirin sevk ve iskânı mu'âmelâtında jardarma ve lüzûmu hâlinde polis me'mûrları istihdâm olunur.

Yirminci madde: Muhâcirin tahsisâtından vukû' bulacak sarfiyât zîri komisyonlar tarafından musaddık evrak ve senedât üzerine mal sanduklarınca icrâ olunur. Ve her üç ayda bir kere masârif cedvelleri zîri komisyonca musaddık olduğu hâlde muhâcirin müdür veya me'mûrları ve bulunmayan yerlerde komisyonlar tarafından muhâcirin müdüriyetine gönderilir.

Sûret-i Iskân

Yirmibirinci madde: Dersa'âdetde muhâcirin müdüriyeti ve taşrada Muhâcirin Komisyonları gelen muhâcirini vürûdları anında taht-ı nezâretlerine alarak muvakkatan mahâl-i münâsebeye yerleşdireceklerdir.

Yirmiikinci madde: Muhâcirin yegân yegân hükûmet veya belediye etibbâsı tarafından mu'âyene olunarak `ilel-i sâriyye ile ma'lûl olanlar bi't-tefrîk en yakın hastahâneye nakl ve tedâvi olunur.

Yirmiüçüncü madde: Muhâcirin idare ve komisyonlarının vazîfe-i esâsiyyesi muhâcirini iskândan ibâret olmasıyla zarûret olmadıkça iâşe için masraf ihtiyâr idilmeyecek ve bunlardan istitâ'at-ı bedeniyyesi olanlara sevk ve iskân zamanına kadar iş bulub yevmiyye kazanmağa komisyonlarca delâlet idilecektir. Zarûret-i i'âşe miss iden muhâcirinin oniki yaşına kadar olanlarına yevmiyye yarımşar ve daha yukarı yaşda bulunanlara birer kıyye etmek veya bedeli virilir ve kışın ihtiyâca göre zarûret mîkdârınca odun veya kömür itâ olunur.

Yirmidördüncü madde: Komisyonlar ma'rifetiyle muhâcirinin her hânesine nüfus ve arazinin kuvve-i enbatiyyesi nazar-ı dikkate alınarak derece-i kifâyede arazi tefrik ve aile re'isi nâmına

muvaqqat senedle teslim olunur. Her hâlde virilecek arazinin ihtiyac ile mütenâsib olmasına komisyonlarca itinâ idilecektir.

Yirmibeşinci madde: Muhâcirîne tahsîs olunan arazi meccânen tefvîz olunamayacak aksâmdan ise bedeli hazinece uzun va`deli taksitler ile tahsîl olunabilir.

Yirmialtıncı madde: Komisyonlarca iskân idilecek muhâcirîne Dahiliye Nezaretince ta`mim idilen plâna tatbikan bir hâne inşâ ve iki re`s çift hayvanıyla tarz-ı cedîd alât-ı zıra`iyye ve tohumluk zahire iştirâ olunduğu takdirde bunların hâsıl-ı nakdîsi kefâlet-i müteselsile usûlüyle karyece kefâlete rabt ve hazinece aile re`isine zimmet kayd olunub uzun va`deli taksitlerle bi`l-âhire istirdâd olunmak meşrûtdur.

Yirmiyedinci madde: Yeni bir karye teşkil idecek sûretde bir mahalle toplu muhâcir iskân idildiği takdirde inşâsı lâzım gelen câmi`-i şerif ile mekteb binası ve çeşme için ihtiyâr olunacak masraf ve lede`l-hâce köy nâmına alınacak damızlık hayvan ve alât-ı zıra`iyye esmâni karye hânelerine tevzi` ve taksîm olunarak her hânenin hissesine isâbet iden mikdar her hâneye mahsûs olan zimemât ile birlikte hazinece aynen tahsîl olunur.

Yirmisekizinci madde: Muhâcirînin tarih-i hicretlerinden i`tibâren altı sene tekalif-i askeriyeden muaf olmaları hakkındaki 20 Şubat 1303 ve iskân idildikleri günden itibaren iki sene tekalif-i maliyeden muaf tutulmaları hakkındaki 26 Kânûn-ı evvel 1301 tahrihli irâdât-ı seniyye ahkâmı bakîdir. Hâne ve sâ`ire esmânından dolayı kendilerine zimmet kayd olunan mebaliğ tekasitinin tahsiline ilk iki senenin faizi tekasit-i âtiyyeye zam olunmak üzere üçüncü seneden i`tibâren mübâşeret olunur.

Yirmidokuzuncu madde: Bir hânedeki zıra`ata kadir erkek bulunmaz veya bulunub da alîl veya misn olur ise icara ve mezâra`a suretiyle intifâ` itmek üzere böylâlerine ancak meccân kısmından arazi teharri ve teslim olunabilir. Ve kefâlet-i müteselsile ile ehl-i karyece tekeffül olunursa bedeli mevâd-ı ânifadaki şerâ`it da`iresinde tahsîl olunmak üzere hâne dahi inşâ idilebilir.

Otuzuncu madde: *Erbâb-ı san'atdan olan muhtacın muhâcirine şerâ'it-i ânifa dairesinde bir hâne inşâ ve kefâlet mukabilinde veya müctemi'en sâkin oldukları takdirde yekdiğere müteselsilen kefil olmak sûretiyle araziye bedel-i zan'atının icabâtından olan en mübrem alât ve edevât ve kendisine asgari olarak iktiza iden sermaye malzemesi komisyonca bi'l-mübâya'a kendilerine teslim olunur. Şu kadar ki bunun mikdârı hiç bir vakit iki bin guruşu tecâvüz idemez.*

Otuzbirinci madde: *Muhâcirinin vürûdunu müte'âkib geldikleri yerlerin te'sîrât-ı iklimiyyesi ve kendilerinin zırâ'at veya san'atdan hangi kısmına mensûb buldukları Dahiliye Nezâretiyle bi'l-muhâbere ta'yîn olunduktan sonra aded-i nüfuslarını ve şerâ'it-i iskâniyyelerini mübeyyin cedvel tanzîm olunur (Muhâcirin meyânında yekdiğesine akraba bulunanların birlikte veya yekdiğesine yakın yerlerde iskânlarına dikkat olunacaktır).*

Otuzikinci madde: *Bir mahalden toplu olarak gelen muhâcirlerin muntazam vukû'ad-ı sıhhiyyeye muvâfık bir karye teşkiliyle iskânı temin olunmak üzere tefrik olunan araziye tabip ve mühendis i'zâm ve câmi' ve mektep ve çeşme ve karakol ve bir köye mahsûs hâne başına onar dönüm i'tibarıyla mer'î mahalli ve birer dönüm orman mahalli ve kabristan ve bazar yeri gibi ihtiyâcât-ı umûmiye için münâsib mahaller ittihaz ve tefrik olunur.*

Otuzüçüncü madde: *Inşâsı takarrür iden mebâni ile iştirâsı lâzım gelen eşya için komisyonlar kararıyla ve mu'âmelât-ı vâziha itâsıyla Dahiliye Nezâretinden tahsisât-ı lâzime talep ve ancak virilecek me'zûniyet dairesinde sarfiyâta mübâşeret olunur.*

Otuzdördüncü madde: *Muhâcirin için yapılacak hânelerin inşâsı münâkasaya konulur veya zarûret-i miss iderse emâneten inşâ olunur. Bunların kerpiç ahşab ve kârgîr olarak inşâsı ilcâât-ı mahalliyeye tâbi'dir. Muhâcirinden kudret-i bedeniyyesi olanların münâkasa halinde münâsib yevmiyye ile müte'ahhid tarafından emânet hâlinde münâsib bir ücretle hükûmetce inşâatda istihdâmı mecazdır.*

Otuzbeşinci madde: Muhâcirînin inşâ olunacak hânelere nakilleri icrâ ve arazileri kendülerine tefrik ve itâ olunduğunu müte`âkib derhal her hâneye müteselsil numro vaz'ıyla orada sâkin ailenin mikdâr-ı nüfusunu ve ism ve şöret ve sinnleri ve tahsis olunan arazinin dönüm ve zirâ`ını nâtik iki defter tanzim idilecek ve muhâcirîn idaresi müdüriyetine gönderilecektir.

Otuzaltıncı madde: Hükûmet-i mahalliye madde-i ânifada mezkûr defter üzerine nüfus me'mûru ma`rifetiyle tekrar yoklama icrâ ve tezâkir-i Osmaniye i`tâ itdirecek ve tahakkuk idecek hâle göre cihet-i askeriyeye ve Dahiliye Nezâretine mezkûr defterin musaddık sûretlerini tevzi` ve irsâl idecektir. İşbu defter otuzbirinci maddede tanzimi irâ'e olunan cedvel ile birleştirilecektir.

Otuzyedinci madde: Muhâcirînden hazinece meccânen arazi almış olanlar arazinin kendilerine teslim tarihinden i`tibaren on sene geçmedikçe bu araziye âhara ferağ idemezler. Hazinece arazi itâ idilmekle beraber bedelâtı takasite rabt olunmak sûretiyle kendülerine hâne inşâ ve malzeme-i sâ`ire iştirâ olunan muhâcirîn arazileriyle hâne ve malzeme-i mezkûre hazine-i mâliyyeye medyûn oldukları parayı tesviye itmedikçe âhara bey` ve ferağ olunmaz.

Otuzsekizinci madde: Topluca muhâcirîn iskân idilecek yerlerde teşkil olunacak kuraya münâsib isimler virilecek ve imam ve muhtar ve muallimler tayîn ve mer`i ve baltalıklar bir sûret-i vâhime ve sâlimede bi`t-tefrik dönümleri mikdarıyla nikât-ı ma`lûmeyi irâ'e iden dört kı`a harita tanzim olunub biri Dahiliye Nezâretine gönderileceği gibi biri komisyonda diğeri Defter-i Hâkânî idaresinde ve dördüncüsü de karye muhtarında kalacak ve hudud nizâ`ı tehaddüsünde fasl-ı da`va için mürâca`at olunacaktır.

Otuzdokuzuncu madde: Muhâcirin ebniyye ve tohumluk ve hayvanât ve malzeme takasiti bilâ-ma`zeret te`diyye itmezlerse işbu arazi ve ebniye ile hayvanât ve malzeme-i mezkûreden mevcûd olanları istirdâd ve hükûmetce başkalarına şerâ`it-i mu`ayyene ile tefviz olunur.

Kırkinci madde: Tarih-i muhâceretlerinden i'tibâren iki sene zarfında hükûmete mürâca'at itmemiş olanlar işbu nizamnâme ahkâmından istifâde idemezler.

Mevâd-ı Müteferrika

Kırkbirinci madde: İskân-ı muhâcirîn müdür veya me'mûrları ve lüzumu tahakkukunda veya devr ve teftiş esnasında ka'im-makam ve mutasarrıf ve sıhhiyye ve zıra'at müdür veya me'mûrları ve ma'ârif müfettişleri ve nâfi'a ser-mühendisi veya mühendisleri muhâcir iskân idilen yerleri bi'l-hassa teftiş ve iktisad ve tekessür-i nüfus ve hıfzül-saha nokta-i nazarından muzırr olan ahvâlin ta'dili ve ihtiyâcâtın tehvîni esbâbını istikmâle sarf-ı gayret idecekler ve netâyic-i icra'ât ve meşhûdâtı hakkında vilâyete raporlar vireceklerdir.

Kırkikinci madde: Muhâcirîn arazi-i emiriyye-i hâliyye ve mahlûlede veya lede'l-hâce satın alınabilecek çiftlikler ile Maliye Nezâretinin muvâfakatıyla hükûmete aid çiftliklerde iskân idileceklerdir.

Kırküçüncü madde: Vilâyâtdaki komisyonlar muhâcir iskânı için bulacakları arazinin madde-i sâlifede gösterilen araziden kangısı olduğunu ve sahibli veya sahipsiz bulunduğunu ve ikamete ve karye ittihazına mevki'ân ve sıhhaten sâlih ve sâlim ve ziraata elverişli olup olmadığı ve muhâcir iskâıyla ehâli-i kadîmenin ihtiyâcâtı tazyik edilübidilmeyeceğini tedkik etmek ve muhâcirîn-i vâridenin vatan-ı aslîlerini nazar-ı dikkate alarak alışdıkları âb ve hevâya mümkün mertebe muvâfık olacak mahaller tefrik ve tahsîs idilmek vazîfesiyle bi'l-hassa mükellefdirler. Bu sûretle muhâcirîn iskânı için bulunacak arazi tafsilât-ı lâzımeyi câmi` olarak Dahiliye Nezâretine bildirilür. Ve muhâcirîn müdüriyetince ve mahallî komisyonlarınca defâtir-i mahsûsaya kayd idilür.

Kırdördüncü madde: İşbu nizamnâme tarih-i neşrinden i'tibâren mer'îl-icrâdır.

Kırkbeşinci madde: İşbu nizamnâmenin icrâsına Dahiliye Nâzırı me'mûrdur.

İşbu nizamnâmenin mevki`-i mer`iyyete vaz`ını ve nizâmât-ı devlete ilâvesini irâde iderim.

6 Cemâziye'l-âhir 1331/30 Nisan 1329

Mehmed Reşâd

Osmanlı hükûmeti göçmenlerin iskânında, Türk nüfusun azaldığı bölgeleri ön plânda tutmuştur. Bunlardan, son birkaç asırdan beri, her 30-35 senede bir her iki taraf ordularının istilâsına uğrayan ve "Dârü'l-herkât" olan Edirne vilâyeti, sınır bölgesi olması bakımından ön sırayı almaktaydı. Bu sebepten Edirne vilâyetinde Müslüman-Türk unsurun artırılması maksadıyla Rumeli cihetlerinden gelen göçmenlerin Anadolu'ya geçmelerine engel olunarak, Istranca cihetlerinde yerleştirilmeleri husûnda Hariciye Nezâreti'nden Dahiliye Nezâreti'ne bir tezkere gönderilmiştir⁶⁸¹.

Başkumandanlıkça sadarete hitâben yazılan bir tahriratta ise :
"Bu havalide Müslüman-Türkler her ne kadar çoğunluğu oluşturmaktaysa da, bunlar her muhârebeye göç ederek, gittikçe azalmaktadır. Buna karşılık ikinci derecede çoğunluğu teşkil eden Rumların nüfusları gittikçe artmaktadır. Bu duruma mahall bırakmamak için Makedonya ve Trakya'nın diğer kısımlarından hicret etmekte olan ahalinin, keşif sûretiyle, buralarda iskânı için her sancak dahilinde mülkiye ve askeriyeden bir komisyon teşkil edilerek, vilâyet dahilinde nerelere ne kadar göçmen iskânının araştırılmasına çalışılması.." istenmektedir⁶⁸².

⁶⁸¹ Pomaklar da bu cihetlerde iskan edilmişlerdir. Bkz. BA, BEO, nu: 315574, 15 Ağustos 1329 (28 Ağustos 1913).

⁶⁸² Yazıda ayrıca, "alınan bu tedbirlerle bölgede müslüman unsurun gittikçe artarak, herhangi bir seferberlikte Anadolu'ya muhtaç olmadan, buradaki kolordular kendi mintikalarında ikmâlini yaparak, düşmana karşı koyacağı ve böylece zaman kazanılacağı" görüşü de savunulmuştur. Bkz. ATASE Arşivi, K.252, D.264, F.94/94-1/94-2, 4-6 Eylül 1329 (17-19 Eylül 1913).

Bu arada Balkan harbini müteâkip Rumeli'deki Rumların, Batı Anadolu'da çoğunluğu Rumlar lehine temin etmek için, aileleriyle İzmir ve Balıkesir havalisine geldikleri tespit edilmiştir⁶⁸³. Bütün bunlar göz önüne alınıp, Anadolu sahillerinde Rum nüfusun artmasını önlemek maksadıyla da Osmanlı hükûmeti Rumeli'den gelen göçmenlerin bir kısmının da bu gibi yerlere iskânını kararlaştırmıştır⁶⁸⁴. Bunun için ise, ya Rum köyleri istimlâk edilerek göçmen iskân edilmiş⁶⁸⁵, yahut da Rum köylerinin civarında bulunan mîriye ait arazi ve arsalar göçmenlere verilerek oralarda iskânları sağlanmıştır⁶⁸⁶.

Bu arada bu uygulamanın yapıldığı yıllarda, Osmanlı Devleti'nin nüfus yapısına bakılacak olursa, hiç bir yerde gerek Rumların, gerekse Bulgarların Türkler karşısında kesin bir çoğunluk oluşturmadığı görülür⁶⁸⁷. Göçmenlerin iskânında böyle bir kararın alınması, yani yer ve yurtlarından kovulmuş olan Makedonya Türklerini, Trakya ve Batı Anadolu kıyılarında, bilhassa Ege adaları

⁶⁸³ BA, *BEO*, Harbiye Gelen-giden, 235, Sıra nu: 138/173, 15 Cemâziye'l-evvel 1331/8 Nisan 1329 (21 Nisan 1913). Ayrıca bkz. BA, *BEO*, nu. 312389, 9 Nisan 1329 (22 Nisan 1913), Dahiliye Gelen-giden, 114, Sıra nu: 233 ; BA, *BEO*, nu. 312759, 25 Nisan 1329 (8 Mayıs 1913), Hariciye Gelen-giden, 167, Sıra nu: 831.

⁶⁸⁴ BA, *BEO*, nu. 312624, 20 Nisan 1329 (3 Mayıs 1913).

⁶⁸⁵ Ayrıca buralardaki yerli ahalinin elindeki arazinin diğerlerinin eline geçmemesi hakkında da tedbir alınmıştır. Bkz. BA, *BEO*, nu. 312932, 1 Mayıs 1329 (14 Mayıs 1913), Hariciye Gelen-giden, 167, Sıra nu: 933.

⁶⁸⁶ Meselâ Edremit Körfezi'nin kuzey sahilinde Küçükkuyu isimli Rum köyünün civarındaki mîriye ait arazi ve arsalar göçmenlere verilerek, iskânları sağlanmıştır. Bkz. BA, *BEO*, nu. 312931, 1 Mayıs 1329 (14 Mayıs 1913), Hariciye Gelen-giden, 167, Sıra nu: 928.

⁶⁸⁷ Örnek olarak Ege kıyısında Aydın vilâyetini (İzmir dâhil) alacak olursak, 1891 yılında toplam 1.352.116 olan nüfusun 1.118.496'sı Türk, sadece 195.431'i Rum idi (Bk. N. Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul 1981, s.48). Daha sonra ise aynı vilâyette toplam 1.819.616 olan nüfusun 1.437.983'ü Türk, 319.020'si Rum idi (Bk. Hasan Köni, "Ermeni Meselesi Üzerinde Bazı Görüşler", *Türk Kültürü*, Mayıs 1986, s.277). S. Shaw'a göre de söz konusu vilâyetlerde Türk nüfusu gayr-i müslimlere nispetle oldukça fazladır. Bkz. S.J. Shaw, "Ottoman Population Movements During The Last Years Of The Empire, 1885-1914 ; Some Preliminary Remarks", *Osmanlı Araştırmaları I (The Journal Of Ottoman Studies I)*, İstanbul 1980, s.191-204. Osmanlı Devleti'ndeki müslim ve gayr-i müslim nüfus hakkında ayrıca bkz. Bilâl Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebeanın Yönetimi*, İstanbul 1990, s.71-90. XX. yüzyılda Anadolu'daki Rum nüfus hakkında bkz. Ali Güler, *İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilâtı*, Ankara 1988, s.78-81.

karşısındaki bölgede bulunan Rumlara arasına yerleştirilmesindeki asıl maksat, Trakya ve Anadolu'yu ilerisi için birçok fitne ve fesattan korumak düşünce-sinden kaynaklanmıştır⁶⁸⁸.

Bütün bunların yanında göçmen iskânı kararlaştırılmış olan boş ve terkedilmiş arazilerin müzâyedeye çıkarılmaması için bir genelge yayınlanmıştır⁶⁸⁹. Şayet müzâyedeye çıkarılmış olanlar varsa bundan vazgeçilerek, mevki ve miktarının yanında, kaç hâne göçmen iskânına müsâit olduğunun tespiti istenmiştir⁶⁹⁰.

93 harbi göçlerinden sonra göçmenlere arazi tahsisinde birçok anlaşmazlıklar husûle geldiği ve bunun da en önemli nedeni tapu ve kadastro işlerinin düzenli olmayışından kaynaklandığından⁶⁹¹, edinilen tecrübe üzerine göçmen iskân edilecek bölgelerdeki boş arazilerin tespiti için kadastro memurları veya komisyonlar görevlendirilmişlerdir. Meselâ Konya ovasında göçmenlerin iskânına elverişli bir çok boş ve büyük arazi bulunduğu *Defter-i Hakanî Nezâreti*'nce göz önüne alınıp, buranın kadastro usûlünde haritalarının düzenlenmesi yolunda kadastro memurları tayin edilmiştir⁶⁹². Kadastro komisyonunun incelemesi sonucunda arazinin gerçek miktarı anlaşılacak, hazine ile diğer kişilere ve evkâfa ait olan kısımlar çıkarıldıktan sonra, kalan kısımlara göçmen iskân edilmiştir⁶⁹³. Arazilerin göçmenler arasında ne şekilde tahsis edileceği ise Maliye Nezâretince kararlaştırılmıştır⁶⁹⁴.

⁶⁸⁸ Sayın Y.H.Bayur da bu görüşü desteklemektedir. Bkz. Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, II/3, s.251.

⁶⁸⁹ *Dahiliye Nezâreti Muharrerât-ı Umûmiye Mecmuası*(1329 senesine mahsus), I, Sıra nu: 138, s.158.

⁶⁹⁰ Ayrıca vilâyetlerde göçmenlerin iskânına elverişli boş toprak ve çiftliklerin belirlenmesi için gerekli memurlar tayin edilmiştir. Bkz. *a.g.e.*, Sıra nu: 149, s.172.

⁶⁹¹ Bu sırada devlet boş arazileri tespit ederken arazi çevresindeki yerli halktan toprakların sahipli mi, sahipsiz mi? olduğunu sormakta, bu da zamanla bir çok anlaşmazlıklar ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bkz. Kocacık, *a.g.m.*, s.168.

⁶⁹² *İkdâm*, 5720, 13 Safer 1331/8 Kânûn-ı sâni 1328 (21 Ocak 1913), s.4.

⁶⁹³ Haberde ayrıca, Konya ovasında bulunan gerek vakıf, gerekse arazi-i emiriyyeden yüzbinlerce dönüm arazinin bazı kişiler arasında adeta taksim edildiği de bildirilmektedir. Bkz. *Babalık*, 176, 17 Safer 1330/11 Kânûn-ı sâni 1328 (24 Ocak 1913), s.3. Ayrıca bkz. *Babalık*, 185, 1 Nisan 1329 (14 Nisan 1913), s.3. Bundan başka Söke'ye de aynı amaçla komisyon gönderilmiştir(*İkdâm*,

Boş arazinin yanısıra, Beykoz ve Arabistan'daki çiftlikler istisnâ edildikten sonra, Anadolu'daki bilumûm çiftliklerin, bedelleri hakkında yapılacak muâmele daha sonra tayin olunmak üzere, göçmenlere tahsisi uygun görülmüştür⁶⁹⁵. Bu cümleden olarak, Anadolu'da bulunan Maliye'ye ait çiftliklerden bazıları da göçmenlere tahsis edilmiştir⁶⁹⁶.

Ayrıca hükûmetce görülecek askerî ve mülkî lüzum veya göçmenlerin iskânlarından dolayı şahısların uhdesinde bulunan çiftliklerin de Meclis-i Vükelâ kararı ile istimlâk edilebileceği bildirilmiştir⁶⁹⁷. Ayrıca sahipsiz olduğu tespit edilen çiftliklerin de göçmenlere verilmesi kararlaştırılmıştır. Nitekim Defter-i Hakanî Emaneti tarafından sahipsiz olduğu tespit edilen Biga sancağındaki Darıdere çiftliğine göçmen iskân edilmiştir⁶⁹⁸. Bundan başka hükûmetce, göçmenleri iskân etmek için bazı çiftliklerin satın alınacağı bildirilmiştir⁶⁹⁹. Nitekim Muhâcirîn Komisyonu, bu

5881, 22 Haziran 1329 (5 Temmuz 1913), s.4, Ahenk gazetesinden iktibas edilmiştir).

⁶⁹⁴ BA, *BEO*, nu. 314748, 16 Şaban 1331/7 Temmuz 1329 (20 Temmuz 1913), Dahiliye Gelen-giden, 114, Sıra nu: 794. Ayrıca bkz. BA, *BEO*, nu. 314056, 15 Şaban 1331 (19 Temmuz 1913), Maliye Gelen-giden, 468, Sıra nu: 579/91.

⁶⁹⁵ BA, *BEO*, nu. 314317, 30 Recep 1331/22 Haziran 1329 (5 Temmuz 1913), Maliye Gelen-giden, 510, Sıra nu: 995. Bu sebepten Kal'a-i Sultaniye(Çarakkale) sancağının Lapseki kazasına bağlı Küredere(کوره دره) çiftliğine göçmen iskân edileceğinden, müzâyesinden vazgeçilmiştir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 314738, 13 Şaban 1331/4 Temmuz 1329 (17 Temmuz 1913), Dahiliye Gelen-giden, 81, Sıra nu: 755 ; Maliye Gelen-giden, 510, Sıra nu: 1120.

⁶⁹⁶ *İkdâm*, 5881, aynı yer.

⁶⁹⁷ BA, *BEO*, Dahiliye Gelen-giden 82, Sıra nu: 83, 13 Mart 1330 (26 Mart 1914).

⁶⁹⁸ *İkdâm*, 5907, 19 Temmuz 1329 (1 Ağustos 1913), s.3.

⁶⁹⁹ *İkdâm*, 5998, 20 Teşrin-i evvel 1329 (2 Kasım 1913), s.3. Erdek kazasına bağlı Aydıncık nahiyesindeki bir çiftlik(BA, *BEO*, nu. 309088, 29 Zi'l-hicce 1330/26 Teşrin-i sâni 1328 (9 Aralık 1912). Tepedelenli İsmail Paşa-zâde Kâmil Bey'in tasarrufundaki bu çiftliğin 500 hâne göçmen iskânına müsait olduğu, fakat 10 bin lira bedelinin fazla bulunduğundan, indirilmesine çalışılması hakkında bkz. BA, *BEO*, nu. 309980, 26 Teşrin-i sâni 1328 (9 Aralık 1912), Dahiliye Gelen-giden, 79, Sıra nu: 3096 ile Dahiliye Gelen-giden 113, Sıra nu: 2574), Tekfurdağı sancağına bağlı Ergani nahiyesinde bulunan Mahmud Celâleddin Paşa-zâde Fuat Bey'in Balabanlı ve Papaslı(باباسلی) çiftlikleri(BA, *BEO*, nu: 304498, 25 Recep 1330/27 Haziran 1328 (10 Temmuz 1912), Maliye Gelen-giden, 509, Sıra nu: 946) ile Parga isimli çiftlik bu maksatla satın alınıp, göçmenlere tahsis edilmiştir(BA,

maksatla, Bursa'daki bazı çiftliklerin satın alınması için mühendis göndermiştir⁷⁰⁰.

Bütün bunlara rağmen, 31 Aralık 1914 tarihli tahrîrat-ı umûmiyeye göre; "*Bilumûm arazi-i emiriyye-i hâliye ve mahlûle ile sonradan Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ kararıyla göçmenlerin iskânına tahsis edilen çiftliklerden bazılarıyla, Hazîne-i Celîle uhdesinde bulunan arazi ve çiftliklere Maliye Nezâreti'nin muvâfakatı alınmadıkça hiç bir surette göçmen iskân olunmaması*" tebliğ edilmiştir⁷⁰¹.

Göçmenlerin Anadolu'da iskânları sırasında birçok muhâcir köyleri de inşa edilmiştir. Bu köylerin inşası sırasında dikkat edilecek husûslar, göçmenlerin iskânı hakkında yayınlanan talimatnâmede ayrıntılarıyla belirtilmiştir⁷⁰². Bunun için Osmanlılarla İngilizlerden teşkil edilen bir heyet çalışmalarda bulunmuş, ilk olarak İzmit kazasında bulunan Çifteler Çiftliğinden 30.000 dönüm arazi göçmenlere tahsis edilmiştir. Fakat adı geçen çiftliğin köyler inşasıyla, göçmen iskânına elverişli olmadığı belirlendiğinden, Konya'da sulama münâsebetiyle hâsıl olan araziden münâsip miktarının tahsis edilerek, köylerin orada inşası uygun bulunmuştur⁷⁰³.

Adana'da da göçmenlerin iskânı için örnek muhâcir köyleri yapılacağına dair belgeler vardır. Ayrıca Adana vilâyeti dahilindeki bir milyon küsur bin dönümden oluşan Çukurova çiftliğinin

BEO, nu. 302368, 8 Cemâziye'l-evvel 1330/12 Nisan 1328 (25 Nisan 1912), Maliye Gelen-giden 508, Sıra nu: 350).

⁷⁰⁰ *Alemdar*, 342, 7 Nisan 1329 (20 Nisan 1913), s.2.

⁷⁰¹ *Dahiliye Nizâreti Muharrerât-ı Umûmiye Mecmuası*, II, Sıra nu: 148, s.166. Ayrıca bkz. BA, *BEO*, nu. 319554, 18 Rebî'ül-evvel 1332/1 Şubat 1329 (14 Şubat 1914), Maliye Gelen-giden, 468, Sıra nu: 1456/78 ile bkz. *Dahiliye Gelen-giden*, 115, Sıra nu: 1986.

⁷⁰² Konu hakkında ayrıntı için bkz. dipnot 664.

⁷⁰³ BA, *MVM*, 174(Muharrem 1331), 28 Muharrem 1331 (7 Ocak 1913). Ayrıca bkz. BA, *BEO*, nu. 309863, 27 Teşrin-i evvel 1328 (9 Kasım 1912). Muhâcir köylerinin Konya'da iskânı hakkında ayrıca bkz. *İkdâm*, 5998 (2 Kasım 1913) ilâ 6005, 27 Teşrin-i evvel 1329 (9 Kasım 1913), s.4.

göçmenlere tahsisi hakkında çalışmalar yapılmıştır⁷⁰⁴. Bu arada Adana'da yapılacak olan örnek köyler için bazı şahıslarca malî yardımda da bulunulmuştur⁷⁰⁵.

Eskişehir'de göçmen iskânı için arazi satın alınıp⁷⁰⁶, muhâcir köyleri inşa edilmiştir⁷⁰⁷. İzmir civarında da muhâcir köyleri yapıldığına dair belgeler vardır⁷⁰⁸. Mersin⁷⁰⁹ ve Çifteler Çiftliği'ne iskân edilecek göçmenler için ise, ev inşa edilmiştir⁷¹⁰.

Göçmenlere mahsus köylerin inşası için hükûmetce verilen tahsisat yanında, ahali tarafından da malî yardımda bulunulmuştur. Bu arada inşaatlara, masraflı ve zor olacağı düşüncesiyle kış mevsiminde ara verilmiştir⁷¹¹.

704 Adı geçen çiftliğin 307 bin küsur dönümü önceden göçmen ve aşâir tarafından kullanılmakta olup kalan kısmı 75 seneliğine bir Fransız şirketine kiralanmıştır(BA, *MVM*, 173, 20 Safer 1331/16 Kânûn-ı sâni 1328 (29 Ocak 1913), Zabıt rakamı 87. Fakat göçmen iskânının gündeme gelmesiyle, hükûmetce muâmelenin feshedilip, gerekirse tazminat ödenerek, çiftliğin göçmenlere tahsisi düşünülmüştür. Bkz. BA, *MVM*, 178, 24 Recep 1331/16 Haziran 1329 (29 Haziran 1913).

705 Adı geçen numûne köyleri için Ranpor nüvvablığı hükûmet erkânından Mehmed ve Ahad Ali Sâhip isimli kişi tarafından herbiri birer İngiliz lirası kıymetinde dört kıt'a % 5 faizli hazine tahvili verilmiştir. Bkz.BA, *BEO*, nu. 319114, 21 Kânûn-ı sâni 1329 (3 Şubat 1914). Konu hakkında ayrıca bkz. BA, *BEO*, nu. 319743, 3 Rebî'ül-âhir 1332 (16 Şubat 1329). Adana'daki numûne köyleri için bundan başka Dr. Ensari adlı kişi tarafından 1648 lira 30 kuruş Hint-Osmanlı İskân-ı Muhâcirin reisi Esat Paşa'ya tevdi edilmiştir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 312901, 7 Cemâziye'l-âhir 1331/1 Mayıs 1329 (14 Mayıs 1913).

706 BA, *BEO*, nu. 314589, 8 Şaban 1331/30 Haziran 1329 (13 Temmuz 1913), Dahiliye Gelen-giden, 81, Sıra nu: 725. Ayrıca göçmenlerin iskânı için arazinin tayin, miktar ve mahiyeti için Maliye memurlarından Yakup, Bursa Nafia mühendisi Abdullah Necati ve Hayma müfettişlerinden İsmail Hakkı Efendilerden mürekkep bir heyet komisyonca bölgeye gönderilmiştir. BA, *BEO*, Dahiliye Gelen-giden, 81, Sıra nu: 133, 25 Mart 1329 (7 Nisan 1913).

707 BA, *BEO*, nu. 312644, 27 Cemâziye'l-evvel 1331/21 Nisan 1329 (4 Mayıs 1913), Maliye Gelen-giden, 510, Sıra nu: 45 ; Dahiliye Gelen-giden, 81, Sıra nu: 284.

708 İzmir'deki muhâcir köyleri için de bazı çiftlikler satın alınmıştır. Bkz. *İkdâm*, 5998 ile 6005, aynı yerler.

709 *İkdâm*, 6034, 28 Teşrîn-i sâni 1329 (11 Aralık 1913), s.3.

710 Bu evlerin inşasını tedkik için Bursa valisi bölgeye gitmiştir. Bkz. *İkdâm*, 6036, 30 Teşrîn-i sâni 1329 (13 Aralık 1913), s.4(Bursa gazetelerinden iktibas edilmiştir).

711 *İkdâm*, 6034, aynı yer.

Göçmenler için hükûmetce yapılacak olan örnek köylerden başka, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nce de bir örnek muhâcir köyü kurulması düşünülmüştür⁷¹².

Hükûmet ayrıca Rumeli felâketine uğrayan dul göçmenler için Şişli'nin üstünde bir mahalle teşkiline müsâade etmiştir. Teşkil edilecek mahalleden dul göçmenlerin ücretsiz arazi alabilmeleri ve çocuklarını Dârülaceze'ye gönderebilmeleri imkânı da sağlanmıştır⁷¹³. Hükûmet daha sonra dul kadınların ev yapmalarına da yardımcı olmuştur⁷¹⁴.

Bütün bunların yanında, Rumeli göçmenlerinin Osmanlı memleketlerinde yerleştirilmeleri için 500.000 Osmanlı lirası sermayeli bir şirket kurulmasına çalışılmıştır. Fakat şirketin bu kadar sermaye ile işin üstesinden gelemeyeceği anlaşıldığından, hükûmetten 3 milyon liralık kredi talep edilmiş, fakat bu talebin Düyûn-ı Umûmiye'ce engellenmesiyle de iş çıkmaza girmiştir⁷¹⁵. Bundan başka yine göçmenlerin iskânı için kurulacak olan Osmanlı Müsta'mire (...مستعمرة...) Şirketi'nin mukavelenâmesinin husûsî bir encümünde tedkik edilmesi kararlaştırılmıştır⁷¹⁶. Daha sonra yine göçmenlerin iskân ve refâhının sağlanması gayesine yönelik 250 bin lira sermayeli bir şirket için Maliye Nezâreti'ne mürâcaat edilmiştir⁷¹⁷. İmtiyaz müddeti dışında bütün problemlerin

712 Hattâ bunun için 10 bin lira tahsis edilmiştir. Bkz. *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-31 Salnâmesi*, s.229.

713 Ayrıca bunlara Muhâcirin İdâresi'nce 10 bin liralık yardımda bulunulmuştur. Bkz. *Halka Doğru*, Sayı 47, 27 Şubat 1329, s.376.

714 BA, BEO, nu. 323081, 12 Şevval 1332/21 Ağustos 1330 (3 Eylül 1914).

715 *Müdâfaa-i Maliye ve İktisâdiye Mecmuası*, Nu: 4, 24 Şubat 1329, s.2.

716 BA, BEO, nu. 315356-315615, 6 Ramazan 1331/27 Temmuz 1329 (9 Ağustos 1913), Dahiliye Gelen-giden, 81, Sıra nu: 913; Dahiliye Gelen-giden, 114, Sıra nu: 974.

717 Şirketin sermayesi olan 250 bin liranın göçmenlerin evlerini yapmak, Avrupa'dan ziraat aletleri getirmek, çiftçilik numûne mektebi açmak, yoğurtçuluk, peynircilik, yağcılık, kaymakcılık öğretmek gibi hususlarda kullanılacağı bildirilmektedir. Bkz. *Halka Doğru*, Sayı 49, 13 Mart 1330 (26 Mart 1914), s.392.

halledildiği bildirilen şirketin kurulup kurulmadığı hakkında bilgi edinilememiştir⁷¹⁸.

Göçmenlerden iskân edildikten sonra bazıları iskân yerlerini beğenmeyip, başka yerlere gitmeye başlamışlardır. Bunun üzerine hükûmet bu durumun önünü alabilmek için bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride, "...velilerinin vefâtı üzerine kimsesiz kalan dul kadınlarla yetim çocuklar akrabalarının yanına yerleştirilebileceği gibi, iklim sebebiyle hastalanan göçmenler yer değiştirebileceklerdir" denmektedir⁷¹⁹. Bize göre hükûmetin bu gibi yer değiştirmeleri önlemeye çalışmasındaki en büyük etken, yeni bir göçün masraflı olması ve bunun da hazineye yeni külfetler getirmesiydi.

Ayrıca istilâya uğrayan yerlerden gelen göçmenler 13 Mayıs 1913 tarihli Muhâcirîn Nizamnâmesi'nin 5. maddesi gereğince sicill-i nüfusa kaydedilmekteydiler. Daha sonra göçmenlerin sicill-i nüfusa kayıtları hakkında 8 Mart 1915 tarihli bir de tahrirât-ı umûmiye yayınlanmıştır⁷²⁰. Göçmenlerce Osmanlı tabiiyetini korumalarına dair verilmesi şart olan beyannâmeler de damga resmi ve hicaz evrakından istisnâ tutulmuştur⁷²¹.

718 Şirket imtiyaz müddetinin 30 sene olmasını, Maliye Nezâreti ise iki seneye sınırlandırılmasını istemektedir. Bkz. *a.g.e.*, aynı yer.

719 Hastalık nedeniyle yer değiştirmek isteyenlerden doktor raporunun yanında, mahallî komisyonlardan aldıkları durum açıklayıcı belgeyi Vilâyet Muhâcirîn Komisyonu'na tasdik şartı da aranmıştır. Bkz. *Dahiliye Nezâreti Muharrerât-ı Umûmiye Mecmuası*, II, Nu: 173, s.190(2 Şubat 1330 (15 Şubat 1914) tarihli tahrirât-ı umûmiye). 93 harbini müteâkip gelen göçmenlerde de aynı durumun söz konusu olması üzerine, devlet bunun önünü alabilmek için aile başına 1000 kuruştan fazla harç almak yoluna gitmiştir. Bkz. Kocacık, *a.g.m.*, s.166.

720 *Dahiliye Nezâreti Muharrerât-ı Umûmiye Mecmuası*, II, Nu: 187, s.210. Konuyla ilgili ayrıca bkz. *a.g.e.*, II, Nu: 192, s.219 (25 Şubat 1330 tarihli tahrirât-ı umûmiye).

721 Bu uygulamaya ecnebî devletlerden gelen göçmenlerin Osmanlı tabiiyetine kabulleri hakkında usûlen verecekleri dilekçeler de dahil edilmiştir. BA, *BEO*, Maliye Gelen-giden, 468, Sıra nu: 383/65, 8 Haziran 1330 (21 Haziran 1914).

C. SÜREKLİ YERLEŞME SONRASI YARDIMLAR VE TANINAN MUAFİYETLER

Aynen geçici yerleşme sırasında olduğu gibi, akın akın Anadolu'ya geçenlerin sürekli iskânlarında da Osmanlı hükûmeti çeşitli bakımlardan yardım yapmaktan kaçınmamıştır. Nitekim devlet, göçmenleri geldikleri yerlerin iklimine uygun Osmanlı vilayetlerine yerleştirmeye çalışmış ve onlara arazi, ziraî malzeme, çift hayvanı ve tohumluk vermek suretiyle, refahlarını temine çalışmıştır⁷²². Ayrıca daha önceki göçlerde olduğu gibi, göçmenlere belirli bir süre, bazı muâfiyetler tanımıştır.

1- Yapılan Yardımlar

Sürekli iskân sırasında yapılan yardımlar genellikle arazi tahsisi, ziraî araç-gereç ve ev yapımı şeklinde olmuştur. Ayrıca bu sırada göçmenlere yardım için bazı İngilizler ile birlikte müşterek bir komisyon teşkil edilmiştir⁷²³.

Aslında Balkan savaşı öncesinde de Osmanlı topraklarına gelen göçmenlere arazi ve ev yeri verilmekteydi⁷²⁴. Balkan savaşı sonrası, göçmen sayısının artmasıyla, alınan kararlar göçmenlere araziden başka birşey verilmeyeceği bildirilmiştir⁷²⁵. Bu cümleden olarak, göçmenlerden Adana, Ankara, Kastamonu, Konya ve Sivas

⁷²² Bu durumu hükûmetin siyasi prensibi olarak gördüğü hakkında bkz. BA, BEO, nu. 320520, 6 Cemâziye'l-evvel 1332/20 Mart 1330 2 Nisan 1914).

⁷²³ Bu konuda İstanbul'da "İngiliz-Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti" teşkil edileceği yolundaki söylentilerden dolayı Hilâl-i Ahmer Heyeti idaresi ile, Damat Ferit Paşa arasında bir mülâkat vukû bulmuş, sonuçta böyle bir cemiyetin teşkili teşebbüsünün asılsız olduğu, sadece göçmenlere yardım amacıyla bir komisyon kurulduğu beyan edilmiştir. Bkz. BA, BEO, nu. 312003, 25 R.ahir 1331/23 Mart 1329 (5 Nisan 1913).

⁷²⁴ Bundan başka bu sırada gelen göçmenler, zarûret içinde olduklarından, evlerini yapamadıkları gerekçesiyle, bunlara birer de ev yapılmasına müsbet edilmesi hususunda Edirne vilâyetinin Dahiliye Nezâreti'ne tezkeresi vardır. Bkz. BA, BEO, nu. 302588, 21 Nisan 1328 (4 Mayıs 1912). Ayrıca bkz. BA, BEO, 303137, 10 Mayıs 1328 (23 Mayıs 1912).

⁷²⁵ BA, BEO, 303412, 17 Mayıs 1329 (30 Mayıs 1913), Hariciye Gelen-giden, 190, Sıra nu: 416. Özellikle Rumeli'den gelen çiftlik sahiplerine aynı şekilde arazi verilmiştir. Bkz. BA, BEO, Dahiliye Gelen-giden, 79, Sıra nu: 3404, 23 Rebî'ü'l-evvel 1331/17 Şubat 1328.

vilâyetlerinde hâne başına 100'er dönüm arazide iskân edilmek isteyenlerin, yol masrafları kendilerine ait olmak üzere, Dahiliye Nezâreti Muhâcirin İdâresine mürâcaat etmeleri ilân edilmiştir⁷²⁶. Fakat bu sırada Maliye Nezâreti ile Dahiliye Nezâreti arasında görüş ayrılığı çıkmış, Maliye Nezâreti göçmenlere tahsis edilecek arazinin bedellerinin bir müddet sonra alınması, Dahiliye Nezâreti ise arazilerin ücretsiz olarak verilmesini istemiştir⁷²⁷. Nihayet problem, "*Rumeli'de istilâya uğrayan yerlerde çiftlik sahibi olup da, hicretle kesin olarak Anadolu'da iskân edilecek göçmenlere Adana, Konya ve Mamûratülaziz vilâyetlerinde arazi-i emiriyye ve haliyeden, Sivas, Suriye ve Halep vilâyetlerindeki arazi-i emiriyyeden, bedelleri uygun taksitlerle alınmak üzere, münâsip arazi verilmesi...*" şeklinde giderilmiştir⁷²⁸. Ayrıca bu şekilde iskân edilen göçmenlere, ileride tahsisât verilmesi halinde, yine yardım edileceği bildirilmiştir⁷²⁹.

Bu sırada gelen göçmenlere, önceden de bahsedildiği üzere, hükûmetçe tahsis edilen çiftliklerden başka, taksitle de arazi verilmiştir⁷³⁰. Yalnız ki, hükûmet, bu dönemde özellikle çiftçilikle uğraşan göçmenlere arazi dağıtımında öncelik tanımıştır⁷³¹. Bundan başka hükûmet, malî durumu biraz olsun iyi olan göçmenlere, bedeli on sene zarfında, taksitle ödenmek ve 5000 dönümü geçmemek üzere arazi tahsis etmiştir⁷³². Bunun için Adana'nın Osmaniye kazası dahilinde Karaçam mevkiindeki arazi, Aydın vilâyetinin Ayazmend, Mamûratülaziz vilâyetinin Sultan Suyu ve Sivas vilâyetinin

⁷²⁶ Bu göçmenlerin nezâretten özel bir yazı aldıkları takdirde, istedikleri yerlere hemen gidebilecekleri bildirilmiştir. Bkz. *İkdâm*, 5877, 18 Haziran 1329 (1 Temmuz 1913), s.3.

⁷²⁷ *İkdâm*, 5881, 22 Haziran 1329 (5 Temmuz 1913), s.4.

⁷²⁸ *İkdâm*, 5884, 25 Haziran 1329 (8 Temmuz 1913), s.3. Konya merkezinde göçmenlere elverişli çok miktarda arazi-i hâliye-i emiriyye bulunduğundan, göçmenlerin iskânının temini için gerekli emir gönderilmiştir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 312152-312339, 12 Cemâziye'l-evvel 1331/6 Nisan 1329 (19 Nisan 1913), Maliye Gelen-giden, 468, Sıra nu: 165/23.

⁷²⁹ *İkdâm*, 5877, aynı yer.

⁷³⁰ Meselâ Baltacı çiftliğinden uygun taksitlerle göçmenlere arazi itası Bursa vilâyetinden haber verilmektedir. Bkz. BA, *BEO*, Dahiliye Gelen-giden, 79, Sıra nu: 3449, 25 Şubat 1328 (10 Mart 1913).

⁷³¹ BA, *BEO*, nu. 311766, 14 Mart 1329 (27 Mart 1913).

⁷³² BA, *BEO*, nu. 320520, 6 Cemâziye'l-evvel 1332/20 Mart 1330 (2 Nisan 1914). Konu hakkında ayrıca bkz. BA, *BEO*, defa nu. 311766.

Osmandede çiftlikleri arazisi uygun bulunmuştur. Hattâ adı geçen vilâyetlerde bunlardan başka, hükûmetçe istimlâk edilen pekçok arazi bulunduğundan, göçmenlerden uygunlarına da aynı şekilde arazi verilmesi düşünülmüştür⁷³³. Fakat bu karara rağmen, 24 Ağustos 1916 tarihli Maliye Nezâreti'nden sadârete gönderilen tezkerede, "...adı geçen vilâyetlerdeki arazilerin eski sâkinlerince kısmen ziraat edildiği, kısmen de (Sultan Suyu ve Osmandede çiftliklerinde) askeriyece tay depoları ile Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nce hara tesis edilmiş olup, ayrıca emlâk-i emiriyyeden Ayazmend çiftliği nâmında bir çiftlik olmadığından, adı geçen çiftliklerin göçmenlere tahsislerine imkân görülemediği" bildirildikten başka, "diğer vilâyetlerden Basra, Bağdat, Musul ve Suriye'de arazi-i emiriyyeden henüz hiç kimsenin taht-ı ziraatında olmayan arazi mevcut olup, bunların Idâre Meclislerince takdir olunacak değerleri mukabilinde göçmenlere tefvîzi uygun olacağı..." haber verilmiştir⁷³⁴.

Göçmenlere hükûmetten başka, sevkedildikleri bölgelerdeki yerli ahalice de arazi başışı olmuştur. Meselâ Çumra'ya gönderilen 30 hâne göçmen için gerekli arazi halk tarafından başış olarak verilmiştir⁷³⁵. Yine Konya'nın ova köylerinde 20 köy halkı, gereken arazi kendilerince başışlanmak şartıyla 278 hâne göçmenin köylerinde iskânlarına razı olmuşlardır⁷³⁶. Buna karşılık, önceden de görüldüğü üzere, bazen de göçmen iskân edilen bölgedeki ahâleden, mülküne göçmen iskân edildiği yolunda şikayetler gelmiştir.

Araziden başka devlet tarafından göçmenlere tohumluk, çift hayvanları ve tarım araç-gereçleri bakımından da yardım edilmiştir. Bunun için Dahiliye Nezâreti nezdinde birçok defa toplanan İskân-ı Muhâcirîn Komisyonu, göçmenlerin iskânlarından başka, bunlara verilecek hayvanlar ve tohumluğun tedârîki hakkında

⁷³³ BA, BEO, defa nu. 311766.

⁷³⁴ aynı belge.

⁷³⁵ Fakat göçmenler için yapılacak binaların masraflarının hükûmetçe karşılanması istenmiştir. Bkz. *Babalık*, 184, 25 Mart 1329 (7 Nisan 1913), s.4.

⁷³⁶ *Babalık*, 189, 16 Nisan 1329 (29 Nisan 1913), s.2.

müzâkerelerde bulunmuştur⁷³⁷. Bundan başka, göçmenlerin biran evvel iskânı, evlerinin yapılması, ziraî âlet ve hayvanın tedârik edilmesi için Viyana'da Osmanlı Müsta'mire Şirketi'nce bir anlaşma yapılmıştır⁷³⁸.

Karasi sancağında iskân edilen göçmenlerden pek çoğunun çift hayvanlarının vebadan telef olması üzerine, hükûmetçe bunlara hayvan tedârik edilmiştir⁷³⁹. Daha sonra ise, Rumeli'de iskân edilecek göçmenlere verilecek hayvanların Karasi sancağından satın alınması kararlaştırılmış, bunun için 600 bin kuruş tahsis edilmiştir⁷⁴⁰.

Göçmenler için yapılan evler de kendilerine verilen arazi üzerine ya kendileri tarafından veya yerli halkın yardımlarıyla yapılmaktaydı. Bunun yanında inşaat malzemeleri genellikle devlet tarafından karşılanmaktaydı. Meselâ hükûmet evleri harap olan göçmenlerin inşâ edecekleri evlere gerekli kerestenin, bir defaya mahsus olmak üzere, parasız devlet ormanlardan alınmasına izin vermiştir⁷⁴¹. Fakat göçmenler ormanlardan faydalanırken, düşün-cesizce tahrip etmişlerdir⁷⁴². Bundan başka hükûmet, göçmenlerin evlerini kış gelmeden tamamlayabilmeleri için kereste ve malzemenin yanısıra, bir-iki usta da göndermiştir⁷⁴³. Göçmenlerin yakacak ihtiyaçları için ise gerekli olan odun ve kömürün de devlet ormanlarından elde edilmesini kararlaştırılmıştır. Bunun için, ayrıca Hicaz demiryoluna ait nısf orman resminin alınmayacağına dâir 1327

⁷³⁷ *Alemdar*, 328, 24 Mart 1329 (6 Nisan 1913), s.2.

⁷³⁸ BA, *MVM*, 179, 11 Ramazan 1331/1 Eylül 1329 (14 Eylül 1913). Ayrıca bkz. BA, *MVM*, 179, 19 Eylül 1329 (2 Ekim 1913).

⁷³⁹ *Ikdâm*, 6051, 15 Kânûn-ı evvel 1329 (28 Aralık 1913), s.5.

⁷⁴⁰ *Sabah*, 8738, 3 Kânûn-ı sâni 1329 (16 Ocak 1914), s.3. Geri dönen göçmenler ve bu sırada yapılan yardımlar ayrı bir başlık altında incelenilecektir.

⁷⁴¹ BA, *Irade, Meclis-i Mahsus*, 1332/23, 28 Şevval 1332/6 Eylül 1330 (19 Eylül 1914).

⁷⁴² İzmit sancağına vaktiyle iskân edilmiş olan göçmenlerin ormanları tahrip ettiklerinden bahisle, mevcut orman bekçilerine ilâveten, Rumeli'den gelen orman memurlarından bazıları buralara tayin edilmişlerdir. Bkz. BA, *MVM*, 175, 25 Rebî'ül-âhir 1331/21 Mart 1329 (3 Nisan 1913), Zabıt rakamı: 90. Ayrıca bkz. BA, *MVM*, 192, 25 Şevval 1332/3 Eylül 1330 (16 Eylül 1914), Zabıt rakamı: 334.

⁷⁴³ Bu işler için ayrıca 25 bin lira tahsis edilmiştir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 323081, 12 Şevval 1332/21 Ağustos 1330 (3 Eylül 1914).

(1911-1912) senesine kadar olan kanun maddesi 1328 (1912-13) senesi sonuna kadar uzatılmıştır⁷⁴⁴.

Bütün bunların yanında, hükümet, göçmenlerin zor durumda kalmaması ve devlete olan yükünün hafiflemesi gayesiyle, güçlü-kuvvetli olanlarına iş bulma gibi bazı tedbirler almıştır⁷⁴⁵. Ayrıca göçmenler için Ziraat Bankası'nca 3 milyon liralık bir kredi fonu hakkında geçici bir kanun hazırlanmıştır⁷⁴⁶. Bu kanunun 2. maddesine göre, borç alınacak meblağın 500 bin lirası göçmenlerin iâşesiyle vilâyetlere sevklerine mahsus olacak, geriye kalan kısmı ise, Ziraat Bankası'nın Muhâcirîn İkrâzât Nizamnâmesi gereğince göçmenlere ait binalar inşası ile zirai araç-gereç, tohumluk ve arazi satın alınmasına harcanacaktı⁷⁴⁷.

Bu arada göçmenlerden bazıları ihtiyaçlarına binaen, sonra ödemek şartıyla Ziraat Bankası'ndan borç para istemişlerdir. Mesela bunlardan Karasi sancağına bağlı Balya kazasında iskan edilen 600 hane göçmen çift hayvanatı satın alabilmek için mahalli Ziraat Bankası'na müracaat ederek, 7 bin lira borç istemişler, fakat teminat gösteremediklerinden kredi almaları mümkün olmamıştır⁷⁴⁸.

⁷⁴⁴ BA, *BEO*, nu. 307394, 31 Kânûn-ı evvel 1328 (13 Ocak 1913).

⁷⁴⁵ BA, *BEO*, nu. 323081, 21 Ağustos 1330 (3 Eylül 1914).

⁷⁴⁶ *Düstûr*, 5/II, Nu0 177, 8 Cahir 1331 (15 Mayıs 1913), s.404. Ayrıca bkz. *İkdâm*, 5836, 14 Cemâziye'l-âhir 1331 (21 Mayıs 1913), s.4 ; BA, *Irâde*, *Meclis-i Mahsûs*, 1331/17, 2 Mayıs 1329 (15 Mayıs 1913) ; BA, *BEO*, nu. 311688-312063, 26 Mart 1329 (8 Nisan 1913), Maliye Gelen-giden, 468, Sıra nu: 115/21.

⁷⁴⁷ Kanun toplam 8 maddeden oluşmaktadır. Kanun maddeleri hakkında bkz. *İkdâm*, 5836, aynı yer. Ayrıca bkz. *Düstûr*, 5/II, aynı yer. Bu karar rağmen, adı geçen kanun lâyihası Meclis-i Umûmi'nin 12 Teşrin-i evvel 1331 tarihli toplantısında reddine karar verilmiştir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 321343, 18 Zi'l-hicce 1333/14 Teşrin-i evvel 1331 (27 Ekim 1915).

⁷⁴⁸ BA, *BEO*, nu. 322904, 6 Ağustos 1330 (19 Ağustos 1914). Memleketlerinin istilâsı üzerine İstanbul'a gelen Çorlu, Tekirdağ ve Hayrabolu göçmenleri, her türlü yardıma muhtaç olduklarından, Ziraat Bankası'ndan borç para istemişlerdir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 310465, 24 Kânûn-ı sani 1328 (6 Şubat 1913). Ayrıca Selânik'e gelmiş olan Kosova ahalisi iâşeleri için, sonra iâde edilmek şartıyla, Ziraat Bankası'ndan onardan yüzer liraya kadar, borç para verilmesi için vali Nâzım Paşa'ya dilekçe vermişlerdir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 309932, 2 Safer 1331/29 Kânûn-ı evvel 1328 (11 Ocak 1913).

Rumeli'den gelen memur ve subay ailelerinin maaşlarının ödenmesi için de kanun lâyhaları hazırlanmıştır⁷⁴⁹.

2- Tanınan Muafiyetler

Göçmenlerden Anadolu'ya iskân edilmiş ve hükûmetten yardım talep etmiş olanlara bazı muafiyetler tanınmıştır. Bu muafiyetler, özelliği itibariyle daha önce gelen göçmenlere tanınanlarla uyuşmaktaydı. Mesela ilk göçmen geldiği yıllarda (1774 sonrası) göçmenlere 10 yıl vergiden ve 25 yıl askerlikten muafiyet sağlanmıştır. Fakat zamanla Bulgaristan, Doğu Rumeli, Tesalya ve diğer yerlerden çok sayıda göçmen gelmeye başlayınca durum değişmiş, 1889'da bu muafiyetin süresi, iskân edilen günden itibaren, vergide 2 yıla, askerlik hizmetinde ise 6 yıla indirilmiştir⁷⁵⁰. Mevcut durum Balkan savaşı sırasında da korunmuş, bu sırada göçmenlerin yanısıra, göçmen sıfatıyla gelmiş mülteciler de kanuna dahil edilmişlerdir⁷⁵¹.

Bu muafiyete rağmen, göçmenlerden bazıları Balkan savaşı devam ederken muharebeye katılmak için, Rumeli Muhacirîn-i İslâmiye Cemiyeti'ne müracaat ederek gönüllü yazılmak

⁷⁴⁹ BA, *İrâde, Meclis-i Mahsûs*, 1332/20, 19 Rebî'ül-âhir 1332/4 Mart 1330 (17 Mart 1914). Ayrıca bkz. BA, *BEO*, nu. 309378-309729, 16 Kânûn-ı evvel 1328 (29 Aralık 1912). Bu tür ödemeler çoğu zaman muhâcirin tahsisâtından karşılanmaktaydı. Bkz. BA, *MVM*, 189, 30 Recep 1332/11 Haziran 1330 (24 Haziran 1914).

⁷⁵⁰ A.C.Eren, *a.g.e.*, s.41-49. Ayrıca bkz. Kocacık, *a.g.m.*, s.168. Bunlardan başka ayrıca bkz. *Dahiliye Nezâreti Muharrerât-ı Umûmiye Mecmuası (1329 senesine mahsûs)*, I, Nu: 93, s.100 (10 Teşrin-i evvel 1329 (23 Ekim 1913) tarihli tahrirât-ı umûmiye).; *a.g.e. (1330 senesine mahsus)*, II, Nu: 192, s.219 (25 Şubat 1330 tarihli tahrirât-ı umûmiye).

⁷⁵¹ Bu sırada askerlik muâfiyeti göçmenlerin tarih-i tescillerinden başlatılmıştır. Bkz. BA, *BEO*, nu. 316555, 30 Haziran 1329 (13 Temmuz 1913). Ayrıca bkz. *Dahiliye Nezâreti Muharrerât-ı Umûmiye Mecmuası*, aynı yerler. Göçmenlerin 6 sene müddetle askerlik hizmetinden istisnasına dair ayrıca bkz. BA, *BEO*, nu. 323264, 11 Şevval 1332/20 Ağustos 1330 (2 Eylül 1914) ile nu. 320520, 25 Haziran 1329 (8 Temmuz 1913). Arnavutluk'tan gelmiş veya gelecek olanların da askerlik muâfiyetinden faydalanması hakkında bkz. BA, *MVM*, 192, 25 Şevval 1332/6 Ağustos 1330 (19 Ağustos 1914). Balkan savaşı sebebiyle terk edilen yerlerden Osmanlı Devleti'nin diğer yerlerine gelen kişiler bu uygulamaya dahil edilmemişlerdir. Bkz. BA, *MVM*, 191, 17 Ramazan 1332/27 Temmuz 1330 (9 Ağustos 1914), Zabıt rakamı: 314.

istemişlerdir. Bunun üzerine adı geçen cemiyet "*Gönüllü Muhacir Taburları*" oluşturmuştur⁷⁵². Daha sonra, Dünya savaşının çıkması ihtimaline karşı da, askere duyulacak ihtiyaç göz önüne alınıp, göçmenlere müracaat edilmesi kararlaştırılmıştır⁷⁵³.

Bundan başka hükûmet göçmenlerin durumlarının düzelmesine kadar, tekâlif-i emiriyyeden muaf tutulmaları yolunda bir kanun lâyihası hazırlamıştır⁷⁵⁴. Maliye Nezâreti'nce düzenlenen bir kanun lâyihasında ise, Anadolu'ya iskân edilen göçmenlerden öşür, ağnâm, arazi ve tarîk bedellerinin 5 seneye kadar alınmaması kararlaştırılmıştır⁷⁵⁵. Bu arada, Balkan hükûmetlerine terk edilen araziden hicret edecek olan ahalinin hayvanları ve diğer eşyalarından da gümrük resmi alınmayacağı Meclis-i Vükelâ'ca bildirilmiştir⁷⁵⁶. Fakat bütün bunlara rağmen yine de bazı göçmenlerden, muhaceret sırasında getirebildikleri hayvanlar için ağnâm resmi istenildiği görülmüştür. Bu sebeple Maliye Nezâreti, göçmenlerin tekâlif-i emiriyyeden aflarına dair karar alınmış, fakat bir müddet sonra bu kararın pekçok suistimallere yol açacağı ve vergi kaçağına meydan vereceği düşüncesiyle muafiyetin kaldırılması düşünülmüştür⁷⁵⁷. Bu arada göçmenlerin tekâlif-i emiriyye ile suret-i mükellefiyeti hakkında Maliye Nezâreti'nce bir kanun lâyihası tanzim edilmesine

⁷⁵² *Alemdar*, 59-137, 28 Eylül 1328 (11 Ekim 1912), s.3. Teşkil edilen gönüllü göçmenler kafileler halinde cepheye sevk edilmişlerdir. Birinci kafile gönüllüler için bkz. *Hikmet*, 79, 9 Zi'l-ka'de 1330 (7 Teşrin-i evvel 1328 (20 Ekim 1912), s.2 ; *Alemdar*, 69-138, 10 Zi'l-ka'de 1330 (21 Ekim 1912), s.4 ; *İkdâm*, 5625, 8 Zi'l-ka'de 1330 (19 Ekim 1912), s.4. İkinci kafile için bkz. *Alemdar*, 72-138, 11 Teşrin-i evvel 1328 (24 Ekim 1912), s.4.

⁷⁵³ BA, *BEO*, nu. 325099, 22 Kânûn-ı sâni 1330 (2 Şubat 1915).

⁷⁵⁴ BA, *BEO*, nu. 320520, 6 Cemâziye'l-evvel 1332/20 Mart 1330 (2 Nisan 1914). Ayrıca bkz. BA, *MVM*, 187, 5 Cemâziye'l-evvel 1332 (1 Nisan 1914), Zabıt rakamı: 49. Göçmenlere bahş olunacak muafiyetler ve müsaadeler hakkında yapılacak kanun lâyihası hakkında bkz. BA, *BEO*, nu. 325110, 21 Kânûn-ı sâni 1330 (3 Şubat 1915). Bu uygulamaya Dağıstan'dan gelip, Niksar kazasına iskân edilen göçmenler dahil edilmemişlerdir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 317031, 13 Teşrin-i evvel 1329 (26 Ekim 1913).

⁷⁵⁵ *Sabah*, 8740, 5 Kânûn-ı sâni 1329 (18 Ocak 1914), s.2.

⁷⁵⁶ BA, *MVM*, 180, 26 Şevval 1331/15 Eylül 1329 (28 Eylül 1913). Ayrıca bkz. *İkdâm*, 5967, 19 Eylül 1329 (2 Temmuz 1913), s.4.

⁷⁵⁷ Göçmenlerin bilcümle ağnâmının gümrük resmine tâbi tutulması 10 Teşrin-i evvel 1317 tarih ve 2637 numaralı Şûrâ-yı Devlet kararıyladır. Bkz. BA, *BEO*, nu. 312193, 1 Nisan 1329 (14 Nisan 1913).

çalışılmıştır⁷⁵⁸. Konu hakkındaki Meclis-i Vükela kararı aşağıdaki gibidir⁷⁵⁹ :

"Dahiliye Nezâreti'nin 27 Nisan 1331 (10 Mayıs 1915) tarihli ve 199 numaralı tezkeresinde yazılı olduğu üzere, Muhâcirin Nizamnâmesi iskân edilen göçmenlerin 2 sene müddetle tekâlif-i maliyeden muafiyetlerini gerektirmekte ise de, göçmenlerden bazılarının eski ahaliye ait ürünleri kendi ürünleri gibi göstererek muafiyetten yararlanmak için yolsuzluk yaptıkları görüldüğünden, gelen göçmenlerin mevcut tahsisat ile iâşe ve iskânlarının kabil olamayacağı ve bilhassa tohumluk ve yemeklik ihtiyaçlarının temin edilemeyeceği anlaşıldığından, bunların en gerekli ihtiyaçlarını hükûmete yük olmaksızın temin edebilmesi için tekâlif-i öşriyyeden muaf tutulan zirai ürünlerden kendilerine verilen ve verilecek olan yemeklik ve tohumluk mukabili olarak, resm-i aşar nispetinde "Muhâcirin Hisse-i Teâvünü" namı altında aynen zahire alınarak, ayrıca der-anbar edilip, yine göçmenlere tevzi' ve itâsı uygun görülmüştür "

Hükûmet ayrıca, Rumeli'nin işgal altındaki yerlerinden, Osmanlı Devleti'ne hicret ve nakl-i ticaret etmek isteyenlerin, üç ay zarfında, getirecekleri eşyanın bir defaya mahsus olmak üzere gümrük resminden muaf olacağı kararını almıştır⁷⁶⁰. Bundan başka göçmenlere ve yaralı Osmanlı askerlerine gönderilecek eşyalar da gümrük resminden istisna tutulmuştur⁷⁶¹.

⁷⁵⁸ *İkdâm*, 6011, 5 Teşrin-i sâni 1329 (18 Kasım 1913), s.2. Bu arada göçmenlerin ne tür tekâlif ile mükellef ve hangileriyle gayr-i mükellef olduklarına dair bir kanun lâyihası tanzim edilmiştir. Bkz. BA, *BEO*, Maliye Gelen-giden, 468, Sıra nu: 1331/171, 7 Kânûn-ı sâni 1329 (20 Ocak 1914).

⁷⁵⁹ BA, *MVM*, Zabıtname (Mayıs-Haziran-Ağustos 1331), 1 Recep 1333/2 Mayıs 1331 (15 Mayıs 1915).

⁷⁶⁰ BA, *İrâde*, *Meclis-i Mahsûs*, 1332/60, 9 Rebî'ü'l-âhir 1332/22 Şubat 1329. Ayrıca bkz. *Meclis-i Ayân Zabıt Cerîdesi* (10. ictimâ), 29 Recep 1332/10 Haziran 1330 (23 Haziran 1914) ; *Düstûr*, VI, Nu: 141, 9 Rebî'ü'l-âhir 1332, s.260. Ayrıca bu yolda müracaat edelerin kaç kişi ve getirecekleri emvâlin kaç kuruşa ulaştığına dair Maliyeden bilgi istenmiştir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 316194, 12 Eylül 1329 (25 Eylül 1913) ; BA, *BEO*, nu. 322202, 14 Haziran 1330 (27 Haziran 1914), Maliye Gelen-giden, 519, Sıra nu: 56.

⁷⁶¹ BA, *BEO*, nu. 322022, 28 Mayıs 1330 (10 Haziran 1914); BA, *İrâde*, *Meclis-i Mahsûs*, 1331/18, 1 Rebî'ü'l-âhir 1331 (25 Şubat 1328). Konu hakkında bunlardan başka bk. BA, *İrâde Meclis-i Mahsûs*, 1331/16, 30 Mart 1329 (12 Nisan

Bunların yanında, göçmenlerin iskân ve iâşe hususları ile ilgili arzihaller damga resminden⁷⁶², Osmanlı tabiyetini koruma veya kabul için verilen dilekçeler, damga kanununun 86. fıkrası gereğince puldan ve buna bağlı olarak Hicaz ilmihaberinden, geçici olarak istisna edilmiştir⁷⁶³. Yine göçmenlerin memleketlerindeki emvâl-i menkuleye ait tanzim ettirecekleri evrak ve vesikalar damga resminden başka⁷⁶⁴, bilumum harc, rüsum ve Hicaz iluhaberinden muaf tutulmuşlardır⁷⁶⁵. Fakat göçmenlerin emlak ve arazi kayıtları, birer kuruş kâtibiyeye alınarak verilmiştir⁷⁶⁶.

Bütün bunların yanında hükûmet, göçmenler için bahsettiği bu muafiyetleri tedkik, müzakere ve kararları kabul etme görevlerini

1913) ; *Meclis-i Ayân Zabıt Cerîdesi* (8. ictimâ), 10 Recep 1332/27 Mayıs 1330 (9 Haziran 1914), s.55-56 ; *Düstûr*, V, Nu: 98, 1 Rebi'ü'l-âhir 1331 (10 Mart 1913), s.158.

⁷⁶² *Hazine-i Cellle'den Memûrîn-i Mülkiye ve Maliye'ye (Maliye Nezâreti)*, Nu: 57, 4 Recep 1331/27 Mayıs 1329 (9 Haziran 1913), s.33. Ayrıca bkz. BA, BEO, nu. 322519, 9 Temmuz 1330 (22 Temmuz 1914) ; BA, *Irâde, Meclis-i Mahsûs*, 1331/5, 4 Recep 1331 ; *Düstûr*, V, Nu: 208, 4 Recep 1331 (9 Haziran 1913), s.513. Balkan savaşından önce, bazı istisnalar dışında, göçmenlerin damga resmine tâbi tutulmaları hakkında bkz. BA, BEO, nu. 299837, 22 Kânûn-ı sâni 1327 (4 Şubat 1912).

⁷⁶³ BA, BEO, nu. 323843, 16 Teşrin-i evvel 1330 (29 Ekim 1914) ; *Dahiliye Nezâreti Muharrerât-ı Umûmiye Mecmuası (1330 senesine mahsus)*, II, Nu: 124, s.125 (26 Teşrin-i evvel 1330/8 Kasım 1914 tarihli tahrirat). Konuyla ilgili Meclis-i Vükelâ kararına göre, toplamı çok az bir şey teşkil edecek olan rüsûmün afvı için özel kanun tanziminin uygun olmayıp, göçmenlerin yapacakları müracaatlarda, durumunun fakir olduğu anlaşılanlar için bu muâfiyetin koyulması uygun bulunmuştur. Bkz. BA, MVM, 193, 10 Eylül 1330 (23 Eylül 1914), Zabıt rakamı: 352.

⁷⁶⁴ BA, MVM, 197, 15 Nisan 1331 (28 Nisan 1915).

⁷⁶⁵ BA, BEO, Meclis-i Ayân Gelen-giden, Defter nu: 520, Sıra nu: 54, 20 Kânûn-ı evvel 1331 (2 Ocak 1916). Rumeli göçmenlerinin tanzim veya tasdik ettirecekleri evrakın damga resminden başka, harc, rüsum ve Hicaz demiryolu îanesinden muvakkatan istisnası hakkındaki kanun lâyihası hakkında bkz. *Düstûr*, VII, Nu: 211, 31 Mart 1331 (13 Nisan 1915) ; BA, *Irâde, Meclis-i Mahsûs*, 1333/38, 28 Cemâziye'l-evvel 1333. Bu kanunun daha sonra bir yıl uzatılmasına karar verilmesi hakkında bkz. BA, BEO, nu. 332852, 1 Teşrin-i sâni 1332 (14 Kasım 1916).

⁷⁶⁶ BA, BEO, nu. 324248, 18 Teşrin-i sâni 1330 (1 Aralık 1914), Maliye Gelen-giden, 512, Sıra nu: 1208.

üstlenecek, Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyeti'nin başkanlığı altında bir komisyon teşkil edilmiştir⁷⁶⁷.

D- GÖÇMENLERİN GERİ DÖNÜŞÜ VE YAPILAN YARDIMLAR

Daha önceki bölümlerde, Bulgaristan hükûmetinin verdiği garantiye dayanarak memleketlerine dönmek isteyen göçmenlerin uğradıkları akibetler zikredilmişti. Bu defa ise, köy ve kasabaları Bulgarlarca birer harabeye döndürülen ve İstanbul ile Anadolu'nun çeşitli yerlerine gelen göçmenlerin, Osmanlı ordusunun ileri hareketini müteakip, tekrar köylerine dönmeye başlamaları gündeme gelmiştir. Konu hakkında Dahiliye Nezâreti'nden Polis Müdüriyeti'ne gönderilen tebligatta, bu gibi göçmenlerin mahalle imamları vasıtasıyla durumdan haberdar edilerek, Şehremaneti Muhâcirîn Komisyonu'na müracaat etmeleri istenmiştir⁷⁶⁸.

Bu karar üzerine önce Midye-Enez hattının beri taraf ahalisinden olup, göçmen olarak gelmiş olanların sefaletlerine mahal bırakmamak için bir an evvel yurtlarına dönmelerinin teminine çalışılmıştır⁷⁶⁹. Şarköy, Ganoz (شونوز), Hure (هورة) ve Tekfurdağı ile civar köy göçmenlerinin de memleketlerine gidecekleri bildirilmiştir⁷⁷⁰. Bunlardan başka Alemdağı ve civar köylerinde iskân edilmiş olan Çorlu göçmenleri ile⁷⁷¹ Silivri göçmenlerinin bir kısmı şehremanetince memleketlerine sevk edilmişlerdir⁷⁷².

⁷⁶⁷ Bu karar, Aşâir ve Muhâcirîn Komisyonu'nun Dahiliye Nezâreti'nde toplantısı sonucu alınmış ve bunun için askeriye, Hariciye ve Maliye Nezâretlerinden gereken memurların tayini, ayrıca Dahiliye Nezâreti'nce de münâsip bir kişinin adı geçen komisyona atanması istenmiştir. Bkz. BA, BEO, nu. 325429, 12 Şubat 1330 (25 Şubat 1915).

⁷⁶⁸ *İkdâm*, 5893, 4 Temmuz 1329 (17 Temmuz 1913), s.3.

⁷⁶⁹ BA, BEO, nu. 314136, 16 Haziran 1329 (29 Haziran 1913), Dahiliye Gelen-giden 81, Sıra nu: 642-644.

⁷⁷⁰ BA, BEO, nu. 313514, 26 Mayıs 1329 (8 Haziran 1913), Dahiliye Gelen-giden, 114, Sıra nu: 541. Tekirdağı göçmenlerinin dönüşü için ayrıca bkz. *İkdâm*, 5886, 27 Haziran 1329 (10 Temmuz 1913), s.4 ile bk. *İkdâm*, 5896, 20 Temmuz 1913, s.4.

⁷⁷¹ *İkdâm*, 5902, 14 Temmuz 1329 (27 Temmuz 1913), s.4.

⁷⁷² *İkdâm*, 5898, 22 Temmuz 1913, s.4. Bu arada ordunun ileri harekâta başlaması üzerine hatt-ı harp üzerinde bulunan Kestanelik köyü ahalisinin de köylerine dönmelerinde orduca bir mahzur olmadığı bildirilmiştir. Bkz. BA, BEO, nu. 314989, 15 Temmuz 1329 (28 Temmuz 1913).

Daha uzak yerlerdeki göçmenleri taşımak için büyük ölçüde trenlerden faydalanılmış, bunlardan yolcu ücreti alınmamıştır. Meselâ Osmanlı askeri tarafından tekrar ele geçirilen yerler ahali-sinden olan göçmenlerden 2000 kadarı bu şekilde memleketlerine taşınmıştır⁷⁷³. Ayrıca Kütahya'ya yerleştirilen Kırklareli'ne bağlı Sazarova göçmenleri önce trenle İstanbul'a getirilmiş, daha sonra arabalarıyla beraber köylerine sevk edilmişlerdir⁷⁷⁴. Ankara'ya yerleştirilen göçmenlerden bir kısmı da İstanbul'a gelerek, trenlerle memleketlerine gönderilmişlerdir⁷⁷⁵. Konya'da bulunan Edirne havalisi göçmenleri de peyderpey memleketlerine sevk edilmeye başlanmıştır⁷⁷⁶.

Göçmenlerin geldikleri istasyonlardan köylerine gitmeleri sırasında pekçok problemler ortaya çıkmıştır. Meselâ, İstanbul'dan Babaeski'ye sevk edilen birçok göçmen, akşam saati olması sebebiyle, köylerine gidemeyip, istasyonda perişan olmuşlardır⁷⁷⁷. Bu arada Sirkeci istasyonuna, memleketlerine gönderilmek üzere, sürekli göçmen gönderilmesinden ve bunların zamanında sevk edilememelerinden dolayı, günlerce istasyonda kalmaları sonucu izdihamın arttığı, bunun sonucu da trenlerin manevrasına engel olduğu hat komiserliğinden bildirilmiştir. Ayrıca bu sebepten bulaşıcı hastalıkların meydana gelmesinin bile söz konusu olacağı vurgulanıp, hergün

⁷⁷³ *İkdâm*, 5905, 17 Temmuz 1329 (30 Temmuz 1913), s.4.

⁷⁷⁴ *İkdâm*, 5940, 21 Ağustos 1329 (3 Eylül 1913), s.4.

⁷⁷⁵ *İkdâm*, 5999, 21 Teşrin-i evvel 1329 (3 Kasım 1913), s.2.

⁷⁷⁶ *Babalık*, 211, 29 Temmuz 1329 (11 Ağustos 1913), s.3. Edirne'de istihkâmlara yakın yerler askerî bakımdan görülen lüzum üzerine, göçmen iskân edilemeyeceği bildirilmiştir. Bkz. BA, *BEO*, nu. 317209, 2 Teşrin-i sâni 1329 (15 Kasım 1913), Dahiliye Gelen-giden 114, Sıra nu: 1452.

⁷⁷⁷ *ATASE Arşivi*, K.252, D. 264, F. 16, 7 Ağustos 1329 (20 Ağustos 1913). Bu konuda ayrıca bkz. *ATASE Arşivi*, K.252, D.264, F.69, 27 Ağustos 1329 (9 Eylül 1913). Bundan başka göçmenlerin taşınırken yapılan aktarmalar sırasında bazı karışıklıklar da çıkmıştır. Meselâ, Babaeski istasyonuna gelen özel Marşandiz trenine biri Babaeski'ye, diğer ikisi Kırklareli'ye ait olmak üzere üç göçmen vagonu eklenmişti. Bunlardan birinci vagona binen göçmenlerden bazıları Babaeski'de diğer vagonlara geçmek için inmişlerse de, tren bunları beklemeden kalkmış, bazılarının çocuk ve eşyasını da beraber götürmüştür. Bkz. *ATASE Arşivi*, K.252, D.264, F. 62, 25 Ağustos 1329 (7 Eylül 1913).

nakledilebilecek kadar göçmenin toplanması istenmiştir⁷⁷⁸. Hattâ izdihamdan dolayı, hastalık zuhurunun gündeme gelmesiyle, göçmenlerin istasyonlardan köylerine arabalarla sevk edilip, izdihamın önlenmesine çalışılmıştır. Nitekim bu konuda mahallî yönetimce yapılan yardımların yetersiz kalmasıyla, askerî vasıtalarca da yardım edilmiştir⁷⁷⁹. Ayrıca göçmenlerin, gittikleri yerlere bulaşıcı hastalık taşımamaları için sıhî kontrole tabi tutuldukları görülmektedir⁷⁸⁰.

İstasyonlarda göçmenlerin bu şekilde karşılaştıkları zorluklara karşılık denizyoluyla da göçmen sevki gündeme gelmiştir. Nitekim Marmara'nın Anadolu sahili iskelelerinden Tekirdağ'a günde 500-600 göçmen bu şekilde taşınmıştır⁷⁸¹.

Denizyolu ile İstanbul ve İzmir'den daha uzak yerlere de göçmen sevk edilmiştir. Meselâ daha göç hareketinin başladığı ilk zamanlar İstanbul'dan Taşoz vapuruyla 880 göçmen memleketleri olan Kavala'ya gönderilmişse de, Kavala'ya kabul edilmemişlerdir⁷⁸². Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Bahr-i Ahmer vapuru da İzmir'e göç eden 110 kadar göçmeni Selânik'e geri götürmüştür⁷⁸³.

⁷⁷⁸ ATASE Arşivi, K.252, D.264, F.68, 27 Ağustos 1329 (9 Eylül 1913). Ayrıca bkz. ATASE Arşivi, K.252, D.264, F.68-1, 28 Ağustos 1329 (10 Eylül 1913). İzdihamın bir başka sebebi de tren şirketinin ücret talebinden kaynaklanmaktaydı. Bkz. ATASE, K.252, D.264, F.113-1, 11 Eylül 1329 (24 Eylül 1913).

⁷⁷⁹ ATASE Arşivi, K.252, D.264, F.90, 2 Eylül 1329 (15 Eylül 1913). Ayrıca bkz. ATASE Arşivi, K.252, D.264, F. 113-1, 11 Eylül 1329 (24 Eylül 1913). Bu işlemin düzenli yürümesi için, göçmenlerin hangi istasyona, hangi günlerde ve ne kadar getirileceğinin belirtilmesi 2. Kolordu kumandanlığınca istenmiştir. Bkz. ATASE Arşivi, K.280, D.384, F.6-17, 18 Eylül 1329 (1 Ekim 1913).

⁷⁸⁰ Nitekim bir-iki köyde kolera zuhuru tespit edildiğinden, adı geçen köyler tecrid edilmiştir. Bkz. ATASE Arşivi, K.280, D.384, F.6-18, 17 Eylül 1329 (30 Eylül 1913).

⁷⁸¹ ATASE Arşivi, K.280, D.384, F.6-20, 18 Eylül 1329 (1 Ekim 1913). Tekirdağ'ına taşınan göçmenlerin köylerine nakilleri için ilk olarak 100 öküz arabası tevzi edilmiştir. Bkz. ATASE Arşivi, K.280, D.384, F.6-19, 18 Eylül 1329 (1 Ekim 1913).

⁷⁸² *İkdâm*, 5666, 15 Teşrin-i sâni 1328 (28 Kasım 1912), s.3.

⁷⁸³ *İkdâm*, 5762, 23 Şubat 1328 (8 Mart 1913), s.2.

Osmanlı Devleti daha önce Balkanlardan göç eden ahalinin memleketlerine dönebilmeleri için Bulgarlarla temasa geçmişti⁷⁸⁴. Bu teklif o zamanlar dikkate alınmamasına rağmen, Osmanlı ordusunun Edirne'ye girmesinden sonra, 9'ar kişiden oluşan Osmanlı ve Bulgar murahhasları Edirne'de toplanarak Türk ve Bulgar göçmenlerinin iskânı hakkında görüşmeye başlamışlardır. Toplantıda Türkiye'ye göç eden Bulgaristan'a terkedilen yerler ahalisinin memleketlerine iadesi için üç muhattalât komisyon teşkil edilmiştir. Bunlardan birinci komisyon Kırklareli ve Tırnovacık arasındaki arazide, ikincisi Tunca ve Meriç arasındaki arazide ve üçüncüsü de Cisir-i Mustafa Paşa civarındaki arazide görev yapacaktı⁷⁸⁵. Bu arada Osmanlı ve Bulgar murahhaslarınca oluşturulan Mübâdele-i Muhacirîn Muhattalât Komisyonu'nca, belirsiz kalan bazı meseleler hakkında uyuşma sağlanmış ve düzenlenen itilâfname imzalanmıştır⁷⁸⁶. Bundan sonra Bulgaristan'dan gelen telgrafta, "*Bulgar hükûmeti tarafından Garbî Trakya'ya gönderilen üç komisyon Makedonyalı göçmenlerin iskânına kemâl-i muvaffakiyetle başlamışlardır...*" denmektedir⁷⁸⁷.

İşkodra'da da belediye başkanı Muharrem Bey'in başkanlığında 17 üyeden oluşan bir Himâye-i Muhacirîn Komisyonu kurulmuştur⁷⁸⁸.

Bu sırada memleketleri Bulgar işgali altında bulunan göçmenlerin dönüşleri sırasında yine komitecilerin taarruzuna uğradığı görülmüştür. Bu cümleden olarak, İstromca kazası ahalisinden memleketlerine dönmek isteyen bir miktar göçmen,

⁷⁸⁴ BA, BEO, nu. 312721, 24 Nisan 1329 (7 Mayıs 1913), Hariciye Gelen-giden, Defter nu: 167, Sıra nu: 809.

⁷⁸⁵ *İkdâm*, 5987, 9 Teşrin-i evvel 1329 (22 Ekim 1913), s.3.

⁷⁸⁶ *İkdâm*, 6011, 5 Teşrin-i sâni 1329 (18 Kasım 1913), s.2. Trakya'daki göçmenlerin iskânları hakkında Bulgaristan'la kararlaştırılan itilâfnâmenin imza ve teâtisine dair bkz. BA, BEO, nu. 318905, 7 Kânûn-ı sâni 1329 (20 Ocak 1914), İstizan Irâde Gelen-giden, Defter nu: 330, Sıra nu: 2995.

⁷⁸⁷ *Sabah*, 8750, 15 Kânûn-ı sâni 1329 (28 Ocak 1914), s.3.

⁷⁸⁸ Adı geçen komisyon hemen çalışmalara başlamış. ilk olarak ihtiyacı olan göçmenlere ekme dağıtıp, ikametlerini sağlamıştır. Bkz. *İkdâm*, 6001, 23 Teşrin-i evvel 1329 (5 Kasım 1913), s.2.

Bulgar komitecilerinin saldırısına uğramış, birçok ölü ve yaralı vermişlerdir⁷⁸⁹.

Göçmenlerin memleketlerine geri sevkleri kararına rağmen Edirne, Çatalca ve çevresi ahalisinden hâlâ İstanbul'da kalıp da, memleketlerine dönmeyen kişilerin hükûmetçe ücretsiz nakilleri kararlaştırılmıştır. Bu gibi kişilerin 6 Kasım 1913 tarihi itibariyle 15 gün zarfında muhacirîn idaresine müracaatları istenmiştir. Ayrıca bu süreden sonraki müracaatların kabul edilmeyeceği ve yol masraflarının kendilerince karşılanacağı ilân edilmiştir⁷⁹⁰. Bu karara rağmen, ilginin azlığından dolayı ikinci bir ilânla süre uzatılmıştır⁷⁹¹. Ahalinin bu duruma ilgi göstermemesinin sebebi Rumeli'nin akibetinin daha tam olarak belli olmaması olarak gösterilebilir.

Devletçe, memleketlerine geri dönen göçmenlere yapılan yardımlara gelince : bunların daha önce de belirtildiği üzere, istasyonlardan köylerine ücretsiz nakillerinden başka, özellikle ev yapımı ve topraklarını ekip-biçmeleri hususunda da pek çok yardım yapılmıştır. Bu cümleden olarak, köyleri harap olan fakir halkın kış gelmeden iskânları için hükûmetçe kereste verilmesi veya civar ormanlardan faydalanılması yolunda kararlar alınmıştır. Hattâ bunların nakilleri hususlarında askerî teşkilâtca da yardım yapılacağı bildirilmiş, böylece hemen hemen hiç para harcanmadan birer-ikişer odalı evler yapılarak, muntazam köyler vücuda getirilmesine çalışılmıştır⁷⁹². Göçmen evleri için bundan başka orduya ait boş

⁷⁸⁹ *İkdâm*, 6000, 22 Teşrin-i sâni 1329 (5 Aralık 1913), s.4.

⁷⁹⁰ *İkdâm*, 6003, 25 Teşrin-i evvel 1329 (7 Kasım 1913), s.3.

⁷⁹¹ İkinci ilân, "Rumeli göçmenlerinden olup, henüz İstanbul ve Anadolu vilâyetlerinde olan ve memleketleri Osmanlı hükûmetinde kalan ahalinin 1 aya kadar memleketlerine dönmek üzere mahallî memurlara müracaatları Dahiliye Nezâreti'nden vilâyetlere ilânen tebliğ olunur" şeklindedir. Bkz. *İkdâm*, 6015, 9 Teşrin-i sâni 1329 (22 Kasım 1913), s.2

⁷⁹² *ATASE Arşivi*, K.252, D.264, F.5-1 ve 8-1, 4 Ağustos 1329 (17 Ağustos 1913). Alınan bu karar rağmen, kış gelmeden evlerin yetişmeyeceği ve ailelerin perişan olacağı düşüncesiyle, ekinleri hasat etmek ve gelecek sene için tarlalarını hazırlamak gayesiyle, evleri harap olan köylülerden sadece erkeklerin gelip, çalışması ve ailelerinin iskân edildikleri yerlerde kışı geçirmeleri hususu Başkumandanlık'tan Dahiliye Nezâreti'ne tebliğ edilmiştir. Bkz. *ATASE Arşivi*, K.252, D.264, F.82-1, 1 Eylül 1329/18 Eylül 1913 (Bu haber daha önce Kırklareli karargâhından Sağ cenah ordusu kumandanlığınca Başkumandanlığa bildirilmiştir. Bkz. *ATASE*, K.252, D.264, F.82, 31 Ağustos 1329 (13 Temmuz 1913).

barakaların yıkılmasıyla, bunların enkazından elde edilen ve istasyonlardaki kullanılmayan kerestelerden de faydalanmıştır⁷⁹³.

Göçmen evlerinin yapılmasına kadar, Kırklareli sancağına gelen göçmenler ilk etapta açıkta kalmamaları için, firarî Bulgar köylerine yerleştirilmiştir⁷⁹⁴. Hattâ bunun için Bulgar evlerinin büyük kısmının askerî gayelerle kullanıldığı malum olduğundan, Edirne valiliğinden Başkumandanlığa çekilen telgrafta, askerlerin barınabilmesi için çadır kullanılması ve zeminlik inşası mümkün olduğundan, göçmen iskân edilecek köylerde askerlerin konaklardan çıkarılması istenmiştir⁷⁹⁵.

Bunların yanında geri dönen göçmenlerin devlete yol açtığı masrafın çokluğu ve muhacirîn tahsisatında da ancak 1 milyon küsur kuruş kaldığı gerekçesiyle göçmenler için 150 bin liralık ek tahsisat yapılması yolundaki Dahiliye Nezâreti'nin isteği, zarûretine binâen kabul edilmiştir⁷⁹⁶.

Geri dönen göçmenlerin iskân meselesinden başka, hükûmet ve askeriye bunların ürünlerini kaldırma işlemi de çeşitli yardımlarda bulunmuşlardır. Meselâ, Edirne vilayeti dahilindeki kasabaların kısmen, köylerinin ise bütünüyle tahribinden dolayı

⁷⁹³ Bu uygulamada muntazam inşa edilmiş anbarlar ve efrat ikamesine uygun barakalar müstesna tutulmuştur. Bkz. *ATASE Arşivi*, K.280, D.384, F.6-27, 4/5 Teşrin-i evvel 1329 (17/18 Ekim 1913) ile F.6-29, 2/3 Teşrin-i evvel 1329 ve F.6-22, 19 Eylül 1329 (2 Ekim 1913). Ayrıca İstıranca köyünde Yani Kehya (بیاف کهیا)'nın yüz küsur Napolyon'a düşmandan satın aldığı beyan ettiği 5 bin arşın kerestenin asıl bu havâleden göç eden köylülere ait olduğu ve o mntıkada bulunan göçmenler için inşa edilecek evlere sarfedilmeleri uygun bulunmuştur. Bkz. *ATASE Arşivi*, K.252, D.264, F.87, 1 Eylül 1329 (14 Eylül 1913).

⁷⁹⁴ *ATASE Arşivi*, K.252, D.264, F.53, 23 Ağustos 1329 (5 Eylül 1913). Buna rağmen Kavaklı köyüne gönderilen bir miktar göçmen askerî cihetce boş evlere girmelerine engel olduğundan, gerekli emir Başkumandanlıkça 2. Kolordu Kumandanlığına gönderilmiştir. Bkz. *ATASE Arşivi*, K.252, D.264, F.53-1, 24 Ağustos 1329 (6 Eylül 1913).

⁷⁹⁵ *ATASE Arşivi*, K.252, D.264, F.93, 2 Eylül 1329 (15 Eylül 1913) ile F.93-1, 5 Eylül 1329 (18 Eylül 1913). Köylere iskân edilmiş askerî kuvvetlerin çıkarılarak, göçmenlere tahsisi hakkında bkz. *ATASE*, K.252, D.264, F.89-1, 5 Eylül 1329.

⁷⁹⁶ Bu paradan sadece geri dönen göçmenler için kullanılmak üzere Edirne vilâyetince 40 bin lira borç istenmiştir. Bkz. *BA, MVM*, 180, 4 Eylül 1329 (17 Eylül 1913).

açıkta kalan göçmenlerin bir de yiyeceksiz kalıp bütünüyle askere yük olmamaları için, mahallî yönetimle teşrik-i mesai yapılarak, taralalardaki ürünlerin yağmurlar yağmaya başlamadan kaldırılması için araba, orakçı vesair verilmiştir⁷⁹⁷. Ayrıca göçmenlerin daha sonraki sene için tarlalarını ekebilmelerine bir dereceye kadar yardım olması için menzil müfettişliği elinde bulunan 1200 kadar manda, öküz ile araba Edirne, Kırklareli, Babeski, Lüleburgaz, Çorlu, Uzunköprü ve Vize'de toplanmıştır⁷⁹⁸. Bu arada geri dönen göçmenlerin meseleleri Meclis-i Ayân toplantılarında gündeme gelmiş, bunlara özellikle ziraî bakımdan yardım yapılması yolunda karar alınmıştır⁷⁹⁹. Ayrıca hükûmetçe göçmenlere verilecek çift hayvanâtı Karasi sancağından satın alınmıştır⁸⁰⁰.

Geri dönen göçmenlerle orada toprakları bulunan diğer ahali arasında, bir-iki ufak tefek anlaşmazlık dışında pek bir olay meydana gelmemiştir. Bunlar da alınan tedbirler sonucu bertaraf edilmiştir⁸⁰¹.

⁷⁹⁷ ATASE Arşivi, K.252, D.264, F.8, 2/3 Ağustos 1329 (15/16 Ağustos 1913).

⁷⁹⁸ Bu tevziatın menzil müfettişliğinden tayin edilecek bir memurla, mülkiyeden tayin edilecek Tedârik-i Vesâit-i Nakliye Komisyonları marifetiyle olması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bunların Vesâit-i Nakliye komisyonunca takdir edilecek kıymetleri ölçüsünde, göçmenlerden evvelce devlet tarafından hayvanları alındığına dair ellerinde vesikası olanlara karşılık sayılması, böyle bir vesika ibraz edemeyen göçmenlerden de 3 sene zarfında taksitle bedellerini vereceklerine dair bir senet alınması yoluna gidilmiştir. Bkz. ATASE Arşivi, K.280, D.384, F.6-7, 15 Eylül 1329 (28 Eylül 1913).

⁷⁹⁹ Bu kararın mahiyeti göçmenlere ziraatte kullanılacak hayvan yardımıyla, ordunun elindeki ihtiyaç fazlası nakil vasıtalarının tahsisi şeklindedir. Bkz. Meclis-i Ayân Zabıt Ceridesi (10. ictimâ), IV, 22 Receb 1332 (3 Haziran 1330/16 Haziran 1914), s.67 v.d.

⁸⁰⁰ Hükûmet bunun için 600 bin kuruş tahsisat ayırmıştır. Bkz. Sabah, 8738, 16 Kânûn-ı sâni 1913 (29 Ocak 1914).

⁸⁰¹ Bu olaylar genelde göçmenlerin ilk yerleşimleri sırasında çıkmıştır. Meselâ, İtalyalı Mösyö İstilyanos Coni (ایستیلیانوس کونی)'nin Çerkesköy'de mutasarrıf olduğu Çavuşlu çiftliği müdürü askerî harekâttan dolayı, çiftliğin uğradığı zararı tedkik etmeye gitmişse de, çiftliğin göçmenlerce sahiplenildiğini görmesi üzerine, durum İtalya sefâretince Osmanlı hükûmetine tebliğ edilmiştir (Bkz. ATASE Arşivi, K.280, D.384, F.2-12, 10 Ağustos 1329/23 Ağustos 1913). Bunun üzerine hükûmetçe bir memur tayin edilerek, çiftliğin gerçekten göçmenlerce işgal edilip edilmediği araştırılmış, işgal edilmişse sahibine iade edilmesi kararlaştırılmıştır. Bkz. ATASE Arşivi, K.280, D.384, F.2-11, 10 Ağustos 1329 (23 Ağustos 1913).

SONUÇ

Tarihteki bütün imparatorluklar dağıldıktan sonra geride pek çok iktisadî, siyasî ve sosyal meseleler bırakmışlardır. Bu meseleler ise, kendisinden sonra gelen devletlere intikal etmiştir. Yalnız bu meselelerin boyutları imparatorluklara göre değişim arz etmektedir.

Mazide Avrupa, Asya ve Afrika gibi üç büyük kıtaya yayılmış olan Osmanlı Devleti geriledikçe bıraktığı yerlerdeki Türklerin çoğunluğu kâfile kâfile devletin elinde kalan kısımlarına sürekli göç etmişlerdir. Bu göç akını son birkaç asırdan beri bu şekilde devam edip durmuştur.

Göçlerin sebepleri arasında yüzyıllarca egemen unsur olduktan sonra, başkalarının ve bilhassa kendi eski tebealarının egemenliği altında yaşamak mecburiyetinin ağır gelmesi varsa da, asıl sebep, Türklerin kalmış oldukları bu gibi yerlerdeki yeni hükûmetin ve ora halkının bunları kaçırmak, mallarını almak ve ülkenin halkını tek bir millettten ibaret bırakmak istemeleri ve bunu elde etmek için hiç bir baskı ve zulümden çekinilmemesi yönü daha ağır gelmekteydi.

Balkan savaşları 93 harbinde olduğu gibi, Rumeli'deki Türk varlığını doğrudan etkileyen bir savaştır. Nitekim bu savaş neticesinde, bilhassa Bulgaristan ve Yunanistan'a bırakılan topraklarda yaşayan Türkler, idâresi altına girdikleri devletlerin hükûmetleri veya ahali tarafından çeşitli baskılara uğramışlar ve gördükleri zulüm yüzünden tarlalarını, ev-barklarını, kısacası bütün maddî varlıklarını bırakıp, Osmanlı ülkesine sığınmak zorunda kalmışlardır. Adeta kaçmak şeklinde cereyan eden bu göçler, en kötü şartlar altında, Osmanlı Devleti'nin kontrol ve iradesi dışında yapıldığından, büyük sıkıntılar doğmasına sebep olmuştur. Fakat sonuçta göçmenler hangi merkezlerde toplanmış olurlarsa olsunlar, hükûmetçe bunların

öncelikle geçici iskânlarına çalışılmış, ancak daha sonra sürekli iskân için ciddi çalışmalara başlanılmıştır.

Göçmenler gerek göçleri ve gerekse geçici iskânları sırasında çeşitli problemlerle karşılaşmışlardır. Bunun yanısıra devlet bu tür problemleri giderici tedbirler almaya çalışmış, göçmenler için çeşitli muâfiyetler sağlanmıştır. Fakat bunlardan askerlik ve vergi muâfiyeti önceleri askerlikte 25, vergide 10 yıl olmasına rağmen, daha sonra göçmen sayısının artmasıyla, bu süre askerlikte 6, vergide 2 yıl olarak kısaltılmıştır. Bu ise eski ve yeni göçmenler arasında adaletsizliğin doğmasına sebep olmuştur. Yalnız ki bu kararda devletin savaşlar ve dış borçlar nedeniyle içinde bulunduğu malî sıkıntı ve savaş halinin bir dereceye kadar rol oynadığı söylenebilir. Göçmenlerin sürekli iskânında ise, hükümet arazi tevzii ve ev yapımı gibi işlerde büyük yardımda bulunmuştur.

Kaybedilen topraklardan Anadolu'ya gelen göçmenler, karşılaş-tıkları ve sebep oldukları problemlere nazaran, Anadolu'nun demog-rafik, ekonomik ve içtimaî yapısına da büyük etkilerde bulunmuş-lardır.

Bilindiği üzere Moğol akınları Anadolu'nun Türk nüfusunun yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Fakat bu sıralarda Rumeli'de fetihler nedeniyle bu nüfusun büyük yekûnu Rumeli'de iskân edilmiştir. Bu ise Anadolu'nun nüfus yoğunluğunun azalmasına sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminde ise, toprak kaybıyla birlikte özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle Anadolu'ya yönelik bir görünüm kazanan göçler, Anadolu'da nüfus yoğunluğunun tekrar artmasına sebep olmuştur. Ayrıca Rumeli'den gelen bu Müslüman-Türk göçmenlerin Anadolu ve Trakya'da gayr-i müslim-lerle meskûn yerlere, bilhassa Ege adaları karşısındaki bölgelerde bulunan Rumların yerine yerleştirilmeleri ve bu sayede Trakya ve Anadolu'yu ilerisi için birçok fitne ve fesattan korumak düşüncesi

hükûmetin ana prensibi olmuştur. Nitekim bu durum semeresini çok kısa sürede, daha Millî Mücâdele sırasında vermiştir.

Göçlerin neden olduğu ekonomik etkilere gelince; Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemlerinde (XV. ve XVI. yüzyıllarda) sıkı bir köy ağı olmasına rağmen, 1600'lü yıllarda iç ayaklanmalar sebebiyle (Celalî isyanları) çözülmüş, verimli yerlerde bulunan birçok köy ıssızlaşmıştır. Bu defa Anadolu'ya yapılan göçler sayesinde, Anadolu köyleri yeniden eski canlılığına kavuşmuş, bu da ziraat edilen toprakların artmasına neden olarak, devlete ekonomik canlılık getirmiştir.

Rumeli'den yapılan göçler, Osmanlı Devleti'nin bunları yerleştirmek ve zararlarını telafi etmek çabaları yüzünden uğradığı zararların yanısıra, asıl Rumeli'nin bir daha Osmanlı sınırlarına katılması ümitlerine de bir çizgi çizmiştir. Hepsinden önemlisi, aradan 78 sene geçmesine rağmen, maâlesef Rumeli'de kalan Türklerin yurdumuza, eskiden olduğu gibi, nasıl feci şartlar içinde yollandıklarını gördükçe, bugün milletçe aynı acıyı bir kere daha duymaktayız.

SUMMARY

Balkans is one of the chains of the eastern question policy that was put forward as a mixture of political and religious enthusiasm of the western world.

The christian people living should have been from the Müslim-Turkish domination. For this reason, from second half of 19th century, new states were founded with the support of the western countries. These states used force in order to assimilate the Turkish population living there. At the end, an immigration movement began throug Turkey from the Balkans.

Turkey has faced some economic and social problems with the immigration movement concerning hundreds of thousands of Turks. In spite of the limited conditions, Turkey has tried to help those Turks migrating to Turkey.

But, what is important is we are in deep sorrow as a nation to see the Turks in Rumeli being sent to our country in terrible conditions as happened 78 years ago.

BİBLİYOGRAFYA**I- ARŞİVLER****A- Başbakanlık Arşivi****1- Bâb-ı Ali Evrak Odası Gelen-Giden Defterleri**

Adliye(Defter nu: 19/1-19, 20/1-20, 27/1-29, 28/1-30)

Arzihâl(Defter nu: 865/52-74, 866/52-75, 867/52-76, 868/52-77, 869/52-78, 870/52-79)

Bahriye(Defter nu: 40/2-11, 41/2-12, 49/2-21, 50/2-22)

Bulgaristan Muharrerât(Defter nu: 933/58-7)

Dahiliye(Defter nu: 77/3-26, 78/3-27, 79/3-28, 80/3-29, 81/3-30, 82/3-31, 111/3-60, 112/3-61, 113/3-62, 114/3-63, 115/3-64)

Defter-i Hakânî(Defter nu: 723/32-4, 726/32-7)

Dersaâdet Müteferrika(Defter nu: 791/51-1)

Dersaâdet vilâyet(Defter nu: 412(1330-1333), 426(1328-1332)

Harbiye(Defter nu: 233/6-41, 234/6-42, 235/6-43, 236/6-44, 237/6-45, 270/6-78, 271/6-79)

Hariciye Müteferrikası(Defter nu: 714/29-9)

Hariciye(Defter nu: 188/5-44, 189/5-45, 190/5-46, 165/5-21,
166/5-22, 167/5-23, 168/5-24, 169/5-25,
170/5-26)

İrâde-i Husûsiye(Defter nu: 387/8-110, 388/8-111)

İstizan İrâde-i Seniyye(Defter nu: 326/8-49, 327/8-50,
328/8-51, 329/8-52, 330/8-53, 331/8-54)

Maliye(Defter nu: 467/10-68, 468/10-69, 508/10-109,
509/10-110, 510/10-111, 511/10-112, 512/10-
113)

Meclis-i Ayân(Defter nu: 519/11-2, 520/11-3, 521/11-4)

Meclis-i Mebusan(Defter nu: 524/12-2, 525/12-3, 527/12-5)

Mümtaze Müteferrika (Defter nu:755/37-5,756/37-6,757/37-
7)

Posta Telgraf(Defter nu: 581/17-6, 586/17-11)

Sıhhiye(Defter nu: 572/16-2, 575/16-5)

Şarkî Rumeli(Defter nu: 956/60-20)

Şûrâ-yı Devlet(Defter nu: 597/19-2, 600/19-5)

Şûrâ-yı Devlet Mazbatası(Defter nu: 637/19-42, 638/19-43)

Telgraf Arzihâl(Defter nu: 878/52-87, 879/52-88)

Ticaret ve Ziraat(Defter nu: 561/14-24, 562/14-25, 563/14-26)

2- İrâde Tasnifleri

Askerî(Defter nu: 48, 43, 70, 96)

Dahiliye(Defter nu: 453, 397, 518, 449)

Harbiye(Defter nu: 1045, 975, 1017)

Hariciye(Defter nu: 112, 203, 158, 47)

Mabeyn-i Hümâyûn(Defter nu: 211, 319, 271, 186)

Maliye(Defter nu: 56, 37, 25)

Meclis-i Mahsûs(Defter nu: 245, 418, 496, 294)

Meclis-i Umûmî(Defter nu: 19, 171, 67)

Şûrâ-yı Devlet(Defter nu: 2, 1, 7)

3- Meclis-i Vükelâ Mazbataları(176-200 arası defterleri)

*B- Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı
(ATASE) Arşivi*

(Klasör numaraları: 145, 148, 154, 252, 280, 555, 584)

C- Kızılay Arşivi

(Dosya numaraları: 05, 162, 166, 211, 212, 219, 220, 221)

*D- Prof.Dr. Yusuf Halaçoğlu Özel Kitaplığı'ndan Garbî Trakya
Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nce verilen belgeler.*

II- SÜRELİ YAYINLAR (GAZETE, DERGİ DÜSTUR SALNAMELER)

(1911-1914)

(Sürelî yayınların tarih, sayı ve sayfa numaraları metin içerisinde verilmiş olup, Ankara Millî Kütüphâne, Türk Tarih Kurumu Kütüphânesi, Adana Atatürk Müzesi ile Taksim Belediye Kütüphânelerinden faydalanılmıştır).

A- Gazeteler

Adl, Alemdar (çeşitli zamanlarda Takvimli gazete veya Teşrih), Babalık, Balkan, Doğru Sadâ ve Vicdan Sesleri, Felâh, Hakk, Hikmet, İkdâm, İştirak, Nimet, Sabah, Sâlâ-yı Millet, Seyf, Silâh (bazen Türk), Takvîm-i Vekâyi ve Tanin.

B- Dergiler

Cerîde-i Tıbbiyye-i Askeriye, Dâhiliye Nezâreti Muharrerât-ı Umûmiye Mecmuâsı, Halka Doğru, Hazîne-i Celîleden Memûrîn-i Mülkiye ve Maliyeye (Maliye Nezâreti), Müdâfaa-i Maliye ve İktisâdiye Mecmuâsı, Müdâfaa-i Milliye, Polis Mecmuası, Resimli Kitap, c.8 (Ağustos 1328), c.9 (Haziran -Temmuz 1329), Servet-i Fünûn (c.44-45, 1328-1829), Şehbal, c.3 (1328), c.4 (1329), Şehremâneti Dergisi (Dersâadet'in 1329 Senesine Mahsûs Sıhî İstatistiki).

C- Salnâmeler

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti 1329-1331 Salnâmesi, İstanbul. Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniye (H.1326-M.1908), İstanbul 1323.
Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniye (H.1336-M.1914), İstanbul 1334.

D- Düstûr

E- Meclis-i Ayân Zabıt Cerîdeleri

III- ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

Acaroğlu, M.Türker-, *Bulgaristan'da Yer Adları Klavuzu*, Ankara 1988.

Ahmed Cevat-, *Balkanlar'da Akan Kan(Kırmızı-Siyah)*, Haz.Şevket Gürel, İstanbul(Tarihsiz).

Akçura, Yusuf-, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri(XVIII. ve XIX. asırlarda)*, Ankara 1985.

Akşin, Sina-, *31 Mart Olayı*, Ankara 1970.

Aktar, Yücel-, "1912 Yılı Harp Mitingleri ve Balkan Harbine Etkileri", *İkinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler*, Ankara 1985.

Alp, İlker-, "Tarihte Türklerin Bulgarlaştırılması", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 37, Ağustos 1985.

Andonyan, Aram-, *Balkan Harbi Tarihi*, İstanbul 1975.

Armaoğlu, Fahir-, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Ankara 1984.

_____, *Siyasî Tarih(1789-1960)*, Ankara 1978.

ATASE Resmî Yayınları-, *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Sayı 89, Ankara 1989(Kasım).

Aybars, Ergün-, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I, İzmir 1984.

Aydemir, Ş.Süreyya-, *İkinci Adam(1884-1938)*, I, İstanbul 1984.

_____, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, I-II, İstanbul 1983-1986.

_____, *Tek Adam Mustafa Kemâl(1881-1919)*, I, İstanbul 1985.

Aydınlı, A -, *Batı Trakya Fâciâsının İç Yüzü*, İstanbul 1971.

Balkan, Fuat-, "Fuat Balkan'ın Hâtıraları", *Batı Trakya Dergisi*, Sayı 8, 15 Aralık 1967.

Baykara, Tuncer-, "93 Harbinden Önce ve Sonra Anadolu", *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, I, S.1, Ankara 1983.

- Bayur, Y.Hikmet-, *Türk İnkılâbı Tarihi*, I/1, I/2, II/1, II/3, Ankara 1983.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik-, *Trakya'da Millî Mücâdele*, I, Ankara 1987.
- Busch-Zantner, Dr.Richard-, *Bulgarien*, Leipzig 1941.
- Cemâl Paşa-, *Hâtıralar*, Tamamlayan ve Düzenleyen Behcet Cemâl, İstanbul 1977.
- Cevdet Paşa-, *Tezâkir*, I, Ankara 1986.
- Dânişmend, İ.Hâmi-, *31 Mart Vak'ası*, İstanbul 1986.
- _____, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, İstanbul 1955.
- Dede, Abdurrahim-, *Rumeli'de Bırakılanlar*, İstanbul 1975.
- Deschamp, Hubart-, *Sömürgeciliğin Sonu*, Çev. J. ve F. Orsan, İstanbul 1965.
- Duru, K.Nâmi-, *İttihat ve Terakkî Hâtıralarım*, İstanbul 1957.
- Earle, Edward M.-, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, Çev. Kasım Yargıcı, İstanbul 1972.
- Eren, A.Cevat-, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul 1966.
- Erim, Nihat-, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, I, Ankara 1953.
- Eryılmaz, Bilâl-, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebeânın Yönetimi*, İstanbul 1990.
- Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları-, *Balkan Harbi (1912-1913)*, I, Ankara 1970.

- Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları-, *Balkan Harbi (Osmanlı Deniz Harekâtı)*, VII, İstanbul 1965.
- Güler, Ali-, *İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilâtları*, Ankara 1988.
- Gündağ, Nevzat-, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakilesi*, Ankara 1987.
- Hâfız Hakkı Paşa-, *Bozgun*, Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi.
- Halaçoğlu, Yusuf-, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1988.
- Halil Mentеше'nin Anıları (Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi)*, Giriş İsmail Arar, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.
- Karal, E.Ziya-, *Osmanlı Tarihi*, V-VIII, Ankara 1983.
- Kastarov, Constantin-, "The Bucarest Treaty of Peace of July 28, 1913", *Bulgarien Review*, Vol. IX, August 1969.
- Keskioğlu, Osman-, *Bulgaristan'da Türkler*, Ankara 1985.
- Kırzioğlu, Fahrettin-, *Türk İnkılâp Tarihi*, Erzurum 1982.
- Kocacık, Faruk-, "Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler(1878-1890)", *Osmanlı Araştırmaları*, I, İstanbul 1980.
- Kodaman, Bayram-, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasî Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, XII, İstanbul 1989, s.19-197.

- _____, "Avrupa Emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğu'na Giriş Vasıtaları(1838-1914)", *Millî Kültür*, II, Sayı 1, Haziran 1980, s.23-33.
- _____, *Şark Meselesi Işığı Altında Sultan Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası*, İstanbul 1983.
- Köni, Hasan-, "Ermeni Meselesi Üzerine Bazı Görüşler", *Türk Kültürü*, Sayı 277(Mayıs 1986), s.1-13.
- Kuran, A.Bedevî-, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakkî*, İstanbul 1948.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücâdele*, İstanbul 1959.
- Lewis, Bernard-, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1984.
- Loti, Pierre-, "Bulgar Mezâlimi", *Hayat Mecmuâsı*, I, Sayı 2, 1 Mart 1965.
- _____, *Can Çekişen Türkiye*, Haz. Fikret Şahoğlu, Tercüman 1001 Eser Dizisi, Nu: 27.
- M.Celâleddin Paşa-, *Mir'ât-ı Hakikat*, Haz.İsmet Miroğlu, III, İstanbul 1983.
- Mehmed Nihat-, *Balkan Harbi*, I, İstanbul 1340.
- Mısıroğlu, Kadir-, *Türk'ün Siyah Kitabı Yunan Mezâlimi*, İstanbul 1979.
- Millî Mücâdeleye Giriş* , Belge Sıra nu: 88, s.1373.
- Mufassal Osmanlı Tarihi* , Bir Heyet Tarafından Hazırlanmıştır, VI. İstanbul 1958.

- Nive, Henri-, *Balkan Ehl-i Salib Seferinde Avrupa Siyaseti ve Türklerin Felâketi*, Çev. Ragıp Rıfkı, İstanbul 1329-1331.
- Orhonlu, Cengiz-, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XV/1-2, İstanbul 1976.
- Osman Nuri-, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, İstanbul 1338.
- Önsöy, Rifat-, "Plevne Müdâfaası Esnâsında Osmanlı Devleti'nin Siyasî Durumu", *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, I, S.1, Ankara 1983.
- Öztürk, Mustafa-, *Orta Anadolu'da Fiatlar(1785-1860)*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1985.
- Özyüksel, Murat-, *Anadolu ve Bağdat Demiryolları*, İstanbul 1988.
- Sertel, Zekeriya-, *Hatırladıklarım*, İstanbul 1977.
- Shaw, S.J.-E.Kural-, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II, İstanbul 1983.
- Shaw, Stanford J.-, "Ottoman Population Movements During The Last Years Of The Empire, 1885-1914 Some Preliminary Remarles", *Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies)*, I, İstanbul 1980, s.191-205.
- Sloane, William M.-, *Bir Tarih Labaratuari Balkanlar*, İstanbul 1987.
- Söylemezoğlu, G. Kemâl-, *Canlı Tarihler (Atina Sefâreti Hâtıraları, 1913-1916)*, İstanbul 1946.
- Şemseddin Sâmî-, *Kâmûsü'l-'Alâm*, IV, İstanbul 1331.

- Şeyhülislâm Cemâleddin Efendi-, *Siyasî Hatıralarım*, Sad. Ziyaeddin Engin, İstanbul 1978.
- Şimşir, Bilâl-, "Bulgaristan Türkleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976.
- , "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı (Bildiriler- 7 Haziran 1985)*, I, Ankara 1987.
- , *Rumeli'den Türk Göçleri*, I-II, Ankara 1968-1970.
- Taçalan, N.-, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, İstanbul 1981.
- Talat Paşa-, *Talat Paşa'nın Hâtıraları*, Yay. Enver Bolayır, İstanbul 1946.
- Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976.
- Tepedelenlioğlu, Nizâmeddin-, *Sultan II.Abdülhamid ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Komitacılar*, İstanbul 1978.
- Topuzlu, Cemil-, *İstibdâd, Meşrûtiyet, Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hâtıralarım*, Haz. Hüseyin Hatemi-Ayıkut Kazancıgil, İstanbul 1982.
- Tuğlacı, Pars-, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, İstanbul 1984.
- Tukin, Cemâl-, "Balkan Harbi'nin Teşekkülü ve Bu Harbin Zuhûru", *C.H.P. Konferanslar Serisi*, Kitap 5, Ankara 1939.
- Tunaya, T.Zafer-, *Hürriyetin İlânı*, İstanbul 1959.
- , *Türkiye'de Siyasal Partiler*, I, İstanbul 1984.

- Tunçdilek, Necdet-, "Eskişehir Bölgesi'nde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış", *I.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4, İstanbul 1955.
- Türk geldi, A.Fuat-, *Görüp İşittiklerim*, Ankara 1984.
- Türk Silâhlı Kuvvetler Tarihi (Osmanlı Devri Balkan Harbi)*, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Askerî Tarih Yayınları, II/2-III/2, Ankara 1981.
- Ulubelen, Erol-, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul 1982.
- Unat, F.Reşit-, *II.Meşrutiyet'in İlânı ve 31 Mart Hadisesi*, Ankara 1985.
- Uzunçarşılı, İ.Hakkı-, *Osmanlı Tarihi*, IV, 1.Bölüm, Ankara 1978.
- Üçok, Coşkun-, *Siyasî Tarih Dersleri*, Ankara 1955.
- Vergottini, M. De-, *Göçmen Hareketleri*, Çev. Nüzhet Yalkut, Ankara 1949.
- Yediyıldız, Bahâeddin-, "Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa", *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, I, Sayı1, Ankara 1983.

E K L E R

BELGELER

Belge 1- BA-BED, nu.306985 (Karadağ'ın harp ilânı hakkında).

دائرة صادرات تمبروات قامبی			4.3.1		ادوات نومسوسی	
۹۰			رقم پرونده		رقم پرونده	
و اهل و عریب نفع ربه جلم لیم			تاریخ صدور		تاریخ ورود	
۱۰/۳/۲۰۱۷			۱۰/۳/۲۰۱۷		۱۰/۳/۲۰۱۷	
فرو صاع حکومتی بدو نده عثمانیه بو کوننده اعنباراً اعلامه حیه اندیک فره صاع			<p>صالحه کداری طلقه خایجه نفعه رجه بند رسماً و تحریراً بدو بدو اوزیم حیه نفعه به</p> <p>حیه بیغه اجاره کجه که جمعاً به و سونیا به بقاء و کما ترابه ضمه کون</p> <p>روم ایچ ولایته کون سان و ولایته ایچه الویه ایچو مایه نفعه ندر ایچو صلیبا</p> <p>ایضا اولد لبقنده نفعه رجه بند رجه ده نفعیات و نسیجات و اثر و مؤثره</p> <p>ایچنه و ولایته و الویه ایچو مایه نفعه مصلحه ایچنه</p> <p>بیر طر مسوده ده نفعه</p>		<p>صالحه کداری طلقه خایجه نفعه رجه بند رسماً و تحریراً بدو بدو اوزیم حیه نفعه به</p> <p>حیه بیغه اجاره کجه که جمعاً به و سونیا به بقاء و کما ترابه ضمه کون</p> <p>روم ایچ ولایته کون سان و ولایته ایچه الویه ایچو مایه نفعه ندر ایچو صلیبا</p> <p>ایضا اولد لبقنده نفعه رجه بند رجه ده نفعیات و نسیجات و اثر و مؤثره</p> <p>ایچنه و ولایته و الویه ایچو مایه نفعه مصلحه ایچنه</p> <p>بیر طر مسوده ده نفعه</p>	
۱۰/۳/۲۰۱۷						

شہباز

بلغارلار۔ یعنی بزم عمائر سلیمان اقبال سے، کل ملک اور عورت عالم، موشیر
 یسز دیان دولتکزه قار سولور، قداوش اولرکه بزده قاده دولتی آردو اینتیز
 اینت ویکیز شی؛ او باره بیله ہی ره مالک زده بسزی له قورتار بقدر، نقشه و بلقاہ
 نام آظینده ضلوه آسایندہ کفیل آردہ ارفال انگیدہ، کورینو میکیز کہ دولت
 قزینہ سنی صوبایہ مانور مسایہ بندہ ترکہ دولتی نہ ویرجہ کلدی؟ دیت باقاہ قوشو۔
 مرکز دیت طرفده لولکتازی استیلا اندتار، قردہ کلستانده صکرہ ک لولہ بوغاز دوتقا
 اسکوبہ تا سترہ الاموشہ۔ یعنی قوت قدر آردو دیای عثمانی صایندہ برتر
 کامده بلقاہ دول متفقہ سنی آندہ در، بلغار عسکری استانبولده برائی
 ساعتده مسافره در۔ عثمانی آردوسی لولہ بورغازده فقلوبہ و کور و برشاه
 اولدی، بالک بر ادرہ قالدی کہ اوردہ محاصره آندہ واستانبول الہ ہرناستبای
 قطع اولدی، آرتقہ ادرہ ہس بر طرفدہ امداد کلدی۔ حال بولہ ایسہ نہ
 قانہ دوکلیم؟ بو قانہ کیو فائزہ کثیرہ بلیر؟ یاشارلک ذوق ایچوہ سنی قانہ دو کلسوہ؟
 ادرینہ قاری سیک قدر بلغار طوقی قرارہ، اگر ادرہ تسلیم آولماز سہ کامده فزای و
 آسہ ایچندہ قانیر، صکرہ نیشامہ اولور ستر آما صولک بیجانانہ بارہ ایچرہ یازیرہ کلمہ؟

مرداسی کچھہ برنامہ داک: بولفارلک ادرینہ طیارہ ایدر سیریکاری بیانامہ لرونہ بری

Belge 2- BA, BEO, nu.

ŞEHBAL Dergisi, c.3 (Bulgarlar'ın Edirne'ye uçakla attık-

lârı bildiriler).

دولت بایه نهایتہ تلگراف اداره

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN

L'Etat n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie.

دولت بایه نهایتہ تلگراف اداره

(1904)

Transmission ou Expédition				RECEPTION			
No. d'expédition	Date	Signature de l'employé	Signature de l'employé	Date	No. d'ordre		

De: مری ادریسه Pour: مری ادریسه
 No: 40 Mots: 11 Date: 11 جمادی الثانی 1325
 Voie: Indiv. Eventuelles

بیتگاه مری جہانگیر

میلت و تہذیب کے لئے اور اپنے درمیان میں معاشرتی و عوامی فرائض اہل اسلام کو وسیع اور وسیع طور پر
 نظام و تہذیب کے لئے اور اپنے درمیان میں معاشرتی و عوامی فرائض اہل اسلام کو وسیع اور وسیع طور پر
 نظام و تہذیب کے لئے اور اپنے درمیان میں معاشرتی و عوامی فرائض اہل اسلام کو وسیع اور وسیع طور پر
 نظام و تہذیب کے لئے اور اپنے درمیان میں معاشرتی و عوامی فرائض اہل اسلام کو وسیع اور وسیع طور پر
 نظام و تہذیب کے لئے اور اپنے درمیان میں معاشرتی و عوامی فرائض اہل اسلام کو وسیع اور وسیع طور پر
 نظام و تہذیب کے لئے اور اپنے درمیان میں معاشرتی و عوامی فرائض اہل اسلام کو وسیع اور وسیع طور پر
 نظام و تہذیب کے لئے اور اپنے درمیان میں معاشرتی و عوامی فرائض اہل اسلام کو وسیع اور وسیع طور پر
 نظام و تہذیب کے لئے اور اپنے درمیان میں معاشرتی و عوامی فرائض اہل اسلام کو وسیع اور وسیع طور پر
 نظام و تہذیب کے لئے اور اپنے درمیان میں معاشرتی و عوامی فرائض اہل اسلام کو وسیع اور وسیع طور پر
 نظام و تہذیب کے لئے اور اپنے درمیان میں معاشرتی و عوامی فرائض اہل اسلام کو وسیع اور وسیع طور پر

قائم نامہ قلمی کی اشارت کے لئے سرکاری کتب خانہ کو منسوب وقت کی ہر چیز اس کے لئے ایسی ہی ہے
 اپنے بوجھ میں نہ کہ قبیلہ کے لئے تو چونکہ کلام میں یہ سب سے بڑا حصہ ہے اس لئے اس کے لئے
 بوجھ دیا گیا ہے اور اس کے لئے اس کے لئے اس کے لئے اس کے لئے اس کے لئے اس کے لئے اس کے لئے
 اس کے لئے اس کے لئے اس کے لئے اس کے لئے اس کے لئے اس کے لئے اس کے لئے اس کے لئے اس کے لئے

ادبی مہتمم نامہ ادریسہ
 مری جہانگیر

میری مہتمم نامہ قلمی

Belge 4- BA, BEO, nu.314959 (Edirne mezâlimine dair Ermeni,
 Rum ve İslâm cemâatlerinin yazısı).

Belge 5- BA, BEO, nu.309205 (Türkler hakkında yapılan mezâlîme dair).

نومره ۱				تاریخ ارسال وقت ارسال	
نومره دولتی		L'état n'accepte aucune responsabilité à raison du service de la télégraphie		توسط مرکز	رقم
سوق نومره سی				تجدید ایدن مأمور	
اوسال تاریخی				اخذ ایدن مأمور	
اوسال ساعتی				اخذ تاریخی	
سوق مأموری				اخذ ساعتی	
کلمات	کلمات	غروب	عملی تاریخی	دقیقه	روز و یا شب
N° du dépôt	Nombres des mots	Group	Date du dépôt	Heures Minutes	Matin ou Soir
۸۷۸۷	۷۷		۱۷	۷	آفتاب
				Voies	
				اشارات	
				Incl. non taxées	

باسمه قهاندانته دکانه
مدت اوله نه وقت حد تعالی

بلغاریه شاکوی، مرفه بکت، مملوقه موالینده اهالی اسلامیه بقعه د کویزلی
 یغما و اطمانه قصه ک تجارانه نضا عفا ایتمکده در اهالی اسلامیه قیود ک
 برنانه لایحه در مملوقه موقعدی آه و آینه ایتمه مود ایتمکده در حکومات
 مدینه نامه اجا ایتمکده اطلانه و هشته درجه مدد خدمتک و بوشابانه نفت تجاوند
 مطبوعات و یا خود ساره اید انظار عامیه ضمن مرفه شاکوی قفا کرایه
 ساعده امداد فعلی اسپانیه تا مینک ایجاب ایدنه اراده سی موطه ارده
 جیلریده ۱۹
 جی سفید بوزغاری قوی ربه
 قهاندانته بولوا
 قوی

Belge 8 ve 9- Kızılay Arşivi Dosya nu.211 (Göçmenler arasında humma ve çiçek hastalığı görüldüğüne dair).

عبدالرحمن بن محمد
مستور العبدى

TELEGRAMME

دولت علیه غایبه تشراف اداری

ADMINISTRATION DES TELEGRAPHES DE L'EMPIRE OTTOMAN
L'Etat n'accepte aucune responsabilité a raison de services de la telegraphie

S'adresser au Expéditeur		RECEPTION	
No	Date	Date	Memo de
1	25/11/1915	25/11/1915	

De _____ Pour _____
Mois _____ Date _____
Vote _____ Indic. Exemptibiles _____

دولت علیه غایبه تشراف اداری
مستور العبدی
211
25. 11. 1915

تاریخ	25/11/1915
نومردی	
مستور العبدی	دولت علیه غایبه تشراف اداری

دولت علیه غایبه تشراف اداری
مستور العبدی
211
25. 11. 1915

عقار هلال احمد صبيح رياث عليه

توقيع ابي سلات اشناص والمفال

تفأ	عدد
توقيع ابي يوب رايوري اوله توقيع قلانات	11.19
بولك قاسباشاره شماره باشا جامع و بديسه بون يالي جامع نيفه	96
بولك	<u>1115</u>

مأمور اوله نيفه 99، كاتوره اوله نيفه 98 تاريخه شمه، قدا اعطا بويولت و قدا نيفه
 عموم جوامع شيفه و ساره به راجعت ابي بديت ب و به بازا اوبه به بديت
 اوردسه نيفه ط فف دره نيفه عبه ي عمليات اجا ايه لسه اوله نيفه دائ
 اشور بويولت عبه و توقيع قلاني 99، ساره 99

توقيع
 طه مراكس

٢

دائرة مخابرات طهران فارس

تاریخ	شماره	موضوع	محل	ملاحظات
۱۳۰۳/۱۰/۲۰	۷۷	دائرة مخابرات طهران فارس	دائرة مخابرات طهران فارس	
۱۳۰۳/۱۰/۲۰	۷۷	دائرة مخابرات طهران فارس	دائرة مخابرات طهران فارس	

سوم اینکه جرات مختلفه سند حقوق ارضه فدا کنندگان برای اسطانه سوریه ولایت ایلدیزلی
سوره اولند قدری اراضه هواداره کوردلیکجه چیلدیر و اراضی اولون هوا سلیله الهف ایدیه
هم اولدی بوضعی نظر اعتباره که روه اول اسطانه قاضی قاضی اراضی جریه ضایعه قاضی و طباطبائی
ماورعینده برقی مسجود تشکیل و ناطولیک هر طریقی که در برلرک اراضی حاله کتف و تحقیق
و بنا دار و دیوار و غیره تنظیم اراضی اولون و اراضی اولون و اراضی اولون و اراضی اولون
داره سنج و برقی مسجود روه قاضی قاضی اراضی اولون و اراضی اولون و اراضی اولون
و غیره اولدی بولدی بولدی روه اراضی اولون و اراضی اولون و اراضی اولون و اراضی اولون
مراجعه و رودنده اول تقیر اراضی اسطانه و سوقانک اراضی اولون و اراضی اولون و اراضی اولون
و عناصر مختلفه ملک موازی و رسیه اولدی لایحه طایفه کلبولی تبخیر سلیله اولون اولون
کی سوا ملک نظر روه اولون و اراضی اولون و اراضی اولون و اراضی اولون و اراضی اولون
و اراضی اولون و اراضی اولون و اراضی اولون و اراضی اولون و اراضی اولون و اراضی اولون
صوبه عالیله ارسال اولدیله تا با اراضی اولون و اراضی اولون و اراضی اولون و اراضی اولون
معلومات اعراضه و منفوقه فارغ اولدی

دائرة مخابرات طهران فارس

حکومت خفاغه تابع طغمانه قریبہ ایجنڈہ ترقیب و سوسائیزم و لاجریت - و داعیہ ایجاب تقصیر کلیہ حاکمانہ حاکمیرہ - و اہل طبع و شعور بالذم
 مدد و عزتہ ادارہ و قوتیہ حکومتہ فعلاً مخالفتہ و اساسیہ اصلاحیہ تیلہ سابقہ قہم حرکتہ حرکت ایسکیرہ بالحقانہ ثابتہ او تو و و کرب و قریبہ با اسہ صادر و لایانہ
 انه و آخامہ سائرہ نیک و رحمانہ خلفہ و اجراء سائرہ دار و سعادتہ و بولہ حربہ عیشیہ و سیرتہ قرار او زینہ لیم قندہ ارادہ سیدہ و کرم سناک کونہ سیکانہ
 بی حربہ قندہ سناک ۱۶ کوریلای تاریخہ سکرہ و مقررہ بیابانہ سناک ۱۶ کوریلای سکرہ و تقسیم ارتقیدہ قائمہ اجراء اسرو قلم حقیقہ و لای اور قندہ سکرہ
 سناک ۱۶ کوریلای سکرہ و مقررہ بیابانہ سناک ۱۶ کوریلای سکرہ و تقسیم ارتقیدہ قائمہ اجراء اسرو قلم حقیقہ و لای اور قندہ سکرہ

صدر اعظم و قاضی مالک
 سید احمد علی و قاضی مالک
 ۱۹۵۸
 صدر مالک و بیجا مالک و دیگر
 قاضی مالک و دیگر مالک و دیگر
 قاضی مالک و دیگر مالک و دیگر
 قاضی مالک و دیگر مالک و دیگر
 قاضی مالک و دیگر مالک و دیگر
 قاضی مالک و دیگر مالک و دیگر

Belge 12- BA, İrade meclis-i Mahsus, 1333/24 (Samsun'da göçmen-lerin gayrimüslimlerce kabul edilmek istenmemesine dair).

دائرة صدارت تحریرات قلمی شعبه

لاجل التبریس رقم	لعمري	رقم	عدد و مذاھب و صفحہ مذہب	میضی	دی
					۲۴۰۰
					۲۴۰۰

جوان و لایق کرده فغانہ عثمانہ درہ حقان اتعاندہ بولیانہ و ایستادہ
 اوتہ خلفہ عالی اولادہ بیات و درم مقدار اضا و ...
 اکثرت ثبت اوتہ فقط بول بول و بول نقل بولانہ ...
 سند خانہ قدیم بہ نگارہ ایضہ کمالی و ...
 قدر منہ اوتہ بول بولانہ بانقرا اندما اوتہ ...
 و ای رادارہ ...
 درم مقدار کی ارض ...
 رت ارض خانہ ...
 اوقہ بر قاع با چہ و نہ عبارت بولانہ ...
 امکانہ ایستادہ و صرفت الاھبتہ خوفہ رابع ارضی ...
 جو اپنے عطا در بیان فائز اولادہ بول بولانہ ...

Belge 13- BA, BEQ, nu.322685 (Güçmenlerin Ermeni arazisine yerleştirildikleri iddiasına karşı verilen cevabî yazı).

Belge 14- Göçmenlerin sürekli iskânı ve göçmen köyleri hakkında yapılan çalışmalara dîmek.

تاریخ ۱۳۰۷

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

مجلس شورای عالی

حریق وقوعه و محوسنك قرارينه ميدان و برمه جك تدابيرك اتخاذی
حقتده ۵ مارت سنه ۳۲۹ تاريخی تجمرات عمومی

لملوخان قضای حکومت دائرمنده فائدهنامه مخصوص اوله تک آئنده بولان
لاندومه فونشده کی صوبا بوروسنك کبدکی اشخاب دیوارک ایچ طرفدن آتش ظهور
ایدراک مذکور اوله ایله بنانک دواز عدلیه بخصص اولان جهنده ریاست مخصوص
اوله تک لسا محرق اولدی حالده ایضا ایله کی انقره ولایتدن با محقرات اشمار
ایدیشدر صورت اشماره نظراً حرکت سبب وقوعی صوبا بوروسنك اشخاب بر دیواردن
کیشده کی تنکناک اوله نظر دقه انباشندن عبادت اولوب حال بوده بوکی احوالک
منی و وقوعدن اول تدابیر لازمه تک اتخاذیله دائمی صورتده کرک بالذات و کرک بالواسطه
تحتیقات لازمه اجراسی واقعا ایداره اخطارات مقتضیه ایضی علی ضمانت مأمورین
ملکته تک جهه و نظارتدن اولدیه و صرف اتر تسامح نتیجه سی اولورق بوکی وقایک
ظهورنده بر طام اسباب واهی سردیه قضایه حل ایدلسی آسایش عسکرتک و بالخاصه
مصالح دولت ایله منافع خزینة قسمة نظردن قابیل تجویز مواددن اوله جهه کوره
حریق حدوق و محوس قاجیرلسی قیلندن وقایک حصولدن اول رفی اسبابک
استکمالیه دائمی تنظیم بولمسنک و بومثالو وقایک حین حدوثنده زمان مأموریته
تصادق ایدن الکی بویک اداره مأمورینک سجه شرح و بریدرک ترقی عززل و نصب
خصوصانده نظر اعتباره آله جنک ایجاب ایدرله تبلیغی توبه اولتور .

(۴) مره نومروسی - ۴

مهاجرینک صورت اسکانی حقتده ۵ مارت سنه ۳۲۹ تاریخلی تجمرات عمومی
داخل ولایتده بولان مهاجریندن ملکترین عودت ایتک ایسته میوده ولایتده
اسکانلری اوزو ایدرلرک تادیق سفلترین میدان بر ایغلیه ورق مارت ایشاندن اعتباراً

مهاجرینک ماضی اراضیه اسکانلرینه مباشرت ایدلسی لازم لاکله کرک انشاسا قله کی
خانلره کرک بیکدن تشکیل ایدیه جک بعضی قراره انشاسا و بعضی جوامع شرعیه
ایله مکتب بانیلرینه مانده اوراق اوزره قبول اولونان عمومی رسم و بلانلر ایله انشاسا
برقاعده سالوده جریانی ایچون لازم اولان انشاسا حایر برده امریشانه لسا ارسال
قلندشدر . اسکان مهاجرینک مسالهنسک بر جوقی قنای نظردن حائر اولدی ای اهمیت محتاج
ایضاح دکادر . بنابرین اشو امر مهمک حیات ملکته درجه ارتباطی نسبتده بردن
و انشاسا و نظریه پروانه ایله حسن تأمین حصولی بالخاصه ولایه کرامات رویت و عیبت
و نظارتدن منتظر بولدیینه کوره همان کتبات لازمه مبادرله مهاجرین نظامنامه سی
موجبه بر طرفدن تخصیص قله حق اراضی خایه و محموله بیکدن کوی تشکیل صورتیه
اسکانلری اسبابک استکمالیه برابر دیگر طرفدن دخی مهاجرینک سائر برلی اهالی ایله
برکنده اسکاندن حاصل اوله حق فوائد اجتماعیه دخی نظردن الهرق قرای موجودده
هنوز باسند خانقانی اهالی عهدستنده بولنایان منفرق اراضینک تدقیق و تحقیق بوکی
محلدره بشر اوزر خانه مهاجر اسکانی جهته صرف غیرت بیولسی تسبباً تبلیغ و تالیخ
کتباته دائرین دردی معلومه انتظار اولتور .

تعلیقاتنامه

- مهاجرین ایچون تشکیل ایدیه جک فری حقتده نظامنامه تک اراهه ایدیه کی شر ایضه
برابر مواد آیتیک نظر دقه آلمسی ایجاب ایدر :
- ۱ - تأسیس ایدیه جک کوبلرک موقفی اتحادیه مرشدین اوله وانک حیاتکی ، جوارنده
بیطابق اولناسی ، آثار صو جوارنده بولنسی ، مخالف و شدید روزگارله مروض و با
بیبنون رابط و چوقور محلدره تأسیس ایدلسی ، طرق عمومییه و با استیون و اسکلره
یقین اولسی
- ۲ - اراضینک وسنه کوره کوبلرک لیکن مرتبه جسم اولسه اعنا ایدیه دک بشر
اوزر خانلی قریله تأسیس ایدلسی
- ۳ - اسکان خصوصانده مهاجرینک مالوف اوله قری و دوخیاق و تونوخیلق و کاجبلک ،

111 A

استدعاینامه و لایحه لره ربط اولان اوراقه برر غرو شلق حجاز تجور بولی
علم و خبری الصاقته دائر ۹ مارت سنه ۳۲۹ تاریخلی تجمرات عمومی

مندرجات اساساً حجاز تجور بولی ورقه لرینه یازلسی لازم کان مواد منقاع اولسون
اولسون استدعاینامه و لایحه لره ربط اولان بالجه اوراقه برر غرو شلق حجاز تجور بولی
علم و خبری الصاق شورای دولت تنظیمات دائرمنسک مالیه نظارت جلیسته حواله تبلیغ
اولان قراری اقتضانندن بولدینی حالده مستدعیات و لواحق وارده مر بولانندن پیش
غروشلق حجاز ورقه لرینه یازلسی اولان مقررات و مضابطلن بر طاق لرینه اساساً حجاز
اوراقه یازلسی اولدین ملاحظه سیله علم و خبر الصاق ایدله مکده و کرجه بولنن در رسادنده
اعطا و تمقیب اولانلرک صاحب و مقیبلرینه بالاخطار تقضاتی اکل ایدرلرکده ایسه ده
ولایتدن بوسته ایله کن و تمقیب اولنایانلری ایچون برشی پایله یه برحق حفظ ایدلمکده
بوده بالصلح اصحابک مندورین استیزام ایلمکده اولدین بیانیله قرار مذکورک یاپکیدن
ولایات والو غیر ملحقه یه تمسباً تبلیغ و اوراق حوالده اعلان اولنسی یا خود تمذیل
و تصحیحی حقتده شورای دولت اوراق قلمی میز لکندن و بریلوب شورای مذکورده
حواله ایدیلن عرض حال اوزرینه تنظیمات دائرمنسک اولان مضیطه تک لایحه سبق
ایدن استفساره مالیه نظارت جلیستندن آلان جوابده حجاز ترقه سنک بو بوکی شانان
تمسک کورین قرائندن طولانی اساسی صورتده تمذیل لزوم کوریلرک بیکدن بر
ترقه تنظیم ایدلمکده اولدینندن شیدمک قرار منجوت عنک تأمین مرعیتی موافق
اوله جی ییلدر لسیه دو اتر مرکزیه یه تبلیغات اجرا و ارباب مصالحه معلوم اولن اوزره
کیفیتک غزه لرله اعلاقی جواباً نظارت مشار الیه ایله انباشدی باندکره سایه ازباز
بیورلرکدن تقصیبات محرره یه کوره ایضای مقتضای تمسباً تبلیغ اولتور اقدم .

با تحقیق و ساره کی صنایع زراعه نظر دقه آله رق کندلرینه او نوع حاصله
صاقت اراضی تخصیصی

- ۴ - خانلرک انباشنده قریه تک وسطدن کوی دوده تقسیم ایدر صورتده شرقدن
غربه و شمالدن جنوبه طوغری اون شر متروقی ایکی مستقیم جاده آجیلرک بواجده لرک
نقطه الصاقیه یه کویک وسطنده لاقل بش الی دوم وسطنده بر میدان بر ایلمسی
و مکتب ایله جامع شرطک اشو میدانه ناظر اولارک انشاسی و دیگر سوقا قزلرک دخی اشو
جاده لری مستقیماً قطع ایدیه جک صورتده و با چود بولرله تمامیه موازی اولورق اون ایکیشر
متروندن ادا اولماق اوزره کتشدی
- ۵ - جوامع شرعیه ایله مکتب لرک اطرافده همه حال تنفسه مساعد آروجه بر ریجه
مجلسی بر ایله جی کی مکتب لرک انباشنده مبارق عمومی نظارت جلیسته مکان ایدنیه
انشاسا قیلندکی تعلیقاتنامه سی اسکانک محالطه سی
- ۶ - کویک آثار صوبه اوزاق برده تأسیس مجبوریت حصولی حالده کوبه ایجه جک
صو جلیه غیرت اولنسی و هر حالده درجه قوسنه کوره قویولر حفری و اهالی و حیواناتک
مضر الصحه ورا کد طولر شیریندن سی
- ۷ - ایلروده کویک توسی حالده خانلرک اوله انشاسا قلدن خانلره موازی و یک
نسق اولورق انشاسی و بیکدن آجیلرک و با تمذیل اوله جی سوقا قزلرک اولکیرله موازی
بولنسنه دق ایدیه دک شکل اولک دائماً محافظه سی
- ۸ - هر خانه ایچون برر دوم قریق اولورق خانلرک اشو برر دوم محاک جاده یه
ناظر جهتنک وسطنده و بر حذاده انشاسیه ایکی طرفک بنجه و آرق جهنده آغیل
و منانلق وینه باغچه محللری اولورق برر ایلمسی
- ۹ - کویک جسامته کوره مناسب محلدره خرمن لرلی و کوبه لاقل ایکی بیک
مترو بیدنده قبرستان محل قریق اوله جی کی اراضی مساعد بولدینی حالده هر خانه یه
آروجه برر بیق دوم باغ محلی تخصیص ایدیه جکدر
- ۱۰ - هر مریه برر مرعی تخصیصی لزومی دخی بدیهی اولوب بولرله قوس موجودیه
نظراً هر خانه ایچون اوزر دوم قدر اولسنه و هر خانه تک بکری بش کویک و بش
بویک حیوان اولماق حق بولنسنه دق ایدلسی

Belge 17/2

اورا پيچيدہ هر دولت دستف لوارده وای و متفرک - با سدی اندر و قزاق و با سدی حیرانه محس ادره ویدی اعضا سده بر- و با ایکنش دانده و دفتر ها قافله و زراعته و کجی میر لارده و نافه سر مرته سده و کتوت کبی بونیه برده بیدیه بیدیه مرکب بر- اسطانه مهاجریه قوسیوی و ادر- .

ادبیاتی ماده مامه لوارده قضا دره تکیند ولایت قوسیوی لوزم کوشید جده کعبه کشف و با قافله کربک با سدی قنده اوله ادره ینه بوجوه بده زوات مناسبه در تکین اولور .

ادب و زین ماده اسطانه مهاجریه قوسیوی با سیکله اعطای بر خدمت کزیدور . فقط اسطانه و با سار مهاجریه تکیند مامو قوسیوی لوزم کوشید جده زوات خرج اده قانام سده کوشید مهاجریه کجها سده بوسه لوزم کوشید و بریلیر .

ادبیاتی ماده مهاجریه موقفا اعطای سووه و طاف و بوندی و بریلیر جده ارضه تقصی وادی ای جرم باقی استی و دیکه محول کجها سده ادره و دردی و ولایت ارضه سرنط اسطانه ای جان ارضی کوشی و ارضی اسطانه مهاجریه تقصی کجها سده موقفا اتحادی اسطانه مهاجریه قوسیوی تکیند و طاف سیدر . با کوم عرفات و لذت و مستفله لوار قوسیوی تکیند و ادر و حواله بده اجر اولور .

ادبیاتی ماده ولایت مهاجریه مامو لری تکیند و طاف تقصی نام اید مامه اولوب اسطانه مهاجریه قوسیوی لوزم کوشی لجمیه اولور و بونور . و قوسیوی تکیند کجها ارضه سده کوشید .

ادبیاتی ماده مهاجریه جان ادر- تجریر و مهاجریه قضا و لوار ولایت کجته مایه و تجریر سده مناسبه مامو لری تقصی اولور .

ادب و زین ماده مامو اسطانه تکیند تکیند و طاف و کوشید اشآت و قوش کبی احواله و ولایت قوسیوی لوزم کوشی و اید لجمیه تقصی الیه کجها سده و مامو لری تکیند مناسبه بوسه اید مامو لری موقفا اتحادی جان ادر- . در سعاده بویوله بوسه اعطای و موقفا مامو اتحادی مهاجریه مامو لری تکیند و طاف سیدر و ارضه نظارت ادر و اشانه موقفا .

ادب و زین ماده مهاجریه سووه و طاف مامو لری تکیند و طاف و لوزم کوشی جان ادر بوسه مامو لری تکیند اولور .

ادبیاتی ماده مهاجریه کجها سده وقوع بوجوه عرفات زیری قوسیوی لوزم کوشی مامو لری تکیند اولور و سادات اولور تکیند کجها سده و مامو لری تکیند اولور . و هار و کج آید بر کج مامو لری تکیند قوسیوی لوزم کوشی مامو لری تکیند اولور و مهاجریه سیدر و با مامو لری و بونیه بر لوزم کوشی قوسیوی لوزم کوشی و مهاجریه سیدر تکیند اولور .

— سووه اسطانه —

تجریاتی ماده در سعاده مهاجریه سیدر و طاف سیدر مهاجریه قوسیوی لوزم کوشی و وادی آنده کجته نظارت الیه موقفا کجها مناسبه سیدر کجها سده .

تجریاتی ماده مهاجریه کجها سده و با بیدیه اعطای طاف سیدر مامو لری تکیند اولور مامو لری تکیند اولور و لوزم کوشی مامو لری تکیند اولور .

Beige 17/4

اولاً . بوزله کیرنج اشباب ویا فایز اولورده ایشی اجهان قهینه یا بهر . راجریه قهینه قهینه بیسی اولانلارک سافه
 خالده مناسب برینه اید شفره طرفنده امانت خالده مناسب برانلره کونکره آنا آنده اشحابی جانور .
 اوتوزیشی ماده راجریه انشا اولدجه خالده نقدری اهن ویا ضرری کدولریه تقریب واطفا اولدیشی سفاک ویک
 هرکانه سبک نور ووضید اولورده سکنه کله نیک مقدار نفوس و آیم و شرت و سندی و قهینه اولورده اراضیت
 دوتج و یا اهن ناخه ایشی وقت ییلم ایدیم جت و ما جریه اولورده سی برینه کونکره رید کدر .
 اوتوزیشی ماده کونکره حینه انشور دغه اولدیشی نفوس ماری برقیته نکله بولیم اهن ویا اشحابی ایدیه جت
 و قهینه ایدیه جت خالده کوره حینه حکمیه داهیه نظارته نکله دفرک بصره حورنری تودج ویا کله ایدیه کدر . استورتر
 اوتوزیشی ماده ده ییلم اراشه اولورده ایدیه برکنریه کدر .
 اوتوزیشی ماده راجریه خریزه جی نا اراضی المده اولانلار ارضیت کدولریه تیری نارنجده اعتباً اولورده سبک کله
 بواضی ایدیه فرغ ایدیه منزل . خریزه اراضی اطفا اید کله بر بدلاتی تقاطع رطوبت کورینه کدولریه خانه انشا
 ومانله سازه انشا اولورده راجریه ارضیه خانه ومانله سازه خریزه مالیه مدونه اولدولریه یاره یه کونکره
 آخره یج فرغ اولورده .
 اوتوزیشی ماده کورنریه راجریه اطله ایدیه جت براره کنگل اولدجه قریه مناسب اسمد وریه جت وایم کدر
 و معامد نیب دمرج ویا نطق نقد بر صورت وایم و سازه بال تقریب دوتوزی مقدار یله نقاط معلوی اراشه ورتن قطه
 خریزه ییلم اولورده بری داهیه نظارته کونکره رید جکی بری قویسونج دیکر وقر خاقان اراشه سده وده وریه قریه
 قنارنه قاریجه دهرود تراعی کده سده فصن دعوی ایدیه مراجعت اولورده کدر .
 اوتوزیشی ماده راجریه اینه دنج و حیوانات ومانله تقاطع بلامضرت نادیه اجزایه اشوابی وایمه
 ایدیه حیوانات ومانله سازه ده موجود اولانلری استداد وکوتله بقعه لرینه سازه مینه ایدیه تقریب اولورده .
 قوی ماده تاریخ ویا جرتله اعتباً ایشی سده طرفه کونکره مراجعت یا قهینه اولانلار اشوابی یا خانه اهلانله
 استغاره ایدیه منزل .

مواد تقرره

قره ریجی ماده اطله راجریه مدیر ویا موزلری ولزوی کفقه ویا دود و قهینه انا سده قهینه و سرف و حینه
 ویا عت مدیر ویا موزلری و معارف بقدره ویا قهینه سوسدی ویا رهنه سدی ویا جراسا ریدیه رزوی باخاصه قهینه دوتج
 ویشی نفوس و حفظ الیه نقطه نظرله بقا اولورده احوالت تدبیر ویا حیوانات سوسدی ایشی استیلا هر طرف غریب ایدیه
 ویا یج اجزات و سوسدی قدری حقه ولدیه بوزله ویره کدر .
 قره ایشی ماده راجریه اراشه ایدیه خالی وکولورده ویا لدری ایدیه حینه حینکدر ایدیه مالیه نظارته
 موافقتله کونکره حینه حفظله اطله ایدیه کدر .
 قره ایشی ماده ولدیه کی قویسونر ویا جراسا فایکوره بوله کدر اراضیت ماده سرفه کورینه ارضیه کتبی
 اولدیشی و صابجی ویا صاحب بولیشی واقعه و قریه انا سده و قریه انا سده و حقیق صالح ویا راهته الوریته اولوب

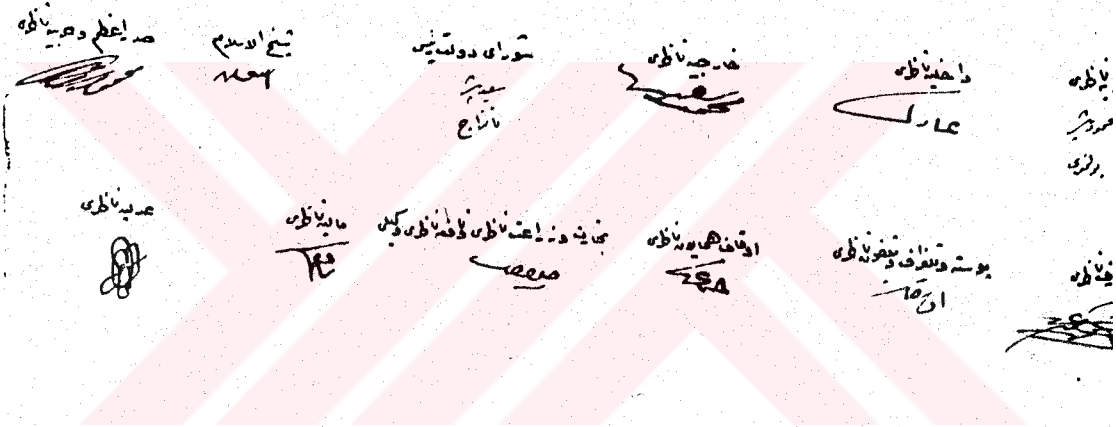
اولی و در این باره اسناد اهل قریه که اختیار یافته اید یونان ایرلیه حتی در قریه ایست و در قریه و در وقت اوله
نظر دقت آرد و این قریه آب و هوا و ممتد مرتبه مواضع او در حد قریه و شخصی ایدت و طبعیله با خاصه تکلفرا
بوجود آید و در قریه اسطفا ایچونه بولنجده اراضی تفصیلاً لازمی جامع اوله و داخله نظارتیه بیدریلوه . و در قریه به
ولی قومیوندرجه دفاتر خصوصیه قریه ایدلوه .

و در این ماده اسنظارتیه تاریخ نشانه اعتباراً معین ایدلوه .
و در این ماده اسنظارتیه اعتباریه داخله نظریه ایدلوه .

اسنظارتیه موقع مرتبه وضعی و نظامات دولته علاوه ایاده ایدلوه

ایچم ریولوشیون ایدلوه

محمد

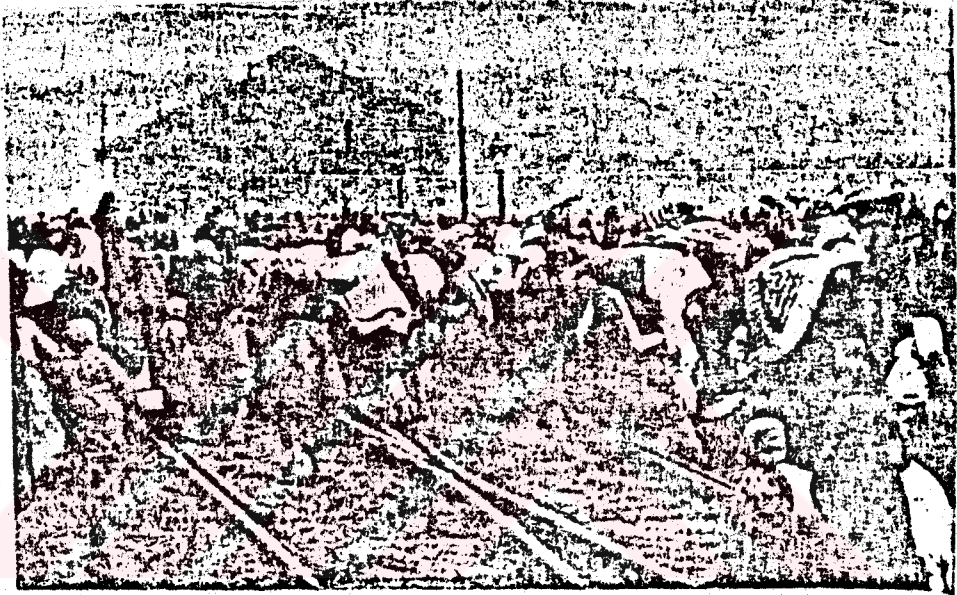
RESİMLER

Resim 1- BA, BEO, nu.315151 (Bulgar katliamı)

Resim 2 - Aynı belgeden

Rumelili göçmenler.

Resim 3- A.Andonyan'ın Balkan Harbi Tarihi adlı kitabından

ملال احمر مهاجرین خستہ خانہ سی

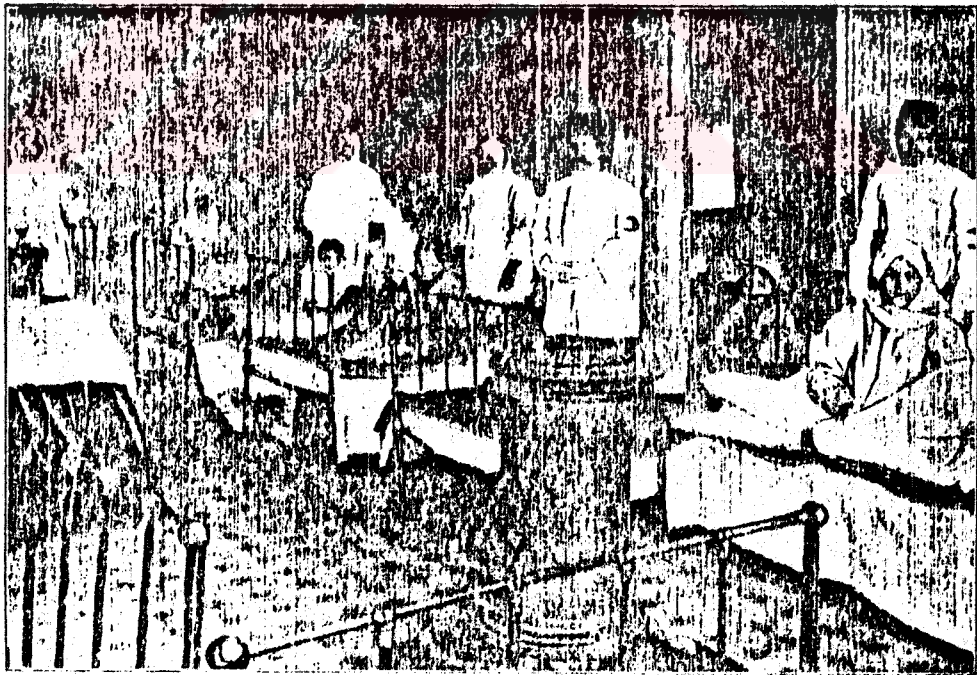

ملال احمر مهاجرین خستہ خانہ سی ہیئت صحیحہ سی [اورتہ دہ سرطیب ابراہیم بک]

(Hilâl-i Ahmer hastâhanesi ve sihhiye heyeti)

Resim 6- Kızılay Arşivi albümünden (Göçmen hastahanesinde loğusa koğuşu).

ملال احمر مهاجرین خسته خانہ سی اتان قسی

Resim 7- Hilâl-i Ahmer Salnâmesi (Hilâl-i Ahmer Göçmen hastahanesinin bayan kısmı).

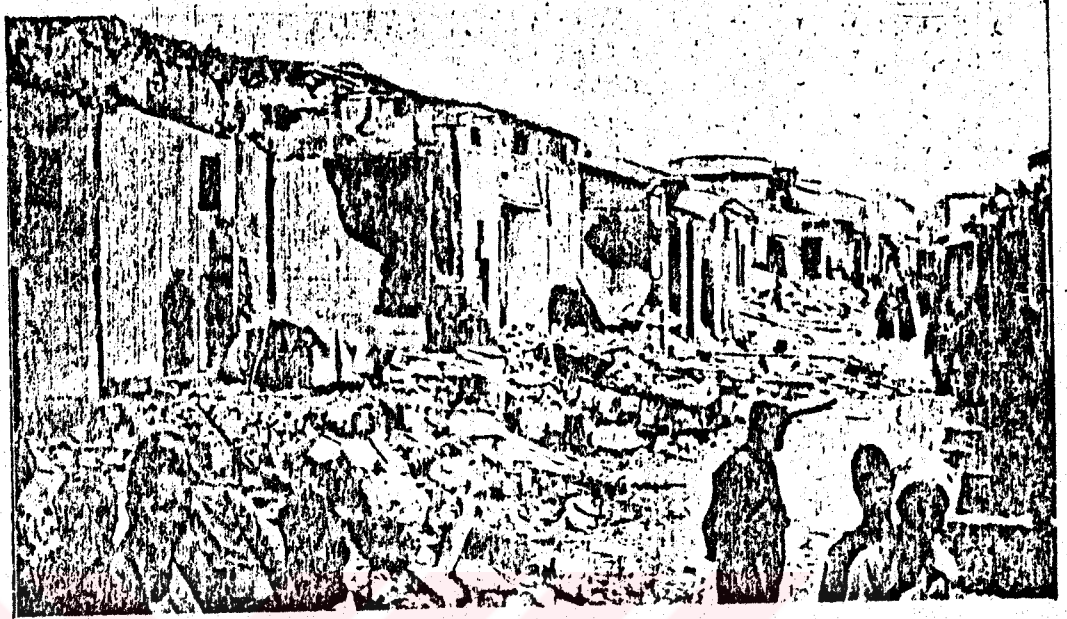
بلغارلرک مظالم وحشیانه سندن : بلغارلرک ادونهی ترک ایدرکن یورپینس کوی جوارنده بر صورت
وحشیانه ده شهید ایتدکری اسرای غنایه دن اوج بیارمک ایشی
[تصغیر انکارک المیشی]

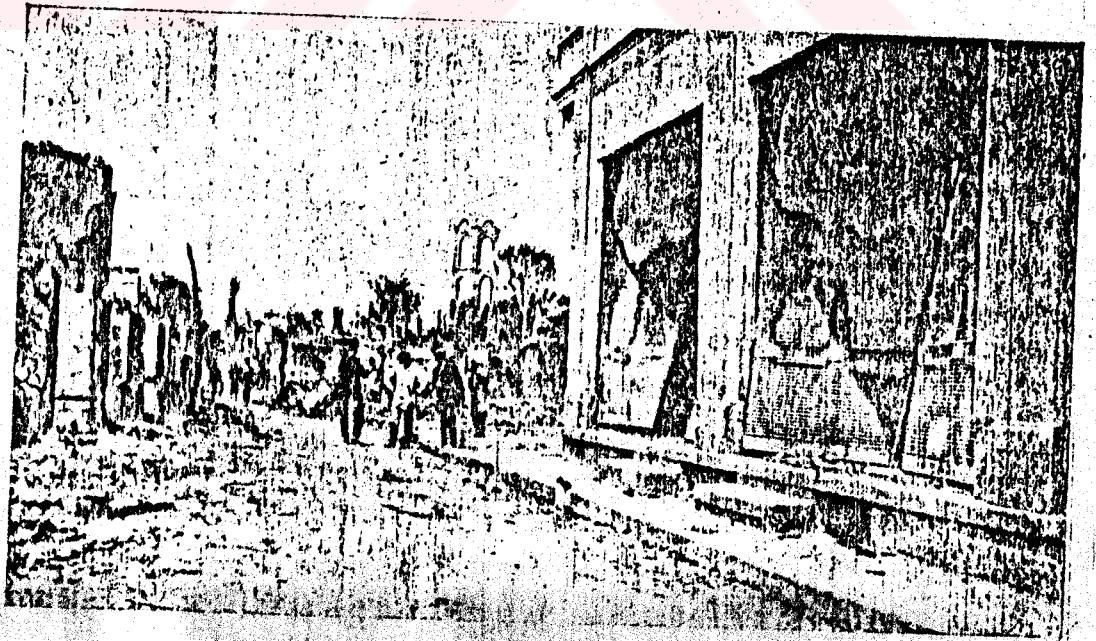
بلغارلرک مظالم وحشیانه سندن : بلغارلرک حین رجمنده سواری اولاری طرفدن رهن مقامنده تأمینات ایله پانلرته آلتان
وسونکو ، دیچک ایله قتل وانیلاف ایدیلان روملرک جسدلری
[« ثروت فنون » ک فایده سی]

بازار مظالمندن : قره آماجده دردر اولرندن باغلابون سرجه آلتین اولان روم اعالی مظلومه سنک جسدلری
[تصغیر انکارک المیشی]

بلغار مظالم و حقیقتیں : سیروز چارشوبسک — بلغارلر طرفیندن احراق و تخریب اولدوعدن مکره کی — منظرہ حربی

بلغار مظالم و حقیقتیں : سیروز چارشوبسک — بلغارلر طرفیندن احراق و تخریب اولدوعدن مکره کی — منظرہ حربی

بلغار اردوسی مظالمی

بلغار اردوسی مظالمیدن — قره اغاجده دردد قولرندن باغلانوب سرجه آتیش اولان روم اهالی مظالمه سندن برقیسی
Les atrocités commises par l'armée bulgare. — Des grecs noyés par les bulgares à Kara-Agatch.

بلغار مظالمی — قره اغاجده قولرندن باغلانوب سرجه آتیلان روم اهالی مظالمه سندن
ایکی گریک جنسداری
Deux grecs noyés par les bulgares à Kara-Agatch.

Resim 17-18 kesimli Kitap, c.8. (Bulgar mezâlimi ve göçmen kâfilesi)'

بلغار مظلالی - اعدامه محكوم ایدیان بدبخت مهاجریندن بختارینه حکم اعدامك صورت تهریمی
Les atrocités bulgares - Quelques pauvres émigrés (citant la sentence de mort prononcée contre eux.
(s.639)

اوطو: فرید

دوچار سالت اولان بدبخت مهاجرین قاناهلرندن بری

Un cortège d'émigrés roméliote.

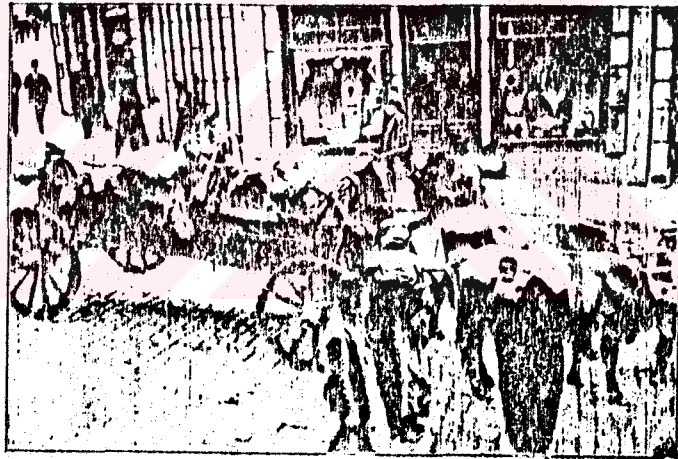
(s.657)

(s.655)

بشار مظالمه معروض قالمق ايجون ترك دار وديار ايدن بدبخت مهاجرلرك استانبول
سوقانلرئده منظره سی

Les émigrés roumiliotes fuyant les atrocités de l'armée bulgare.

(s.763)

دشمن مظالمئدن قاجوب كان بدبخت مهاجرلرك استانبول سوقانلرئده منظره سفالئق
L'aspect touchant des émigrés fuyant les atrocités de l'ennemi.

(s.764)

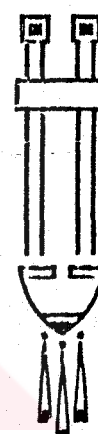
بدبخت مهاجرلرك قانلارئق
Un entree d'émigrés.

Resim 22-23-24. Resimli Kitap, c.8 (Güçmen kâfileleri)

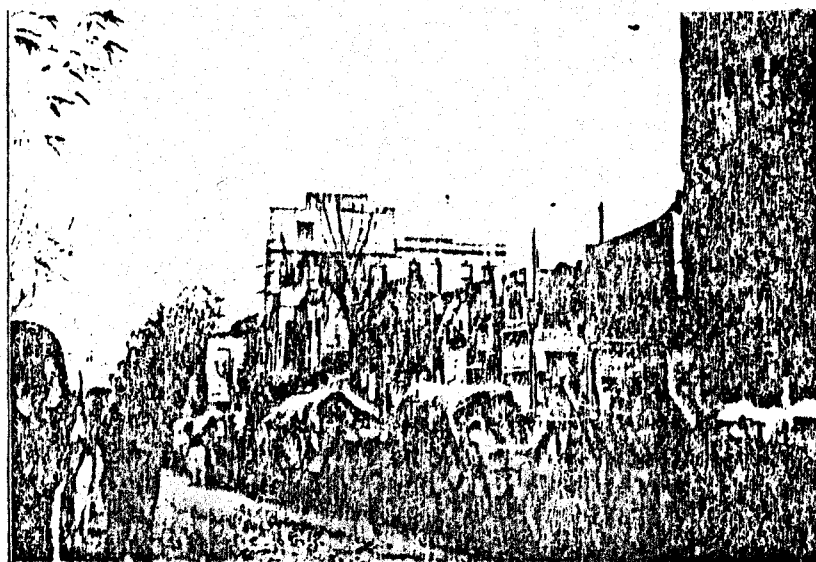
(s.764)

بدیخت مهاجرین قافلہ لاری
Un cortège d'émigrés.

(s.765)

بدیخت مهاجرین قافلہ لاری
Un cortège d'émigrés

(s.766)

مهاجرین آراہلرک استانبول سوغاتلرئدن سروری
Un cortège d'émigrés dans une rue de Constantinople.

Resim 25-26-27. Resimli Kitap, c.8 (İstanbul'da göçmen kâfileleri)

(s.767)

منظر مهاجران حزين بر لوحه
Les pauvres émigrés à Constantinople.

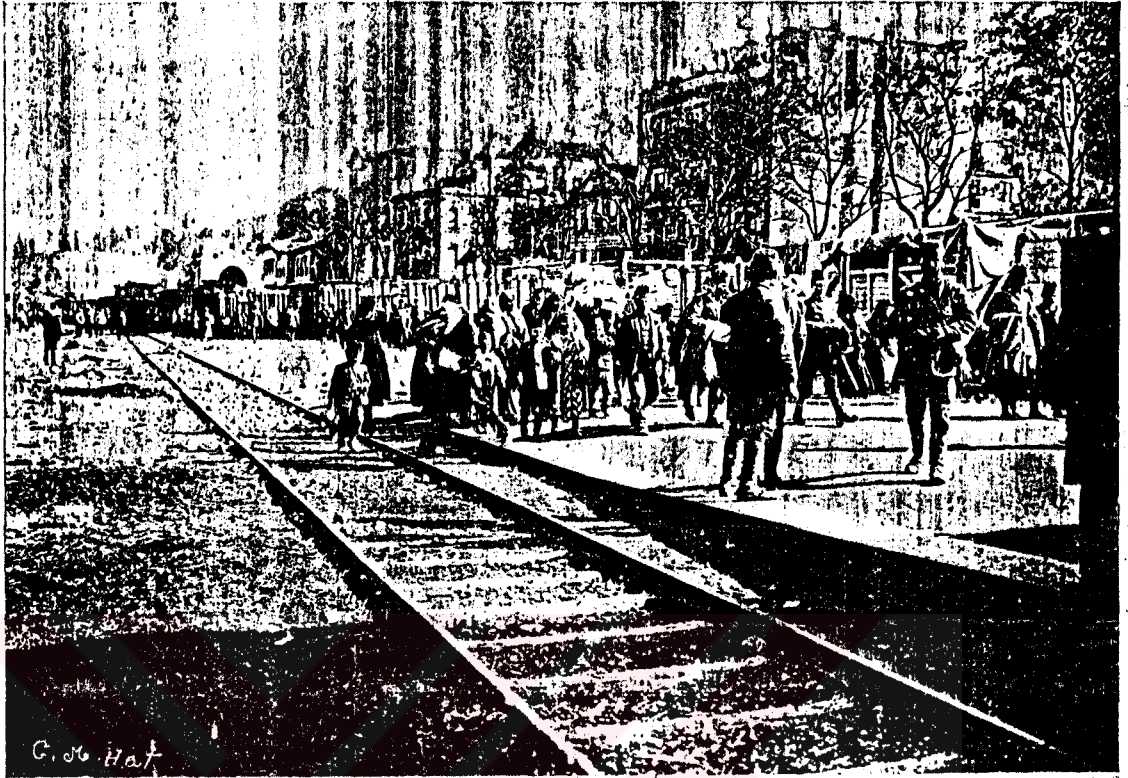
(s.770)

سرکسجی ده مهاجرین ازابله‌ری و حیواناتی
Les émigrés de Roumélie à Sirkédii.

(s.841)

استانبول سوقانارنده مهاجرت مناظرندن
Les émigrés à Constantinople.

C. M. Hat

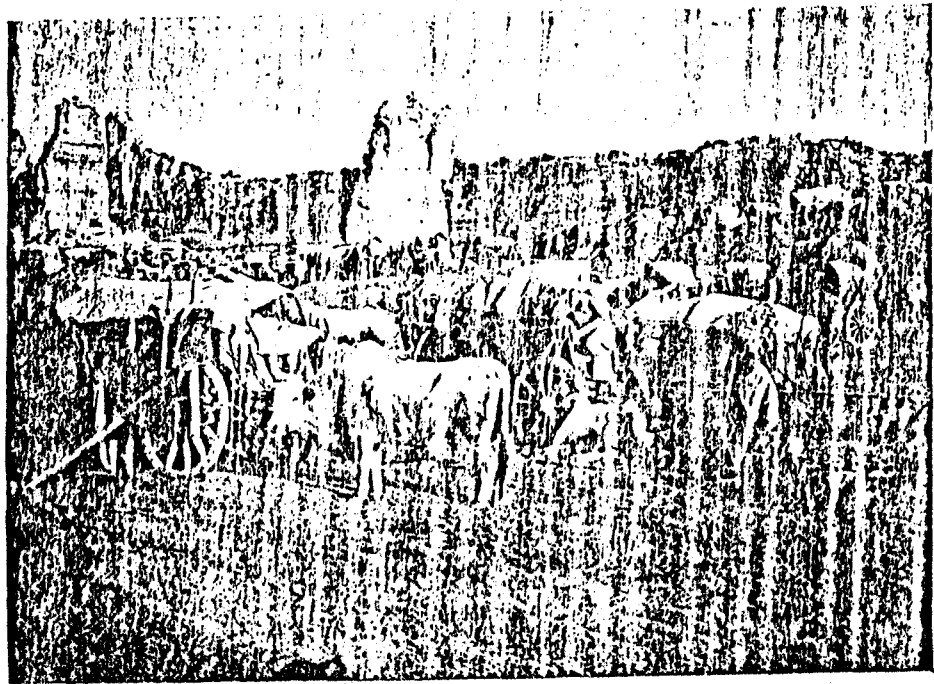
درسماتده ، شرکه جی موقمنه مهاجرینک مواصلاتی

L'arrivée des fugitifs du théâtre de la guerre à la gare de Constantinople.

نومرو ۱۱۲۱

تروت ذون

صیفه ۶۴

مهاجرت مناظر ایهمسندن : ادرته قیوستده مهاجرین اسلامیه عربلری
Les fugitifs de Thrace aux vieux murs de Constantinople.

(nu. 1121, s. 64)

روم ایلده اهل اسلامك مهاجرن مناظر الیهستدن

بلغارلر طرفندن ايراق اولتان قباغي کوی جامی
Mosquée de Kabaktchikeui incendiée par les Bulgares.

(nu. 1125, s. 149) Bulgarlarca yakılan bir cami.

Resim 33. Servet-i Fünûn, nu.1420, s.44 (Göç telaşı)

نومبر ۱۱۲۰

تروت فون - رسميز قسم

۴۴ عینہ

مهاجرت تلاشی، ترک دیار ایدن ییچاره لره عسکرلر تصادف ایلیورد.

Resim 34. Servet-i Fünûn, nu. 1126, s. 177 (Adapazarı'nda göçmenler)

آطه بازارنده چارشوده موقته سکان ایبدیان مهاجرت

Resim 35.

(nu: 1123, s. 109)
(Göçmen kâfiləsi)

باکلس بر ذهیت قیجیسی : مهاجرت میلان الیمی ۱

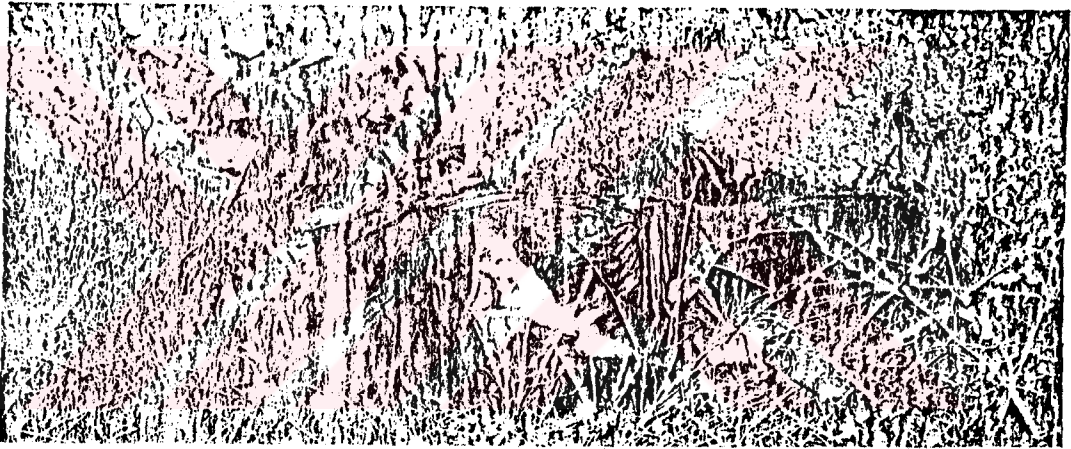
شمال

شمال

عدد - ۸۰

فارا آغاچ طایفه شیره بولغارلرک شیره ایتیکاری اسرای عثمانی دور بر قای
بر زوالی اسیرل و سنده کوردان ال ایل سیریه باغلانارک بولغارلر طرفدن ایچ بر سوونکه شیره ایتیکارکن سوکرا جسدلی اویویه ایتیلشده. بولغون باشا بر قلم اسراده نوره ایللایدانلارده ایتیلشده
مشهور اولان جسدل سوونده بولغارلرک بولغارلرک

بولغارلرک دلیز ووشن اسرای عثمانی نیک عاقبت بولغارلرک ورمز ووشنن مرهسه بر نمونه
بر ووشن کوشده بولغارلر اسرای عثمانی نیک اوج کیشی پاره ایدرک اویویه آغاق و سنده کوردان مغازی ده - کوزلی اویق و بار افریش کسک سووتله و مولانک اکتیبال ایل - شیره ایتیکارکن
سوکرا باشا ایل باشی اوزور ایتیلشده.

Resim 38.

(c.3)

فارا طایفه لیک فارا قلی نوره قائل اولبور ؟

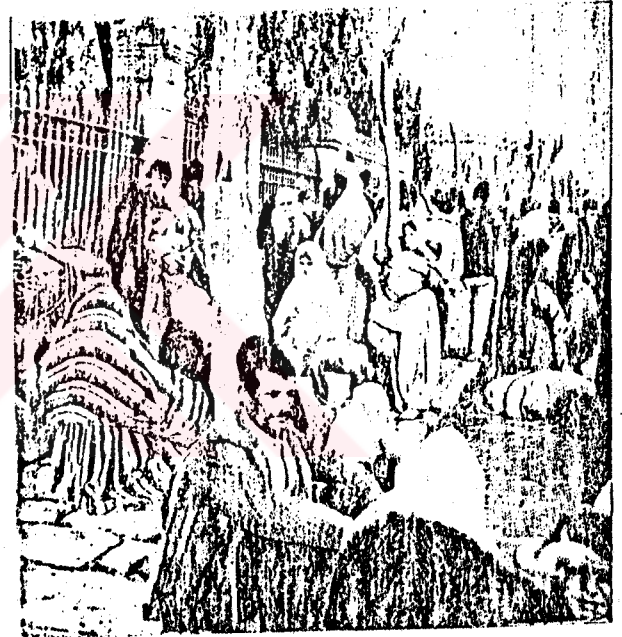

(C.4)

لامه قۇر فوجاع : اوزون كوردو كوردو كوردو كوردو
بوللار اوزون كوردو چكلىكن حالى وەسكردن بر چوللوش قىل ايشلاردى . وەسكردە كوردو
بىلەر اومقنولردن ايشلاردى .

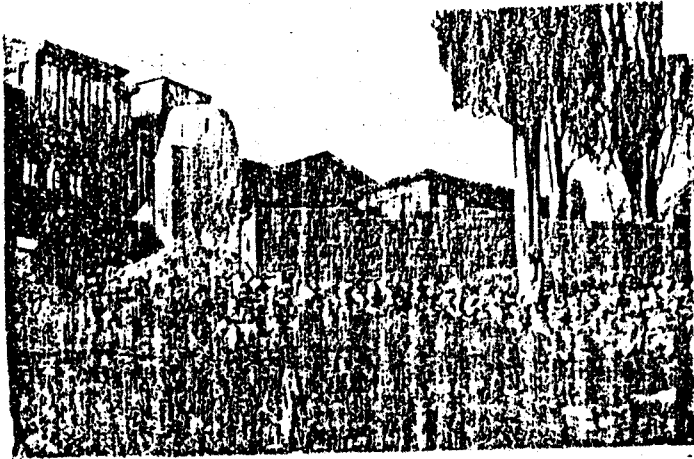

تگور طاغندە بولغانلار ك پىق قلى بر جامع

مەلەنگە مەھجەبىن اىلەمەنك مەلە بر نظر

(C.3)

(C.4)

تگور طاغندە دىمەنلەمەنك قىزىب ايشلاردى جامع دىمەنلەمەنك